Seria de literatură universală a BIBLIOTECII POLIROM este coordonată de Denisa Comănescu.

Saul Bellow
Ravelstein
Traducere de Antoaneta Ralian Postfaţă de Sorin Antohi
Saul Bellow, *Ravelstein*
2000 by Saul Bellow
2001 by Editura POLIROM, pentru prezenta traducere
http://www.polirom.ro
Editura POLIROM
B-dul Copou nr. 4, Iaşi, P.O. BOX 266, 6600
B-dul I.C. Brătianu nr. 6, el. 7, Bucureşti, P.O. BOX 1 – 728, 70700
Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:
BELLOW, SAUL
Ravelstein / l Saul Bellow; trad. de Antoaneta Ralian; postf. de Sorin Antohi – Iaşi: Polirom, 2001 288 p., 18 cm (Biblioteca Polirom. Proză XXI) ISBN: 973 – 683 – 790 – 4
I. Ralian, Antoaneta (trad.) II. Antohi, Sorin (postf.)
821.111 (73) – 31 = 135.1 Printed in ROMÂNIA

POLIROM 2001

Născut într-un cartier evreiesc din Montreal în 1915, de la vârsta de nouă ani Saul Bellow s-a mutat cu părinţii la Chicago, în anii ’40 postbelici îl găsim la Paris şi apoi la New York, din anii ’60 fiind profesor la Universitatea din Chicago, întrebat, în anul 2000, ce regretă cel mai mult din viaţă, i-a răspuns unui jurnalist: „Am risipit timp enorm cu femeile – m-am însurat de câteva ori – şi dacă ar fi să mi se dea acest timp înapoi, cu siguranţă n-aş mai proceda astfel…”. Autor a treisprezece romane şi ăl mai multor volume de nuvele şi povestiri, Saul Bellow este considerat cel mai mare prozator american contemporan. Este singurul romancier care a primit de trei ori prestigiosul National Book Award, pentru Aven*turile lui Angie March (19*53), Herz*og (19*64) şi Plan*eta domnului Sammler (19*70). În 1975 i

s-a decernat Pulitzer Prize pentru romanul Daru*l lui Humboldt, ia*r un an mai târziu devine laureat al Premiului Nobel pentru literatură, în 1984, preşedintele François Mitterand îi conferă titlul de Comandor al Legiunii de Onoare, iar în 1990 i se acordă medalia National Book Foundation, în cei aproape şaizeci de ani de carieră literară, tema obsesivă a lui Bellow a fost confruntarea dintre stat şi individ, dintre forţă şi spirit, dintre ideologie, birocraţie, standardizare şi realizările rapide ale ştiinţei, pe de o parte, şi universul tot mai vulnerabil, mai restrâns, al libertăţii individuale, de cealaltă parte.

„Toate personajele principale ale lui Bellow sunt bărbaţi foarte sensibili şi împovăraţi de luciditate. Discrepanţa dintre raţiune şi emotivitate îi face comici (Bellow este unul dintre cei mai buni umorişti pe care i-a dat America), dar ei îşi probează calităţile prin valoarea constantă pe care o acordă, uneori chiar naiv, demnităţii umane" (Peter Conn, *O istorie a literaturii americane*).

A la bella donna della mia mente.

Lui Janis, steaua fără de care nu aş putea naviga. Şi adevăratei Rosie.

Nota editorului

Romanul de faţă este o operă de ficţiune. Numele personajele, locurile şi situaţiile sunt fie produsul imaginaţiei autorului, fie folosite în mod fictiv iar orice asemănare cu persoane reale, în viaţă sau decedate cu instituţii, evenimente sau particularităţi locale este absolut întâmplătoare.

Ciudat că binefăcătorii omenirii au fost nişte oameni amuzanţi. Cel puţin în America acest lucru s-a întâmplat frecvent. Oricine doreşte să guverneze ţara trebuie să o şi distreze, în timpul Războiului Civil, oamenii se plângeau de istorioarele hazoase ale lui Lincoln. Poate că Lincoln a intuit că seriozitatea sobră e mult mai primejdioasă decât gluma. Dar criticii săi îl considerau un uşuratic, iar propriul său

Secretar de Război spunea despre el că e un măscărici.

Printre demitizatorii şi ridiculizatorii care au format gusturile şi mentalitatea generaţiei mele, H.L. Mencken era cel mai de vază. Colegii mei de şcoală care citeau *American Mercury* erau bine informaţi în legătură cu procesul evoluţionistului Scopes, proces relatat de Mencken. Mencken era foarte pornit împotriva oratorului William Jennings Bryan, a fundamentaliştilor religioşi din regiunile aşa-numite *Bible Belt* şi a lui *Homo Stupidus Americanus*. Avocatul Clarence Darrow, cel care-l apăra pe Scopes, reprezenta ştiinţa, modernitatea şi progresul. Pentru Darrow şi Mencken, Bryan, creaţionistul special, reprezenta o absurditate a înapoiatelor *Farm Belt*, regiunile fermierilor fundamentalişti. În limbajul evoluţionismului, Bryan era o ramură uscată a arborelui vieţii. Teoria lui legată de standardul monetarului de argint era o farsă. Ca şi oratoria lui de modă veche de la Congres. Ca şi ospeţele la care se ghiftuia, la ferma din Nebraska. Mesele îmbelşugate erau moartea lui, spunea Mencken. La proces, vederile sale asupra

Bellow creaţionismului special au fost aprig ridiculizate, iar Bryan a parcurs traiectoria pterodactilului – o versiune grosolană a unei idei ce s-a impus mai târziu – reptilele târâtoare transformate, chipurile, în păsări cu sânge cald, care zburau şi cântau.

Am umplut un catastif cu citate din Mencken la care am adăugat ulterior note din alţi păcălici sau autopăcălitori ca W.S. Fields sau Charlie Chaplin, Mae West, Huey Long sau senatorul Dirksen. Scrisesem chiar şi o pagină despre simţul umorului la Machiavelli. Dar n-am de gând să vă implic în speculaţiile mele despre umor şi autoironie în societăţile democratice. Nu vă faceţi griji. Mă bucur că vechiul meu catastif s-a volatilizat. N-aş dori să-mi mai cadă sub priviri. Mi-ar sări în ochi ca o lungă notă de subsol.

Am avut întotdeauna o slăbiciune pentru notele de subsol. După părerea mea, o notă de subsol inteligentă sau perfidă a salvat multe texte. Şi acum văd că folosesc o lungă notă de subsol ca să deschid un subiect serios – mutând dintr-o mişcare rapidă acţiunea la Paris,

într-un apartament luxos de la etajele de sus ale hotelului „Crillon”. Început de iunie. Ora micului dejun. Gazda este bunul meu prieten, profesorul Ravelstein, Abe Ravelstein. Soţia mea şi cu mine, oaspeţi, şi noi, ai hotelului „Crillon”, avem o cameră mai jos, la etajul şase. Soţia mea doarme încă. Întregul etaj de sub al nostru (nu e un lucru absolut relevant, dar nu mă pot abţine să nu-l menţionez) e ocupat de Michael Jackson şi gaşca lui. Seară de seară dă spectacole într-o vastă sală pariziană. Peste foarte scurt timp îşi vor face apariţia în faţa hotelului fanii săi francezi şi o mare de capete înălţate spre ferestrele lui va scanda la unison: *Mikell Jackson*. Un cordon de poliţişti îi stăvileşte pe fani. Înăuntru, dacă priveşti în jos de la etajul şase de-a lungul scării de marmură, îi vezi pe bodyguarzii lui Michael. Unul dintre ei dezleagă cuvinte încrucişate în *Paris Herald*.

— Fantastic, nu, să avem tot circul ăsta pop? mi-a spus Ravelstein.

În dimineaţa aceasta profesorul era foarte fericit. Se bizuise pe direcţia hotelului să-l instaleze în apartamentul râvnit. Şi apoi să fie la Paris – la „Hotel Crillon”! mai mult, să fie aici, cu buzunarele doldora de bani. S-a zis cu camerele mohorâte de la „Dragon Volant” sau cum i-o mai fi spunând, de pe rue du Dragon; sau de la „Hotel de l’Academie” de pe rue des Saints Peres, în faţa facultăţii de medicină. Nu există hotel mai mare sau mai luxos decât „Crillon”, unde au fost cazaţi ştabii Statului Major American în timpul negocierilor de pace de după cel de-al Doilea Război Mondial.

— Grozav, nu? m-a întrebat Ravelstein, schiţând unul dintre gesturile lui sacadate.

I-am confirmat că aşa era. Ni se aşternea la poale centrul Parisului – Place de la Concorde cu obeliscul, Orangerie, Chambre des Deputes, Sena cu podurile ei pompoase, palatele, grădinile. Firește, erau privelişti grandioase şi cu atât mai grandioase acum, când erau contemplate de la etajul de sus al hotelului „Crillon”, de către Ravelstein, care numai cu un an în urmă avusese datorii de o sută de mii de dolari. Sau poate chiar mai mult. Obişnuia să facă haz cu mine cu

privire la „capitalul lui de amortizare”.

Îmi spunea:

— Mă amortizez şi eu odată cu el – ştii ce înseamnă termenul ăsta în cercurile financiare, Chick?

— Capital de amortizare? Am o vagă idee.

În zilele de înainte de a fi dat bogăţia peste el, nimeni nu şi-a pus întrebări în legătură cu nevoia lui Ravelstein de a purta costume Armâni sau de a folosi valize Vuitton, de a fuma trabucuri havaneze imposibil de obţinut în Statele Unite, de a se înconjura de accesorii Dunhill, stilouri de aur masiv Mont Blanc sau cristaluri Baccarat, ori Lalique din care să servească sau să fie servit cu vin. Ravelstein era unul dintre oamenii aceia mătăhăloşi – mătăhăloşi, nu voinici – ale căror mâini tremură când au mici acţiuni de îndeplinit. Nu din slăbiciune, ci dintr-o colosal de activă energie, care-i scutură când se descarcă.

Ei bine, acum, prietenii, colegii, studenţii şi admiratorii lui nu mai trebuiau să avanseze bani pentru a-i susţine deprinderile de lux. Slavă Domnului, acum se putea dispensa de micile negoţuri cu argintărie Jensen şi porţelanuri Spode sau Quimper pe care le practicase printre colegii lui de catedră. Toate acestea ţineau de trecut. Acum era putred de bogat. Ideile sale deveniseră publice. Scrisese o carte – dificilă, dar populară – o carte inspirată, inteligentă, militantă, care se vându-se extraordinar şi se vindea încă în ambele emisfere, de ambele părţi ale ecuatorului. O scrisese cu repeziciune, dar cu mare sinceritate: fără concesii ieftine, fără vulgarizări, fără trucuri mentale, fără *împăciuitorisme*, fără aere de superioritate. Avea tot dreptul să arate aşa cum arăta acum, în timp ce chelnerul ne servea micul dejun. Intelectul său îl făcuse milionar. Nu-i puţin lucru să ajungi bogat şi faimos doar prin faptul că spui exact ceea ce gândeşti – că o spui cu cuvintele tale, fără compromisuri.

În această dimineaţă, Ravelstein purta un chimonou albastru cu alb. Îi fusese dăruit în Japonia, când ţinuse acolo nişte prelegeri cu un an în urmă. Chimonoul, potrivit pentru un shogūn, trebuie să fi fost

confecţionat la comandă. Ravelstein era foarte înalt. Şi nu deosebit de graţios. Chimonoul era legat neglijent în talie şi mai mult de jumătate desfăcut. Picioarele lui Ravelstein erau neobişnuit de lungi şi de nearătoase. Chiloţii nu îi erau bine traşi în talie.

— Chelnerul mi-a spus că Michael Jackson refuză să mănânce la „Crillon". Bucătarul lui personal îl însoţeşte pretutindeni, în avionul lui personal. Oricum, şeful bucătar de la „Crillon" strâmbă din nas. Mâncărurile gătite de ei au fost bune pentru Richard Nixon şi Henry Kissinger şi pentru o droaie de şahi, regi, generali şi prim-miniştri, zise el. Iar maimuţoiul ăsta cu sclipici le refuză. Nu există undeva în Biblie un pasaj despre regii schilodiţi care trăiau sub masa învingătorului lor – hrănindu-se cu resturile ce cădeau pe podea?

— Cred că da. Îmi aduc aminte că li se retezaseră degetele mari. Dar ce legătură are asta cu „Crillon" şi cu Michael Jackson?

Abe a râs şi mi-a răspuns că nu ştie nici el. Era doar ceva ce-i trecuse prin cap. Acolo, sus, glasurile ascuţite ale fanilor – adolescenţi parizieni, băieţi şi fete, strigând la unison – răzbeau amplificate de zgomotele autobuzelor, camioanelor, taxiurilor.

Acest spectacol istoric alcătuia fundalul nostru. Petreceam clipe agreabile la cafea. Ravelstein era bine dispus. Totuşi, vorbeam cu glas scăzut pentru că Nikki, partenerul de viaţă al lui Abe, dormea încă. Nikki avea obiceiul, încă din Statele Unite, să se uite până la patru dimineaţa la filme *kung fu* din Singapore, oraşul lui natal. Şi la Paris stătea treaz aproape întreaga noapte. Chelnerul închisese uşile glisante, astfel încât somnul de mătase al lui Nikki să nu fie tulburat. Din când în când, mă uitam pe geam la braţele lui rotunde şi la pletele negre care i se revărsau pe umerii lucioşi. La treizeci şi ceva de ani, chipeşul Nikki era încă adolescentin.

Chelnerul ne adusese fragi de pădure, *brioches*, borcănaşe cu gem şi boluri din ceea ce învăţasem să numesc argintăria hotelului. Ravelstein şi-a mâzgălit lăbărţat numele pe un cec, în timp ce-şi ducea un corn la gură. Eu eram cel care mânca îngrijit. Ravelstein, când înfuleca şi vorbea în acelaşi timp, te făcea să simţi că se petrece un

fenomen biologic, că îşi aprovizionează organismul şi îşi hrăneşte ideile. În dimineaţa asta mă îndemna din nou să devin şi eu mai public, să ies din viaţa particulară, să mă implic în „viaţa publică, în politică”, dacă e să folosesc cuvintele lui. Voia să-mi încerc mâna la redactarea unei biografii, iar eu m-am arătat de acord. Tot la cererea lui, scrisesem o scurtă relatare asupra expunerii lui J.M. Keynes legată de daunele de război plătite de către nemţi şi de ridicarea blocadei aliaţilor în 1919. Lui Ravelstein îi plăcuse ce scrisesem, dar nu era încă pe deplin satisfăcut. Susţinea că am o problemă de retorică. Iar eu ripostam că o prea mare accentuare a faptelor propriu-zise îngustează interesul mai larg al lucrării.

N-ar strica să vă povestesc ceva. În liceu am avut un profesor de engleză pe care-l chema Morford („Morford nebunul” îi spuneam noi) şi care ne-a pus să citim eseul lui Macaulay asupra biografiei *Johnson* de Boswell. Dacă a fost ideea lui Morford sau dacă era o lectură prevăzută de programa analitică, n-aş putea spune. Eseul lui Macaulay, comandat în secolul al nouăsprezecelea de *Encyclopaedia Britannica*, fusese retipărit într-o culegere americană de texte de către Riverside Press. Lectura eseului m-a pus pe jăratic. Macaulay mă înveselea cu versiunea *lui* despre *Viaţa lui Johnson*, cu „sinuozităţile” minţii acestuia. De atunci încolo am citit multe critici serioase la adresa exceselor victoriene ale lui Macaulay. Dar eu nu m-am lecuit niciodată – n-am vrut să mă lecuiesc – de slăbiciunea mea pentru Macaulay. Datorită lui îl văd încă pe spasmodicul Johnson atingând fiecare felinar de pe stradă, mâncând carne alterată şi pudinguri râncezite.

Problema mea actuală era ce linie trebuia să adopt în scrierea unei biografii. Aveam exemplul lui Johnson însuşi în amintirile despre prietenul său, Richard Savage. Desigur, exista Plutarh. O dată, când i-am vorbit unui specialist în antichitatea greacă despre Plutarh, l-a desfiinţat, numindu-l „un simplu literator”. Dar dacă n-ar fi fost Plutarh s-ar fi putut scrie *Antoniu* şi *Cleopatra*?

Pe urmă m-am gândit la *Scurte vieţi* de Aubrey. Dar n-am să vă înşir toată lista. Am încercat să i-l descriu lui Ravelstein pe domnul

Morford: „Morford nebunul" nu venea niciodată beat în clasă, deşi, fără îndoială, era un beţivan, şi avea o faţă roşie de alcoolic. Purta zi de zi acelaşi costum ca scăpat de la foc. Nu ţinea să te cunoască, nu ţinea să fie cunoscut de tine. Privirea lui albastră, abstractă, de beţiv nu se îndrepta niciodată către cineva. Sub fruntea dezordonată, privirea lui se fixa pe zid, pe fereastră, pe cartea din care citea. *Johnson* al lui Macaulay şi *Hamlet* al lui Shakespeare erau cele două opere pe care le-am studiat cu el în semestrul acela. Bietul Johnson, în ciuda gâlcilor, a mizeriei, a hidropiziei, îşi avea prieteniile lui, şi şi-a scris cărţile, la fel cum Morford îşi ţinea cursurile, şi ne asculta recitind pe de rost: „Ce slute, seci, sălcii şi fără noimă/ îmi par ce rosturi are, această lume!" 1 Capul lui sinistru, cu părul tăiat scurt, faţa încruntată, mâinile încleştate la spate! Absolut sălcii şi fără noimă.

Ravelstein n-a părut prea interesat când i l-am descris. De ce oare am ţinut să-l vadă pe Morford aşa cum mi-l aminteam eu? Dar Abe s-a orientat bine când m-a împins să scriu eseul despre Keynes. Keynes, puternicul om de stat-economist, a cărui carte, *Consecinţele economice ale Păcii*, era cunoscută de toată lumea, le trimitea prietenilor săi din grupul Bloomsbury scrisori şi însemnări în care le relata experienţele lui postbelice, mai cu seamă

1. „Hamlet" în *Shakespeare – Antologie bilingvă* alcătuită de Dan Duţescu şi Leon Levi̯chi, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1964 (n.tr.).

dezbaterile legate de reparaţiile de război, la care luau parte germanii înfrânţi şi liderii aliaţilor – Clemenceau, Lloyd George şi americanii. Ravelstein, un om zgârcit cu laudele, afirma că de astă dată scrisesem o expunere de înaltă calitate asupra notelor trimise de Keynes prietenilor săi. Ravelstein îl preţuia pe Hayek mai mult decât pe Keynes, ca economist. Keynes, aprecia el, exagerase duritatea aliaţilor şi făcuse oarecum jocul generalilor germani şi, mai târziu, al naziştilor. Pacea de la Versailles fusese mult mai puţin punitivă decât ar fi trebuit să fie. Năzuinţele războinice ale lui Hitler, din 1939, nu se deosebeau de cele ale Kaiserului, din 1914. Dar făcând abstracţie de

această serioasă eroare, Keynes avea o seamă de merite personale. Educat la Eton şi la Cambridge, se rafinase din punct de vedere social şi cultural în grupul Bloomsbury. Marea Politică din vremea lui îl făcuse să se dezvolte şi să se perfecţioneze. Presupun că în viaţa lui particulară se considera un uranian – ceea ce e un eufemism britanic pentru homosexual. Ravelstein mi-a menţionat că Keynes fusese căsătorit cu o balerină rusă. Şi tot el mi-a explicat că Uranus o zămislise pe Afrodita, care nu avusese o mamă. Fusese concepută din spuma mării, îmi spunea asemenea lucruri nu pentru că mă considera un ignorant, ci fiindcă socotea că, la un moment dat, era necesar să-mi direcţioneze gândurile către ele. Aşadar mi-a amintit că, atunci când Uranus a fost omorât de titanul Cronos, sămânţa lui s-a răspândit în mare. Şi asta avea, într-un fel, legătură cu daunele de război sau cu faptul că nemţii, aflaţi încă sub blocadă, mureau de foame.

Ravelstein, care mă împinsese să scriu eseul despre Keynes din raţiuni ştiute doar de el, îşi amintea cel mai bine pasajele referitoare la incapacitatea bancherilor nemţi de a face faţă cerinţelor Franţei şi Angliei. Francezii voiau să pună mâna pe rezervele de aur ale Kaiserului: pretindeau că aurul trebuie înmânat numaidecât. Englezii preferau valuta forte. Unul dintre negociatorii germani era evreu. Când Lloyd George şi-a pierdut răbdarea, i-a căşunat pe acesta: a ticluit o uimitoare imitaţie ovreiască a omului; chircindu-se, gheboşându-se, târşâindu-şi picioarele, scuipând, sâsâind s-urile, proiectându-şi posteriorul în afară, parodiind mersul unui evreu cu platfus. Toate acestea au fost descrise de Keynes prietenilor săi din grupul Bloomsbury. Ravelstein nu avea o părere prea bună despre intelectualii din grup. Îi displăceau gustul lor pentru viaţa în natură, bufoneriile lor bizare şi ceea ce numea el „comportament de curlandişti”. Nu-i acuza pentru clevetelile lor. El însuşi se delecta prea mult cu bârfa pentru a se preta să-i critice. Dar afirma că nu sunt gânditori, ci doar nişte snobi şi că influenţa lor era pernicioasă. Şi că spionii de mai târziu, recrutaţi în Anglia de către GP şi NKVD, fuseseră crescuţi la sânul grupului Bloomsbury.

— Dar ai reprodus-o bine, Chick, porcăria aia de parodie *youpin* a lui Lloyd George.

Youpin e termenul francez pentru jidan.

— Mulţumesc, i-am răspuns.

— Nici prin cap nu mi-ar trece să mă bag în viaţa ta, a continuat Ravelstein, dar eşti de acord, cred, că încerc să-ţi fac un bine.

Bineînţeles, îi înţelegeam motivele. Voia să-i scriu biografia şi, în acelaşi timp, să mă salveze pe mine de deprinderile *mele* pernicioase. Socotea că sunt împotmolit în viaţa privată şi că ar trebui să fiu restituit comunităţii. „Prea mulţi ani de interiorizare!" îmi repeta. Aveam nevoie urgentă de contactul cu viaţa politică – nu cu politica locală sau cu aparatul politic, nici măcar cu politica naţională, ci cu politica în sensul în care o înţelegeau Aristotel sau Platon, cea înrădăcinată în natura noastră. Nu poţi întoarce spatele propriei tale naturi. Am recunoscut că lectura documentelor legate de Keynes şi scrierea eseului aceluia au fost pentru mine un fel de sărbătoare. O revenire la umanitate, o baie de umanitate. Uneori simt nevoia să merg cu metroul la orele de vârf sau să intru într-un cinematograf supraaglomerat – asta înţeleg eu prin baie de umanitate. Aşa cum vitele trebuie să lingă din când în când sare, tânjesc şi eu uneori după contactul uman fizic.

— Am unele noţiuni răzleţe despre Keynes şi Banca Mondială, despre acordul de la Bretton Woods şi despre atacul pe care l-a lansat la adresa Păcii de la Versailles. Ştiu despre Keynes doar atât cât să-i potrivesc numele într-un joc de cuvinte încrucişate, i-am declarat pe atunci lui Ravelstein. Îmi pare bine că mi-ai atras atenţia asupra însemnărilor lui. Prietenii săi din Bloomsbury trebuie să fi fost teribil de interesaţi de impresiile lui de la Conferinţa de Pace. Datorită lui au avut locuri în stal la spectacolul istoriei. Şi presupun că pentru Lytton Strachey şi Virginia Woolf era musai să primească informaţiile calde direct de la sursă. Ei reprezentau interesele înalte ale societăţii britanice. Aveau datoria de a cunoaşte – datoria artistului.

— Şi ce-i cu partea evreiască a chestiunii? m-a întrebat

Ravelstein.

— Lui Keynes nu i-a prea plăcut. Adu-ţi aminte că singura prietenie pe care a legat-o la Conferinţa de Pace a fost cu membrul evreu al delegaţiei germane.

— Da, e drept că cei din Bloomsbury nu s-ar fi sinchisit de un om atât de comun ca Lloyd George.

Dar Ravelstein cunoştea valoarea unui grup. Avea şi el un grup al lui. Membrii acestuia erau foştii studenţi pe care îi instruise în filosofia politică şi, în acelaşi timp, vechi prieteni. Mulţi dintre ei îl avuseseră ca maestru, cum îl avusese şi Ravelstein pe profesorul Davarr, şi foloseau vocabularul lui esoteric. Câţiva dintre foştii studenţi ai lui Ravelstein deţineau acum posturi importante la ziarele naţionale. Alţii lucrau la Departamentul de Stat. Câţiva erau profesori la Colegiul de Război sau activau în Consiliul de Securitate Naţională. Unul dintre ei era protejatul lui Paul Nitze. Un altul, un independent, ţinea o rubrică în *Washington Times*. Unii erau influenţi, şi cu toţii bine informaţi; alcătuiau un grup strâns, o comunitate. Ravelstein primea frecvent informaţii de la ei şi, când era acasă, petrecea ore întregi la telefon, discutând cu discipolii lui. Şi, într-un fel, le păstra secretele. Cel puţin nu le divulga numele. Chiar şi azi, în apartamentul elegant de la „Crillon", îşi ţinea telefonul mobil între genunchii goi. Chimonoul japonez îi aluneca de pe picioarele mai albicioase decât laptele. Avea gambe de sedentar – tibia lungă şi muşchii gambei abrupţi, fără rotunjimi. Cu câţiva ani în urmă, după atacul de cord pe care-l suferise, doctorii i-au spus că trebuie să facă mult exerciţiu fizic, aşa încât şi-a cumpărat un costum scump pentru transpirat şi nişte pantofi şic de gimnastică. Câteva zile şi-a târât picioarele pe ruta aleasă, pe urmă a renunţat. Forma fizică nu figura printre predilecţiile lui. Îşi trata corpul ca pe un vehicul – o motocicletă care gonea în viteză pe muchia Marelui Canion.

— Lloyd George nu-i o surpriză pentru mine, a adăugat Ravelstein. Un pezevenghi cârcotaş. În anii '30 l-a vizitat pe Hitler şi s-a întors cu o impresie foarte bună despre el. Vedea în Hitler visul

liderilor politici. Ce voia el să facă făcea, şi încă la mare iuţeală. Fără tevatură şi harababură. Mare diferenţă între Hitler şi conducerea parlamentară engleză.

Era atrăgător să-l asculţi pe Ravelstein perorând despre Marea Politică. Adeseori făcea speculaţii în legătură cu Roosevelt şi Churchill. Avea un mare respect pentru *de* Gaulle. Din când în când se lăsa transportat de idei. Azi, de pildă, vorbea despre „causticitatea" lui Lloyd George.

— Causticitatea prinde bine, am spus eu.

— În materie de limbă, englezii ne-au luat-o înainte. Mai cu seamă de când puterea a început să li se pleoştească şi limba a devenit una dintre resursele lor cele mai viguroase.

— Ca târfa lui Hamlet, care musai să-şi despacheteze inima în cuvinte.

Ravelstein, cu capul lui pleşuv, puternic, agrea declaraţiile ample, soluţiile măreţe şi oamenii faimoşi, deceniile, erele, secolele. Pe de altă parte însă, era la fel de familiarizat cu comici ca Mel Brooks ca şi cu autorii clasici şi putea să lunece de la uriaşa tragedie a lui Tucidide la Moise interpretat de Mel Brooks.

— Coboară de pe muntele Sinai cu poruncile. Dumnezeu i-a încredinţat douăzeci de porunci, dar zece îi scapă din braţe când îi vede pe fiii lui Israel hârjonindu-se în jurul viţelului de aur.

Ravelstein se delecta cu genul ăsta de gaguri; avea un talent înnăscut pentru ele.

Era foarte mulţumit de schiţa pe care i-o făcusem lui Keynes. Şi-a adus aminte că Churchill îl numise pe Keynes „un om de o inteligenţă clarvăzătoare". Abe îl iubea pe Churchill. Ca economist, Milton Friedman era cel mai bun dintre toţi, după părerea lui, dar Friedman era un fanatic al economiei de piaţă şi nu avea nicio chemare pentru cultură, în timp ce Keynes avea o inteligenţă cultivată. Totuşi, în ce priveşte Tratatul de la Versailles, Keynes se înşelase şi vădise deficienţe politice, subiect pe care Ravelstein îl trata cu o atenţie specială.

„Oamenii" lui Abe din Washington îi ţineau linia telefonică atât de ocupată, încât, ziceam eu în glumă, probabil că el cârmuia din umbră un guvern fantomă. Mi-a acceptat gluma zâmbind, de parcă ciudăţenia îmi aparţinea mie şi nu lui. Şi mi-a adăugat:

— Toţi studenţii ăştia care mi-au trecut prin mână în ultimii treizeci de ani apelează încă la mine şi, într-un fel, telefonul face posibilă continuarea unui seminar în care problemele politice cu care au de-a face în Washingtonul de zi cu zi se aliniază pe undeva cu Platon pe care l-au studiat acum douăzeci sau treizeci de ani, cu Locke, cu Rousseau sau chiar cu Nietzsche.

Era o plăcere să-ţi atragi aprobarea lui Ravelstein şi studenţii săi se întorceau mereu la el – oameni acum în vârstă de patruzeci de ani, unii dintre ei cu roluri semnificative în organizarea Războiului din Golf, discutau ore întregi cu el.

— Relaţiile astea speciale sunt importante pentru mine – extrem de importante.

Era la fel de firesc pentru Ravelstein să fie la curent cu ce se petrece în Downing Street sau la Kremlin, cum fusese pentru Virginia Woolf să cunoască rapoartele particulare ale lui Keynes în legătură cu reparaţiile de război impuse nemţilor. E posibil ca vederile sau părerile lui Ravelstein să-şi fi croit uneori drum în deciziile politice statale, dar nu asta avea importanţă. Important pentru el era să continue a se implica în educaţia politică a vechilor lui studenţi. Şi la Paris avea o suită. Oameni care îi urmaseră cursurile predate la École des Hautes Études, proaspăt întorşi dintr-o misiune la Moscova, de asemenea îl sunau la telefon.

Existau însă şi prietenii spruale, precum şi confidenţe intime.

Acasă, în spatele canapelei largi din piele neagră de pe care vorbea la telefon, se găsea un panou electric pe care-l folosea cu dibăcie. Eu, unul, nu l-aş fi putut manevra. Nu aveam înclinaţii spre tehnica înaltă. Dar Ravelstein, cu toate că mâinile îi

Dacă această conversaţie ar fi avut loc într-un restaurant, ceilalţi

meseni ar fi crezut că ne povestim glume porcoase şi că ne distrăm de minune. „Democlistir" era genul de banc gustat de Ravelstein, care a râs, cu capul dat pe spate, asemenea calului rănit din *Guernica* lui Picasso. Moştenirea pe care mi-o lăsa Ravelstein era deci el gândea că-mi oferă un erau şovăielnice, controla toate aceste instrumente ca un Prospero.

În orice caz, acum nu mai trebuia să-şi facă probleme în legătură cu facturile telefonice.

Dar suntem încă în vârful hotelului „Crillon".

— Ai instincte bune, Chick, mi s-a adresat. Păcat că nu ai în alcătuirea ta o doză mai mare de b ect de carte nihilism. Ar fi trebuit să fii în mai mare măsură… nnate că cel mai bun din toate câte le-am

CU Celinp ri1 nmorlio oon fo'. e-n 1. – Î

Femeia discului ei, Robinson: „De ce nu poţi să rosteşti «Te iubesc»? De ce crezi că eşti atât de deosebit? Ai şi tu erecţii ca oricare altul. *Quoi*! *Tu ne bandes pas*?" Pentru ea, o erecţie e totuna cu dragostea. Dar Robinson, nihilistul, are principii inflexibile în legătură doar cu un singur lucru: să nu mintă cu privire la puţinele, foarte puţinele lucruri care contează cu adevărat. Nu se dă în lături de la nici apropierea morţii îţi ascute simţul comic. Dar fapo obscenitate, dar se înfrânează de la cea din urmă, –… – * – "; „" *taarn* şi târfa, profund insultată, îl împuşcă pentru că nu poate să-i spună „Te iubesc".

— Şi Caline consideră că asta îl face autentic?

— Consideră că scriitorii trebuie să te facă să râzi şi să plângi. Asta caută oamenii. Situaţia acestui Robinson e o reluare a dramelor din Evul Mediu

asaufarăalulavut vdată, poate că singurul subiect cu uita care-i spune amânadevărat important. Dar o asemenea moştenire

™" ea el să moară înaintea mea. Dacă ar „Preced eu în moarte, cu siguranţă că el fâsens biografia. Orice altceva decât o necrologcit? tă la slujba de înmormântare de nec (început din partea lui. Şi totuşi să te de intimi. Chestia acum era moartea şi, desigur, împreună nu înseamnă şi că râdeam motive. Întâmplarea că ideile grave, lui Ravelstein,

transcrise în cartea lui, într-un milionar, era, neîndo. Numai geniul capitalismului poate n bun profitabil din gânduri, opinii, Ţineţi seama că Ravelstein era un

™ ±nmJEi-„tss rssr; ™

Îşi întorceau sufletele către binecuvântata Fecioara. – fdin economia de piaţa. El avea

…„părerile lui despre problemele politice şi morale, pentru mine ce ai făcut pentru Keynes, dar la o Parente lui H°e r a.px", «„ f-lo,"; r* M".

Dar aici nu apare nicio inadvertenţă. Vreau să faci scară mai mare. Cu el însă ai fost prea tolerant. Nu vreau aşa ceva. Cu mine să fii cât de aspru doreşti. Tu nu eşti păpuşica dulce care pari a fi şi, descriindu-mă pe mine, ai să te eliberezi pe tine.

— De ce anume să mă eliberez?

— De orice te inhibă – de vreo sabie a lui Damocles care atârnă deasupra capului tău.

— Nu. Deasupra mea atârnă doar sabia lui Democlistir.

I

Dar nu urmăresc să vă înfăţişez ideile lui. Ba chiar, în momentul de faţă, ţin foarte mult să le evit. Vreau să fiu concis. Ravelstein era un educator. Faptul că-şi adunase ideile într-o carte îl făcuse absurd de bogat. Şi risipea dolarii cu aceeaşi viteză cu care îi intrau. Chiar acum avea de semnat un nou contract de cinci milioane de dolari. De asemenea câştiga sume mari din turneele de lecturi. La urma urmelor era un cărturar. Nimeni n-ar fi negat acest lucru. Trebuie să fii un mare învăţat pentru a capta modernismul în toată complexitatea lui s-ar putea evalua costul uman. În ocaziile mondene se arăta extravagant, dar la catedră îţi puteai de seama cât de întemeiate erau argumentele lui. Tot ce-ţi expunea el ţi se clarifica perfect. Şi publicul considera înalta educaţie ca pe un drept. Casa Albă afirma acest lucru, în general, studenţii erau ca „mările înţesate de scrumbii". Media anuală a taxelor de colegiu se ridica la treizeci de mii de dolari. Dar ce învăţau studenţii? Universităţile erau permisive, laxe. Puritanismul de altă dată

se spulberase. Relativismul susţinea că ce e drept în San Domingo e nedrept în Pago Pago şi că normele morale sunt departe de a fi absolute.

Ravelstein nu era un inamic al plăcerii şi nu se împotrivea dragostei. Dimpotrivă, vedea în dragoste cea mai mare binecuvântare cu care fusese blagoslovită omenirea. Un suflet omenesc văduvit de dorinţă era un suflet schilod, sărăcit de bunul cel mai de preţ, bolnav de moarte. Nouă ni se oferea un model biologic care făcea abstracţie de suflet şi accentua importanţa destinderii tensiunii (biostatice şi biodinamice) prin descărcări orgiastice. Nu am intenţia să comentez aici învăţăturile erotice ale lui Aristofan, ale lui Socrate şi ale Bibliei. Pentru aşa ceva ar trebui să apelaţi la Ravelstein. După el, Ierusalimul şi Atena constituiau sursele gemene ale civilizaţiei. Ierusalimul şi Atena nu sunt favoritele mele. Dacă sunt ale dumneavoastră, cu atât mai bine. Dar eu eram prea bătrân ca să devin discipolul lui Ravelstein. Tot ce trebuie să spun însă, e că era luat în serios atât de Casa Albă, cât şi de Downing Street. A fost invitatul doamnei Thatcher la un *weekend* la Chequers. Nici preşedintele nostru nu-l neglija. Reagan l-a invitat la un dineu şi Ravelstein a cheltuit o avere pe o ţinută de gală, brâu de mătase, butoni cu diamante, pantofi de lac. Un reporter de la *Daily News* scrisese că banii lui „sunt ceva ce arunci de pe platforma ultimului vagon al unui tren expres". Ravelstein mi-a arătat tăietura din ziar, tăvălindu-se de râs. Toate lucrurile acestea îl amuzau nespus. Desigur, eu nu aveam aceleaşi raţiuni de a mă amuza. Vastele forţe hidraulice ale ţării nu mă propulsaseră şi pe mine aşa cum făcuseră cu el.

Deşi eram cu mulţi ani mai în vârstă decât Ravelstein, între noi se legase o prietenie strânsă. În caracterul meu, ca şi în al lui, existau elemente imature comune care nivelau terenul dintre noi şi netezeau lucrurile. Cineva care mă cunoştea foarte bine spunea despre mine că sunt mai inocent decât are dreptul să fie un adult. De parcă naivitatea ar fi fost opţiunea mea. Şi apoi, e o realitate că până şi oamenii cei mai naivi îşi cunosc interesele. Femei extrem de simple ştiu când a sosit

momentul să se descotorosească de un soţ dificil – şi să extragă banii din contul bancar comun. Eu nu mă sinchiseam deloc de autoconservare. Dar, din fericire – sau poate din nefericire – trăiam vremea cornului abundenţei, o eră de belşug a tuturor naţiunilor civilizate. Niciodată, din punct de vedere material, masele mari nu fuseseră mai bine apărate împotriva foamei şi a bolii. Şi această parţială eliberare din lupta pentru supravieţuire îi face pe oameni naivi. Vreau să spun că dorinţele lor fanteziste scăpaseră de sub control, în concordanţă cu o înţelegere tacită, începi prin a accepta termenii, invariabil falşi, sub care ţi se prezintă ceilalţi. Capacităţile critice îţi amorţesc, îţi înăbuşi discernământul. Până să-ţi dai seama, plăteşti o exorbitantă indemnizaţie de divorţ unei femei care-ţi repetase întruna că nu înţelege nimic din chestiunile băneşti, că în materie de bani e tămâie.

În abordarea unei personalităţi ca Ravelstein, poate că cea mai bună metodă e cea a descrierii lui părticică cu părticică.

Urcasem, în această dimineaţă de iunie, în luxosul lui apartament din Paris nu atât ca să discut eseul biografic pe care urma să-l scriu, cât pentru a aduna unele date despre părinţii lui Ravelstein şi despre viaţa lui din copilărie. Nu ţineam să aflu mai multe amănunte decât aş fi putut folosi şi, în linii mari, eram familiarizat cu povestea vieţii lui. Familia Ravelstein se trăgea din Dayton, Ohio. Mama lui, o adevărată centrală energetică, fusese educată la Colegiul John's Hopkins. Tatăl său, un om lipsit de succes, fusese reprezentantul local, surghiunit la Dayton, al unei largi organizaţii naţionale. Un omuleţ gras şi nevrotic, un tată isteric, un adept al disciplinei. Când îl pedepsea pe micul Abe, îi poruncea să se dezbrace în pielea goală şi apoi îl plesnea cu cureaua de la pantaloni. Abe o admira pe maică-sa, îşi ura tatăl şi îşi dispreţuia sora. Dar nici Keynes, ca să ne mai întoarcem o dată la el, nu a avut mare lucru de spus despre istoria familiei lui Clemenceau. Acesta din urmă era un cinic usturător; îi detesta pe nemţi şi nu avea încredere în ei; la masa de negocieri purta tot timpul mănuşi din antilopă gri. Dar să lăsăm la o parte mănuşile – ce vreau eu să spun e că

nu urmărim să facem aici o psihobiografie.

Oricum, în dimineaţa aceasta Ravelstein nu avea chef să-şi evoce copilăria.

Place de la Concorde începuse să-şi piardă frăgezimea matinală. Jos, în stradă, traficul se subţiase, dar căldura de iunie se îngroşase. În soare, pulsul nostru încetineşte.

După primele reacţii, adică după puternica senzaţie de gâdilare la inimă a unui om cu o viaţă justificată printr-o victorie incompletă asupra multor absurdităţi, totul concurase ca să-l plaseze pe Abe Ravelstein, un cadru universitar, un împuţit de profesor de filosofie politică, în cel mai înalt strat al Parisului, printre şeicii petrolului la „Crillon", sau printre magnaţii de la „Ritz", sau play-boys de la „Hotel Meurice". Cum conversaţia noastră lâncezea în căldura soarelui, Ravelstein s-a abstractizat un tâmp sau s-a lăsat toropit; sprâncenele emisferice îi erau înălţate. Buzele, pregătite să spună multe, n-au mai spus nimic pentru moment. Simţeai că, uitându-te la capul lui pleşuv, căutai pe el urma degetului creatorului. Momentan, Ravelstein era dus; suferea deseori astfel de intermitenţe. Deşi ţinea ochii deschişi, e posibil să nu te fi văzut. Cum rareori petrecea câte o noapte de somn neîntrerupt, se întâmpla, mai ales pe vreme caldă, să se volatilizeze pentru scurt timp, să aţipească, să moţăie, cu braţele lungi atârnându-i peste marginile fotoliului şi cu bizarele lui picioare desperecheate întinse. Un picior era cu trei numere mai mare decât celălalt. Şi nu numai somnul ştirbit îl ducea la asemenea stări de retragere, ci şi excitabilitatea, frământarea, tensiunea plăcerilor, încordarea vieţii mentale.

Oboseala lui din această dimineaţă poate să se fi datorat bogatului dineu pe care ni-l oferise cu o seară înainte, o petrecere extraordinară în Place de la Madeleine, la „Lucas-Carton". Digestia tuturor acelor feluri de mâncare era menită să te scoată din tine însuţi. Felul principal fusese pui preparat cu miere şi copt într-o formă de lut. Antica reţetă grecească fusese recent descoperită de arheologi cu ocazia unor săpături la Marea Egee. Am îngurgitat delicioasa mâncare,

serviţi fiind de nu mai puţin de patru chelneri. *Le sommelier*, purtându-şi cartonaşul de identificare pe un lanţ de chei, supraveghea umplerea paharelor. La fiecare fel ni se servea câte un vin potrivit, în timp ce chelnerii ceilalţi, acţionând ca nişte jongleri, înlocuiau farfuriile şi argintăria. Ravelstein arborase tot timpul o mină de fericire nebună, râzând şi gângăvind, aşa cum făcea întotdeauna când trona asupra banilor – şi începând fiecare propoziţie din frazele lui lungi cu „Ţţţţ-ah, ţţţţ-ah, ţţţţ-ah, asta-i cea mai rafinată bucătărie din întreaga Europă. Ţţţţ-ah, ţţţţ-ah, Chick e un mare sceptic când e vorba de francezi. El, ţţţţ-ah, zice că bucătăria e singurul lucru cu care mai pot francezii să scoată altora ochii, de la ruşinea ţţţţ-ah, ţţţţ-ah, din 1940, când Hitler şi-a dansat aici giga victoriei. Chick vede *la France pourrie* în Sartre, în ostilitatea faţă de Statele Unite, ţţţţ-ah, în aclamarea stalinismului şi în filosofia şi teoria lingvisticii. Ţţţţ-ah, hermeneuţii – el îi numeşte hormoneuţii – sunt, după el, mici sandvişuri, hăpăite de muzicanţi în pauză. Dar trebuie să recunoaşteţi că nicăieri nu mai puteţi savura o mâncare ca asta. Priviţi-o pe Rosamund cum străluceşte. E o femeie care ştie să guste o mâncare excelentă şi ţţţţ-ah, ţţţţ-ah, felul în care e prezentată. Ca şi Nikki, un om care se pricepe să aprecieze felul de a găti – n-ai să negi lucrul ăsta, Chick". Nu, n-am să-l neg. Nikki urma o scoală elveţiană de hotelieri. Nu pot spune mai mult de atât pentru că nu sunt persoana nimerită să redea toate amănuntele, dar Nikki era un *maître d'hôtel* autorizat. Se prăpădea de râs când ne înfăţişa, mie şi lui Ravelstein, redingota ceremonioasă a îndeletnicirii lui şi când îşi asuma demnităţile profesionale.

Dineul fusese oferit în cinstea mea. A reprezentat modalitatea lui Ravelstein de a-i mulţumi prietenului său Chick pentru sprijinul acordat în scrierea *best-seller*-ului său. Ideea întregului proiect, afirma el, fusese, din capul locului, a mea. Cartea n-ar fi fost niciodată scrisă dacă eu nu l-aş fi îndemnat să o scrie. Lucrul acesta a fost tot timpul recunoscut de Abe, în mod elegant: „Chick m-a pus s-o fac".

Există o paralelă între evenimentele urbane interne şi confuzia

mentală a Statelor Unite, câştigătoarea războiului rece, unica supraputere care a supravieţuit. E şi aceasta o posibilitate de a defini America. Lucru pe care aveau să mi-l spună cărţile şi articolele lui Ravelstein. Te plimbau de la antichitate la iluminism şi apoi – via Locke, Montesquieu şi Rousseau – până la Nietzsche, Heidegger şi momentul prezent, la corporaţii, la America înaltei tehnologii, cu divertismentele şi cultura ei, cu presa, sistemul ei educaţional, gândirea ei, politica ei. Îţi conturau un tablou al acestei democraţii de masă şi al jalnicului ei produs uman caracteristic. La cursurile lui care erau întotdeauna dense – Ravelstein tuşea, se bâlbâia, fuma, răcnea, râdea, îi făcea pe studenţi să se ridice în picioare, dezbătea cu ei, îi provoca la dispute, îi zgândărea, îi hărţuia. Nu întreba: „Unde îţi vei petrece eternitatea?" asemenea cucernicilor care pichetează cu sloganul „sfârşitul-e-aproape", ci, mai curând: „Cu ce ai să satisfaci cerinţele sufletului tău în această democraţie modernă?"

Filfizonul ăsta lung cât o prăjină, cu costumele lui vărgate în dungi subţiri şi capul chel (aveai senzaţia că exista ceva periculos în albeaţa acestui cap, în forţa lui albă, în scobiturile şi crestăturile lui) nu urca la catedră ca să te plictisească anost cu ordinea corectă a epocilor (Evul Credinţei, Evul Raţiunii, Revoluţia Romantică) şi nici nu se prezenta ca un universitar scrobit, sau ca un rebel al campusului, care încurajează răzmeriţele. Spunea că atât grevele studenţeşti, cât şi mişcările de preluare a puterii în campusuri nu făcuseră decât să dea ţara mult înapoi. Nu-i curta pe studenţi cu încercări de familiarism sau căutând să-i scandalizeze – amuzându-i cum fac profesorii histrionici – prin expresiile „căcat" sau „îl bag în mă-sa!" N-avea în el nimic din neîmblânzitul campusului. Slăbiciunile, friabilităţile lui erau vizibile. Ştia, în chip obsesiv, ce înseamnă să fii dat la fund de greşelile şi vinovăţiile tale. Dar înainte de a se scufunda ţi-ar fi descris peştera lui Platon. Ţi-ar fi vorbit despre sufletul tău, deja subţiratic, şi împuţinându-se rapid – din ce în ce mai rapid.

Îi atrăgea pe studenţii dotaţi. La cursurile lui era întotdeauna înghesuială. Aşa încât îmi venise ideea că nu avea decât să aştearnă în

scris ceea ce expunea *viva voce*. Pentru Ravelstein ar fi fost lucrul cel mai uşor din lume să scrie o carte populară.

În plus, ca să fiu sincer, mă săturasem să tot aud despre salariul lui neîndestulător, despre obiceiurile lui bizantine de a împrumuta bani, despre târgurile şi tranzacţiile pe care le făcea amanetându-şi comorile, ceainicul Jensen şi farfuriile antice din porţelan Quimper. După ce am urmărit, mai curând cu exasperare decât cu interes, odiseea preţiosului său ceainic de argint Jensen care a zăcut cinci ani în mâinile lui Cecil Moers, unul dintre propriii lui doctori în filosofie, dat ca gaj pentru un împrumut de 5.000 de dolari (şi până la urmă vândut de doctorul în filosofie unui negustor, pe zece mii de dolari) i-am spus:

— Cât timp crezi că mai îndur poveştile astea agasante despre ceainicul ăla agasant şi despre agasantele tale articole de lux? Uite ce-i, Abe, dacă nevoile tale îţi depăşesc posibilităţile materiale, dacă eşti un aristocrat care se zbate victimizat de nevoia lui pentru frumos, de ce nu-ţi sporeşti mijloacele de existenţă?

La aceste cuvinte, îmi amintesc, Ravelstein şi-a astupat urechile cu mâinile. Mâinile îi erau frumos modelate, urechile grosolane.

— Şi ce să fac? Să-mi ofer la o agenţie serviciile de însoţitor pentru doamne singure?

— Nu, nu prea eşti bun dansator. Ai putea să te angajezi doar ca partener de conversaţie la masă. Pe o mie de parai pe seară… Nu; ce cred eu că-ţi trebuie e să scrii o carte. Ai putea să închegi o carte de succes bazată pe notele tale de la cursuri.

— Vax! Ca bietul pastor Adams al lui Fielding care pleacă la Londra ca să-şi tipărească predicile. Pastorul avea nevoie de bani şi nu-şi putea vinde nimic altceva decât predicile. Care erau însă scrise. Eu n-am nici măcar note. Sfatul pe care mi-l dai tu, Chick, e sfatul unui autor mult publicat, îmi aduci aminte de Dwight MacDonald. Ăsta i-a spus lui Venetsky, unul din prietenii lui ajuns pe jantă – efectiv la sapă de lemn: „Venetsky, dacă eşti atât de strâmtorat, de ce nu-ţi vinzi unul din titlurile de rentă? Oricând poţi face aşa ceva". Nu i-ar fi dat prin cap că Venetsky *nu avea* titluri de rentă. Familia MacDonald poseda aşa

ceva. Familia

Venetsky nu.

— MacDonald, ca Maria Antoaneta cu cozonacul.

— Da! a strigat Ravelstein râzând. Ţţţţ-ah, gluma aia veche din timpul crizei, despre vagabondul care cerşeşte unei bătrâne bogate: „Doamnă, de trei zile n-am mai pus în gură o fărâmă de hrană!" „Vai, bietul de dumneata, trebuie să te forţezi să mănânci", l-a sfătuit doamna.

— Nu văd cum ai putea da greş, am stăruit eu. Tot ce ai de făcut e să înaintezi o ofertă. În cel mai rău caz te alegi cu un mic avans. Care nu poate fi sub două mii cinci sute de dolari. Ba as spune cinci mii de dolari. Chiar dacă n-ai să scrii un rând din carte, măcar ai să-ţi plăteşti o parte din datorii şi ai să-ţi restabileşti creditul. Ce pierzi?

Argumentul l-a atins. Să mulgi un editor de câteva mii de dolari şi, în acelaşi timp, să nu mai trebuiască să te sucească şi să te învârtească pentru un ban era un lucru foarte ademenitor. În concepţiile lui, Ravelstein era departe de a fi mărunt. Dar nu se aşteptase ca inspiraţia mea utopică să ducă la ceva concret. El se obişnuise cu teatrul intrigilor minore, în care putea dramatiza ironic, satiric, impunându-şi excepţionala statură şi amplitudine. Totuşi, a redactat şi a trimis un plan al cărţii, un contract a fost semnat, s-a plătit un avans. Preţiosul ceainic de argint Jensen se pierduse definitiv, dar creditul lui Ravelstein a fost redeschis. I-a trimis bani la Geneva lui Nikki, care şi-a cumpărat un costum nou de la Gianfranco Ferre. Nikki avea instincte princiare şi era îmbrăcat ca un prinţ. Ravelstein vedea în Nikki un tânăr strălucit, care avea tot dreptul să se afirme. Eleganţa lui nu era o chestiune de stil sau de ostentativă autoprezentare. Ţinea de natura tânărului şi nu de strategiile lui.

Spre propria lui surpriză, Abe Ravelstein s-a pomenit scriind cartea la care se angajase. Ceea ce a provocat o stupoare generală atât printre prietenii lui, cât şi printre cele trei sau patru generaţii de studenţi pe care-i instruise. Unii l-au dezaprobat. Se împotriveau la ceea ce considerau a fi o popularizare, o vulgarizare a ideilor lui. Dar

însăşi predarea, chiar dacă predai Platon sau Lucreţiu, Machiavelli, Bacon sau Hobbes, e tot un fel de popularizare. Produsele acestor mari spirite au existat de secole întregi tipărite şi accesibile unui public orb la semnificaţia lor esoterică. Pentru că toate marile texte au o semnificaţie esoterică, gândea şi afirma Ravelstein. Acest lucru trebuie să fie menţionat, cred eu, dar nu mai mult decât menţionat. Pentru că, din acest punct de vedere, cea mai simplă dintre făpturile umane este esoterică şi radical misterioasă.

Încă un amănunt bizar din seara aceea petrecută la „Lucas-Carton". S-a încheiat cu un vin după cină. Navigam în estuarul petrecerii şi ne îndreptam spre golful notei de plată. Ravelstein a scos din buzunar carnetul lui de cecuri franţuzeşti. Până atunci, niciodată nu avusese un cont şi la o bancă din Paris. Ani întregi fusese doar un turist sau un admirator de rând al civilizaţiei franceze – dar înceţoşat de un nor bugetar – dorind să fie un ţanţoş avangardist, handicapat însă de buzunarele goale. Există o fantomatică paralelă a acestei situaţii şi de partea noastră a Atlanticului. Ca evreu eşti totodată şi american, dar, în acelaşi timp, nu eşti. Imaginaţi-vă însă că-ţi vâri mâna în buzunar ca să laşi un bacşiş boieresc şi nu dai decât de scame pe cusătura căptuşelii. Dar în seara aceasta, Ravelstein, cu mâna lui tremurătoare, a completat cecul, într-o stare extatică. Chelnerul adusese odată cu nota de plată un platou cu trufe de ciocolată, iar Ravelstein părea topit când a văzut-o pe Rosamund învelind într-un şerveţel micile sfere presărate cu praf de cacao şi vârându-le în poşetă.

— Ia-le! ia-le pe toate! a îndemnat-o Ravelstein, comediantul evreu. Apoi, ridicându-şi vocea spartă, de petrecăreţ nocturn: Astea sunt suveniruri comestibile. Fiecare trufă pe care ai s-o înghiţi o să-ţi învie în minte ospăţul din seara asta. Poţi să-ţi notezi în jurnalul tău intim ca să-ţi aduci aminte cât de îndrăzneaţă şi de avansată ai fost când ţi-ai băgat trufele în poşetă!

Cu cât erai mai neconvenţional, cu atât îţi atrăgeai admiraţia lui Ravelstein. Mai târziu, avea să-i spună lui Rosamund:

— Nu-mi mai face mutrele astea de domnişoară de pension

învelită în şerveţele de mătase dantelată! Doar te-am văzut şterpelind ciocolatele alea la „Lucas-Carton”.

Adevărul este că-l încântau delictele minore şi nonconformismele. Sub faţada preferinţelor lui, încolţeau întotdeauna idei. De astă dată ideea era că o purtare uniform adecvată e un semn rău. Mai mult, Ravelstein însuşi avea o slăbiciune pentru bunătăţi – pe care le numea *friandise*. Când se întorcea acasă de la universitate, obişnuia să se oprească la o băcănie şi să cumpere o pungă de acadele pentru copii. Se delecta cu bomboane gelatinoase din fructe, în special cu semilunile galbene cu gust de lămâie.

Ceea ce a determinat ca acapararea trufelor de către Rosamund să aibă un efect atât de atrăgător pentru Ravelstein era faptul că soţia mea apărea ca o tânără drăguţă, bine crescută, manierată, inteligentă. Îl incita pe Ravelstein ideea că se îndrăgostise de un tip în vârstă ca mine.

— Există o categorie de femei care, în mod firesc, se lasă atrase de bărbaţi bătrâni, îmi spunea el.

Aşa cum am arătat, îl încântau purtările nonconformiste. Mai cu seamă când era vorba de dragoste. Preţuia mult jindul, dorul de dragoste. A căuta dragostea, a te îndrăgosti, însemna să năzuieşti spre întregire, spre găsirea jumătăţii pierdute, aşa cum a spus Aristofan. Sau nu Aristofan, ci Platon, într-un discurs atribuit lui Aristofan. La începutul începuturilor bărbaţii şi femeile alcătuiau un corp rotund, ca soarele sau ca luna; erau câte un mascul şi o femelă şi două garnituri de organe sexuale. În unele cazuri, ambele garnituri sexuale erau masculine, susţinea Ravelstein. Aşa spune legenda. Erau făpturi falnice, mulţumite de sine. Dar i-au sfidat pe zeii olimpici care le-au pedepsit, despicându-le în două. Aceasta este marea mutilare pe care a suferit-o omenirea. Aşa încât, generaţii după generaţii, ne căutăm jumătatea pierdută, tânjind să fim reîntregiţi.

Eu nu sunt genul cărturar. Ca toţi, sau ca majoritatea studenţilor din generaţia mea, citisem *Banchetul* lui Platon, Admirabil divertisment, gândisem pe atunci. Dar acum Ravelstein mă trimisese

din nou la el. Nu mă *trimisese* propriu-zis. Dar dacă te găseai continuu în compania lui, nu puteai să nu te întorci mereu la *Banchet*. *A* fi uman însemna a fi retezat de jumătatea ta, mutilat. Omul e incomplet. Zeus e un tiran. Muntele Olimp e o tiranie. Misiunea umanităţii în starea ei de înjumătăţire este aceea de a-şi căuta jumătatea pierdută. Şi după scurgerea atâtor generaţii, adevărata ta pereche e de negăsit. Eros e doar o compensaţie atribuită de Zeus, posibil din raţiuni politice ştiute numai de el. Şi căutarea jumătăţii tale pierdute e lipsită de speranţă, îmbrăţişarea sexuală îţi oferă o vremelnică uitare de sine, dar dureroasa conştiinţă a mutilării e permanenta.

Oricum, ne-am ridicat de la festin după miezul nopţii. Pe drum am dat peste o strălucitoare etalare de orhidee. Ne-am lăsat atraşi de luminile şi culorile florăriei şi am traversat strada pustie, în vitrina florăriei era o deschizătură verticală – mărginită de două fâşii subţiri de alamă – pentru ca miresmele florilor să se reverse peste monoxidul de carbon din Place de la Madeleine. O nouă seducţie franceză. Curvele se adunau în faţa marii catedrale, în locul unde se organizează de obicei funeraliile naţionale. Ravelstein mi-a atras atenţia. Ăsta era Ravelstein. Dacă n-aţi cunoaşte aceste idei ale lui, nu l-aţi cunoaşte deloc. Fără jindul după jumătatea pierdută, sufletul dumneavoastră n-ar fi decât o ţeavă interioară uzată, bună poate pentru o vară la plajă, dar nimic mai mult. Făpturile spiritualizate, bărbaţi şi femei, mai cu seamă tinerii, îşi dedică viaţa căutării dragostei. Prin contrast, burghezii sunt dominaţi de spaimele unei morţi violente. Iată, aveţi, în cea mai succintă formă posibilă, o mostră din cele mai importante preocupări ale lui Ravelstein.

Am totuşi sentimentul că-l nedreptăţesc vorbind atât de simplist despre el. De fapt, a fost un om foarte complex. Oare într-adevăr împărtăşea ideea (atribuită de Socrate lui Aristofan) că suntem în permanenta căutare a celuilalt, care e o parte din fiinţa noastră? Nimic nu-l impresiona mai adânc decât o autentică ilustrare a acestei căutări. Ba mai mult, în toţi cei pe care-i cunoştea urmărea semne ale eternei căutări. Inclusiv la studenţii săi, firește. Ciudat ca un

profesor să-i considere pe copiii care luau parte la cursurile sale drept actori ai zguduitoarei drame eterne. Când începeau cursurile, prima lui mişcare era să le ceară să uite totul despre familiile lor Taţii studenţilor erau negustori în Crawfordsvilie, Indiana sau Pontiac, Illinois. Fiii acestor negustori meditau profund şi cu seriozitate *la Istoria Războiului Peloponeziac*, la *Banchetul* şi la *Fedru*, *şi* nu li se părea deloc ciudat că erau mai familiarizaţi cu Nicias şi cu Alcibiade decât cu vagonul de transportat lapte sau cu prăvăliile cu de-amănuntul. Încetul cu încetul, Ravelstein îi făcea şi să i se destăinuie. Îi depanau istoria vieţii lor. Nu ascundeau nimic. Era uimitor cât de multe afla Ravelstein despre ei. În bună măsură, pasiunea lui pentru bârfă extrăgea din ei informaţiile pe care le dorea. El nu numai că-i instruia, dar îi şi forma, îi distribuia în grupuri şi subgrupuri şi îi plasa în categorii sexuale, cum i se părea lui mai potrivit. Unii urmau să ajungă soţi şi taţi, alţii vor fi homosexuali – cei normali, cei anormali, profunzii, amuzanţii, jucătorii, speculanţii; eruditii înnăscuţi, cei cu chemare pentru filosofie; amanţii, truditorii, birocraţii, narcisiştii, băutorii. Era foarte preocupat de aceste categorii. El însuşi îşi detesta familia şi se descotorosise de ea. Le declara studenţilor că veniseră la universitate ca să înveţe ceva şi pentru asta trebuiau să se debaraseze de opiniile părinţilor lor. El avea să-i călăuzească spre o viaţă mai înaltă, plină de varietate şi diversitate, guvernată de raţionalism – orice, dar nu genul sec. Dacă aveau noroc, dacă erau inteligenţi şi animaţi de voinţă, Ravelstein avea să le ofere cel mai mare dar pe care ar putea spera vreodată să-l primească, conducându-i spre Platon, introducându-i în tainele esoterice ale lui Maimonide, explicându-le interpretarea corectă a lui Machiavelli, familiarizându-i cu înalta umanitate a lui Shakespeare – până la şi dincolo de Nietzsche. Nu le oferea un program academic – ci ceva mult mai neconformist. Dar în ansamblu, programul lui era eficient. Niciunul dintre studenţii săi nu a devenit un Ravelstein, în anvergură. Dar cei mai mulţi dintre ei aveau o inteligenţă superioară şi erau singulari. El îi voia singulari, îi plăceau studenţii trăsniţi – niciodată nu

puteau fi îndeajuns de trăsniţi încât să-l satisfacă. Dar, desigur, trebuiau să-şi însuşească învăţăturile fundamentale, ba chiar să le cunoască al naibii de bine.

— Nu-i *ăsta* ăla sucitul? întreba despre unul sau altul dintre studenţi. Ai primit o copie după articolul lui, „Istorism şi filosofie”? I-am cerut să ţi-o pună în cutia ta poştală.

Răsfoisem articolul, încercasem sentimentul unei furnici care se pregăteşte să traverseze Anzii.

Da, Ravelstein îşi îndemna tinerii să se descotorosească de ideile părinţilor. Dar în comunitatea care se alcătuise în jurul său, rolul lui a devenit, încetul cu încetul, cel al unui tată. Firește, dacă studenţii nu reuşeau să se integreze, n-ar fi ezitat să-i îndepărteze. Dar din momentul în care îi deveneau intimi, el le plănuia viitorul. Obişnuia să mă întrebe:

— Ali e colosal de strălucit. Ce zici de fata aia irlandeză cu care trăieşte?

— Mă rog, n-o ştiu prea bine. Pare inteligentă.

— Inteligenţa nu-i decât partea întâi. Fata a renunţat să studieze dreptul numai ca să urmeze cursurile mele. În plus, are şi nişte picioare deloc de lepădat. Ea şi AH trăiesc împreună de cinci ani.

— Atunci a investit serios în el.

— Înţeleg ce vrei să spui. Deşi vorbeşti despre el ca despre o proprietate funciară. Şi ţine seama că el e musulman. Adică… are în spate o adevărată piramidă de familie egipteană.

Ravelstein se întreba dacă pentru musulmani nu e un lucru neobişnuit să se îndrăgostească.

Dragostea pasionată constituia terenul lui de interes peren. Dar în Orientul Mijlociu persistă tradiţia mariajelor prearanjate de părinţi.

— Totuşi, Edna e mai tare decât orice piramidă familială. E deşteaptă foc şi frumoasă foc.

O studiase şi pe Edna. Se preocupa mult de cuplurile studenţeşti.

Aşa cum am spus, plănuisem să discutăm azi biografia pe care urma să o scriu, dar nu era o zi nimerită pentru detalii biografice.

— Dacă stau să mă gândesc, a continuat Abe, nu ţin să trec iar în revistă împrejurările copilăriei – destoinica mea mamă, educată la Colegiul John's Hopkins, fruntea clasei ei. Şi imbecilul de taică-meu, care-mi reproşa întruna că n-am ajuns membru al societăţii filosofice Phi Beta Kappa. Deşi aveam note foarte mari. Pentru admiterea la cursurile societăţii respective erau suficiente notele şi C. Totuşi, oricâte succese aş fi avut – faptul că eram invitat să conferenţiez la Yale şi la Harvard –, pentru taică-meu nu conta şi îmi arunca întotdeauna în faţă că n-am intrat la Phi Beta Kappa. Mintea lui era un soi de mlaştină Okefenokee, cu luminiţe neurotice care-i jucau la suprafaţă. Era un ratat, desigur, dar şi cu ceva merite ascunse – însă atât de bine îngropate, încât nu mai puteau fi redescoperite.

Aici Ravelstein s-a oprit şi pe urmă mi-a spus: – Cred că în dimineaţa asta ar fi mai bine să mă plimb pe rue St. Honoré…

— Adică în ce a mai rămas din dimineaţa asta.

— Rosamund o să doarmă până la prânz. Am extenuat-o cu strălucirea serii de ieri – o doamnă frumoasă luând cina cu trei bărbaţi dezirabili. Înainte de ora unu n-ai face decât să-ţi iriţi soţia. Aş vrea să mă consult cu tine la cumpărarea unei haine sport la Lanvin. I-am promis vânzătorului că o să revin azi până-n prânz. Sunt puţin buimac în dimineaţa asta – chiar adineauri am moţăit. Amorţeala e o stare pe care o detest…

Am ieşit din apartament. Momentul a fost bine ales, pentru că la câteva etaje mai jos liftul s-a oprit şi uşile s-au deschis în faţa lui Michael Jackson şi a suitei sale. Iată-l într-unul din costumele lui cu paiete, auriu pe negru – mulat pe corp. Buclele îi erau proaspăt aranjate, zâmbetul firav şi cast. Fără să vrei, îl studiai în căutarea semnelor operaţiilor faciale. Mi-am spus că avea un aer de melancolie tranziţională. Băieţii de aur care se prefac în scrum, ca nişte coşari.

Ravelstein, care era la fel de masiv ca oricare dintre bodyguarzi – chiar mai masiv, dar cu certitudine nu mai puternic – părea entuziasmat de acest scurt moment de contact. Aşa era el – se consuma în plăcerea clipei.

La parter, bodyguarzii i-au croit drum lui Michael Jackson, desfăcându-şi braţele de parcă ar fi înotat. Holul era înţesat de oameni. Dar marea mulţime se îmbulzea afară, dincolo de bariera poliţiştilor. Şi noi eram înghesuiţi şi reţinuţi îndărătul unor corzi împletite, aurite. Starul a înaintat delicat, făcând semne cu mâna sutelor de grupuri care urlau. Abe Ravelstein nu avea nimic împotriva faptului că era încătuşat de corzi. Parisul de azi era Parisul aşa cum ar fi trebuit să fie. Regii care au schiţat planurile pentru Versailles i-au direcţionat pe arhitecţi să clădească şi magnificele spaţii publice ale capitalei. Acestea constituiau acum decorul natural al lui Ravelstein. El apărea ca un magnat în noua ordine a lucrurilor, purtându-şi cărţile de credit şi cecurile, gata să zvârle cu dolari – şi dacă ar fi existat un hotel mai elegant decât „Crillon", Abe s-ar fi dus acolo, în aceste zile, Ravelstein era un om grandios. Facturile erau achitate prin cărţi de credit emise pe baza contului său de la Merrill Lynch. Ravelstein îşi verifica arareori conturile. Din când în când, Nikki, care nu avea datoria de a o face, le mai controla. Singurul lui ţel era acela de a-l proteja pe Abe. Şi datorită lui Nikki a fost descoperit un escroc de talie mare la Singapore, Cineva de acolo folosise cartea de credit a lui Abe pentru a încasa un cec de 30.000 de dolari.

— Semnătura era evident falsificată, comentase Abe, nu prea afectat de întâmplare. Azi sunt la modă escrocii internaţionali electronici. Pungaşii învaţă să păcălească înalta tehnologie, asemenea bacteriilor şmechere care biruie medicamentele, în timp ce isteţii cercetători din laboratoare se străduie inutil să le-o ia înainte. Micile genii din campus mai descurcăreţe decât Pentagonul.

Pe rue St. Honoré, Ravelstein s-a dovedit absolut fericit. Ne plimbam de la o vitrină la alta.

Termenul francez pentru „a cumpăra din ochi" *este lèche-vitrines* – linsul vitrinelor. Aceasta presupune un răgaz perfect, or, micul dejun ne mâncase cea mai mare parte din dimineaţă. Totuşi zăboveam admirând colecţiile de ciorapi, cravate şi cămăşi de comandă. Pe urmă am grăbit pasul. I-am spus lui Abe că etalarea aceea

de lux îmi încordează nervii. Prea multe tentaţii. Nu puteam suporta să mă simt tras din toate părţile.

— Am observat că de când te-ai însurat standardul tău de eleganţă a decăzut, a replicat Ravelstein. Pe vremuri erai şi tu mai spilcuit.

Vorbea cu părere de rău. Din când în când îmi cumpăra câte o cravată – niciodată una pe care mi-aş fi ales-o eu. Aceste cravate cadou erau ceva de pus la păstrare, menit să-mi aducă aminte că devenisem mai temperat în gusturi. Dar nu numai atât. Ravelstein era mult mai înalt decât mine. Efectul pe care-l exercita era uneori frapant: datorită staturii sale impozante, purta hainele cu un aer mult mai dramatic. Nici prin cap nu mi-ar fi trecut să neg acest lucru. Pentru a fi cu adevărat chipeş, un bărbat trebuie să fie înalt. Eroul tragic trebuie să depăşească înălţimea medie. Nu mai citisem Aristotel de secole, dar atât îmi mai aminteam din *Poetica*.

În rue St. Honoré, îmbibată de întregul farmec al istoriei şi politicii franceze – cu toate pretenţiile speciale ale civilizaţiei franţuzeşti –, mie nu-mi venea în cap decât un număr dintr-un vechi musical intitulat: „Omul care a spart banca la Monte Carlo". Un flâneur *ce* hoinăreşte prin Bois de Boulogne, cu un aer indiferent. Şi foarte bine dispus. Şi, desigur, lumea se zgâieşte la el.

Lucrurile, dacă nu se întâmplă la Paris sau nu intră în atenţia Parisului, nu se întâmplă deloc… Balzac, pântecoasa sobă veche, duduind gata să explodeze, a făcut din această observaţie un principiu de bază. Lucrul pe care Parisul nu şi-a pus amprenta nici nu există.

Firește că Ravelstein cunoştea prea multe despre lumea modernă pentru a putea fi de acord cu aşa ceva. Amintiţi-vă că Ravelstein era omul care deţinea o centrală telefonică privată, cu manete şi butoane complicate şi semnale luminoase, precum şi un echipament stereo, ultimul răcnet, la care asculta Palestrina cântat pe instrumente originale. Franţa nu mai era, vai, leagănul raţionalismului şi iluminismului. Nu era nici căminul spaţiului cibernetic. Franţa nu mai atrăgea marile intelecte şi tot restul acelui *schtuss* cultural.

Francezii îşi trăiseră traiul. De Gaulle, girafa umană care pufăia dispreţuitor pe nări! Churchill, care afirmase în legătură cu el că pentru Anglia fusese o ofensă faptul că trebuise să ajute *la France*. Acea creatură militară, distantă şi alungită, care privea peste vârfurile copacilor din lumea modernă, nu putuse tolera gândul că ţara lui avea nevoie de ajutor.

Lui Abe nu-i lipseau niciodată citatele menite să justifice sau să ilustreze vremurile: „«Franţa fără o armată nu-i Franţa» – asta tot Churchill a spus-o". Şi eu aveam aceleaşi gusturi în ce priveşte conversaţia. Nu o puteam susţine, dar îmi plăcea să o ascult, întreţinută de alţii. Ravelstein purta discuţia mult mai bine decât mine. El nutrea un interes cu totul special pentru Marea Politică. Din acest punct de vedere, desigur că Franţa de azi era falimentară. Franţei nu-i mai rămăsese decât stilul, maniera, iar francezii exploatau cât puteau această manieră, dar totul era un bluf, ştiau şi ei că îndrugau cai verzi pe pereţi. Singurul lucru la care se pricepeau însă cu adevărat erau aşa-zisele arte ale intimităţii. Mâncarea lor era încă la mare preţ – de pildă festinul de aseară de la „Lucas-Carton". În fiecare *quartier*, găseai pieţele cu produse proaspete, brutăriile şi patiseriile delicioase, *les charcuteries* cu delicatesele lor reci. Ca şi splendidele etalări de lenjerie intimă. Impudica lor dragoste pentru aşternuturile fine: „*Viens*, *viens dans mes bras*, *je te donne du chocolat*". Era minunat să poţi fi atât de deschis în privinţa intimităţilor, a fiinţei vii şi a necesităţilor ei. Revistele lucioase şi alunecoase din New York imitau acest lucru, dar nu o făceau cum trebuie… Da, şi apoi era viaţa de stradă din Franţa.

— Cartierele rezidenţiale americane sunt în proporţie de nouăzeci la sută pustii, goale de oameni. Aici, omenirea trepidează încă, spunea Ravelstein.

Ravelstein, păcătosul, gusta păţaniile sexuale. Se desfăta cu tot ce era *louche*, dubios şi echivoc. Pentru un anumit gen de conduită, sau mai curând de lipsă de conduită, Parisul era încă ideal.

Dacă Ravelstein se bâlbâia în timp ce mergea, surâdea şi perora, nu o făcea din slăbiciune, ci dintr-o revărsare a preaplinului. Faimoasa

lumină a Parisului se concentra pe chelia lui.

— Cât mai e până la magazinul la care mergem?

— Nu fi nerăbdător, Chick. De fiecare dată îmi dai senzaţia că ai ceva mai important de făcut decât ceea ce faci în momentul respectiv.

Nu m-am apărat de acuzaţie… nici măcar n-am încercat. Destinaţia noastră, Lanvin, se afla în apropiere, dar ne reţineau întruna alte magazine. Opticienii îl atrăgeau întotdeauna pe Ravelstein. Dar în acest domeniu nu era singurul. Potrivit unor statistici, femeile americane au în medie câte trei perechi de ochelari de soare. „O, n*u* e *nevoie să întrebi de ce!*" – aşa cum sună vorbele sărmanului Lear când îşi apără surplusul. Lui Abe îi plăceau ochelarii; îi cumpăra şi în chip de cadouri, îmi dăruise şi mie o pereche din cei care se pliază şi încap într-un etui mic, bun pentru buzunarul de la piept. Se jurase să nu mai poarte lentile de contact, după ce pierduse una în sosul de spaghetti pe care îl prepara, întâmplător, în seara aceea Rosamund şi cu mine eram invitaţii lui la cină şi am făcut fel de fel de glume în legătură cu vederea şi neprevederea. Oare lentilele de contact erau digerabile? Aşa cum se spune că ar fi fierul pentru stomacul struţilor?

„Ce naiba are în plus sacoul ăsta de la Lanvin faţă de celelalte douăzeci de sacouri ale tale?" aş fi vrut să-l întreb. Dui" ştiam foarte bine că în capul lui Abe existau o sumedenie de distincţii între dărnicie şi cărpănoşfeuie, între mărinimie şi meschinărie. Atributele omului cu suflet mare. Nu ţineam să-l zădărăsc. În dimineaţa asta nici el nu avea chef să fie zădărât.

Cu un foarte mult timp în urmă, acasă, în Middle West, pe când era încă foarte strâmtorat şi se văicărea în legătură cu garderoba lui sărăcăcioasă, l-am dus la Gesualdo, croitorul meu, ca să-i ia măsurile pentru un costum. În atelierul lui Gesualdo, Abe a ales o stofă de lână cam ţipătoare, dar de o fină fabricaţie scoţiană. A făcut vreo trei sau patru probe şi, după părerea mea, produsul final arăta foarte bine. Plătisem un preţ destul de piperat pe el. Chiar atunci una dintre cărţile mele se găsea în rândurile de jos ale listei de *best-sellers*; nu s-a ridicat niciodată mai sus de mijloc, dar eu eram mai mult decât mulţumit.

Copil al anilor Marii crize, mă simţeam fericit cu câştigurile mijlocii. Standardele mele se jalonaseră în nevoiaşii ani treizeci. O mie cinci sute de dolari mi-ar fi procurat costumul cel mai de lux. Chiar şi în zilele în care treceam drept un tip „dichisit" (am avut o fază scurtă de ferchezuială), n-am cheltuit vreodată mai mult de cinci sute de dolari pe un costum. La vremea respectivă, aceasta era suma pe care o cheltuiau proaspeţii absolvenţi înscrişi în barou. Mai târziu, când deveneau parteneri la o firmă de avocatură, încetau să-l mai folosească pe Gesualdo. Îşi găseau croitori mai stilaţi, de felul celor la care apelau chirurgii, sportivii profesionişti şi gangsterii.

Discutasem cu Ravelstein despre costumul confecţionat de Gesualdo.

— Ascultă-mă, Chick, adevărata valoare a costumului aceluia nu consta în croială, nici în manoperă…

— Ştiu că tu şi cu Nikki v-aţi bătut joc de el când l-ai îmbrăcat acasă. Nu l-ai purtat decât o singură dată, ca să-mi faci mie plăcere…

— Nu pot să neg că nu l-am socotit utilizabil.

— *Utilizabil* nu-i cuvântul potrivit. Voi doi n-aţi fi îmbrăcat nicio sperietoare de ciori cu el.

Ravelstein, fumător în lanţ, care aprindea o ţigară de la alta, s-a tras îndărăt, poate ca să evite flacăra brichetei, poate pentru că se scutura de râs. Când a fost în stare să vorbească, mi-a răspuns:

— Mă rog, nu era chiar Lanvin. Tu ai vrut să-mi faci un bine. A fost un gest generos din partea ta, Chick, şi Nikki a fost primul care l-a apreciat. Dar Gesualdo e cu o sută de ani în urmă. El face nişte haine de tip mafiot, dar nu pentru generali, ci pentru răcani, pentru gangsterii mărunţi, pleava.

— Asta defineşte felul în care mă îmbrac *eu*.

— Pe tine nu te interesează moda. Ţie nu-ţi pasă de numele de pe etichete. Ar fi trebuit să-mi dai mie banii pe care i-ai plătit lui Gesualdo, şi atunci aş mai fi adăugat restul pentru a-mi comanda un costum bine croit.

Discutam foarte deschis unul cu celălalt. E bine când poţi spune

tot ce ai pe suflet fără teama că-ţi jigneşti interlocutorul. Şi în ce ne priveşte pe mine şi pe Abe, nu exista nimic prea personal sau prea ruşinos pentru a fi spus, nimic prea urât sau prea nociv. Uneori aveam impresia că mă cruţă de judecăţile lui exagerat de severe, când simţea că nu sunt pregătit să le ţin piept. Şi eu obişnuiam să-l cruţ. Totuşi încercam o mare uşurare când reuşeam să fim faţă de el la fel de direct şi de clar cum aş fi fost şi faţă de mine însumi, în discutarea unor slăbiciuni sau a unor perversităţi. Abe mi-era mult superior în ceea ce priveşte înţelegerea de sine, autocunoaşterea. Dar fiecare discuţie dintre noi, oricât ar fi fost de personală, se prefăcea până la urmă într-un haz sănătos, curat, nihilist.

— Poate că o viaţă asupra căreia nu mai revii cu gândul nu merită să fie trăită. Tot revenind asupra ei însă, poţi să ajungi să-ţi doreşti moartea.

Ravelstein se distra enorm la auzul cuvintelor mele. Râdea cu atâta poftă, încât i se dădeau ochii peste cap.

Dar încă n-am terminat cu Parisul în primăvară.

Superbul sacou de la Lanvin era confecţionat dintr-o stofă frumoasă, mătăsoasă, dar plină. Culoarea mi-o evoca pe cea a câinilor de vânătoare Labrador – aurie, cu bogăţii de lumină ascunse printre falduri.

— Asemenea sacouri vezi numai în reclamele din *Vanity Pair* sau din alte reviste lucioase la modă şi, de obicei, sunt purtate de modele cu feţe bărboase, cu mutre de băieţi duri sau chiar de violatori care n-au nimic de făcut – dar absolut nimic – decât să se lase văzuţi în toată gloria narcisismului lor împuţit. Nici nu te poţi gândi cum ar arăta un asemenea sacou pe un om inteligent şi lipsit de graţie. Cu pieptul bulbucat sau cu rulouri de grăsime în talie.

L-am sfătuit pe Ravelstein să cumpere sacoul Lanvin.

Preţul era de 4.500 de dolari, dar şi l-a trecut pe cartea de credit americană pentru că nu era sigur cât mai avea în contul de la Credit Lyonnais. Cărţile de credit Visa Gold te protejează de pungăşii; îţi garantează rata legală de schimb din ziua în care are loc tranzacţia.

În stradă m-a întrebat cum arată culoarea hainei la lumina zilei. Când i-am răspuns că e splendidă, a părut profund satisfăcut.

Următoarea oprire a fost la Sulka, unde a luat în primire cămăşile pe care şi le comandase. Urma să-i fie trimise la „Hotel Crillon", fiecare dintre ele în câte o cutie de plastic. După aceea am trecut pe la magazinul de expoziţie Lalique, unde voia să vadă nişte lămpi şi aplice pentru tavanul şi pereţii de acasă.

— Mai avem nevoie de o jumătate de oră pentru o vizită la pălărierul Gelot.

La Gelot, mi-am dat şi eu drumul şi mi-am cumpărat o pălărie de velur verde. Abe m-a convins că trebuie s-o iau.

— Îmi place cum îţi vine. Nu-ţi strică să te evidenţiezi şi tu un pic. Nu te pui suficient în valoare. Eşti prea al naibii de modest, Chick. Şi nu ţi se potriveşte, pentru că oricine se uită bine la tine vede că, de fapt, eşti un megaloman arogant. Dacă te zgârceşti s-o cumperi, am s-o trec în contul meu…

— Părinţii mei, acasă, aveau canapele verzi, am spus. Cumpărate de ocazie, dar canapele de catifea verde. Am să plătesc eu pălăria… de dragul vremurilor de altă dată.

— Poate că-i prea groasă pentru luna iunie.

— Mă rog, mă aştept să mai trăiesc şi în octombrie. Pe rue de Rivoli se împăuna în sacoul Lanvin.

Palatul Louvre şi parcurile erau în stânga noastră. Arcadele forfoteau de turişti.

— Palais Royal – a spus Ravelstein arătând cu un gest leneş spre palat – locul unde Diderot se plimba în fiecare seară purtând faimoasele lui conversaţii cu nepotul lui Rameau.

Dar Ravelstein nu semăna sub niciun chip cu nepotul – parazitul ăla de profesor de muzică. Era mai sus şi decât Diderot. O personalitate mai puternică şi mai gravă, cu o extinsă pregătire istorică, mai cu seamă în istoria moralei şi în teoria politică. Eu am fost întotdeauna fascinat de oamenii ordonaţi în sensul larg al cuvântului, cei care trasaseră net contururile lumii şi o făcuseră coerentă. La Ravelstein

suna incoerent numai acel ţţţţ-ah, ţţţţ-ah! Aveam acasă, în Statele Unite, un prieten comun care ne spunea: „Ordinea e charismatică prin ea însăşi”. Ceea ce e un alt fel de a afirma „Muzica are farmec” şi aşa mai departe.

Şi tocmai atunci s-a întâmplat să discutăm despre omul acela „charismatic” al cărui nume este, sau a fost, Rakhmiel Kogon. Rakhmiel semăna leit, era sosia actorului Edmund Gwenn, care l-a jucat pe Moş Crăciun în *Miracolul de pe Strada 34*. Dar Rakhmiel era un Moş Crăciun ostil, o persoană periculoasă, cu ochi injectaţi şi încruntaţi şi o faţă în care muşchii mâniei erau puternic dezvoltaţi. Cobora pe coş, ca Moş Crăciun, dar nu urmărea decât să creeze necazuri.

Ravelstein şi cu mine nu simţeam nevoia să luăm prânzul – banchetul de la „Lucas-Carton”, la care consumasem zece feluri de mâncare, ne tăiase apetitul până a doua zi la cină – dar ne-am aşezat la o măsuţă să bem o cafea. Ravelstein ajunsese la cel de-al doilea pachet de Marlboro, iar la „Cafe de Flore”, unde afişa în mod regulat aere de superioritate, a comandat „*un espresso très serré*”. La „Flore” îi preparau o cafea foarte tare. Dar tremurul degetelor, când a ridicat ceşcuţa, nu a fost pricinuit de o stare de nervi. Vibraţiile se datorau unei supra-încărcări emoţionale. Cofeina reprezenta cel mai slab dintre stimuli. Mi-a spus:

— Pe vremuri, Rakhmiel mi-a fost profesor, Pe urmă a predat în Anglia, la London School of Economics. Pe urmă la Oxford, unde s-a anglicizat. Tot timpul se împărţea între America şi Anglia. E o persoană serioasă, care nu se simte bine cu el însuşi. Dar eu îi datorez enorm – ca, de pildă, poziţia mea din prezent. Mă aflam în exil la Minnesota şi el mi-a obţinut numirea care îmi lipsea…

— Care *aproape* că-ţi lipsea…

— Adevărat. Eu sunt singurul profesor cu grad care nu e titularul unei catedre. După tot ce ani făcut pentru universitate… Şi singurul scaun sigur pe care mi-l oferă administraţia este scaunul electric.

Dar Ravelstein era neobişnuit de indiferent faţă de asemenea

preocupări sau supărări. Şi nu-i acum momentul să le discutăm. S-ar putea să revin mai târziu la acest subiect. Probabil însă că n-o voi face. În orice caz, nu acesta-i lucrul pe care urmează să-l prezint aici. *Am spus* că-l voi analiza pe Ravelstein părticică cu părticică.

Era curios să-l priveşti luând masa. Trebuia să te obişnuieşti cu deprinderile lui de comesean. Doamna Glyph, soţia fondatorului departamentului unde lucra Ravelstein, i-a spus cândva să nu se aştepte să-l mai invite vreodată la masă. Era o doamnă foarte bogată, care făcea mare caz de cultură şi invita la ea acasă toate celebrităţile care conferenţiau la universitate, îi avusese ca oaspeţi pe R.H. Tawney, Bertrand Russell, pe câţiva tomişti francezi de vază al căror nume îmi scapă (Maritain?), şi o sumedenie de literaţi, mai cu seamă francezi. Abe Ravelstein, pe atunci un tânăr membru al catedrei, fusese invitat la un prânz dat în onoarea lui T.S. Eliot. La plecare, Maria Glyph i-a spus lui Abe:

— Ai băut Coca-Cola direct din sticlă şi T.S. Eliot te-a privit… oripilat.

Ravelstein povestea fără jenă acest lucru despre el. Şi despre răposata doamnă Glyph. Aceasta se născuse într-o familie foarte înstărită şi soţul ei era un mare orientalist.

— Oamenii fermecaţi de ei înşişi îşi inventează singuri o semnificaţie specială, comenta Ravelstein. Ţes în jurul lor fantezii orbitoare. Se prefac în nişte libelule graţioase şi zumzăie într-o atmosferă de perfectă irealitate. După care se apucă să scrie eseuri, poeme, cărţi întregi, unii despre alţii…

— Te-ai purtat ca un ovrei mitocan la un prânz oferit unui nobil – un musafir supraimportant, am replicat eu.

— Şi ce o să gândească T.S. Eliot despre noi! Dar, într-un fel, nu puteam crede că totul se rezumase la faptul că băuse Coca-Cola din sticlă. (Şi, dacă-i pe aşa, ce căuta o sticlă de Coca-Cola la un asemenea dejun!) Soţiile universitarilor ştiau că atunci când îl invitau pe Ravelstein la masă aveau mult de furcă după aceea ca să cureţe în urma lui. Împrăştia, împroşca, fărâmiţa bucatele, murdărea şervetele,

scăpa bucăţele de carne sub masă, răsturna paharul cu vin când râdea la o glumă, lăsa câte un întreg fel de mâncare în farfurie după o înghiţitură sau îl zdrobea sub talpă pe jos. O gazdă cu experienţă ar fi trebuit să-i aştearnă ziare sub scaun. Şi el n-ar fi obiectat. Nu acorda prea multă atenţie unor asemenea lucruri. Fireşte, fiecare dintre noi e conştient de ceea ce se întâmplă în jur. Abe *ştia* – ştia ce anume trebuia reţinut, perceput conştient, şi ce putea fi dat la o parte. A obiecta la felul de a mânca al lui Abe ar fi fost o dovadă de meschinărie.

Pe Ravelstein îl amuza să observe în legătură cu doamna Glyph:

— N-avea ea de gând să lase un jidan să se poarte nepoliticos la masa *ei*.

Profesorul Glyph, soţul doamnei, nu avea asemenea prejudecăţi. Era un bărbat înalt, grav. Afişa o atitudine cuviincioasă, dar expresia lui îţi sugera că atenţia i se îndreaptă spre cu totul altceva, spre un obiectiv mai îndepărtat şi chiar mai amuzant – mai amuzant decât Ravelstein, vreau să spun. Ochii mici, distanţaţi, erau plăcuţi la vedere şi îngăduitori; părul, împărţit printr-o cărare la mijloc, îţi evoca un domn cu învăţătură de carte, un cărturar reputat. Prietenii săi erau în cea mai mare parte francezi, personalităţi proeminente, cu nume ca Bourbon-Sixte – sau membri ai Academiei, ori candidaţi cu şanse iminente de nominalizare. Glyph era cocoloşit de nevastă-sa şi de slujnicele din casă: spălătoreasă, bucătăreasa, camerista. Soţii Glyph nu alcătuiau un cuplu tipic academic – se simţeau la fel de bine şi la Londra şi la Paris. La Saint-Tropez, sau poate că în alt loc, soţii Scott Fitzgerald fuseseră vecinii lor apropiaţi. Glyph şi soţia sa nu făceau parte dintre snobii americani care se fudulesc cu cunoştinţe celebre. Ei fuseseră într-adevăr un cuplu bogat din Epoca jazzului american, îi cunoscuseră personal pe Picasso şi pe Gertrude Stein.

Dintr-un motiv sau altul, discutam despre ei cu Ravelstein acum, la „Gafe de Flore", în zilele foarte agreabile, eu trec printr-o uşoară depresie la început de după-amiază – şi vremea frumoasă îmi înrăutăţeşte starea. Strălucirea solară care aureşte împrejurimile – triumful vieţii, ca să spun aşa, înflorirea a tot ce-i în jur îmi iscă un soi

de disperare. Eu nu voi fi niciodată în stare să ţin pasul cu o asemenea amasare de ceasuri triumfale. Nu-i vorbisem niciodată lui Ravelstein despre acest lucru, dar probabil că îl intuise. Uneori părea să intervină în numele meu.

— Lui Glyph îi plăcea „Pont Royal" – era hotelul lui favorit. E foarte aproape, a continuat Ravelstein. Şi am să-ţi mai spun ceva – când doamna Glyph a murit, el a venit la Paris ca să-şi jelească soţia. A adus cu el toate însemnările ei. Avea de gând să publice o culegere din eseurile ei. Şi l-a chemat pe Rakhmiel Kogon ca să-l ajute. Rakhmiel se afla pe atunci la Oxford.

— Şi de ce a acceptat Rakhmiel să vină?

— Îi era îndatorat bătrânului. În trecut, Glyph a împiedicat ca Rakhmiel să fie dat afară. L-a protejat, i-a oferit un refugiu. Asta s-a întâmplat înainte ca Rakhmiel să devină ceea ce pehlivanii de universitari numesc „o figură proeminentă". Oricum, Rakhmiel a venit la Paris şi a locuit tot la „Pont Royal", dar nu într-un apartament. Şi în fiecare dimineaţă raporta că lucrează asupra hârtiilor Mariei Glyph. Şi în fiecare dimineaţă, Glyph îi spunea: „Azi sunt răcit şi Maria n-ar fi vrut să mă vadă lucrând în starea asta". Sau: „Trebuie să mă duc să mă tund. Maria mi-ar fi spus că am depăşit măsura". Sau stabilea o întâlnire cu câte un Rochefoucauld sau cu un Bourbon-Sixte, în timp ce Rakhmiel punea în ordine însemnările Mariei şi îi citea eseurile aiuristice. Dar cel mai mult îl atrăgea jurnalul ei. Pentru că se regăsea frecvent menţionat în el: „*Din nou ovreiaşul ăla oribil, R. Kogon*", sau „Fac *tot ce-mi stă în putinţă ca să-l suport pe Kogon, respingătorul protejat al lui Herbert, care pe zi ce trece devine tot mai ovreios şi mai josnic şi mai insuportabil – cu faţa aceea neruşinată de cotoi jidovesc*..."

— Kogon ţi-a povestit toate astea?

— Te cred. El nu putea decât să se amuze, îmi spunea că femeia era un Verdurin – un neobosit căţărător social. Şi când mai sunt şi cultivaţi, asemenea oameni fac tot ce pot ca să-i excludă pe evreii din jurul lor.

— Dar niciun om serios n-ar fi putut s-o ia în serios pe doamna

Glyph.

— Ai cunoscut-o, Chick?

— Eu am venit curând după moartea ei. Glyph, un om cumsecade, neobişnuit de generos, vorbea despre ea numind-o „soţia mea dispărută", şi adăuga glumeţ că „nici de apărut nu apărea vreodată la timp". Cea de-a doua soţie a lui era fermecătoare – unii oameni aleg mai bine pe măsură ce înaintează în vârstă. S-a dovedit puternică, mărinimoasă şi deşteaptă. O dată m-a invitat la un dineu şi el m-a întrebat la telefon, în stilul lui formal franţuzesc, dacă am ceva împotrivă să mănânc împreună cu „*gens de couleur*". Invitata era o femeie superbă din Martinica – soţia unui reputat istoric de artă. Să fi fost acel Rewald care a scris cartea despre Cezanne?

— Tu ai fost întotdeauna al naibii de norocos. Dar arareori ştii să profiţi de norocul tău chior, a apreciat Ravelstein.

Eram obişnuit cu asemenea înţepături. Ravelstein mă socotea talentat şi inteligent, dar lipsit de cultură, naiv şi pasiv – introvertit. Afirma însă că atunci când mă găsesc într-o tovărăşie potrivită mă transform într-un interlocutor inspirat şi le spunea studenţilor lui că nu există subiect important pe care eu să nu-l fi luat în discuţie.

— Da, şi la ce rezultat am ajuns cu toate subiectele astea importante?

Urmând sugestia dată de mine, Ravelstein devenise extrem de bogat. Şi după banchetul de aseară, Rosamund îmi spusese:

— A vrut să celebreze o mare victorie. Toate mulţumirile şi toată afecţiunea lui Abe s-au distilat în ospăţul de la „Lucas-Carton" – mâncare, băutură şi conversaţie în stil atenian.

Rosamund fusese una dintre studentele lui Ravelstein. Era bună la limba greacă. Ca să studiezi cu Ravelstein, trebuia să-i citeşti pe Xenofon, Tucidide şi Platon în original.

În timp ce râdeam de felul în care îşi descria profesorul, simţeam că are dreptate, în comparaţie cu alte persoane dotate cu un ascuţit simţ de observaţie, Rosamund avea în plus şi o gândire clară. Era unul dintre talentele ei. Dar, în acelaşi timp, îl iubea pe Ravelstein.

Se număra printre marile lui admiratoare.

Abe îşi comandase al treilea *espresso serré* şi chelnerul i l-a adus; mâna mare, neîndemânatică, a lui Ravelstein a ridicat ceşcuţa şi a dus-o spre gură. Dacă mi s-ar fi propus să fac un rămăşag, aş fi avut şanse mari de a prevedea rezultatul. Pete maronii au răsărit pe reverul sacoului nou. Era inevitabil – o fatalitate. Ravelstein îşi sorbea însă *espresso-ul*; capul îi era dat pe spate. Am tăcut mâlc, întorcându-mi ochii de la pata lătăreaţă, cafenie, de pe sacoul Lanvin. Un alt soi de om ar fi simţit pe dată că se întâmplase ceva – poate un soi de om care ar fi luat banii mai în serios şi care ar fi încercat o oarecare responsabilitate când s-a înveşmântat într-o haină de 4.500 de dolari. Cravatele Hermes sau Ermenegildo Zegna ale lui Ravelstein erau ciuruite de găuri de ţigară. Am încercat să-l determin să poarte papion. L-am asigurat că papioanele ar fi protejate de bărbie. A înţeles avantajul, dar pentru nimic în lume n-ar fi acceptat să cumpere papioane gata făcute. Nu învăţase niciodată să lege un nod de papion – „*papillon*" (cum îi spunea el). „Degetele mele sunt prea nesigure", îmi riposta.

— Ia te uită! a exclamat când, în cele din urmă, a văzut pata de pe reverul hainei Lanvin. Iar am cacarisit-o!

— H fee

Nu am râs la remarca lui.

La acest punct trebuia luată o deczie. Faptul o vărsase cafeaua era amuzant, taman după chipul şi asemănarea lui R; r, /elstein. Chiar ei făcuse această remarcă. Dar eu nu consideram un incident comic l-am sugerat, mai pe ocolite, că petele ar putea f îndepărtate.

— Poate că serviciul de curăţătorie de la „Crillon ar reuşi să le scoată.

— Crezi 7

— Şi dacă nu reuşesc ei, poţi încerca oriunde îi altă parte.

Trebuia să fii oarecum specialist ca să urmăreşti mişcările minţii lui. Trebuia să deosebeşti între ceea ce oamenii au fost învăţaţi că se cuvine să faci şi ceea ce ar dori ei într-adevăr să facă. Potrivit unor anumiţi gânditori, toţi oamenii sunt vrăjmaş: între ei; se tem unii

de alţii şi se urăsc unii pe alţii, Când s-au găsit în stare naturală, toţi oamenii s-au războit împotriva tuturor oamenilor. Sartre ne spune într-una din piesele lui că iadul „sunt ceilalţi”. Apropo, Abe îl detesta pe Sartre şi-i dispreţuia ideile. Dar filosofia nu-i meseria mea. Adevărat, şi eu i-am studiat la şcoală pe Machiavelli şi pe Hobbes şi cred că m-aş descurca la o emisiune-concurs. Dar prindeam repede şi am învăţat extrem de mult de la Ravelstein, pentru că îi eram devotat. ÎI „cultivam”, aşa cum mă învăţase una dintre cunoştinţele mele să mă exprim.

Evident, când îi vorbisem lui Abe de serviciul de curăţătorie de la „Crillon” râu urmărisem decât să-l consolez pentru că vărsase cafeaua concentrată de la „Flore” pe sacoul lui nou-nouţ. Dar Abe nu voia să fie consolat pentru că era ceea ce era. Ar fi preferat să râd de el, să-l zeflemisesc că scuipa şi i se scurgeau balele şi-i tremurau mâinile de stângăcie şi febrilitate. El se delecta cu comediile bufe, cu gagurile răsuflate ale vodevilurilor, cu observaţiile usturătoare, cu insolenţele şi hazul grosolan. Aşa încât n-a fost deloc impresionat de amabilitatea mea prostească, de firava, liberala mea încercare de hai-să-vedem-şi-partea-cea-bună.

Abe nu punea preţ pe amabilitate. Când un student nu se conforma criteriilor lui, îi spunea pe şleau: „M-am înşelat în privinţa ta. Locul tău nu-i aici. Nu vreau să te mai văd prin preajmă”. Sentimentele celui respins nu-l interesau.

— E mai bine pentru ei să mă urască. Asta le ascute spiritul, în general, avem de-a face cu prea mult căcat terapeutic.

Mă mustra pentru că mă lăsasem acaparat de tot felul de creaturi care mă făceau să-mi irosesc timpul.

— Citeşte orice carte bine scrisă despre Abe Lincoln! mă sfătuia el, şi ai să vezi că în timpul Războiului Civil tot felul de indivizi îi împuiau capul cerându-i slujbe, contracte de război, scutiri de taxe, numiri consulare şi tot felul de trăsnăi militare. Ca preşedinte al întregului popor se simţea obligat să stea de vorbă cu toate lipitorile, cu toţi lingăii şi profitorii ăştia. Şi în tot acest timp îşi ţinea picioarele

într-un râu de sânge. Măsurile de război făcuseră din el un tiran – a fost nevoit să anuleze legea *habeas corpus*, după cum ştii. A existat, ţţţţ-ah, ţţţţ-ah, o necesitate mai înaltă. Trebuia să împiedice Marylandul să se alăture Confederaţiei Statelor Secesioniste.

Firește, nevoile mele erau diferite de cele ale lui Ravelstein. În meseria mea trebuie să fii mai îngăduitor, să faci concesii, să iei în seamă tot felul de ambiguităţi – să eviţi judecăţile categorice. Toate această reţinere ar putea să semene cu naivitatea. Dar nu-i aşa. În artă te familiarizezi cu procesul vieţii normale. Nu poţi să anulezi pur şi simplu oamenii sau să-i trimiţi la dracu'.

Pe de altă parte, aşa cum observase Ravelstein, eu doream să-mi asum riscuri – doream chiar anormal de mult. „Riscuri titanice", le numea el.

— Chick, i-ar fi greu cuiva să găsească o persoană mai imprudentă decât tine. Când mă gândesc la viaţa ta, sunt tentat să cred în *fatum*. Tu ai un *fatum*. Eşti întotdeauna gata să-ţi vâri nasul unde nu-ţi fierbe oaia. Şi poate că ţţţţ-ah, nu numai nasul. Ce vreau eu să spun e că sistemul tău de orientare se dovedeşte foarte defectuos.

Dar tocmai această absurditate era pe placul lui Ravelstein.

— Tu n-ai să faci niciodată lucrul sănătos, dacă există vreo alternativă riscantă. Tu eşti ceea ce se numea un nesăbuit în zilele când se mai foloseau asemenea cuvinte. Desigur, ne-am săturat de profilurile de personalităţi, cu calităţile şi defectele lor. Unul dintre motivele pentru care violenţa se bucură de o atât de mare popularitate provine din faptul că suntem sastisiţi de justificările psihiatrilor şi că încercăm satisfacţie când vedem oameni seceraţi de arme automate, explodând în maşini-bombă, sau strangulaţi şi daţi la împăiat. E plicticos să fim obligaţi să ne gândim la problemele tuturor – distrugerea teatrală, simulată, gen Grand Guignol nu-i mai satisface pe ticăloşi.

Îi plăcea să-şi ridice braţele lungi peste lumina reflectată de creştetul lui chel şi să scoată un strigăt hazliu.

Am impresia că această descriere pe care i-o fac o să vă

determine să-l acuzaţi de mizantropie. Ravelstein era tot ce doriţi, numai mizantrop şi cinic nu. În niciun caz. Era generos cât se poate – an rezervor, o sursă de energie pentru studenţii pe care-i accepta. Mulţi studenţi porneau însă de la premisa democratică potrivit căreia profesorul trebuia să-i îndatoreze şi să-şi împărtăşească ideile cu ei. Desigur, Ravelstein refuza să se lase folosit, exploatat – tapat de trândavi.

— Eu nu sunt robinetul de la Saratoga Springs, la care evreii din Bronx vin vara cu cănite în mână ca să bea pe gratis apă dătătoare-de-viaţă – leac pentru constipaţie sau pentru îngroşarea arterelor. Eu *chiar* nu sunt un articol de larg consum pe care-l obţii gratuit. Întâmplător, apa aceea miraculoasă s-a dovedit cancerigenă. Atacă ficatul. Şi în mai mare măsură pancreasul.

Râdea la aceste cuvinte – dar nu cu plăcere.

Dacă personajele acelea n-ar fi venit cu trenul sau cu autobuzul ca să se otrăvească cu apa de la izvoarele din Saratoga, ar fi mâncat sau ar fi băut ceva la fel de nociv în Flatbush sau în Brownsville. Cum poţi cuantifica nemăsuratele pericole ale tutunului, ale conservantelor de hrană, ale azbestului, ale substanţelor cu care sunt stropite recoltele, ale acelor *E coli* lăsaţi de puii cruzi pe mâinile bucătarilor.

— Nimic nu-i mai burghez decât spaima de moarte, spunea Ravelstein.

Ţinea aceste mici anti-predici într-un stil cu totul excentric, îmi aducea aminte de dansatorii gen păpuşă de cârpă, clovnii din anii douăzeci care-şi fâlfâiau braţele lungi, zdrenţuite, molatice, şi îşi pictau zâmbete largi până la urechi pe feţele făinoase. Aşadar, preocupările serioase ale lui Ravelstein „coexistau", ca să folosesc un termen din politica secolului douăzeci, cu bufoneriile sale. Dar numai prietenii puteau desluşi această latură a lui. În împrejurări serioase putea fi destul de corect, nu ca o concesie făcută aferaţilor şi agitaţilor universitari, ci pentru că era vorba de probleme reale – chestiuni legate de scopul existenţei noastre: să spunem de punerea în ordine a sufletului uman – şi în această privinţă Ravelstein apărea la fel de ferm

şi de sincer ca oricare dintre cei mai mari şi mai profunzi profesori. Era un spirit viguros şi dârz. Deşi uneori, chiar în timp ce explica unul dintre dialogurile platonice, îşi permitea câte o zburdălnicie.

Uneori spunea:

— Da, îmi place să joc rolul de *pietre*.

— De justiţiar.

— De bufon.

Amândoi trăisem un timp în Franţa. Francezi; sunt realmente educaţi – sau aşa fuseseră cândva, în secolul ăsta au luat-o rău pe spinare. Totuşi, au păstrat încă un autentic simţ pentru frumos, pentru tihnă, pentru lectură şi conversaţie; nu dispreţuiesc necesităţile lumeşti – componente fireşti ale existenţei umane. Ce-i al lor e al lor.

Pe orice stradă puteai cumpăra o baghetă, o pereche de chiloţi *taille grand patron*, *o* bere, un coniac sau o cafea, ori *charcuterie*. Ravelstein era ateu, dar nu există nicio raţiune pentru care un ateu să nu admire Sainte-Chapelie sau să nu-l citească pe Pascal. Pentru un om civilizat nu există un fundal mai potrivit, o atmosferă mai prielnică decât Parisul. În ceea ce mă priveşte, m-am simţit adeseori sfidat şi desconsiderat de francezi. Eu nu vedeam în Vichy doar un produs al ocupaţiei naziste. Aveam ideile mele despre colaboraţionism şi fascism.

— Nu ştiu dacă-i vorba de susceptibilitatea ta evreiască sau de nefireasca ta nevoie de a fi întâmpinat cu căldură, îmi spunea Ravelstein. Sau poate socoteşti că francezii sunt ingraţi. Pentru mine nu-i greu să dovedesc că Parisul e un loc mai bun decât Detroit sau New York sau Hartford.

Era o disensiune minoră care nu implica principii majore. Abe avea prieteni admirabili la Paris. Fusese bine primit de *écoles* şi *instituts*, unde ţinea dizertaţii asupra unor subiecte franceze, în franceza lui specifică. El însuşi studiase cu ani în urmă la Paris cu faimosul hegelian şi înalt slujbaş de stat Alexandre Kojève, care educase o întreagă generaţie de gânditori şi scriitori influenţi. Printre aceştia avea câţiva amici, admiratori, cititori, în Statele

Unite era controversat. Acasă avea mai mulţi inamici decât îşi poate dori un om normal, mai ales printre specialiştii în ştiinţe sociale şi printre filosofi.

Dar eu nu deţin decât cunoştinţe limitate în aceste domenii, ca orice profan. Abe Ravelstein şi cu mine eram prieteni intimi. Locuiam pe aceeaşi stradă şi ne vedeam aproape zilnic. Mă invita adeseori să asist la seminariile lui şi să discut literatură cu doctoranzii. Pe vremuri, în ţara noastră exista încă o considerabilă comunitate literară, iar medicina şi dreptul erau socotite „profesiuni erudite", dar în ziua de azi nu mai poţi conta pe medici, avocaţi, oameni de afaceri, ziarişti, politicieni, prezentatori de televiziune, arhitecţi sau negustori capabili să discute romanele lui Stendhal sau poemele lui Thomas Hardy. Foarte rar dai peste un cititor al lui Proust sau peste un zănatec care să fi memorat pagini întregi din *Veghea lui Finnegan*. Şi eu, când sunt întrebat de *Finnegan*, îmi place să răspund că o păstrez s-o citesc la casa de bătrâni. E preferabil să păşeşti în eternitate cu Anna Livia Plurabelle decât cu Simpsonii bâţâindu-se pe ecranul televizorului.

Mă întreb ce cuvinte să folosesc pentru a descrie spaţiosul, frumosul apartament al lui Ravelstein – baza lui din Midwest. N-ar fi potrivit să-l înfăţişez ca pe un sanctuar: Abe nu era nicidecum un nesociabil. Şi niciun solitar. De fapt, se afla în relaţii de bună vecinătate cu împrejurimile lui americane. Ferestrele apartamentului îi ofereau o panoramă uriaşă a oraşului, în anii lui mai târzii, arareori avea nevoie să apeleze la mijloacele publice de transport, dar se descurca foarte uşor, vorbea limbajul oraşului. Tineri de culoare îl opreau pe stradă ca să-l întrebe de costumele, de pardesiul lui sau de pălăria de fetru. Se familiarizaseră cu eleganţa lui rafinată. Le vorbea despre Ferre, Lanvin. Despre cămăşarul lui de pe Jermyn Street.

— Poate că şi în privinţa ceasurilor de mână de douăzeci de mii de dolari. Şi cum stau cu pistoalele?

Ravelstein mi-a răspuns cu un hohot de râs.

— Până şi negresele mă opresc pe stradă ca să-mi admire croiala hainelor. Sunt intuitiv receptive.

Îi încălzeau inima asemenea *connaisseurs* – fani ai eleganţei.

Admiraţia adolescenţilor negri îl ajuta pe Ravelstein să contracareze ura colegilor săi, profesorii. Succesul şi popularitatea cărţii lui îi scoseseră din minţi pe universitari. Ravelstein dezvăluise racilele sistemului în care fuseseră ei şcoliţi, superficialitatea viziunii lor istorice, susceptibilitatea lor la nihilismul european. Pe scurt, argumentase că, în Statele Unite, în timp ce învăţământul tehnic e excelent, educaţia liberală se împuţinase până la punctul de dispariţie. Se vânduseră cu toţii înaltei tehnici care transformase lumea modernă. Generaţia mai veche economisea bani pentru a-şi trimite odraslele la învăţătură. Costul unei licenţe în litere se ridica la vreo 150.000 de dolari. Şi Ravelstein era de părere că părinţii ar fi putut tot atât de bine să arunce banii respectivi la closet. Pentru că în universităţile americane nu era cu putinţă să-ţi făureşti o educaţie reală, decât dacă voiai să ajungi inginer aeronautic, specialist în computere şi altele de felul acesta. Universităţile excelau în ramurile biologiei şi ale ştiinţelor fizice. Dar în ce priveşte ştiinţele umaniste erau un fiasco. Filosoful Sidney Hook îi spusese lui Ravelstein că filosofia era pe dric.

— Licenţiaţilor noştri trebuie să le găsim slujbe de etică medicală prin spitale, îi declarase Hook.

modYSuLIbuâevard 6 n „ dUP Cartea lui Ravelstein nu era deloc aiurita. Dacă to-şfp Tnrnistts?; r sâa” r! iPul * «fi fost *>” „” /? * Şi în privinţa maşinilor dovedesc că aţapul p *Se* dezumflat. Dar, dimpotrivă, era raţional şi umeri. P P bine informat, iar argumentele sale erau pe deplin documentate. Şi toţi nătângii se coalizaseră împotriva lui (aşa cum se exprimase cu multă vreme în urmă Swift sau poate Pope). Dacă ar fi avut puteri de FBI, profesorii ar fi pus mutra lui Ravelstein pe afişe – „Căutat urgent de poliţie”, de felul celor din clădirile federale.

Trecuse peste capetele profesorilor şi ale elitei cultivate pentru a se adresa direct marelui public, în fond, există milioane de oameni care aşteaptă un semn. Şi mulţi dintre aceştia sunt absolvenţi ai universităţilor.

Când ultragiaţii săi colegi îl atacau, Ravelstein spunea că se

simte asemenea generalului american asediat de naziști – la Remagen să fi fost? Când i-au cerut să capituleze, răspunsul lui a fost: „Cotu' și pișcotu'". Firește, Ravelstein era mâhnit, cine n-ar fi fost? Și nu se putea aștepta să fie salvat de vreun Patton universitar. Se putea bizui însă pe prietenii lui și, desigur, avea generații întregi de absolvenți ai săi care-i țineau partea, precum și netăgăduitul sprijin al adevărului și al principialității. Cartea lui fusese bine primită în Europa. Englezii însă îl cam priveau de sus. Unele dintre universități i-au găsit greșeli de limba greacă. Dar când Margaret Thatcher l-a invitat să petreacă un *weekend* la Chequers, s-a simțit „*aux anges*" (Chequers era divin: Abe prefera întotdeauna expresiile franțuzești; nu spunea niciodată „un crai" sau „un afemeiat" sau „un fustangiu", ci „*un homme a femmes*"). Până și strălucitii tineri de stânga îl susțineau cu îndârjire.

La Chequers, doamna Thatcher i-a atras atenția asupra unui tablou de Tițian, un leu turbat de furie prins într-o plasă. Un șoricel rodea sfoara rețelei ca să-l elibereze. (Să fie una dintre fabulele lui Esop?) Amănunt care se pierduse în umbra secolelor. Dar una dintre cele mai mari personalități ale secolului nostru, omul de stat Winston Churchill, a reconstituit, cu penelul lui, miticul șoricel.

Când s-a întors din Anglia, Abe mi-a povestit totul în propriul său salon (sufragerie nu putea fi numit). Avea și el tablouri semnate de artiști francezi mai puțin cunoscuți, dar buni. Cel mai vast dintre tablouri o înfățișa pe Iudita cu capul lui Olofern, o imagine foarte sângeroasă. Îl ținea pe Olofern de păr. Ochii lui erau dați peste cap, pe jumătate închiși, dar ea avea o mină calmă, pură, angelică. Uneori îmi spuneam că Olofern nici nu și-o fi dat seama ce anume l-a năpăstuit. Există și feluri mai rele de a fi răpus. Din când în când îl întrebam pe Ravelstein de ce alesese acest *anume* tablou ca să-i domine salonul.

— N-am vreo rațiune specială.

— Tot ce vedem traducem în limbajul lui Freud. Spune-mi, s-au banalizat vocabularul lui sau observațiile noastre?

— Poți oricând refuza să te lași cooptat, răspundea Ravelstein.

Nu era cine știe ce specialist în ceea ce numesc americanii

„artele vizuale”. Picturile se aflau acolo pentru că pereţii sunt făcuţi pentru tablouri şi tablourile pentru pereţi. Apartamentul lui era luxos mobilat, aşadar se dovedea necesar să existe şi picturile potrivite. Când banii au început să-i curgă, şi-a înlocuit toate piesele de mobilier „vechi”. Care nu erau deloc vechi. Fuseseră cumpărate doar ceva mai înainte, la preţuri mai ieftine. Chiar când nu avusese alt venit decât salariul de universitar, tot îşi cumpărase canapele scumpe, mobilă italienească îmbrăcată în piele, totul cu bani împrumutaţi de la prieteni. Dar când s-a ridicat în topul listei de *best-sellers*, i-a dăruit tot mobilierul lui Ruby Tyson, negresa care venea de două ori pe săptămână să spele şi să facă curăţenie. Desigur, el a aranjat transportul şi a plătit camioanele. Avea nevoie urgentă de spaţiu şi mobila nu putea fi mutată atât de repede pe cât ar fi vrut el.

Aş spune că Ruby nu avea îndatoriri prea grele. Lustruia argintăria lui Ravelstein, spăla serviciul de masă din porţelan Quimper alb cu albastru şi cristalurile Lalique, farfurie cu farfurie, pahar cu pahar. Nu călca rufe – cămăşile lui erau spălate de serviciul cu livrare la domiciliu Trustworthy. Tot ei îi curăţau şi costumele. Le dădea mult de lucru celor de la Trustworthy. Îi curăţau totul cu excepţia cravatelor. Acestea erau expediate *par avion* la nişte specialişti din Paris.

Covoarele şi mobila nouă soseau neîncetat – şi toate lucrurile înlocuite, servicii de masă, vitrine cu porţelanuri, paturi, erau, probabil, remise şi trimise de Ruby fiicelor şi nepoatelor ei. Era o bătrână habotnică, şi când răspundea la telefon arbora un stil sudist, foarte formal. Dar însemna o prezenţă loială în gospodărie. Ravelstein se lămurise în privinţa ei şi nu-şi făcea iluzii că va fi vreodată admis în tainele intime, în sufletul unei bătrâne negrese respectabile. Şi apoi Ruby lucrase mai bine de o jumătate de veac în mediile universitarilor şi avea multe să-i povestească despre colţişoarele ascunse ale menajurilor academice. Hrănea apetitul lui Ravelstein pentru bârfă. El îşi detesta propria familie şi nu prididea să-i îndepărteze pe studenţii dotaţi de familiile lor. Aşa cum am mai spus, studenţii lui trebuiau

lecuiţi de concepţiile dezastruoase, de „realităţile standardizate" impuse de părinţii lor netoţi.

Aici întâmpin unele dificultăţi de prezentare. Nu trebuie să-l confundaţi pe Ravelstein cu „spiritele liberaliste" din campus, destul de comune în zilele studenţiei mele. Misiunea acestora era să te conştientizeze asupra mentalităţii burgheze de care educaţia lor urma să te elibereze. Profesorii eliberatori se ofereau ca modele, uneori erijându-se chiar în revoluţionari, înşirau aiureli adolescentine, îşi legau părul în cozi de cal, îşi lăsau barbă. Erau doctori în filosofie *hippy* şi dansatori de *swing*. Ravelstein nu se comporta în acest fel; nu făcea nimic din ce putea fi imitat cu uşurinţă. Nu puteai începe să fii ca el fără să studiezi şi să înveţi în prealabil, fără să parcurgi muncile esoterice de interpretare prin care trecuse el sub direcţia răposatului său maestru, faimosul, controversatul Felix Davarr.

Uneori încercam să mă pun în locul unui tânăr dăruit cu har din Oklahoma sau Utah sau Manitoba, invitat să se alăture unui grup de studiu privat în apartamentul lui Ravelstein, urcând cu liftul, trezindu-se în faţa uşii deschise şi făcându-şi o primă impresie despre acest habitat – covoarele orientale vechi (uneori roase), ornamentele de pe pereţi, figurinele clasice, oglinzile, vitrinele de cristal, scrinurile franţuzeşti, candelabrele şi aplicele Lalique. Canapeaua din *living-room* din piele neagră era adâncă, largă, joasă. Tăblia de cristal a măsuţei de cafea din faţa canapelei era groasă de zece centimetri. Uneori, Ravelstein îşi etala pe această măsuţă câteva dintre posesiunile lui: stiloul Mont Blanc din aur masiv, ceasul de mână în valoare de 20.000 de dolari, cuţitaşul de aur cu care îşi reteza havanele obţinute prin contrabandă din Cuba, cutia uriaşă de ţigări plină cu Marlboro, brichetele Dunhill, scrumierele pătrate din cristal greu, mucurile lungi ale ţigărilor din care pufăise nervos unul sau două fumuri şi apoi le rupsese. Mormane de scrum. Lângă perete, pe un raft înclinat, un elaborat set de aparate telefonice cu multe butoane – centrala telefonică particulară a lui Abe, manevrată de el însuşi cu multă dexteritate. Folosită din plin.

Parisul şi Londra chemau aproape la fel de frecvent ca şi Washingtonul. Unii dintre prietenii lui apropiaţi din Paris îi telefonau ca să discute despre chestiuni intime – scandaluri legate de sex. Studenţii care-l cunoşteau îndeaproape se retrăgeau cu tact când le făcea un semn cu degetele pe sub ţigară. Ravelstein punea întrebări colcăind de curiozitate, rostite cu voce joasă şi, în timp ce asculta, capul chel îi era adeseori îngropat în pernele de piele, ochii uneori daţi peste cap, sticlind de atenţie concentrată, gura uşor căscată – iar picioarele încălţate în mocasini, alăturate talpă la talpă. La orice oră din zi şi din noapte asculta CD-uri cu muzică de Rossini, pusă la volum maxim. Avea o extraordinară predilecţie pentru Rossini, ca şi pentru operele secolului al optsprezecelea. Muzică barocă italiană, executată însă la instrumentele vechi originale. Plătea preţuri exorbitante pentru echipamentul său *hi-fi*. Difuzoarele stereo în valoare de 10.000 de dolari bucata nu i se păreau prea scumpe.

Locatarii a trei etaje de deasupra şi de sub el erau nevoiţi să asculte, fie că le plăcea sau nu, Frescobaldi, Corelli, Pergolesi, până la *Italianca în Alger*. Când vecinii îi băteau în uşă ca să se plângă, Ravelstein le zâmbea şi îi informa că fără de muzică nu poţi înghiţi ceea ce îţi oferă viaţa, şi că le-ar face bine să accepte şi să asculte. Dar le-a promis şi să izoleze mai bine podelele şi tavanul şi, într-adevăr, a consultat un specialist în izolarea fonică.

— Am irosit zece mii de dolari pe izolatoare din fibră capoc şi camerele tot nu sunt *insonorisées*.

Dar când i s-a făcut o listă a vecinilor, persoană cu persoană, niciunul dintre locatari nu i s-a părut demn de a fi luat în seamă. Şi-a notat argumentele şi s-a pregătit să-şi pledeze cauza. Avea câte o mică pledoarie pentru fiecare dintre vecini – mic-burghezi dominaţi de spaime secrete, fiecare dintre ei un sanctuar de *amour propre*, plănuind cum să-i convingă şi pe ceilalţi să adopte imaginea pecare şi-o confecţionase el despre sine; personalităţi plate, calculate („personalităţi” e un termen mai bun decât „suflete” – cu personalităţile te mai descurci, dar a contempla sufletele unor astfel de

indivizi e o oroare pe care dorești s-o eviți). Nicio concepție de viață decât stupizenia, gloria deșartă – nici un dram de loialitate față de comunitate, niciun pic de dragoste pentru *polis*, goliți de gratitudine, văduviți de orice rațiune căreia ar merita să-ți dedici viața. Pentru că, ținеți minte, marile pasiuni sunt antinomice. Și marile figuri ale eroismului uman, care se profilează copleșitor deasupra noastră, sunt total diferite de omul de pe stradă, contemporanul nostru „normal", comun. Aprecierea lui Ravelstein asupra oamenilor cu care avea zi de zi de-a face își avea sorgintea fie într-o mare iubire, fie într-o furie nețărmurită, îmi amintea adeseori că „furia" apărea în primul vers din *Iliada* – *menin Achileos*. Aici se întrevăd direcțiile importante, definitorii, ale crezului profund onest al lui Ravelstein. Cei mai mari dintre toți eroii, adică filosofii, au fost și vor fi întotdeauna atei. După filosofi, în ierarhia sa veneau poeții și oamenii de stat. Colosalii istorici de tipul lui Tucidide. Geniile militare de tipul lui Cezar – „cel mai mare om care a trăit vreodată în fluxul timpului" – și, alături de Cezar, Marc Antoniu, curându-l său urmaș, „triplul stâlp al pământului", care a pus dragostea mai presus de politica imperială. Ravelstein era fascinat de antichitatea clasică. Prefera Atena, dar respecta mult și Ierusalimul.

Acestea sunt câteva dintre convingerile sale fundamentale, aflate la temelia vocației lui de profesor. Dacă le-aș omite din povestea vieții lui, nu mi-ar mai rămâne să-i prezint decât excentricitățile și slăbiciunile, să-i descriu luxuriantele, multiplele achiziții, pasiunea de ornamentare a casei, vanitățile, bancurile, paroxismele ilare, acel *marche militaire* pe care-l executa când traversa curtea pătrată, în uriașul său palton din piele fină, căptușit cu blană – mai văzusem doar un singur alt palton de genul ăsta. Gus Alex, un bătăuș și un huligan, purta un palton lung din vizon, frumos croit, când ieșea să-și plimbe cățelul pe Lake Shore Drive, unde locuia.

Mi se spunea uneori că studenții lui favoriți se distrau în compania lui Ravelstein – că era un tip amuzant, nostim. Oricum, divertismentul era doar superficial – ceea ce transmitea el era o forță vitală. Oricât de bizare ar fi fost împrejurările, ele îi hrăneau energia și

această energie era apoi răspândită, diseminată, investită. Eu, unul, extrag tot ce pot din fapte. El trăia din idei. Cunoaşterea lui era reală, şi o putea dovedi, capitol cu capitol şi vers cu vers. El exista pe lume pentru a oferi ajutor, pentru a-i lumina şi a-i *mişca* pe oameni, pentru a da asigurări, dacă aşa ceva e cu putinţă, că măreţia omenirii nu o să se evapore cu totul în bunăstarea burgheză, şi aşa mai departe. În viaţa lui Ravelstein nu exista nimic de nivel mediu. Nu accepta platitudinea şi plictisul. Nu tolera deprimarea. Nu se putea acomoda cu stările de spirit mohorâte. Supărările lui erau doar de natură fizică. La un moment dat avusese probleme serioase cu dinţii. Cei de la clinica universitară îl convinseseră să-şi facă implanturi dentare; acestea străpungeau gingiile şi intrau în alveole, direct în osul fălcii. Operaţia a fost făcută de mântuială şi mâinile chirurgului l-au trecut prin chinurile iadului. Toată noaptea străbătea camerele în sus şi-n jos. După aceea a încercat să-şi extragă dinţii implantaţi, ceea ce a fost şi mai *chinuitor*.

— Aşa se întâmplă când laşi un dulgher să se apropie de capul unui om.

— Trebuia să pleci la Boston pentru operaţia asta. Se pare că chirurgii dentari din Boston sunt cei mai buni specialişti.

— Nu te lăsa niciodată pe mâinile împuţiţilor de *specialişti*. *Vei fi sacrificat pe altarul tehnicii lor* înalte.

Igiena îl agasa. Ţigările pe care le aprindea erau fără număr. Uita de cele mai multe sau le rupea. Zăceau ca nişte beţişoare de cretă în scrumierele de cristal. Dar şi organismul lui şchiopăta. Meteahna sa biologică era predispoziţia spre o inimă slabă şi plămâni şubrezi. Prelungirea vieţii nu constituia însă unul din ţelurile lui Ravelstein. Riscul, limitele, umbra morţii erau prezente în fiecare clipă din viaţa lui. Când tuşea, auzeai ecoul colectorului de apă din fundul unei mine.

Am încetat să-l mai întreb pe Abe despre implanturile în osul fălcii. Presupuneam că-l înjunghie din când în când durerea, dar mă gândeam la acest lucru ca la o parte din fundalul lui psihofizic.

Dezordonat în deprinderi şi în orare, foarte rar se bucura de o

noapte întreagă de somn. Pregătirea cursurilor îl ţinea adeseori treaz. Pentru a-şi călăuzi studenţii din Oklahoma, Texas, Oregon pe calea dialogurilor lui Platon era nevoie de o excepţională iscusinţă, ca şi de cunoştinţe istorice. Abe nu se scula târziu. Dar Nikki, partenerul lui de viaţă, se uita toată noaptea la filme chinezeşti de acţiune *kung fu* şi de multe ori dormea până la ora două la prânz. Atât Abe, cât şi Nikki, erau mari amatori de baschet. Rareori le scăpa câte un meci al echipei Chicago Bulls transmis pe NBC. Când avea loc câte o partidă importantă, Ravelstein îi invita în apartament pe foştii lui studenţi. Comanda pizza. Doi comisionari, încărcaţi de cutii cu pizza, băteau cu piciorul în uşă. Vestibulul era îmbălsămat de arome de cimbru, tomate, caşcaval topit, ardei şi fileuri de anşoa. Nikki oficia divizarea în felii, folosind un cuţit mare cu lamă rulantă. Feliile erau înmânate pe farfurii de carton. Rosamund şi cu mine înfulecam sandvişuri preparate de Ravelstein cu mâini nervoase şi tremurânde în acompaniamentul *chiotelor de veselie*. *La sosirea băuturilor asistam la* o demonstraţie de extraordinară dibăcie, de parcă s-ar fi oprit în mijlocul unui mers pe sârmă în timp ce balansa în mâini o tavă cu pahare umplute vârf. În clipele acelea nu te-ai fi încumetat să faci haz.

Telefonul mobil se ivea tot timpul din buzunarul lui Abe. Nu-mi pot aduce aminte ce apel aştepta în ziua aceea. Poate că una dintre sursele lui avea informaţii de primă mână în legătură cu decizia finală a preşedintelui Bush de a pune capăt războiului din Irak. Am, într-un fel, senzaţia că preşedintele – cu faţă prelungă, înalt şi slăbănog – întrerupea intermitent acţiunile premergătoare partidei de baschet. Şiruri vaste de spectatori, puternic iluminaţi, scânteietori, multicolori, Michael Jordan, Scottie Pippen, Horace Grant umplând coşul cu lovituri de încălzire. Poate că nu era vorba de Irak, ci de altă criză. Ştiţi cum sunt ştirile de la televizor: nu poţi să deosebeşti războaiele de evenimentele Asociaţiei Naţionale de Baschet – de sport, de momelile superputerilor, de operaţiunile de înaltă tehnică militară; toate acestea erau acut resimţite de Ravelstein. Dacă a vorbit la telefon despre Machiavelli şi de metoda cea mai eficace de a trata cu un inamic

înfrâiit, acest lucru s-a datorat faptului că Abe era profesor din cap până în picioare. Au mai fost în seara aceea şi străfulgerări legate de generalul Colin Powell şi de secretarul de stat Baker. Şi pe urmă, în stadion, scurta întunecare a luminilor orbitoare – urmată de dramatica revenire a iluminaţiei.

Toate acestea îţi evocau demonstraţiile de masă organizate şi regizate de impresarul lui Hitler, Albert Speer: evenimentele sportive şi marile întruniri ale maselor fasciste, împrumutând unele de la celelalte. Tinerii lui Ravelstein se dădeau în vânt după baschet. Desigur, în Michael Jordan vedeau un geniu. Ravelstein se simţea adânc şi vital legat de Jordan, artistul. Spunea că baschetul şi muzica de jazz constituie o semnificativă contribuţie adusă de negri la ceea ce e mai înalt în viaţa clin ţară – caracterul ei specific american. În aceeaşi măsură ca luptele cu tauri în Spania, tenorii în Irlanda şi Nijinski în Rusia, baschetul şi jazzul constituiau o avangardă şi un scut.

În orice caz, în seara aceea preşedintele Bush oferise Statelor Unite un triumf militar; iar Ravelstein, comentând asupra militarilor americani negri, sublinia că aceştia sunt o valoare pentru ţară şi pentru armata Statelor Unite – şi cât de bine vorbesc la televizor şi cât de pricepuţi sunt ca tehnicieni şi cât de bine îşi cunosc îndatoririle. Pentru asta acorda Pentagonului o notă bună.

Din felurite motive, Ravelstein ţinea la militari. Vorbea cu adâncă simţire despre pilotul american doborât în Vietnamul de Nord care îşi maltratase şi îşi învineţise faţa şi îşi spărsese nasul izbindu-se cu capul de zidul celulei de închisoare, atunci când i se spusese că va trebui să apară alături de alţi prizonieri la televiziunea lui Ho Şi Min pentru a denunţa imperialismul american.

La reuniunile lui de baschet, Ravelstein distribuia feliile de pizza printre studenţii săi, în timp ce capul pleşuv îi oscila în direcţia ecranului colorat şi frământat din spate. Oamenii lui, echipa lui, discipolii lui, clonele care se îmbrăcau aidoma lui, fumau aceleaşi ţigări Marlboro şi descopereau în aceste divertismente o trăsătură comună între cluburile de fani din copilăria lor şi Ţara Făgăduinţei Intelectului

către care îi călăuzea Ravelstein, acest Moise şi Socrate al lor. Michael Jordan devenise acum în America o figură de cult – puştii adunau cotoarele de măr pe care le arunca el şi le păstrau ca pe nişte moaşte. O cruciadă a copiilor ar putea fi posibilă chiar şi în secolul nostru. Ziarele scriau despre Jordan că ar avea puteri „bionice". Putea să rămână suspendat în aer, inaccesibil celor care-l blocau, şi-i puteai urmări planificarea mişcărilor în timp ce se avânta în sus – acest om care câştiga 80 de milioane de dolari pe an, nu o figură de cult, ci un erou care înflăcăra inimile mulţimilor.

Inevitabil, tinerii instruiţi de Ravelstein vedeau în acesta pandantul intelectual al lui Jordan. Omul care-i introducea în puterile şi subtilităţile lui Tucidide şi care analiza rolul lui Alcibiade în campania siciliana aşa cum nimeni altul n-ar fi putut-o face – omul care în seminarul său comenta *Gorgias*, efectiv în faţa uzinelor de oţel şi a mormanelor de zgură şi a funinginii de pe străzile oraşelului Gary, cu bărcile lui venind şi plecând pe apa lacului Michigan – un astfel de om ar fi putut să atârne şi în aer, făcând levitaţie asemenea lui Jordan. Un om cu idiosincrazii şi manii trăsnite, care se ghiftuia hulpav cu acadele ieftine şi fuma trabucuri Havana de contrabandă, era el însuşi un miracol homeric.

Ravelstein, gazda, care venea acum cu un platou de brânzeturi, spunând:

— Ce-aţi zice de-o îmbucătură din caşcavalul ăsta Vermont?…

Între timp mânuia inept cuţitul de brânză, cu descărcări nervoase, incontrolabile, în degete.

Când suna telefonul celular din buzunarul pantalonilor, se retrăgea deoparte ca să schimbe o vorbă sau două cu cineva din Hong Kong sau din Hawaii. Unul dintre informatorii lui îi prezenta adevărate buletine de ştiri. Nu se punea problema unei violări de securitate.

Marile secrete de stat fie că nu le auzea fie că nu voia să le audă. Ce-i bucura lui inima era să-i ştie pe oamenii formaţi de el numiţi în posturi importante; voia ca viaţa reală să-i confirme judecăţile. Se retrăgea cu telefonul mobil şi apoi revenea în mijlocul nostru

spunându-ne:

— Colin Powell şi Baker l-au sfătuit pe preşedinte să nu mai trimită trupe la Bagdad. Bush o să anunţe mâine această hotărâre. Se tem de unele accidente. Ar însemna să trimită o armată grozavă şi să facă o demonstraţie de cea mai modernă tehnică de război căreia nimeni nu i-ar putea rezista. După care ar lăsa dictatura să-şi facă mai departe de cap şi ei ar şterge-o.

Cea mai mare satisfacţie a lui Ravelstein era să primească informaţia fierbinte, din interior, de la sursă. Asemenea copilului din poemul lui Lawrence, cuibărit sub un „pian negru, mare, appassionato" „în larma corzilor care vibrau", în timp ce mama lui cânta.

— Ei, să vă spun ultima bombă de la Departamentul Apărării…

Cei mai mulţi dintre noi ştiam că sursa lui principală era Philip Gorman. Tatăl acestuia, profesor universitar, obiectase drastic împotriva seminariilor lui Ravelstein, la care lua parte şi Philip. Respectabili profesori de teorie politică îl avertizaseră pe bătrânul Gorman că Ravelstein era un invertit, că-i seducea şi-i corupea pe studenţi.

— Paterfamilias a fost prevenit împotriva lui poponarfamilias, a comentat Ravelstein. Desigur, bătrânul Gorman e prea rigid pentru a-mi fi recunoscător că fiul lui n-a intrat în afaceri, a apreciat în continuare Abe. Mă rog, Philip e acum unul din consilierii cei mai apropiaţi ai secretarului de stat. Puştiul ăsta are o minte ageră şi fler pentru Marea Politică, în timp ce statisticienii sunt plaţi ca nişte plătici.

Tânărul Philip era unul dintre băieţii educaţi de Ravelstein pe parcursul unei cariere de treizeci de ani. Studenţii lui deveniseră istorici, profesori, ziarişti, experţi, funcţionari publici, cercetători cu mijloace sofisticate. Ravelstein produsese (adică îndoctrinase) trei sau patru generaţii de absolvenţi.

Mai mult, tinerii erau nebuni după el. Nu se limitau să-i ingurgiteze doctrinele şi interpretările, ci îi imitau şi comportamentul, ba chiar se străduiau să meargă şi să vorbească în felul lui – liber, sălbatic, caustic, – încercând să fie pe cât de sclipitori reuşeau să pară.

Cei foarte tineri – dacă le dădea mâna să plătească preţuri piperate – îşi cumpărau şi îmbrăcămintea la Lanvin sau Hermes, îşi comandau cămăşile pe Jermyn Street la Turnbull and Funder („Pupăr în Fundăr", cum i-am rebotezat eu). Fumau cu gesturile dezlânate ale lui Ravelstein. Ascultau aceleaşi compact discuri. Îi lecuise de gustul pentru rock şi acum se regalau cu Mozart, Rossini, sau chiar Albinoni şi Frescobaldi („cântaţi pe instrumentele originale"), îşi vânduseră colecţiile de Beatles şi The Grateful Dead şi, în schimb, se delectau cu Maria Callas în *La Traviata*.

— Nu-i decât o chestiune de timp până să ajungă Phil Gorman ministru, ceea ce o să fie al naibii de bine pentru ţară, ne-a asigurat Abe.

Ravelstein le dăduse tinerilor săi o educaţie solidă în vremurile acestea degradate – „cel de-al patrulea val al modernismului". Informaţiile lor erau clasificate şi puteai fi sigur că secretele de stat nu aveau să fie strecurate profesorului lor, care le deschisese ochii la „Marea Politică". Schimbările operate în ei de noile responsabilităţi erau vizibile. Capetele lor deveniseră mai ferme şi mai mature. Şi procedau absolut corect când reţineau unele informaţii. Ştiau ce gură spartă era Ravelstein. Dar şi el păstra unele secrete foarte importante, informaţii de o natură particulară, periculoasă, care nu ar fi putut să fie încredinţate decât unor foarte puţini. Predarea, aşa cum înţelegea Ravelstein să predea, era o treabă care presupunea mare abilitate. Nu-ţi puteai îngădui să laşi ca faptele să fie general cunoscute. Dar atâta timp cât faptele nu sunt cunoscute, nu e posibilă o viaţă reală. Aşa încât trebuie să alegi cu fineţea unui bijutier. Existau doi oameni la Paris care-l cunoşteau intim pe Ravelstein şi alţi trei de cealaltă parte a Atlanticului. Unul dintre aceştia eram eu. Şi când mi-a cerut să scriu „Viaţa lui Ravelstein", a lăsat la latitudinea mea felul în care urma să-i interpretez dorinţa şi măsura în care moartea lui îmi crea libertatea de a-i reda trăsăturile esenţiale – ca şi amprenta subiectivă imprimată de temperamentul şi de emoţiile mele asupra acestor trăsături esenţiale, adică versiunea mea răstălmăcită asupra lor.

A gândit, presupun, că nu are mare importanţă, pentru că el tot n-o să mai fie, iar reputaţia postumă îl interesa prea puţin.

Puteţi fi siguri că tânărul Gorman oferise şi presei informaţia pe care i-o furnizase lui Ravelstein. N-ar fi mers el mai departe de faptele care aveau să fie publicate în ziarele de a doua zi. Dar ştia bine câtă plăcere îi făcea bătrânului său profesor să afle informaţia direct de la sursă, aşa încât l-a pus la curent cu ea din respect şi afecţiune. Mai ştia şi că Ravelstein deţinea noiane de informaţii istorice şi politice menite a fi aduse la zi şi păstrate. Acestea mergeau îndărăt până la Platon şi Tucidide – sau poate chiar până la Moise. Toate marile strategii ale conducerii de stat – orientate retroactiv, via Machiavelli, până la Septimiu Sever şi la Caracalla. Şi era vital ca deciziile imediate privitoare la Războiul din Golf – considerate de nişte politicieni evident limitaţi, de tipul Bush şi Baker, ca reprezentând o imagine cât mai realistă a forţelor în acţiune – să fie ajustate la istoria politică a civilizaţiei. Când Ravelstein a declarat că tânărul Gorman avea fler pentru Marea Politică, la aşa ceva s-a gândit.

La orice ocazie care i se ivea, sau sub orice pretext cât de cât raţional, Ravelstein făcea un salt peste Atlantic, până la Paris. Acest lucru nu însemna însă că nu se simţea bine în Midwestul urban. Era ataşat de universitatea unde-şi luase diploma sub călăuzirea marelui Davarr. Ravelstein era american din cap până în picioare.

Eu crescusem în oraş, dar familia lui Ravelstein se mutase aici, venind din Ohio, abia pe la sfârşitul anilor treizeci. Nu l-am cunoscut pe tatăl lui, pe care Ravelstein îl descria ca pe un căpcăun în miniatură, un omuleţ arţăgos, un maniac al disciplinei. Unul dintre tiranii de doi bani care-şi ţin copiii în frâu prin zbierete demente, interpretând o nebunească operă de familie nonstop.

Universitatea îi accepta pe tinerii absolvenţi de gimnaziu care treceau examenele de admitere. Ravelstein a intrat la universitate la vârsta de cincisprezece ani şi astfel s-a eliberat de taică-său şi de sora pe care o detesta la fel de mult. După cum am mai spus, la mama lui ţinea. Dar la universitate s-a lepădat complet de familia Ravelstein.

— Acolo a început adevărata mea viaţă mentală. Pentru mine nu exista nimic mai confortabil decât casele cu camere de închiriat la studenţi ca aceea în care am campat eu. Niciodată n-am înţeles de ce e atât de dezgustător „să încremeneşti într-o casă închiriată", cum a scris Eliot. Oare crapi mai plăcut în casa ta proprie?

Totuşi, fără să fie un tip invidios (niciodată nu l-am văzut invidiind pe cineva), Ravelstein avea o slăbiciune pentru împrejurimile frumoase şi visa să locuiască într-una din clădirile elegante ocupate în trecut de exclusiviştii membri ai Facultăţii Protestanţilor Anglo-Saxoni. Când a revenit la universitate ca profesor plin, după două decenii petrecute prin campusuri mai neînsemnate, a pus mâna pe un apartament cu patru camere într-una din cele mai atrăgătoare clădiri. Majoritatea ferestrelor lui dădeau spre o curte interioară întunecată, dar dincolo de aceasta, spre vest, se vedea campusul cu turlele sale gotice, cu laboratoarele, dormitoarele şi aripile cu birouri. Se putea uita la turla capelei, un soi de colos trunchiat, cu clopote care dăngăneau peste şi dincolo de incinta universităţii. Când Ravelstein a devenit o figură naţională (şi internaţională totodată – numai drepturile lui de autor din Japonia erau, cum spunea el cu extraordinară plăcere şi lipsă de modestie, „feroce"), s-a mutat într-unul dintre cele mai bune apartamente din zonă. Acum avea privelişti panoramice în toate direcţiile. Nici măcar răposata doamnă Glyph, cea care îl exclusese de la mesele ei pentru că băuse Coca-Cola din sticlă în faţa lui T.S. Eliot, nu avusese o locuinţă mai bine plasată.

În mod bizar, casa lui avea un aer monastic. Pătrundeai pe sub nişte arcade joase. Holul era panelat cu mahon. Lifturile erau ca nişte cabine de confesional. În fiecare apartament intrai printr-un vestibul pavat cu dale de gresie şi luminat de o lampă gotică, fixată în tavan. Pe palierul din faţa apartamentului lui Ravelstein se găsea aproape întotdeauna câte o mobilă gata a fi eliminată, înlocuită de o nouă achiziţie – câte un scrin, un dulăpior, un suport de umbrele, o pictură franţuzească asupra căreia începuse să aibă dubii. Ravelstein nu putea rivaliza cu colecţia de Matisse şi Chagall a lui Glyph, iniţiată în anii

douăzeci, în schimb, îi depăşise pe soţii Glyph în ce priveşte utilajul bucătăriei. Cumpărase de la un magazin de echipamente pentru restaurante o maşină de cafea espresso. O instalase în bucătărie, unde domina chiuveta şi fumega şi bâzâia exploziv. Eu refuzam să beau cafea de la această maşină, pentru că era preparată cu apă clorinată de la robinet. Uriaşa maşină comercială făcuse chiuveta inutilizabilă. Dar Ravelstein nu avea nevoie de chiuvete – cafeaua era importantă.

El şi Nikki dormeau pe aşternuturi Pratesi, acoperiţi cu pături de angora. Ravelstein ştia bine că toată această risipă de lux era caraghioasă. Dar nu-l deranjau câtuşi de puţin acuzaţiile de absurditate. Nu avea să trăiască o viaţă lungă, înclin să cred că nutrea idei homerice în legătură cu scurtimea vieţii lui.

Refuza să accepte întemniţarea în fundătura câtorva decenii moarte, nu, cu apetitul lui pentru viaţă şi cu excepţionalul său dar pentru marea anvergură! Nu numai banii făceau acest lucru posibil – adică pleaşca acelui *best-seller* al său –, ci şi abilitatea de care dădea dovadă în conflictele spirituale – poziţiile pe care le apăra, ciocnirile pe care le provoca, disputele lui cu profesorii clasicişti şi istoricii de la Oxford. Era sigur pe el, aşa cum i-a caracterizat de Gaulle pe evrei, îl încânta polemica.

Rosamund şi cu mine locuiam pe aceeaşi stradă, mai sus, într-o clădire care-ţi amintea de Linia Maginot. Camerele noastre nu erau la fel de frumoase ca luxosul apartament monastic al lui Ravelstein. Păreau nişte cutii, dar în momentul când mă mutasem aici, nu căutasem decât un adăpost. Fusesem un sinistrat – evacuat, după doisprezece ani de căsătorie, din ceea ce reprezentase căminul meu din centrul oraşului, şi m-am considerat norocos când m-am putut refugia într-unul din blocurile cu cutii de beton de pe strada lui Ravelstein, la vreo cincizeci de metri de poarta lui gotică din fier forjat şi de portarul lui în uniformă. Noi nu aveam portar.

Cu ce mă puteam lăuda eu erau vreo cincizeci de ani de plimbări pe trotuarele acelea bătute de soare, pe lângă casele ocupate cândva de prieteni. Aici, de pildă, unde locuia acum un teolog japonez, locuise în

urmă cu patruzeci de ani o domnişoară Abercrombie. Era o pictoriţă care se măritase cu un simpatic hoţ *hippy*, a cărui specialitate era să-şi distreze anturajul reînscenând jafuri comise prin efracţie.

În fiecare dintre străzile laterale se găseau camere în care locuiseră prieteni de-ai mei – şi, în spate, ferestrele dormitoarelor în care muriseră. Dintre aceştia erau mai mulţi morţi decât îmi făcea plăcere să mă gândesc.

La vârsta mea te fereşti să fii prea sentimental. Un pericol pe care-l eviţi dacă duci o viaţă activă. Or eu, în general, sunt activ. Dar se ivesc şi goluri – pe care le umpli cu morţii tăi.

Ravelstein îmi atribuia un soi de gravitate naivă în ceea ce priveşte adevărul, îmi spunea:

— Tu nu te minţi pe tine însuţi, Chick. Eşti în stare să amâni pe cât îţi stă în putinţă recunoaşterea unor anumite lucruri, dar până la urmă tot le admiţi. Ceea ce nu-i o virtute comună.

Eu nu sunt profesor, deşi m-am învârtit atâta amar de vreme în mediile universitare încât unii dintre profesori mă consideră un vechi coleg. Şi curând după întoarcerea în vecinătatea universităţii, când am ieşit în stradă pe o zi de iarnă însorită, cu o vreme uscată, rece şi cristalină, am întâlnit o cunoştinţă care se numea Battle. Era un profesor, un englez care străbătea străzile îngheţate îmbrăcat doar într-un pardesiu vechi, subţire. Un om de vreo şaizeci de ani, solid, rumen, cărnos, cu o faţă lată, înfrigurată, plină ca un ardei roşu, gras. Avea un păr des şi lung şi, uneori, îmi amintea de quakerul de pe cutia de fulgi de ovăz. Pulsa de suficientă energie pentru a încălzi doi oameni deodată. Numai umerii înălţaţi îţi sugerau că temperatura era sub nivelul de îngheţ – umerii înălţaţi spre urechi şi mâinile adânc vârâte în buzunarele pardesiului, dar cu degetele mari afară, îşi ţinea picioarele lipite unul de altul. Nu era ceea ce obişnuiam noi să numim un „dandy", dar purta întotdeauna pantofi fini.

Despre Battle se spunea că e un om de o cultură vastă. (În privinţa asta trebuie să-i cred pe ceilalţi pe cuvânt – de unde să ştiu eu cât de bine cunoştea sanscrita sau limba arabă?) Nu era tipul

oxfordian-bridgean, ci produsul uneia dintre universităţile englezeşti cu ziduri de cărămidă roşie.

În cazul lui, nu puteai menţiona doar în treacăt că te-ai întâlnit nas în nas cu un profesor Battle, al cărui păr foarte lung făcea ca pălăria să fie inutilă. Battle fusese paraşutist în cel de-al Doilea Război Mondial şi, totodată, pilot. O dată îl transportase pe de Gaulle peste Mediterana.

În plus, în viaţa civilă fusese un notabil jucător de tenis, învăţase şi dansurile de salon în Indochina. Avea picioare foarte sprintene, era un alergător de prima mână care, cândva, urmărise şi prinsese un borfaş. L-a buşit pe borfaş în vintre cu atâta putere, încât poliţiştii trebuiseră să cheme o ambulanţă.

Battle, unul dintre favoriţii lui Ravelstein, ţinea mult la bătrânul Abe. Dar era imposibil să-ţi dai seama cum îl privea Battle pe Ravelstein. Nu exista niciun indiciu asupra a ceea ce se petrecea îndărătul frunţii lui impunătoare. O frunte care cobora abrupt spre o creastă zbârlită supraorbitală ce intersecta linia dreaptă a nasului şi se acorda cu paralelele strânse ale buzelor – gura unui rege celtic. Se poate ca în trecut să se fi antrenat ca halterofil olimpic. Era un om extrem de puternic – dar la ce-i folosea? Battle îşi nesocotea darurile naturale. El năzuia spre subtilitate – spre mişcările machiavelice ascunse, complexe, perfide, insidioase. Ar fi putut să urmărească a provoca frustrarea unui şef de catedră, influenţând un decan indiferent să sufle o vorbă unui rector etcetera. Nimeni n-ar fi suspectat vreodată o asemenea conspiraţie, şi cu atât mai puţin ar fi ştiut cine se ascunde îndărătul ei. Ravelstein, care mi-a explicat toate astea, întrerupându-le incoerent cu hohote de râs şi cu exclamaţii de ţţţţ-ah, ţţţţ-ah, a adăugat:

— Vine să discute cu mine tot felul de lucruri, ţţţţ-ah, profund personale, dar niciodată nu face aluzie la celelalte urzeli ale lui.

Dacă-l trăgeai puţin de limbă, Ravelstein ţi-ar fi relevat confidenţele lui Battle – ca şi pe ale oricui altcuiva. Şi spunea, citind un prieten comun decedat:

— Când o fac, nu înseamnă că bârfesc, ci consemnez istorie socială.

Gândea că idiosincraziile oamenilor ţin de domeniul public şi pot fi gustate de toată lumea, precum aerul sau alte bunuri libere. El nu-şi pierdea timpul cu speculaţii psihanalitice sau cu analiza vieţii de zi cu zi. Îl irita „rahatul subconştientului" şi prefera inteligenţa directă, sau chiar lucrurile spuse cu cruzime de la obraz, interpretărilor amicale, învăluite, muiate în convenţional şi liberalism.

În strada rece şi însorită, Battle – cu faţa boţită de gerul şfichiuitor – m-a întrebat:

— Abe primeşte musafiri zilele astea?

— De ce nu? E întotdeauna bucuros să te vadă.

— Nu m-am exprimat bine… Ştiu că e întotdeauna politicos cu Mary şi cu mine.

Mary era o femeiuşcă durdulie, vioaie, scundă şi zâmbitoare. Ravelstein şi cu mine ţineam mult la ea.

— Mă rog, dacă eşti oricând bine venit şi dacă e amabil cu tine, care-i problema?

— Nu prea se simte bine, nu-i aşa?

— Abe e unul din bărbaţii aceia voinici şi puternici care se vaită tot timpul.

— Dar acum se vaită mai mult decât de obicei. Battle mă descosea, sperând să obţină indicii despre starea lui Ravelstein. Nu aveam de gând să-i spun nimic, deşi ştiam că îl place pe Ravelstein – că îl preţuieşte. Cu oamenii ciudaţi pot să merg până la un anumit punct, şi nu mai departe. Fiecare pală de aer îngheţat inhalată de nările dramatice ale lui Battle îi aducea tot mai multă roşeaţă în obraji. Culoarea i se întindea până la pliurile de acordeon de sub bărbie. Rareori purta pălărie. Părul negru părea să-i încălzească îndeajuns ceafa. În picioare avea pantofi de dansator de tango. Simpatizam cu excentricităţile lui. Părea un amestec de delicateţe bine înfrânată şi de brutalitate eruptivă.

Soţii Battle aveau o înaltă apreciere pentru Ravelstein. Îi purtau

afecţiune. Îţi dădeai seama că discutau adesea despre el.

— Mă rog, i-am răspuns, a avut o serie de infecţii. L-a supărat rău o eczemă.

— Zona zoster. Fără îndoială. O inflamaţie a nervului. Foarte supărătoare şi dureroasă. Adeseori se întinde la nervii spinali şi cranieni. Am mai văzut asemenea cazuri.

Cuvintele lui mi-au readus în minte imaginea lui Ravelstein. Îl vedeam zăcând tăcut sub plapuma de puf. Ochii întunecaţi îi erau înfundaţi în orbite. Capul îi era îngropat în perne. Atitudinea lui îţi sugera că s-ar odihni. Dar nu se odihnea.

— Asta i-a trecut, nu? a stăruit Battle. Dar n-a mai dat peste el şi altceva? Ceva nou?

Mai exista şi altceva. Următoarea lui infecţie a fost denumită de neurologi Guillain-Barré , când, în cele din urmă, au reuşit să o identifice. Nu mai fusese diagnosticată până atunci. Abe venise cu avionul de la Paris ca să participe la un dineu oferit de primar în onoarea lui. Ţinută de gală şi discursuri ale celebrităţilor – genul de ocazie pe care Ravelstein, avid de recunoaştere, nu ar fi putut s-o rateze. La Paris, unde avusese de gând să-şi petreacă anul sabatic, închinase un apartament în cartierul ambasadelor şi al reşedinţelor oficiale, foarte aproape de palatul Élysée. Poliţia mişuna întruna prin zonă şi a se întoarce acasă noaptea era o întreagă problemă, întrucât Abe nu putea pierde timpul ca să ceară o *carte de sejour* la birocratica primărie pariziană. Aşa încât, într-o seară, când poliţiştii l-au oprit cerându-i să-şi prezinte actele, nu a avut asupra sa niciun document şi au urmat lungi discuţii nocturne. Le-a cerut poliţiştilor să se intereseze de el la Marchizul Cutare şi Cutare, proprietarul lui. Se poate spune câte ceva pentru tot ce s-a întâmplat pe acele străzi. La Paris. până şi inconvenientele se petrec la nivel înalt. În comparaţie cu necazurile lui reale, corsicanii aceia (Ravelstein gândea că toţi acei *flics* – poliţiştii Parisului – erau originari din Corsica şi că, oricât de zdravăn s-ar fi bărbierit, tot aveau ţepi pe bărbie) nu puteau fi decât amuzanţi.

Ca să nu mai lungim vorba, Ravelstein s-a întors în grabă ca să

participe la banchetul primarului oferit în onoarea lui, şi a căzut la pat cu o boală (descoperită întâi de un francez) care l-a obligat să se interneze în spital. Doctorii l-au repartizat la secţia de terapie intensivă. Îl ţineau sub oxigen. Nu permiteau să aibă mai mult de doi vizitatori o dată. Ravelstein aproape că nu vorbea. Câteodată îmi arunca o privire de recunoaştere. Ochii mari îi scânteiau din turnul cranian care era capul lui pleşuv. Braţele, niciodată prea bine dezvoltate, şi-au pierdut în curând tot ce mai era muşchi. În primele zile ale infecţiei cu virusul Barre, nu a fost în stare să-şi folosească mâinile. Totuşi, a izbutit să ne comunice că doreşte să fumeze.

— Nu cât timp eşti sub masca de oxigen! O să sară în aer toată şandramaua.

Nu ştiu cum, dar mereu mă găsesc în rolul de supraveghetor şi păzitor, pledând pentru cel mai precaut mod de precauţie în faţa unor oameni care se mândresc să arunce peste bord orice prudenţă. Oare ceilalţi mă obligă să adopt asemenea poziţie sau aşa sunt eu în străfundurile mele? În momentele mele hiperautocritice, mă văd ca un *porte-parole* burghez. Ravelstein era conştient de această fisură a mea.

Din punctul ăsta de vedere, nu mă deosebeam de Nikki. Numai că Nikki era mult mai sever şi mai critic. Când Ravelstein a cumpărat de la Sukkumian, din cartierul de nord, un covor antic foarte scump, Nikki a strigat la el:

— Ai aruncat zece mii de dolari pe găurile şi zdrenţele astea deşirate? Pentru că rupturile dovedesc că-i antic? Cu ce te-a vrăjit negustorul? Ţi-a spus că în covorul ăsta au înfăşurat-o pe Cleopatra goală? Eşti într-adevăr aşa cum spune Chick, ai impresia că banii sunt făcuţi ca să fie aruncaţi de pe platforma ultimului vagon al unui tren expres. Te afli pe platforma de observaţie a secolului douăzeci, zvârlind cu hârtii de o sută de dolari.

I se telefonase lui Nikki, care fusese înştiinţat că Ravelstein era din nou bolnav. Băiatul se găsea încă la şcoala de hotelieri din Geneva şi am aflat că va sosi neîntârziat. Nimeni nu se îndoia de ataşamentul lui Nikki faţă de Ravelstein. Nikki era foarte deschis – deschis prin firea

lui, un bărbat adolescentin, oriental, frumos, cu pielea netedă, părul negru, graţios. Avea o concepţie exotică despre el însuşi. Nu vreau să spun că-şi dădea aere. Era cât se poate de natural. Dar eu gândeam – sau gândisem – că acest protejat al lui Ravelstein era un răzgâiat. Mă înşelasem însă. Că era crescut ca un prinţ e un adevăr. Chiar şi înainte ca faimoasa carte care se vându-se într-un milion de exemplare să fi fost scrisă, Nikki era mai bine îmbrăcat decât prinţul de Wales. Era mai inteligent şi avea mai mult discernământ decât numeroşi oameni mai învăţaţi ca el. Şi, în plus, îşi susţinea curajos dreptul de *a* fi întocmai ceea ce părea să fie.

Această atitudine, afirma Ravelstein, nu era o poză. În felul de a fi al lui Nikki nu exista nimic artificial sau teatral. Nu căuta cearta cu luminarea, dar „în orice moment e gata să lupte. Şi conform conştiinţei de sine… se şi aruncă în luptă. Foarte des am fost nevoit să-l înfrânez".

Uneori, când discuta despre Nikki, Ravelstein vorbea pe un ton scăzut, pentru a afirma că între el şi băiat nu exista nicio legătură intimă.

— Suntem ca tată şi fiu, pretindea el. În materie de sex, simţeam că Ravelstein vedea în mine un înapoiat, un anacronism. Eram prietenul lui intim. Dar eram fiul unei familii evreieşti europene tradiţionaliste, care denumea invertirea cu un termen vechi rit două milenii sau mai mult. Termenul ancestral evreiesc a fost, la început, *tum-tum*, cuvânt care data probabil, din captivitatea babiloniană. Uneori cuvântul folosit era *andreygenes*, evident de origine alexandrină – elenistică – cele două sexe contopite într-o obscuritate erotică şi perversă. Aceste amestecuri de arhaism şi modernitate îl încântau pe Ravelstein, care nu se putea cantona în modernitate, ci se revărsa peste toate epocile. Ciudat, dar aşa era el.

A ieşit de la reanimare în imposibilitate de a-şi mişca picioarele. Curând a recuperat parţial uzul mâinilor. Îi trebuiau mâinile ca să poată fuma. De îndată ce a fost instalat în camera de spital, a trimis-o pe Rosamund să-i cumpere un pachet de Marlboro. Rosamund îi fusese studentă şi el o învăţase că un discipol al lui trebuie să înţeleagă –

trebuie să pătrundă fundamentele şi asumările sistemului esoteric. Şi ea a înţeles, desigur, că Ravelstein de-abia începuse să respire cu plămânii lui şi că fumatul îi era dăunător, primejdios – cu siguranţă interzis.

— Nu-i nevoie să-mi spui că-mi face rău să fumez. Dar dacă n-aş fuma, mi-ar face şi mai rău, i-a declarat el lui Rosie când a văzut-o ezitând.

Firește că ea înţelegea, din moment ce nu lipsise de la niciun curs al lui.

— Aşa că am coborât la automat şi i-am luat şase pachete de Marlboro, m-a informat Roşie.

— Dacă nu te-ai fi dus tu, ar fi făcut-o alţi zece mesageri.

— Cu siguranţă.

Cei mai buni dintre studenţii lui – din cercul intern – îl vizitau la spital – veneau, plecau, se adunau, pălăvrăgeau în sala de aşteptare.

A doua zi după ce-a ieşit de la reanimare, Ravelstein, care nu-şi redobândise încă uzul picioarelor, conversa la telefon cu prietenii din Paris, explicându-le de ce nu avea să revină curând acolo. Trebuia să renunţe şi la apartament. Va trebui să-l abordeze cu tact pe proprietarul lui aristocrat, pentru a-l determina să-i restituie *le depot de garanţie*. *Zece* mii de dolari. Poate că o să-i scuipe banii, poate că nu. Spunea că îi înţelege sentimentele. Era cel mai frumos, cel mai rafinat apartament în care locuise vreodată.

Ravelstein nu conta pe recuperarea garanţiei, deşi era introdus în cercurile academice franceze. Avea o droaie de legături importante la Paris – ca şi în Italia. Ştia foarte bine că nu exista vreo cale legală pentru recuperarea banilor.

— Mai cu seamă în cazul de faţă, spunea el, când chiriaşul e un evreu, iar în arborele genealogic al proprietarului există un Gobineau. Aceşti Gobineau erau nişte antisemiţi aprigi. Şi nu numai că sunt evreu, dar pe deasupra şi american – deci cu atât mai periculos pentru civilizaţie, aşa cum o înţeleg ei. Oricum, dacă îi îngăduie unui evreu să locuiască pe strada lor, acesta *trebuie* să plătească pentru un asemenea

privilegiu.

Într-un moment de singurătate – în acele câteva zile când vorbirea lui era la fel de neclară ca şi privirea mijită – a încercat să-mi spună ceva, cu un glas în care cuvintele erau încâlcite şi doar tonul îţi sugera înţelesul. Până la urmă am înţeles ce încerca să-mi comunice – anume că până şi acum aranja să-i fie expediat un BMW.

— Din Germania?

Aşa s-ar fi spus, deşi n-a precizat că maşina fusese expediată. Aveam totuşi impresia că se afla pe un vas de transport, în mijlocul Atlanticului. Poate că fusese deja descărcată şi se găsea acum în drum spre Midwest.

— E pentru Nikki, a adăugat Ravelstein. Băiatul simte nevoia să aibă ceva excepţional, numai al lui. Cred că înţelegi, Chick. Mai ales că s-ar putea să fie nevoit să renunţe la şcoala aceea din Elveţia.

Nu-mi pusese o întrebare „dar înţelegeam foarte bine. În primul rând, când eşti îmbrăcat – aşa cum era Nikki – numai de Versace, Ultimo şi Gucci – nu poţi folosi mijloacele publice de transport. Dar după ce mi-am satisfăcut răutăcioasa nevoie de ironie, am devenit capabil să văd realitatea. Şi realitatea era că Ravelstein scăpase ca prin urechile acului, că era menţinut încă în viaţa prin ceea ce doctorii numeau „aparate vitale", că jumătatea de jos a corpului îi era paralizată, picioarele nu-i funcţionau şi, chiar dacă i s-ar fi vindecat paralizia, îl aşteptau alte felurite infecţii pe care trebuia să le înfrunte.

— Spune-mi, Chick, ţţţţ-ah, cum arăt?

— La faţă?

— Faţa, capul. Tu ai un ochi ager, Chick. Şi nu mă menaja.

— Arăţi ca un pepene galben răscopt, culcat pe o pernă.

A râs. Ochii i s-au mijit şi i-au scânteiat; îi plăceau ocolişurile mele mentale, în genul acesta de observaţie vedea semnul unor facultăţi cerebrale mai înalte, în plină derulare. Apoi a continuat, în legătură cu maşina:

— Agenţia a încercat să-mi vândă un BMW de culoarea vinului. Eu prefer unul de culoarea castanei. Ai acolo un catalog de culori.

Mi-a arătat unde se găsea catalogul şi, când i l-am dat în mână, l-a deschis. Bară după bară de fâşiuţe emailate. După ce am studiat mostrele, i-am spus că nu merge culoarea vinului.

— În materie de gust, nu te înşeli niciodată. Şi Nikki e de aceeaşi părere.

— Drăguţ ce-mi spui, dar n-am crezut că a observat.

— Hainele pe care le porţi s-ar putea să nu fie ultimul răcnet, dar ai ţinuta unui dandy, Chick, – dintr-o fază anterioară şi într-un fel limitat, îmi aduc aminte de croitorul tău din Chicago, cel care mi-a confecţionat un costum.

— Pe care nu l-ai purtat.

— L-am purtat în casă.

— Şi pe urmă s-a evaporat.

— Nikki şi cu mine ne-am tăvălit de râs de croiala costumului. Era perfect pentru Las Vegas sau pentru un politician invitat la întrunirea anuală a aparatului democratic, la „Hotel Bismarck" – nu te supăra, Chick.

— Nu mă supăr. Nu investesc prea multă sensibilitate în costumele mele.

— Nikki spunea mereu că gustul tău în materie de cravate şi de cămăşi e perfect. „Pupăr în Fundăr".

— Desigur, „Pupăr în Fundăr".

— Da! a rostit Ravelstein şi şi-a închis ochii cu satisfacţie.

— Nu vreau să te obosesc, i-am spus.

— Nu, nu. Ochii îi erau tot închişi. Sunt încă destul de viu ca să rezist la un schimb de replici hazoase cu tine. Tu îmi faci mai bine decât o duzină de injecţii intravenoase.

Da, se putea bizui pe mine. Şi eu eram mereu prezent la fereastra spitalului: *Ad sum*, cum răspundeam la şcoală la citirea catalogului – sau 06 *est*, cum răspundeam în cor când un loc în bancă era liber.

Oraşul înfăţişa mile întregi de goliciune a toamnei târzii – împietrirea îngheţată a pământului, pustiul bulevardelor ramificate,

aspectul golaş al faţadelor zugrăvite, verdele veşted al parcurilor – clima temperată cu anotimpurile ei luând-o la vale. Iarna înstăpânindu-se lent.

Când a sunat din nou telefonul, am răspuns eu; aveam de gând să-l feresc pe Abe de solicitanţi. Dar pe fir era femeia de la BM şi Ravelstein dorea să vorbească cu ea.

— Hai să recapitulăm toate amănuntele. Sunteţi sigură că schimbătorul de viteze?… Nu vreau transmisie automată.

Cu toate adaosurile, maşina avea să coste optzeci de mii de dolari.

— Desigur că o să aveţi dispozitive de siguranţă şi la scaunul pasagerului, nu numai pentru şofer… Acum să vorbim despre culoarea interiorului – tapiţeria de piele din interior… CD-ul de la bord să poată executa şase piese! Ba nu, opt! Zece!

…Şi încuierea şi descuierea portierelor cu un dispozitiv electronic. Nu vreau să bâjbâim cu cheile. Nu pot să vă trimit un cec certificat. Sunt internat în spital. Nu-mi pasă dacă asta-i practica societăţii dumneavoastră. Maşina trebuie să ajungă aici până joi, cel mai târziu. Nikki – domnul Tai Ling – soseşte de la Geneva miercuri noaptea. Aşa încât toate hârtiile trebuie să fie gata. Nu, cred că v-am mai spus, mă aflu în camera mea de spital. Ţţţţ-ah, ţţţţ-ah! De un lucru pot să vă asigur, că nu-i un spital de boli mentale. Aveţi numărul meu de cont de la Merrill Lynch. Cum? Pot spune că n-aţi pierdut timpul ca să-mi verificaţi contul, domnişoară Sorabh – cum scrieţi numele, cu bh sau hb?

Aveau loc vreo duzină de consultări zilnice.

— Nikki e atât de pedant, se justifica Ravelstein. Şi de ce să nu fie totul perfect? Vreau să-l ştiu mulţumit sută la sută – motorul, carcasa, dispozitivele electronice. Totul să fie la locul lui. Stabilizatoare echilibrate, înainte vreme se vorbea despre fierarul armonios – acum e nevoie de computere armonioase. Şi în noua maşină n-or să fie casete cu opere baroce. Numai jazz chinezesc.

Ştiam bine că Nikki era exigent. Acest lucru reieşea chiar şi din

relaţiile lui întâmplătoare cu oamenii. Şi desigur că exigenţa lui se extindea şi asupra obiectelor.

— Nu vreau să pară că am cumpărat maşina BMW din cauza bolii mele. Trebuie să anticipez reacţia lui Nikki. Sub felul lui liniştit, e foarte rebarbativ. E un lucru firesc. Desigur, el împarte cu mine toată averea Dar cu puţin timp în urmă îmi spunea cât de mult şi-ar dori un semn din partea mea – un gest măreţ. Pentru că nu-i numai prosperitatea mea – e prosperitatea *noastră*.

Nu l-am încurajat să intre în amănunte. Din moment ce eram prieteni atât de apropiaţi, aveam libertatea să cred ce pofteam despre locul lui Nikki în viaţa lui. Gândeam că eram destul de perspicace pentru a înţelege. Deşi poate că nu eram. Ravelstein mă făcea de multe ori să mă îndoiesc de capacităţile mele.

I-am spus:

— Cu toate garanţiile astea pe care le ceri, o să-ţi ia o lună ca să citeşti instrucţiunile.

— Vorbeşti de parc-ar fi vorba de opririle lui Hristos pe Drumul Crucii, mi-a răspuns zâmbind.

— Tu şi cu Nikki sunteţi în siguranţă cu corporaţia asta germană uriaşă. E ca o casă regală burgheză. Mă întreb dacă în timpul războiului au folosit mâna de lucru a sclavilor.

Pentru că braţele îi erau descărnate, mâinile lui Ravelstein păreau nefiresc de mari când şi-a aprins una dintre ţigările aduse de Rosamund. Pe urmă, când a lăsat-o în scrumieră şi a îndepărtat fumul cu mâinile, mi-am dat seama că intrase cineva în cameră.

Era doctorul Schley – cardiologul lui Ravelstein. Şi al meu. Doctorul Schley era mic şi subţire, dar supleţea lui nu era un semn de slăbiciune. Avea o înfăţişare severă. Era susţinut de vechimea lui în spital – cardiologul-şef. Nu vorbea mult. Nu avea nevoie.

— Domnule Ravelstein, îţi dai seama că abia ai ieşit de sub terapia intensivă? Numai cu câteva ore în urmă nu puteai să respiri. Şi acum îţi umpli plămânii şubrezi cu fum? E un lucru foarte grav, a spus Schley aruncându-mi şi mie o privire rece, piezişă.

Firește, eu n-ar fi trebuit să-l las să-şi aprindă ţigara.

Doctorul Schley era şi el chel ca în palmă, îmbrăcat în alb, iar mina încordată de furie ţinea ca pe o praştie stetoscopul care îi ieşea din buzunar. Ravelstein nu i-a răspuns. Refuza să se lase intimidat – dar nu era încă destul de înzdrăvenit ca să poată ţine piept. În general, nu se prea sinchisea de medici. Medicii erau aliaţii burghezilor înspăimântaţi de moarte. N-avea el de gând să-şi schimbe năravurile pentru un doctor, nici măcar pentru Schley pe care îl respecta. Aşa cum înţelesese Rosamund în adâncurile ei, când se dusese să-i cumpere ţigări, Abe avea să facă neabătut tot ce făcuse întotdeauna. Nu va juca niciodată rolul ipohondrului.

— Domnule Ravelstein, îţi cer să renunţi la ţigări până când ţi se mai ameliorează starea plămânilor. Ravelstein nu a scos un cuvânt, s-a mulţumit doar să dea din cap. Dar nu în semn de acceptare. Nici măcar nu se uita La doctorul Schley – privea dincolo de el. Schley nu era medicul lui principal. Doctorul Abern era cel care se ocupa în principal de el. Dar, desigur, Schley făcea parte din echipă – ba chiar era unul dintre conducătorii ei. Cât despre mine, Schley mă simpatiza – dar pe locul pe care eram. Nu l-ai fi auzit niciodată pe doctorul Schley afirmând aşa ceva, dar dacă te pricepeai să interceptezi sonurile mentale, captai curând mesajul. Ravelstein era o figură majoră în cercurile intelectuale cele mai înalte. Nu ar fi exagerat să spunem că Ravelstein avea o importanţă autentică. Prin contrast, eu eram bun, dar în felul meu. Departe, însă, de a fi important.

În general, Schley discuta cu mine numai despre menţinerea nivelului de chinină în organism pentru a-mi controla ritmul cardiac. Aveam tendinţa să fac fibrilaţii şi uneori respiram greu. Mai târziu, urma să descopăr că dozele mari de quinaglute pe care mi le prescria îmi slăbeau auzul, în orice caz, numai minorele mele tulburări cardiace mă legau, virtual, de Schley. Pe când Ravelstein îl fascina, îl vedea pe Ravelstein ca pe un mare gladiator în luptele culturale şi ideologice. După ce Abe a ţinut discursul lui incendiar la Harvard, declarând celor din public că sunt nişte elitişti deghizaţi în egalitarişti, doctorul Schley

mi-a spus:

— Ei bine, care altul ar fi avut baza culturală, încrederea, autoritatea să afirme aşa ceva? Şi cu atâta degajare, cu atâta naturaleţe!

Cât despre Ravelstein, nu ar fi acceptat niciodată să *consulte* un doctor. El trebuia să ştie ce să gândească despre fiecare dintre persoanele cu care avea de-a face. Încerca o curiozitate neostoită nu numai în legătură cu studenţii care gravitau în jurul lui, dar şi cu negustorii cu care venea în contact, cu specialiştii în echipamente *hi-fi*, dentiştii, brokerii de la bursă, frizerii şi, firește, medicii.

— Schley e un boss aici, în spital. Cel mai influent dintre doctori. El trasează politica spitalului. El dirijează toate secţiile şi repartizează pacienţii la oamenii lui. Aşa cum a făcut şi cu mine. Dar în viaţa lui personală…

— Nu m-am gândit niciodată la viaţa lui casnică.

— Ai întâlnit-o vreodată pe nevastă-sa?

— Nu.

— Mă rog. din cât se spune, în casa lui guvernează matriarhatul. Soţia şi fiicele deţin controlul. Viaţa lui adevărată se desfăşoară aici, la clinică şi în laborator.

— Zău? Aşa se întâmplă de multe ori cu oamenii severi…

— Ca şi cu tine, Chick. Tu ar trebui să ştii, ai multă experienţă în acest domeniu.

— Încă un caz în care fiul omului nu are loc unde să-şi culce capul.

— Mă rog, nu te lăsa copleşit de milă. Tu, unul, ai rezolvat-o. N-ai de ce să te plângi.

Nu puteam nega. Tot ce puteam spune era că doctorul nu avea un prieten, un Ravelstein care să-l susţină moralicește.

— Bietul Schley devine din ce în ce mai corect din punct de vedere medical. Nevastă-sa e o ţâfnoasă, şi mai sunt şi cele două fiice nemăritate. Activiste, toate trei, militează pentru cauze ca feminismul, ecologia. Aşa încât doctorul e un tiran la spital şi un mutulică acasă.

— S-a înfuriat şi pe mine. Un prieten adevărat ţi-ar fi smuls ţigara.

Nu-i spuneam lui Ravelstein nimic din ce nu ştia. Nu erau multe pe care să nu le ştie.

Automobilul BMW 740 era pregătit – fusese livrat cu o oră înainte de sosirea lui Nikki. Tânărul a venit de îndată la spital. Ravelstein încă nu putea merge şi nu îşi folosea decât parţial braţele şi mâinile. Reuşea să fumeze, să formeze numerele de telefon – în rest, după expresia lui franţuzească preferată, era *hors d'usage*. De îndată ce a apărut Nikki, Rosamund şi cu mine am ieşit din cameră şi am aşteptat afară.

După un timp, a venit şi Nikki, cu lacrimile şiroindu-i pe obraji. Foarte rar vorbea cu mine sau cu alţi prieteni despre Ravelstein. Ne accepta doar pentru că Abe ne dăduse undă verde. Noi eram oamenii cu care Abe discuta chestiuni de care el, Nikki, nu era interesat. Fireşte, Nikki avea părerile lui despre fiecare dintre noi. Şi Abe se obişnuise să-i ia părerile în serios.

— Trebuie să te duci imediat să-ţi iei maşina nouă în primire, i-a spus Rosamund.

Am coborât şi noi împreună cu el şi l-am văzut pe Nikki aşezându-se la volan. Şoferul de la companie îl aşteptase ca să-i dea o serie de instrucţiuni. Nikki ne-a povestit mai târziu impresiile lui despre dispozitivele speciale ale colosalului 740. M-am uitat la butoanele şi la luminile de pe panoul de comandă – care semăna cu carlinga unui avion de vânătoare. Eu, unul, n-aş fi fost în stare să dau drumul nici la dispozitivul de degivrare sau să ridic capota.

Indiscutabil, Ravelstein urmărise ca prin această fantastică jucărie să îndepărteze preocupările lui Nikki de la realităţile medicale. Şi n-a reuşit decât în parte. Desigur că Nikki era încântat să se aşeze la volan, dar, pe de altă parte, mi-a mărturisit că nu se mai întoarce în Elveţia. Toate trebuiau acum contramandate. Va trebui să renunţe la cursul de hotelier.

Când a sosit ziua externării din spital, Abe a refuzat categoric să

se lase transportat acasă cu o ambulanţă. Spunea că Nikki e să-l ducă cu noul lui automobil 740. Doctorul Schley susţinea că, din moment ce Ravelstein nu poate să meargă pe picioare şi nu se poate ridica, trebuia transportat pe o brancardă cu rotile. Dar Abe protesta că nu-i nevoie nici de brancardă, nici de ambulanţă. Studenţii şi prietenii îl vor transfera de pe un scaun cu roţi la automobil.

Schley nu s-a lăsat înduplecat. Declara că refuză să-i semneze externarea din spital. Până la urmă, Abe a lăsat-o mai moale şi l-au ridicat, cu cearşafuri cu tot, pe o targă. A rămas tăcut în timpul transportului, dar nu îmbufnat sau ranchiunos. Nu manifesta posomorala ori toanele omului bolnav.

Automobilul 740 era în garaj. Un telefon avea să-l aducă la poartă în câteva minute.

Eu reciteam memoriile lui Keynes, a cărui biografie Ravelstein mi-o recomandase ca modelul pe care să-l urmez, întotdeauna îmi luam cu mine o carte ca să umplu orele petrecute în anticamera sălii de reanimare, sau în timp ce pacientul dormea ori era pierdut în gânduri – părând să doarmă. Cât aşteptam ambulanţa, stăteam cu Rosamund în curtea blocului lui Ravelstein şi-l citeam pe J.M. Keynes.

92

Saul Bellow

Ravelstein

93

Problema de fond din memoriile lui Keynes era cedarea aurului de către germani, în 1919, pentru a finanţa aprovizionarea cu hrană a oraşelor înfometate de blocadă. Comisia însărcinată cu executarea convenţiilor Armistiţiului avea sediul la Spa, eleganta staţiune de cură de la frontiera Belgiei, care fusese cartierul general al armatei germane. Acolo se găsea vila lui Ludendorff, vila Kaiserului şi cea a lui Hindenburg. Simţeai pe dată că Keynes scria într-un mod esoteric, pentru prietenii lui din grupul Bloomsbury, şi nu pentru masele de cititori de ziare.

Spunea că pământul belgian părea încă bântuit: „Atmosfera e

încărcată de emoţiile acelei vaste prăbuşiri. Locul are un aer melancolic, înteţit de teatrala melancolie teutonică a pădurilor de pin negru".

Mi-a stârnit un deosebit interes faptul că Keynes îl socotea pe Richard Wagner direct răspunzător pentru Primul Război Mondial; „Evident, concepţia Kaiserului despre sine însuşi era modelată după acelaşi tipar. Şi ce altceva era Hindenburg decât basul, iar Lundendorff tenorul grăsan al acestei opere wagneriene de mâna a treia?"

Exista totuşi pericolul ca Germania să devieze spre bolşevism. Cu foametea care o pustia şi molimele în creştere, rata mortalităţii constituia un prejudiciu pentru Aliaţi, declarase Lloyd George în faţa Conferinţei. Clemenceau a răspuns: „... deci e musai nevoie mare să facem concesii". „Musai nevoie mare", o expresie care acum dispăruse din limbaj, i-am explicat lui Rosamund.

Dar francezii încă se împotriveau propunerii germane de a-şi plăti hrana în aur. Clemenceau pretindea aurul german ca despăgubiri de război. Unul dintre miniştrii francezi, un evreu numit Klotz, a declarat că trebuie să li se ceară nemţilor flămânziţi să-şi plătească hrana în orice alt chip, dar nu în aur. Era cu neputinţă pentru el să meargă mai departe fără a compromite interesele ţării sale, „care (a urmat îmbăţoşându-se şi încercând să arboreze o mină de demnitate) fuseseră plasate în mâinile lui". Lloyd George – de ce trebuie să mă întorc mereu la scena aceea? Nu pot să-mi dau seama de ce m-a afectat în asemenea măsură. Aşa cum am spus, Lloyd George s-a năpustit cu ură asupra domnului Klotz, scrie Keynes.

„Îl ştiţi din vedere pe Klotz? – un ovrei scurt, umflat, cu mustăţi mari, cu nişte ochi alunecoşi, care i se învârtesc în cap, şi cu umeri gârboviţi, parcă dintr-o instinctivă autodepreciere. Lloyd George l-a detestat şi l-a dispreţuit de la bun început. Şi acum şi-a dat seama dintr-o străfulgerare că-l poate distruge. Femei şi copii mureau de foame, iar domnul Klotz trăncănea şi trăncănea despre «auuur». S-a înclinat în faţă şi, cu un gest al mâinilor, a schiţat pentru cei prezenţi imaginea unui evreu hidos care înşfacă lacom o pungă de bani. Ochii îi

sclipeau, iar cuvintele îi ţâşneau cu un dispreţ atât de violent, încât părea să le scuipe. Antisemitismul, care nu zace prea adânc îngropat într-o asemenea adunare, se trezise acum în inimile tuturor. Fiecare dintre cei de faţă îl privea pe Klotz cu un covârşitor dispreţ şi dezgust, iar bietul om se ghemuise pe scaun, ferindu-se parcă… Apoi, întorcându-se spre Clemenceau, el [Lloyd George] i-a cerut să pună capăt acestor tactici obstrucţioniste, altminteri, a strigat el, domnul Klotz o să treacă de partea lui Lenin şi a lui Troţki, alături de cei care răspândeau bolşevismul în Europa. Primul-ministru a pus capăt. De jur-împrejurul încăperii îi puteai vedea pe toţi rânjind şi şoptindu-i vecinului: «Klotki»".

Alt evreu, de astă dată în slujba guvernului german, era doctorul Melchior. Acesta nu se simţea tot atât de ancorat în delegaţia sa precum Keynes: Keynes era de partea lui Lloyd George şi împotriva

94

Saul Bellow

Ravelstein

95

lui Herbert Hoover ori de câte ori se discuta despre produsele de panificaţie, preparatele din carne de porc sau aranjamentele financiare. Iar Melchior, se pare, se afla de partea lui Keynes. În relatările acestuia din urmă, Melchior „priveşte pe sub pleoapele grele, priveşte neajutorat… ca un respectabil animal rănit. Oare n-am putea înfrânge formalităţile găunoase ale acestei Conferinţe, bariera triplă a triplelor interpretări şi să vorbim despre adevăr şi despre realitate ca nişte persoane normale şi raţionale?"

Germania era înfometată, Franţa sângera de moarte. Englezii şi americanii aveau într-adevăr intenţia de a procura hrană. Existau tone de carne de porc care-l aşteptau pe Herbert Hoover să ordone începutul livrării. „Ştiam că acţiunile noastre recente nu erau de natură să-i trezească încrederea în sinceritatea noastră; dar l-am rugat [pe Melchior] să creadă că, în acel moment, măcar eu unul eram sincer şi de bună credinţă. A fost la fel de mişcat ca şi mine şi bănuiesc că m-a

crezut. Am rămas amândoi pe întreaga durată a interviului. Într-un anumit fel, mă îndrăgostisem de dânsul… Vorbea la telefon cu Weimarul şi cerea să i se acorde puţină libertate de acţiune… Vorbea cu pesimismul pătimaş caracteristic evreului".

Locul unde citeam, în timp ce aşteptam împreună cu Rosamund ca ambulanţa să-l aducă pe Ravelstein acasă, era o curticică, mărginită de gardul din fier forjat.

Un bazin de piatră, arbuşti, iarbă – ba chiar şi plante acvatice. Mai lipseau numai broaşte, dar ar fi trebuit aduse din import. De unde să le fi importat? În milele de piatră care înconjurau acest sanctuar nu se găseau broaşte. Curtea era ca o cameră de decompresare. Unora dintre locatarii-profesori le evoca, probabil, grotele de refugiu săpate de gentlemanii englezi din secolul al optsprezecelea.

Simţi nevoia să fii oarecum protejat în faţa realităţii brute. Ca să poţi fi conştient în acelaşi timp şi de existenţa sanctuarului şi de cea a mahalalei din jur trebuia să fii un Ravelstein. „Acolo, spunea el râzând, poliţiştii or să-ţi ceară să nu te opreşti la lumina roşie. În ţara-nimănui, dacă te-ai opri la roşu, ar putea fi sfârşitul tău". Nu trebuie să te laşi înghiţit de istoria vremurilor tale, spunea adeseori Ravelstein. În acest sens, îl cita pe Schiller: „Trăieşte odată cu secolul tău, dar nu fi creaţia lui".

Arhitectul care plasase aici o arcadă maură ornamentală, cu un joc de apă şi de plante acvatice, avusese aceeaşi idee: „Trăieşte în acest oraş, dar fereşte-te să-i aparţii".

Rosamund, care şedea alături de mine pe bordura bazinului de piatră, nu se simţea izolată şi neglijată când eu citeam.

Lui Ravelstein îi trebuise oarecare timp până să se obişnuiască a ne vedea, pe Rosamund şi pe mine, ca soţ şi soţie. Ceea ce era curios, pentru că el îşi urmărea studenţii cu un interes absolut neobişnuit, iar Rosamund fusese studenta sa. Dacă l-ar fi întrebat cineva, Ravelstein ar fi răspuns că, ţinând seama de genul de educaţie pe care îl inculca el studenţilor, cu accentul său deosebit pe „afectivitate" – sau pe dragoste ca să spunem lucrurilor pe nume –, ar fi fost o lipsă de responsabilitate

să pretinzi că predarea poate fi separată de legătura dintre suflete. Acesta era felul lui desuet de a vedea lucrurile. Firește, există un cuvânt grecesc care să-l desemneze, dar nu vă așteptați să-mi aduc aminte toate cuvintele grecești pe care le-am auzit de la el. Oricum, Eros era un *daimon*, spiritul sau demonul oferit de Zeus în chip de compensație pentru cruda despicare a acelui tot uman androgin. Sunt convins că am reținut bine această parte a mitului sexual al lui Aristofan. Cu ajutorul lui Eros, mergem

96

Ravelstein

97

Înainte, fiecare dintre noi, în căutarea jumătății pierdute. Ravelstein lua foarte în serios această căutare, impulsionată de dor. Nu fiecare om încearcă acest dor, sau nu îl recunoaște chiar dacă îl simte. În literatură, l-*au simțit Antoniu și Cleopatra, Romeo și Julieta. Mai aproape de vremurile noastre, le-a răvășit pe Anna Karenina și pe Emma Bovary,* precum *și* pe *Madame* de *Renal* a *lui Stendhal, în inocența* și *simplitatea ei. Și, firește, și alții, încă neînvățați să-l recunoască, neatinși de perceperea* lui *deschisă, încearcă, într-o formă obscură, același dor. Acesta era sentimentul pe care-l pândea întruna Ravelstein la ceilalți și, de la o asemenea permanentă preocupare, nu mai era decât un pas până la aranjarea partidelor. Adică până la exploatarea cât mai eficientă a acelor puternice,* dar *incomplete nevoi.* Era *și* un *paliativ eficace, cu o semnificativă importanță proprie pentru domolirea acestei suferințe, – nu întotdeauna conștientă – a dorului. Într-un fel sau altul, viața trebuia să meargă înainte. Căsătoriile trebuiau să aibă loc.*

Prin adulter, bărbații și femeile sperau să comute oarecum pedeapsa silnică a privațiunii. Ce făcea din adulter un păcat demn de iertat în ochii lui Ravelstein era faptul că dorul te oprima atât de nemilos. „Suflete văduvite de dor" fusese titlul provizoriu, titlul de lucru, al faimoasei sale cărți. Dar la cea mai mare parte a omenirii, într-un fel sau altul, dorul fusese eliminat.

Cum de am ajuns atât de departe? în calitate de observator onest,

sunt obligat să explic felul în care opera Ravelstein. Dacă era interesat de tine, te proiecta în perspectiva de care am vorbit. Nici nu vă imaginaţi cât de mult se gândea la fiecare caz în parte, atenţia cu care îi urmărea pe studenţii cărora acceptase să le ofere o educaţie elevată, esoterică, acei studenţi doritori să o rupă cu ştiinţele sociale ortodoxe ce dominau profesiunea. Studenţii care îl urmau pe Ravelstein aveau să-şi găsească greu o slujbă. Aşa încât el trebuia să se preocupe şi *de felul în care să-i sprijine pe cei aleşi. Din punct de vedere profesional, făcuseră o alegere greşită. Dar Ravelstein adeseori îmi cerea părerea*:

— Ce-ar fi ca Smith să se combine cu Sarah? El are unele înclinaţii homosexuale. Dar n-o să fie niciodată un pederast. Şi Sarah e o tânără foarte serioasă – disciplinată, muncitoare, iubeşte cărţile. Nu are scânteieri de geniu, dar are multe calităţi. Şi s-ar putea să posede tocmai acel dram de masculinitate care să-l facă pe Smith fericit.

Era atât de obişnuit să ticluiască asemenea gen de aranjamente, încât se pare că, atunci când Vela a divorţat de mine, mi-a pus şi mie gând rău. Greşelile mele erau atât de evidente încât nu putea avea încredere în mine că aş putea alege şi *ceva bun. Îmi prorocise, cu destulă acurateţe, în urmă cu vreo şapte sau opt ani*:

— În curând Vela o să-ţi dea papucii. E tot timpul plecată la conferinţe, pe tot globul. Nu stă acasă nici măcar o săptămână, de luni până duminică, în timp ce tu, Chick, manifeşti tendinţa de a fi robul ei. Şi nu ai în chip de nevastă decât rochiile ei atârnate în dulap. Ea are nevoie de un soţ doar ca să-şi asigure un statut respectabil. Nu cred că se dă în vânt după bărbaţi. Dar e un tip curios de femeie; are elementele frumuseţii, dar nu e o frumuseţe, indiferent cum s-ar îmbrăca sau cum s-ar farda. Însă tu, ca artist ce eşti, Chick, ai identificat-o ca făcând parte din lumea frumosului. E adevărat că are ochi frumoşi, dar, dacă o priveşti cu atenţie, detectezi la ea un aer de rigiditate militară europeană. Şi când te supune la inspecţie, simţi pur şi simplu că nu te ridici la gradul ei. Din punct de vedere mental, vine spre tine să te întâmpine şi apoi face stânga-mprejur şi se îndepărtează cât de repede o pot purta tocurile înalte. E bizară, Chick. Dar şi

98

Ravelstein

99

tu eşti o curiozitate. Artiştii se îndrăgostesc, desigur, dar iubirea nu e darul lor de căpetenie. Ei îşi iubesc menirea lor înaltă, geniul lor, şi nu femeia propriu-zisă. Artiştii posedă propriul lor gen de forţă motrice. Goethe, desigur, avea un daimon *al lui despre care îi vorbea tot timpul lui Eckermann. Şi la bătrâneţe s-a îndrăgostit de o copiliţă foarte frumoasă. Dar, bineînţeles, îndrăgostirea asta a fost* derisoire *– o absurditate.*

Acesta era felul lui Ravelstein de a aborda un subiect – un fel nu prea flatant, dar el nu flata pe nimeni niciodată, şi nici nu se măsura cu tine ca să te lase lat. Credea doar că dacă îngăduiai să-ţi fie atacată structura-respectului-de-tine-însuţi, acest lucru în sine însemna o dovadă de seriozitate. Un om trebuie să fie în stare să asculte şi să suporte tot ce se poate spune mai rău despre el.

Dar cu oarecare timp în urmă, Vela, în maniera ei foarte stilată, dar şi stângaci-aeriană, începuse procedurile de divorţ. Se pare că angajase un avocat chiar cu un an înainte. Acest avocat, o femeie care aparţinea unei formidabile firme de avocatură din centrul oraşului, cunoştea veniturile şi posesiunile mele până la ultimul bănuţ, iar Vela cerea douăzeci şi cinci la sută din contul meu bancar, fără impozite. Se ducea foarte des în oraş ca să-şi aranjeze părul şi sprâncenele şi ca să-şi cumpere rochii şi pantofi. Adeseori lua prânzul împreună cu o prietenă – sau cu avocata ei.

Noi doi nu aveam niciun fel de rutină domestică. Doar un soi de aranjament foarte lax – un menaj, nu un cămin al iubirii conjugale sau măcar al afecţiunii. Când proviziile alimentare se subţiau, Vela se ducea la supermarket şi cumpăra un puhoi – mere, grepfruturi, carne pentru refrigerator, prăjituri, şarlote pentru desert, conserve de ton şi de hering în sos tomat, ceapă, orez, cereale pentru micul dejun, banane, salată verde, cantalupi. Am încercat de câteva ori s-o învăţ cum să aleagă un pepene galben mirosindu-l la codiţă, dar, evident, ea n-ar fi consimţit să

facă un gest care nu cadra cu o exponentă a frumuseţii şi delicateţii. Cumpăra pâine şi *cornuri, detergent pentru vase, bureţi de sârmă pentru oale. Articole de băcănie în valoare de câteva sute de dolari erau ambalate în cutii de carton. După ce făcea cumpărăturile, Vela nu se întorcea acasă, ci pleca la universitate cu maşina. Eu preluam cumpărăturile livrate la domiciliu şi le îndesam în frigider sau pe rafturile din bucătărie. Desfăceam cutiile de carton şi le aplatizam, după care le duceam jos cu liftul. Eram în relaţii amicale cu intendentul şi nu voiam să-l plictisesc cu căratul gunoiului.*

Kerrigan, poetul şi traducătorul care locuia împreună cu mama lui la etajul de deasupra noastră, m-a întrebat într-o zi de ce îmi car singur gunoiul şi, când i-am explicat care erau relaţiile mele cu intendentul, mi-a răspuns:

— Toată lumea, în afară de dumneata, ţine să fie respectată.

I-am răspuns că s-ar putea să fie aşa, dar intendentul trebuia cruţat şi apoi omul ţinea, în mod tacit, ca demnitatea să-i fie recunoscută. Şi că prefer să car jos cartoanele aplatizate decât să-mi fac probleme în legătură cu nevoia intendentului de a fi stimat.

Către sfârşit, fără să-mi fi dat seama cât de apropiată era zona terminală, încă mă chinuiam să o descifrez pe Vela, să-i sesizez motivaţiile. Ea prefera fapte şi *nu vorbe, recunoscând că nu putea concura cu mine pe plan verbal şi, într-o zi, când citeam o carte (dieta mea obişnuită de cuvinte), a pătruns în dormitor complet goală, s-a apropiat de marginea patului şi şi-a frecat părul pubian de obrazul meu. Când am reacţionat aşa cum trebuie să fi ştiut că voi reacţiona, mi-a întors spatele şi a plecat, cu aerul că îşi transmisese mesajul pe care-l avea de transmis. Biruise, fără niciun fel de efort*

100

Saul Bellow

Ravelstein

101

*şi fără să fi trebuit să rostească un cuvânt. Trupul vorbise în numele ei, ba încă foarte elocvent, transmiţâ*ndu-*mi că sfârşitul era*

aproape.

Cartea pe care o citeam în pat nu conținea nimic care să-mi fie cât de cât de folos. Și nici nu mă puteam duce după Vela ca s-o întreb: „Ce semnifică această demonstrație?" Apartamentul nostru spațios era divizat în zone – ea avea zonele ei, eu pe ale mele. Ar fi însemnat să mă duc s-o caut și oricum ar fi refuzat să comenteze mesajul pe care mi-l transmisese.

Așa încât am plecat la Ravelstein. I-am telefonat că trebuie să discut cu el de urgență, și am pornit să străbat în mașină orașul, adică cele vreo douăsprezece mile care ne despărțeau. Am calculat – opt intersecții pe kilometru, așa prevăzuseră constructorii sau întemeietorii orașului.

Când am sosit, am acceptat și eu o dată o ceașcă din cafeaua lui Ravelstein. Simțeam nevoia să beau ceva tare. Știam, firește, cu cîtă *pasiune asculta incidente de felul celui pe care aveam să i-l relatez eu. Bizarele improvizații ale creaturilor aflate sub stres – cu cât erau mai singulare, cu atât îl încântau mai mult.*

— Goală pușcă, zici? Emitea o declarație, s-ar spune. Și care a fost impresia ta? Ce-ți declara în felul ăsta naiv?

— Cred că-mi spunea că a devenit inaccesibilă pentru mine.

— Sărutul de adio, da? Și tu nu te așteptai – sau știai, în străfundurile tale, că vine?

— Desigur c-am știut că vine. Ea și cu mine n-o puteam scoate la capăt.

— Dar mă întreb, Chick, dacă nu există totuși lucruri care ți-au scăpat. Nu te condamn că ai vrut să se comporte ca o soție, conform cu criteriile tale maritale. Dar și ele au criterii, femeile. În domeniul ei de activitate, Vela se bucură de o considerabilă reputație. E un om de știință de prim rang, așa mi s-a spus, și *e posibil că n-o atrage să-ți fiarbă ciorbele – să vină acasă la cinci fix ca să cureţe cartofii.*

— Dar a crescut într-o țară înfometată…

— În ochii lumii înseamnă mult să te ocupi de mecanica haosului – nu știu exact ce înseamnă asta, dar e considerat a fi ceva de mare

prestigiu. Numai tu *nu-i acorzi respectul cuvenit.*

— A venit să-mi spună că trupul ei nu-mi mai este accesibil. Când vrea să comunice ceva important, întotdeauna preferă acțiunile și nu cuvintele. Când a vrut să-i dea de știre mamei ei că am hotărât să ne căsătorim, a așteptat la aeroport, în ziua în care mama *ei* se *întorcea* în *Europa, până în momentul îmbarcării în avion, și în acea ultimă clipă i-a spus*: „*Am decis să mă mărit cu Chick*”. *Bătrâna mă detesta. Aparent, Vela dădea a înțelege că-și iubește mama, dar de fapt o contraria în toate felurile posibile.*

— La fel se întâmpla și viceversa? *a întrebat*

Ravelstein.

— N-aș putea să-ți răspund și *nu văd pe nimeni care ar putea. Oamenii se străduiesc să-și compună o imagine care să le confere consistență sau aparența de consistență solicitată de societate. Dar Vela nu are o imagine organizată…*

— Okay, okay. Dar tu te-ai gândit că o să ajungă să te iubească. Că o să te iubească pentru că ești demn de iubit, însă Vela asta a ta își rezervă intelectul doar pentru fizică. Ideea de a duce o viață caldă de familie era antipremisa ei numărul unu. Și de aici trecem la scenele de la supermarket, unde Vela cumpăra haleală de câteva sute de dolari și ți-o expedia acasă în cutii, prin tineri delincvenți eliberați pe cuvânt de onoare și supravegheați de câte un polițist. N-ai decât să-ți gătești singur tot rahatul ăla și să-l mănânci de unul singur, după care să freci oalele. Așa cum făcea mama ta după ce-și hrănea familia cu mâncăruri adevărate, gătite cu dragoste. Tu ți-ai spus că dacă ai s-o determini

să gătească pentru tine cu dragoste, o să sfârșească prin a te iubi. Așa încât ți-a răspuns printr-un comentariu satiric: *ți-a trimis alimentele. Ca și cum ea aparține unui univers total diferit. Iar tu aparții unui al treilea univers, universul pe cale de dispariție al ovreiașilor* de

modă veche. Sufletul celuilalt e o pădure întunecoasă, spun ruşii… şi *ţie îţi plac zicalele ruseşti.*

— Acum nu, în momentul de faţa nu-mi plac.

— Mă rog, sunt de acord că ruşii nu-s chiar atât de umani pe cât vor să pară. Toate imperiile astea de răsărit sunt controlate de poliţie.

— Pădurea întunecoasă e sufletul, însă nu te poţi refugia în ea ca să scapi de GPU. Dar n-am chef de glumă.

— Ştiu, a replicat Ravelstein. Te-a avertizat deci că nu mai ai acces la trupul ei. Contractul ţi-a expirat. Dar niciun moment nu a fost permanent. Nu te poţi aştepta ca oamenii să trăiască fără iubire sau fără măcar un simulacru de iubire. O legătură plăcută, amical sexuală este tot ce trebuie să urmărească majoritatea oamenilor.

Nu m-aş fi aşteptat ca Vela să apară la tribunal când formalităţile de divorţ au fost definitivate, dar şi-a făcut apariţia, într-un costum butonat de sus până jos, aducând mai curând a veşmânt heraldic decât a rochie femeiască, închis cu nasturi de alamă de la gât şi până la genunchi; era fardată şi coafată cu părul strâns, ca o dansatoare. Ar fi, probabil, cu neputinţă să comunici mesajul pe care-l emitea: mi se dăduse o şansă, mi se oferise cu o generozitate regească, dar eu pur şi simplu nu am ştiut ce mi s-a dat.

Îşi compusese o raţionalitate esoterică, imposibil de descifrat, dar bazată pe principii de optsprezece carate. Şi totuşi, atitudinea ei regească avea şi o parte şubredă. Dacă-ţi închipuiai că poţi spune de unde provenea, te înşelai. „Ar fi fost posibil să se creadă că un astfel de om (Chick) ar putea să fie soţul meu, dar asemenea idee e o eroare – quod erat demonstrandum*". S-a îndepărtat cu mersul ei curios, fiecare pas o împlântare în pământ, – la care participau numai degetele. Călcâiele erau de capul lor. Ceea ce nu arăta însă deloc grotesc. Un mers ciudat de expresiv, dar nimeni n-ar fi putut spune ce exprima.*

Rosamund nu fusese una dintre vedetele lui Ravelstein, dar, în felul ei, o studentă foarte bună.

— Se descurcă la fel de bine ca şi ceilalţi. Greaca ei e mai mult decât corectă, şi *nu-i scapă nimic, înţelege perfect textele. Foarte*

nervoasă şi nesigură pe sine. Şi foarte atrăgătoare, nu? Nu-i genul sexy, dar e realmente drăguţă.

*Ravelstein nu a ştiut; o dată i-am luat-o şi eu înainte. Nu av*eam *de gând să-l las pe el s-o aleagă pe Rosamund pentru mine. Nu-i puteam îngădui să-mi aranjeze căsătoria aşa cum făcea pentru studenţii lui. Dacă nu-i trezeai interes, nici nu se sinchisea de tine. Dar dacă te numărai printre prietenii lui, socotea că ar fi o idee greşită să te lase să-ţi iei soarta în mâna ta. Şi-l necăjea foarte tare dacă prietenii lui îi ascundeau ceva – mai ales cei pe care-i vedea zilnic.*

Ambulanţa care-l transporta pe Ravelstein de la spital a tras, încet, la bordura trotuarului, iar Rosamund şi cu mine ne-am ridicat. Am închis cartea pe care o citeam, scrisorile adresate de Keynes mamei lui în legătură cu însărcinările care-i reveneau în calitate de împuternicit al ministrului de Finanţe din Anglia la Consiliul Economic Suprem. Brancarda pe rotile a trecut repede pe lângă noi şi am văzut capul descoperit al lui Ravelstein, neted ca un pepene galben, precedându-ne pe sub arcada maură şi *pe după plantele de lângă bazinul căptuşit cu muşchi, în care picura, susurând, apa. Nikki a intrat grăbit, urmând brancarda pe uşile de alamă şi cristal.*

Rosamund şi cu mine am luat liftul de pasageri până la ultimul etaj. Nişte puşti poznaşi apăsau pe toate butoanele, astfel încât liftul se oprea la fiecare etaj. Continua deschidere şi închidere a uşilor automate a făcut ca urcuşul nostru să dureze vreo cincisprezece minute şi, când am ajuns sus, Ravelstein fusese deja instalat în pat – dar nu în patul său cu patru stâlpi. I se comandase un pat de spital, deasupra căruia un mecanic monta acum un triunghi mare, echilateral, din oţel tubular inoxidabil.

Ravelstein urma *să-l* folosească *pentru a-şi muta greutatea corpului de pe o parte pe alta. Când trebuia să treacă din pat într-un scaun cu rotile pentru terapia fizică, baza triunghiului îi era vârâtă sub coapse, în timp ce se prindea, cu picioarele slăbite, de tubul de oţel, instalaţia era înălţată treptat, prin învârtirea unei manivele plasate la piciorul patului. Brusc îi vedeai gambele slăbănoage ridicâ*ndu-*se, ieşind*

de sub aşternut. Şi pentru că nu-şi putea deschide *complet pleoapele,* expresia *de alarmă din ochi nu era vizibilă decât pe jumătate. Poate că medita asupra acestui fapt, asupra direcţionării fizice a vieţii, asupra nenumăratelor căi prin care poţi fi vătămat, rănit, chiar ucis – o linie de gândire total neobişnuită pentru el. O infirmieră se ivise pe neaşteptate şi mecanicul (un tehnician de la spital) stătea pe lângă ea ca o ustensilă de rezervă. Ravelstein era ridicat peste marginea patului şi apoi coborât, foarte încet, în scaunul cu rotile. Doctorul Schley urmărea să-l ţină pe Abe cu picioarele în jos, ca să i se refacă muşchii. Gambele lui lungi, foarte lungi, erau despuiate de muşchi, iar* pe *interiorul* albicios *al* braţelor *se vedea încrengătura de vene. Nu te puteai împiedica să te gândeşti la sângele infectat din ele. În timp ce infirmiera încerca să-i acopere organele genitale, Ravelstein părea să rumege o întrebare presantă – poate dacă are vreo noimă să te zbaţi atât de aprig pentru existenţă. Nu are nicio noimă, totuşi el se zbătea. Se crampona de tubul de oţel, care era probabil foarte rece, pumnii încleştaţi i se apropiaseră de urechile mari, de franjul de păr occipital care se zbârlea la liziera cheliei. Există capete pleşuve care-şi proclamă tăria. Aşa fusese şi capul lui Ravelstein. Dar acum devenise vulnerabil. Cred că era conştient de „priveliştea pe* care *o oferea", vărsat* peste *bord, printr-un* soi *de instalaţie navală, larg deschisă spaimei – isteriei ridicole. Totuşi, iată-l acum detaşat din triunghi şi aşezat în scaunul cu rotile; triunghiul a fost tras de sub el şi Nikki îi împinge scaunul într-un tur al apartamentului. Rosamund şi cu mine îi urmăm din cameră în cameră.*

Nimic nu a fost deranjat de la locul său. Întreţinerea apartamentului cădea în sarcina a doua femei – poloneza Wadja, care făcea adevărata curăţenie în zilele de marţi, şi negresa Ruby Tyson (prea bătrână ca să mai poată munci efectiv), care venea în zilele de vineri. Misiunea doamnei Tyson era aceea de a menţine demnitatea caselor în care lucra. Pentru Wadja, Ravelstein nu era decât încă un evreu cu gură mare – imaginaţia ei aprinsă figurase averea de care dispunea, dar era un tip gălăgios, greu de înţeles. Ruby îl înţelegea mai bine: era un profesor, adică un personaj alb misterios. Ravelstein se interesa, atât cât

e în stare s-o facă un flecar, de problemele ei cu fiică-sa curvă, cu fiu-său cel din închisoare, cu celălalt fiu seropozitiv, cu brambureala de neveste şi *de copii ai lor, ale căror necazuri erau prea încâlcite pentru a putea fi povestite, în unele după-amiezi calde, el, Ravelstein, asculta uneori, compătimitor* şi *oarecum visător, poveştile lui Ruby Tyson – aflate, realmente, dincolo de sfera lui de interes. Bătrână avea o înfăţişare liniştită, demnă, mâhnit rezervată. Vă puteţi imagina cum o asculta Ravelstein, cum urmărea haosul care e viaţa acestor oameni. Buna bătrână deprinsese jocul albilor de la decanii, prodecanii* şi *de la*

106

alţi birocraţi universitari ale căror aşternuturi le aerisea şi în ale căror saloane le deretica. Şi, desigur, le aflase şi problemele de alcov, tainele esoterice, psihiatrice, ale soţiilor, pe care i le livra lui Ravelstein cu ora. În apartamentul lui nu făcea mai nimic; cea mai mare parte din timpul pentru care era plătită şedea cocoţată pe un scaun de bar, în bucătărie. Din când în când descăleca şi cocea câte o plăcintă. Robusta, trufaşa, agresiva Wadja se ocupa de frecat şi lustruit. Wadja muta mobila din loc, curăţa closetele, mânuia aspiratorul, răzuia oalele, spăla cristalurile. Pentru că i se făcea mereu foarte cald, îşi scotea rochia şi furoul. Lucra îmbrăcată într-un sutien *uriaş şi nişte şalvari de zuav.*

La vederea lui Ravelstein în scaunul cu rotile, faţa Wadjei a oscilat între compasiune şi ironie – cu o sprânceană în sus. Un şuvoi de comentarii nerostite aluneca pe povârnişul feţei ei de mops. Mă rog, era un lucru foarte trist! Dar, pe de altă parte, era un evreu. Uneori o puteai auzi bombănind „Moişale", în timp ce lustruia obiectele. Slăbit în primele zile, Ravelstein o saluta cu degetul arătător înălţat şi-i spunea lui Nikki:

— Pentru numele lui Dumnezeu, ţine-o departe de cristalurile Lalique. Îmi spală paharele de vin la robinet, îmi explica mie. Le ciobeşte ciocnindu-le de marginea metalului. I-am atras atenţia şi a început să se smiorcăie. Mi-a zis că o să-mi cumpere alte pahare noi de la Woolworth. I-am răspuns: „Ştii cât costă paharele astea Lalique?" Când i-am spus suma a rânjit şi a mormăit: „Vă ţineţi de glume, domnule".

— I-ai spus preţul?

— Nu poţi să nu te gândeşti că femeile de felul ăsta se poartă la fel de brutal şi cu penisurile bărbaţilor. Ia imaginează-ţi – dacă ar fi de sticlă?

Ajuns la acest punct, s-ar cuveni să vă ofer o oarecare documentare pentru a vă lămuri ce însemnam eu pentru Ravelstein şi Ravelstein pentru mine. Un lucru care nu a fost niciodată foarte clar pentru niciunul dintre noi – inculpaţii principali. Ravelstein n-ar fi văzut rostul unei discuţii de acest gen. El se declara mai mult decât *satisfăcut de faptul că eu puteam urmări perfect tot ce-mi spunea. Când era bolnav, ne vedeam zilnic şi, în plus, purtam lungi conversaţii telefonice, aşa cum se cuvine între prieteni apropiaţi. Eram prieteni apropiaţi – ce altceva ar mai trebui adăugat*? *în sertarele biroului meu găsesc mape doldora de pagini despre Ravelstein. Dar aceste date se potrivesc doar* în aparenţă cu *subiectul meu*. Nu *există termeni moderni acceptabili pentru a discuta despre prietenie sau despre alte forme mai înalte de interdependenţă. Omul este o creatură care are ceva de spus în legătură cu tot ce mişcă sub soare*.

Ravelstein dorea să-mi expună şi *să-mi explice totul. De ce oare şi-o fi dat osteneala să-mi vorbească despre asemenea lucruri evreul ăsta lung cât o prăjină din Dayton, Ohio*? *Pentru că lucrurile se cereau urgent spuse. Omul era bolnav de SIDA şi se găsea pe patul de moarte din cauza complicaţiilor bolii. Debilitat, devenise lăcaşul unui şir nesfârşit de infecţii. Şi totuşi insista să-mi explice iar şi iar ce anume însemna dragostea – nevoia inexorabilă, conştiinţa mutilării, jindul după întregire* şi *felul în care chinurile lui Eros se îmbinau cu cele mai extatice plăceri*.

108

Ravelstein

109

Acesta este poate momentul cel mai prielnic să amintesc că, din punctul meu de vedere, mă simţeam liber să-i destăinuiesc lui Ravelstein ceea ce nu aş fi putut dezvălui nimănui altcuiva, să-i divulg slăbiciunile mele, ruşinoasele mele secrete impure, acoperirile, fariseismele care-ţi

drenează forța. De cele mai multe ori, Ravelstein găsea confesiunile mele extrem de amuzante. Și cele mai distractive dintre toate i se păreau crimele comise în gând. Poate că eu le dădeam, involuntar, o turnură comică. Oricum, le găsea colosal de hazoase și îmi spunea:

— L-ai citit vreodată pe doctorul Theodore Reik, faimosul psihanalist? zicea că o crimă comisă în gând pe zi te va scuti de psihiatru.

Faptul că eram aspru cu mine însumi i se părea lui Ravelstein de bun augur. Autocunoașterea presupune severitate, or, eu eram întotdeauna gata să pun la zid monstrul acela proteic, eul lăuntric, așadar exista speranță în ce mă privea. Dar aș fi vrut să merg și mai departe. Simțeam că nu te poți lăsa cunoscut în amănunțime atâta timp cât nu găsești o cale de a comunica anumite „incomunicabilități" – metafizica ta proprie. Modalitatea mea de a aborda asemenea subiect pornea de la ideea că, înainte de a te fi născut, nu văzuseși niciodată *viața de pe această lume. A sesiza un atare mister, lumea, era o provocare ocultă. Pătrunzi într-o realitate perfect dezvoltată și articulată venind de nicăieri, din nonexistență, din uitarea primordială. Până atunci nu ai văzut încă niciodată viața. În intervalul de lumină dintre bezna în care ți-ai așteptat nașterea* și *bezna în care te va întâmpina moartea, trebuie să profiți cât poți de realitatea pe care ai găsit-o* într-*un stadiu atât de avansat. Eu am așteptat milenii până s-o văd. Pe urmă, după ce am învățat să merg – în bucătărie – am fost trimis în stradă ca să inspectez realitatea mai îndeaproape.*

Una dintre *primele* impresii *puternice* a *fost imprimată de uriașii stâlpi electrici sau de telegraf care mărgineau trotuarul. Aveau culoarea blănii de castor, erau netezi și putrezi. Pe grinzile transversale sau pe multiplele lor brațe purtau o droaie de sârme sau cabluri, într-o nesfârșită încâlcitură de relee care se lăsau în jos* și *se înălțau, iar cădeau, iar se înălțau. Pe portativele sârmelor fixe poposeau vrăbiile, care ba își luau zborul, ba se întorceau să se odihnească. De-a lungul trotuarelor, tencuiala coșcovită lăsa la vedere, în lumina asfințitului, roșul originar al cărămizilor. Rareori trecea câte un automobil în zilele*

acelea. Ce vedeai erau trăsuri, camioane cu gheaţă, camioane cu bere şi cai uriaşi care le trăgeau. Deosebeam oamenii după feţele lor roşii, albe, zbârcite, pătate sau netede; zâmbăreţe sau violente, ori mânioase, ochii lor, gurile, nasurile, vocile, picioarele şi gesturile. Cum se mai aplecau ca să facă haz sau să iscodească sau să sâcâie sau să tortureze în glumă un băieţaş.

Dumnezeu mi-a apărut *de* foarte *timpuriu. Purta părul cu cărare la mijloc. Am înţeles că eram înrudiţi pentru că îl făcuse pe Adam după chipul şi asemănarea lui şi suflase viaţă în el. Şi fratele meu cel mare îşi pieptăna părul tot cu cărare la mijloc. Între fratele cel mare* şi *mine mai venea un frate mijlociu. Şi mai mare decât toţi trei era sora noastră. Oricum…* asta *era lumea… Nu o* mai *văzusem până atunci. Primul* dar *pe care mi l-a făcut lumea a fost ea însăşi. Obiectele te înghesuiau în ele şi te ţineau acolo printr-un imperativ magnetic care, pur şi simplu, exista. Era un privilegiu să ţi se îngăduie să vezi – să vezi, să pipăi, să auzi. Lucrul acesta îi putea fi destăinuit lui Ravelstein. Dar el ţi-ar fi închis gura spunându-ţi că Rousseau acoperise deja aceeaşi zonă în Confesiuni* şi în Vi*sări*le unui hoinar singuratic. Eu, unul, nu *aveam chef ca primele mele impresii epistemologice să fie respinse sau anticipate. Timp* de *şaptezeci de ani văzusem realitatea prin prisma aceloraşi semne. Şi mai* aveam senzaţia că a trebuit să aştept mii de ani *ca să văd, să aud, să pipăi aceste fenomene misterioase – adică să-mi prind rândul la viaţă înainte de a dispărea din nou când mi-o veni sorocul. Aş fi putut să-i spun lui Ravelstein*: *„Ăsta-i rândul meu la viaţă”. Dar el se găsea prea aproape de moarte pentru a-i putea vorbi în asemenea termeni şi a trebuit să renunţ la dorinţa de a-l face să mă cunoască total prin expunerea metafizicii mele intime. Numai un număr foarte restrâns de suflete deosebite au putut găsi calea de a recepta asemenea revelaţii.*

Alte penetraţii de copil în lumea exterioară: Pe Roy Street, în Montreal, calul care trăgea un camion a căzut pe asfaltul îngheţat. Aerul e cenuşiu-închis ca o căptuşeală de palton. Un animal mai pirpiriu ar fi izbutit să se ridice în picioare, dar matahala asta, cu coapsele lui uriaşe, nu poate decât să-şi agite copitele în vânt. Calul cu coamă lungă, din

rasa Percheron, cu ochii înspăimântaţi şi venele ca nişte funii, ar fi avut nevoie de un uriaş ca să-l salveze, dar mica mulţime îngrămădită la colţul străzii nu putea decât să strige felurite sugestii. Ba chiar i-au spus poliţistului că-i norocos că animalul se prăvălise pe Roy Street, care-i mai uşor de notat în raport decât dac-ar fi căzut pe Lagauchettierre. Mai văd o stranie şi nesfârşită procesiune de eleve, mergând două câte două, în haine negre de uniformă. Cu feţe destul de albe pentru a fi ofticoase. Călugăriţele care le supraveghează îşi ţin mâinile vârâte în mâneci ca să şi le încălzească. Bălţile de pe strada murdară sunt adânci şi acoperite cu o pojghiţă de gheaţă.

Adulţii tolerează la copii această iluzie – a realităţii reale. Până la o anumită vârstă n-ai ce-i face. În familiile înstărite s-ar putea să dureze mai mult.

Dar Ravelstein ar fi susţinut că în menţinerea acestor false impresii există un pericol de autoindulgenţă. Sau continui să trăieşti în epifanii, sau te scuturi de ele şi te apuci de treburi şi *responsabilităţi, adopţi principii raţionale şi te implici în societate ori în politică. Şi atunci senzaţia aceea că vii „din altă parte" se evaporă. Potrivit teoriei lui Platon, tot ce cunoşti reprezintă amintirea unei existenţe anterioare, din altă parte. În cazul meu, Ravelstein era de părere că specificitatea, particularizarea observaţiei mersese mult mai departe decât ar fi fost necesar şi că o cultivam de dragul de a o cultiva. Oamenii sunt cei care au dreptul prioritar la atenţia noastră, or eu mă lăsam prea copleşit de „metafizica mea personală", gândea Ravelstein. Severitatea lui îmi făcea bine. Cu firea mea şi la vârsta mea nu mă mai puteam schimba, dar socoteam că e un lucru excelent să-mi văd cusururile şi fisurile subliniate de cineva care ţinea la mine. În orice caz, însă, nu a*veam *nicio intenţie să-mi extirp, printr-o chirurgie critică, lentilele metafizice cu care mă născusem.*

Aceasta este una dintre capcanele pe care ni le întinde o societate liberală – ne menţine copilăroşi. Probabil că Abe ar fi spus:

„Numai tu singur poţi opta: *sau continui cu optica puerilă, sau nu"*.

Acum Ravelstein se întrema iar după o nouă boală şi învăţa, poate pentru a zecea oară, să se ridice în capul oaselor. Nikki se pricepea să manevreze triunghiul care-l ridica şi, când Ravelstein a început să se mai înzdrăvenească un pic, Rosamund şi cu mine îl urmam pe Nikki care îi împingea scaunul cu rotile. Ravelstein îşi ţinea ochii pe jumătate închişi, şi capul îi cădea într-o parte, împins de Nikki, se plimba prin apartamentul somptuos – destinat unor suflete mai fericite, mai normale. Dar aceasta era împărăţia lui, cu toate bogăţiile care-i aparţineau.

Rosamund, cu lacrimi în ochi, mă întreba dacă Ravelstein va mai fi vreodată ce a fost.

— Dacă va putea să învingă maladia Guillain-Barré ? Aş spune că sorţii sunt de partea lui, i-am răspuns. Anul trecut a avut zona zoster – şi un soi sau altul de herpes. Şi le-a înfrânt. Bătălia aceea a câştigat-o.

— Dar de câte ori se poate repeta o astfel de victorie?

— Toate lucrurile sunt la locul lor, îi spunea Nikki lui Ravelstein.

Covoarele şi aplicele, lămpile Lalique, tablourile, cărţile, compact-discurile. Îşi vându-se colecţia de discuri de patefon, o colecţie bogată şi aleasă, pentru a ţine pasul cu progresele tehnologice. Primea cataloage CD de la Londra, Paris, Praga şi Moscova, care-i ofereau cele mai noi înregistrări de muzică barocă. Telefoanele de la ceea ce Nikki şi cu mine numeam „postul de comandă" fuseseră deconectate. Doar aparatul din camera lui Nikki era, după cum se exprima el, „operaţional", în oraşul ăsta cu milioane de locuitori nu cred că exista un alt apartament ca acesta – cu covoare antice nepreţuite şi, peste chiuveta din bucătărie, o maşină espresso zumzăitoare, de dimensiuni industriale. Dar Ravelstein n-o mai putea mânui. Deasupra şemineului, Iudita încă mai ţinea capul lui Olofern de păr. Gura lui era deschisă. Ochii ei înălţaţi spre cer. Pictorul urmărise să te facă să vezi în Iudita o simplă fiică a Sionului, o frumuseţe castă, care tocmai retezase capul unui om. Oare ce gândea Ravelstein despre toate astea? în colţurile intime ale casei existau foarte puţine indicii asupra preferinţelor lui sexuale. Din niciun punct de vedere nu se ivea vreun motiv ca să-l

suspectezi de neregularităţi în viaţa privată – de comportamentele acelea fistichii, seducătoare, ale pederaştilor de modă veche. Ravelstein nu putea suporta sinuozităţile mieroase ale bărbaţilor efeminaţi.

Era limpede ce simţea el pe parcursul acestor tururi prin apartament: „Ce se va întâmpla cu toate comorile mele când eu nu voi mai fi? Nu pot să iau nimic cu mine în mormânt. Nimic din obiectele astea frumoase pe care le-am cumpărat în Japonia, în Europa, la New York, de-a lungul şi de-a latul lumii, după atâtea consultări şi discuţii cu experţii, cu prietenii…". Da, *Ravelstein se prăbuşea. Când îl vedeai rulând în scaun, înfofolit în pled, adus de spate şi cu capul ca un cantalup căzut pe un umăr, n-ai fi spus că e atât de sensibilizat fizic şi că toate micile lui tertipuri, ticuri, idiosincrazii şi infecţii recente cântăreau atât de greu. Cu ani în urmă, când mă vizitase la casa mea de ţară din New Hampshire, mă întrebase dacă am simţăminte de proprietar legate de clădirea de piatră, de bătrânii stejari şi ulmi, de peluze. Răspunsul sincer era că, deşi îmi plăceau mult, nu mă identificam ca proprietar al acestor terenuri şi obiecte. Aşa încât dacă s-ar fi petrecut un dezastru, dacă o miliţie locală înarmată ar fi năvălit asupră-mi şi m-ar fi izgonit ca venetic evreu, agresiunea lor l-ar fi afectat pe evreul din mine şi nu pe proprietar. Şi într-o asemenea împrejurare frustrările mele ar fi fost legate de Constituţia Statelor Unite, şi nu de investiţia făcută. Camerele, stâncile, vegetaţia nu aveau priză la organele mele vitale. Dac-ar fi fost să-mi pierd proprietatea, aş fi continuat să trăiesc în altă parte. Dar dacă ar fi fost nimicită Constituţia, fundamentul legal al tuturor celorlalte drepturi, atunci ne-am fi întors la haosul primar. Aşa mă avertizase Ravelstein.*

La vremea acelei vizite, Ravelstein venise la mine din Hanovra, pe Autostrada interstatală 91, riscându-şi viaţa într-o maşină închiriată. Mişcările lui erau prea necoordonate pentru a conduce în siguranţă pe o autostradă – se bâţâia la volan. Relaţia lui cu vehiculele se rezuma la aceea de pasager – era mult prea nervos. Şi nu-i plăcea viaţa la ţară.

114

Sau Bellow

Ravelstein

115

Afirma, repetând spusele lui Socrate redate în Fedru, *că un copac, oricât ar fi el de frumos, nu rosteşte niciodată vreun cuvânt şi că o conversaţie nu-i posibilă decât în oraş. Între oameni. Fiindcă-i plăcea să vorbească şi să gândească în timp ce vorbea, se lăsa pe spate pentru ca fluxul ideilor să-l scalde – perora, examina, dezbătea, semnala greşeli, celebra principii de bază, amesteca limba lui greacă cu o traducere fluentă, bâlbâindu-se sălbatic, râzând în timp ce-şi presăra expunerile cu glume evreieşti.*

La ţară, niciodată nu străbătea, de unul singur, un câmp. Se uita *la păduri şi la câmpii, dar n-avea nicio treabă cu ele. Şi totuşi, într-un fel, Rousseau, cel atât de îndrăgostit de câmpii* şi *de păduri, era prezent în mintea lui Abe. Rousseau botaniza. Pe Ravelstein nu-l interesau plantele. Mânca o salată, dar nu vedea de ce ar trebui să mediteze asupra ei.*

Venise la ţară special ca să mă vadă şi vizita lui însemna o concesie făcută inexplicabilului meu gust pentru izolare şi solitudine. De ce ţineam eu să mă îngrop în pădure? Pot să afirm cu certitudine că Ravelstein îmi examinase motivele din mult mai multe unghiuri şi ipoteze decât aş fi putut eu să imaginez, chiar dacă aş fi reflectat un an la această întrebare. Pe de altă parte, e posibil să-l fi mânat şi curiozitatea în legătură cu Vela, soţia mea de atunci – toate astea se petreceau în zilele prerosamundice – încercând să înţeleagă de ce mă căsătorisem cu o astfel de femeie. Ei bine, asta e într-adevăr o întrebare. Ravelstein poseda o inteligenţă reală, vedeţi dumneavoastră, avea o gândire activă, persistentă, continuă, în timp ce eu eram inteligent doar ocazional, în salturi, discontinuu. Cele aprofundate de el şi *concluziile pe care le trăgea erau fundamentate pe principii testate. Cum să spun*?… în l*umea păsărilor el* ar fi fost *un vultur, în timp ce* eu eram *un muscar.*

Dar ştia bine că îi înţeleg principiile – nici măcar nu era nevoie să mi le explice. Şi dacă îşi făcea vreo iluzie în legătură cu mine, era aceea că aş accepta să mă las corectat, să mă îndrept, iar el era un profesor, înţelegeţi. Aceasta era vocaţia lui – să-i înveţe pe alţii. Noi suntem un

*popor de dascăli. Timp de milenii, evreii au învăţat pe alţii şi au învăţat de la alţii. Fără învăţătură, evreismul e o imposibilitate. Ravelstein a fost elev*ul său, *dacă vreţi, discipolul lui Davarr. E posibil ca dumneavoastră să nu fi auzit de acest formidabil filosof. Admiratorii săi pretind că* e *un filosof în sensul clasic al cuvântului. Eu nu pot să mă pronunţ în această chestiune. Filosofia e o treabă serioasă. Interesele mele se îndreaptă în altă direcţie. Dar în cadrul limitelor mele mentale, mă gândesc la Davarr cu respect. Ravelstein mi-a vorbit atât de mult despre el, încât până la urmă m-am simţit obligat să-i citesc unele cărţi. Trebuia s-o fac ca să pot înţelege despre ce vorbea Abe. Uneori îl întâlneam pe Davarr pe stradă, şi-mi venea greu să cred că omuleţul acela, triplu abstractizat şi distrat, cu ochelari blajini care-i camuflau ideile arzătoare, era demonul eretic urât de universitarii din America şi de aiurea. Ca unul dintre reprezentanţii de frunte ai gândirii lui Davarr, Ravelstein era şi el urât. Numai că el nu se împotrivea deloc să fie considerat „duşmanul"* … Rave*lstein era tot ce* dorit*i, nu*mai *sla*b *de* înger *nu. Eu*, *un*ul, nu-i *apreciam prea mul*t *pe* profesori *în* general. *Nu* au avut *mare lucru de* oferit *în* insu*portabilul secol care tocmai expiră. Aşa gândeam, sa*u *obişnuiam să* gândesc.

E plăcut să-mi amintesc de acea săptămână când m-a vizitat Ravelstein la ţară. Liniştita Nouă Anglie contemplată prin cadrele lungi, înguste ale ferestrelor – lumina soarelui, verdele, straturile de maci roşii-portocalii alături de bujorii roşii şi albi.

Ravelstein privea printre crăpăturile storurilor (separând şi lărgind spaţiul dintre lamele, cu

degetele lui tremurânde) şi vedea pomii în floare – era tocmai vremea când înfloriseră şi azaleele – şi găsea că totul e foarte frumos, dar drama naturii era lipsită de interes real. Nu suferea comparaţie cu drama umană. M-a întrebat:

— Nevastă-ta e întotdeauna aşa?

— Cum „aşa"?

— Cum? *întreabă el. Paisprezece ore pe zi stă închisă acolo sus, cu*

cărţile şi hârtiile ei; *Vela e încuiată în dulapul ei de la ţară*.

— Înţeleg ce vrei să spui. *Da*. *E acaparată de mecanica haosului*.

— Să stai fără să clinteşti – chiar fără să respiri. *N-o vezi niciodată respirând*. *Cum de nu se sufocă*?

— Îşi pregăteşte prelegerea. *E invitată la o conferinţă ca să comenteze cercetările cuiva*.

— Probabil că-şi ţine respiraţia – respiră pe apucate. *Am urmărit-o eu*, *nu cred că inhalează decât*, *poate*, *într-un mod subteran*.

Firește, *Ravelstein exagera*. *Dar pornea de la fapte reale*. *Mai mult*, *reuşise să mă manipuleze astfel încât să accept felul lui de a vorbi despre Vela. Înainte de a mă fi decis dacă să fiu sau nu de acord cu el*, *mă şi convinsese*. *Sugera ca nu trebuia să accept comportamentul Velei*. *De câte ori plecam la ţară*, *se încuia în camera ei. În felul ăsta se creau două singurătăţi*. *Aşa arătau verile noastre petrecute în Noua Anglie*: *sub un singur soare*, *pe o singură planetă*, *două existenţe separate*. *Când stătea tăcută*, *Vela era foarte frumoasă*, *în tăcere*, *părea să se închine frumuseţii ei*. *Poate că Ravelstein sesizase acest lucru*.

Venise în New Hampshire ca să petreacă un scurt timp alături de mine şi înţelesese pe dată în ce eram eu vârât. *Detesta scena rurală*, *dar de dragul meu îşi întrerupsese viaţa lui adevărată*. *Nu-i plăcea să-şi părăsească postul de comandă de la centrala sa telefonică*. *Suferea să fie separat*

Ravelstein

117

de informatorii lui din Washington şi Paris, *de studenţii lui*, *de oamenii pe care-i cultiva*, *de frăţiile lor*, *de iniţiaţi*, *de puţinii fericiţi aleşi*.

— Va să zică aşa îţi petreci tu verile? *m-a întrebat*.

De câte ori era posibil, *el pleca la Paris pentru o săptămână sau chiar pentru o lună*. *Parisul*, *recunoştea Ravelstein*, *nu mai era ce-a fost odată*. *Cu toate acestea*, *cita adeseori spusa lui Balzac*, *că niciun eveniment petrecut oriunde în lume nu e cu adevărat un eveniment atâta timp cât nu e înregistrat*, *apreciat* şi *certificat de Paris*, *Totuşi*,

frumoasele zile de altă dată apuseseră. Ţarinele şi regii nu-şi mai importau poeţii sau filosofii de la Paris. Când străini de talia lui Ravelstein conferenţiau în faţa unei audienţe franceze despre Rousseau, aula universitară era înţesată. S-ar fi spus că geniul era încă bine primit în Franţa. Dar foarte puţini intelectuali francezi se bucurau de aprecierea lui Ravelstein. El nu se sinchisea de nebunescul curent antiamerican. Nu simţea nevoia să fie iubit sau răsfăţat de parizieni, în general, îi plăcea mai mult afuriseala lor decât politeţea.

Parisul (şi acesta este un aparteu interesant) a fost locul în care Ravelstein şi Vela au avut primul lor conflict. El se găsea la Paris când Vela şi cu mine am sosit acolo ca să accept un premiu decernat scriitorilor străini. Am tras la hotelul „Pont Royal". Impulsiv, exploziv, nerăbdător să mă vadă, Ravelstein m-a strigat din vestibulul apartamentului şi, fără să aştepte vreun răspuns, a dat buzna în cameră. Voia să mă strângă în braţe – pe mine sau pe Vela, dacă ar fi dat peste ea mai întâi. Dar Vela era în furou şi, când l-*a văzut, a fugit în baie trântind uşa după ea. Abe şi cu mine, fericiţi să ne revedem după atâtea luni, nici nu ne-am gândit la Vela sau la lipsa de cuviinţă cu care se năpustise direct în cameră. Ar fi trebuit, cel puţin, să bată la uşă. Era dormitorul* ei, *urma Vela să-mi amintească.*

118

Saul Bellow

S-ar fi cuvenit să-mi dau seama, după eleganta mânie cu care se refugiase în baie, că Ravelstein săvârşise un ultragiu grav. Dar nu voiam să ţin seama de normele ei de bună purtare. Mai târziu mi-a declarat că n-o să-i ierte niciodată lui Ravelstein faptul că a tăbărât în camera ei. Cum de s-a năpustit fără s-o prevină, înainte ca ea să se fi îmbrăcat?

— Mă rog, e un tip impetuos, l-*am apărat eu. Cu un om ca Ravelstein te poţi aştepta…* ăsta-*i far*mecul *lui, că* acţionează *pe baz*a *impulsului…*

Dar n-am putut-o îmbuna pe Vela. Fiecare cuvânt pe care-l rosteam în apărarea lui Ravelstein intra pe dată în arsenalul ei de represalii şi mi-era servit îndărăt, în chip de bumerang.

— N-am venit la Paris ca să-ți văd prietenii. Sau ca să dea buzna peste mine când sunt pe jumătate goală.

— Dar la plajă te arăți și mai goală, în ceea ce minimaliștii modei numesc un costum de baie.

Vela a respins și acest argument.

— E un alt context și *acolo ai dreptul să te aranjezi mai întâi. Îmi vorbești cu multă superioritate, mă pui la punct ca pe o ignorantă. Te-aș ruga să-ți aduci aminte că în domeniul meu de activitate ocup un rang la fel de înalt ca și al tău.*

— Bineînțeles. Ba chiar mai înalt, am răspuns. M-am obișnuit să fiu minimalizat de oameni de afaceri, de avocați, de ingineri, de marii fanfaroni din Washington, de diverși oameni de știință. Chiar și secretarele acestora, care-și extrag concepția de viață de la televizor, râd pe înfundate și *schimbă semne între ele când mă văd că apar – un nătăfleț care se lasă greu înțeles.*

Așa încât îi îngăduiam Velei să-mi fie cât de superioară poftea, deși Ravelstein îmi spunea că ar trebui să am mai mult amor propriu și că era suspect din partea mea să mă arăt atât de bleg. Dar

Ravelstein

119

eu nu aveam de gând să-mi schimb felul de a fi pentru a face pe plac atâtor critici. Cunoșteam bine realitatea și metehnele mele. Și, în mintea mea, era permanent prezentă apropierea morții, care e în stare să ți se înfățișeze în cel mai nepotrivit moment.

Oricum, ar fi trebuit să anticipez tărăboiul făcut de Vela în legătură cu „necuviința" lui Ravelstein. Intenționase mai demult să clarifice cu mine chestiunea Abe și faptul că tăbărâse peste noi în camera de hotel îi deschisese portița pe care o aștepta.

— Nu vreau să-l mai văd pe aici. Și-ți mai cer să-ți aduci aminte că mi-ai promis să mă duci la Chartres.

— Așa am spus. Și desigur c-am să te duc – adică o să plecăm acolo împreună.

— Haide să-i invităm și pe soții Grielescu. Sunt prieteni vechi. O să

vină cu noi numai profesorul Grielescu. Nanette o să refuze – a renunțat de mult la astfel de excursii. Nu-i place să fie văzută la lumina zilei.

Observasem și eu acest lucru. Doamna Grielescu fusese la vremea ei o femeie superbă, una dintre acele jeunes filles en fleur *despre care citisem cândva. Grielescu era un faimos erudit, nu tocmai un discipol al lui Jung – dar niciun ne-jungian. Ar fi fost greu să-l categorisesc.*

Ravelstein, care nu aducea nimănui acuze grave, spunea că Grielescu fusese menționat, de către alți profesori specializați în asemenea chestiuni, ca un fost membru al Gărzii de Fier, organizație fascistă a regimului din România de dinainte de război. Lucrase la un serviciu cultural din străinătate în timpul regimului nazist de la București.

— Nu-i plăcut să te gândești la așa ceva, Chick, îmi spunea Ravelstein. Și tu ești căsătorit cu o femeie care-ți face frică. Desigur, ai să-mi spui că habar n-are de politică.

120

Saul Bellow

Ravelstein

121

— Înțelege foarte puțin din politică…

— Natural, consideră că un om de știință trebuie să fie deasupra și dincolo de astfel de chestiuni. Dar ăștia sunt prietenii ei. Trebuie să privim lucrurile în față.

— Recunosc că Radu Grielescu reprezintă modelul de comportament masculin elegant în cercurile astea est-europene.

— Te referi la rahatul de curtoazie și de maniere de gentleman?

— Da, mai mult sau mai puțin. Omul atent, adică bărbatul cuviincios, își amintește de zilele de naștere, de zilele de nuntă și de alte tandre aniversari. Trebuie să sărute mâna doamnelor; să le trimită trandafiri, să le facă plecăciuni, să le tragă scaunele în spate când se așază, să se repeadă să le deschidă ușa, să facă aranjamente cu maître d'hôtel*. În ambianța asta femeile așteaptă să fie răsfățate, adulate, idealizate sau romanțate.*

— *Adică-i unul din neghiobii ăia care fac pe* chevalier a votre service? *Desigur că nu-i decât paradă. Dar pe femei le gâdilă la inimă.*

Călătoria de la gara Montparnasse la Chartres a fost destul de scurtă. Aş fi preferat s-o duc pe Vela să vadă catedrala într-o zi de târg, în sezonul fragilor. Dar Vela nu era interesată de Chartres, decât că voise să fie dusă acolo. Nu-i păsa nici cât negru sub unghie de arhitectura gotică sau de vitralii. Ţinea doar să i se împlinească voia.

— *Vela îţi pune tot felul de condiţii, nu-i aşa? m-a întrebat Ravelstein. Te-a făcut să-i cari tot bagajul?*

— *Într-adevăr. Eu am venit via Londra.*

— *Şi ea n-a putut să contramandeze nu ştiu ce întrunire de acasă, aşa că aţi zburat cu avioane separate. Şi i-ai adus toaletele de seară…*

Ravelstein nu mă admira pentru asemenea servicii. Mi-o spunea răspicat. Imaginea lui despre menajul meu nu era deloc măgulitoare. Scriitorii nu pot fi soţi buni. Ei îşi rezervă erosul pentru arta lor. Sau poate că, pur şi simplu, nu sunt în stare să conveargă, să focalizeze. Iar pe Vela o judeca şi mai aspru.

— *Poate că n-ar fi trebuit să dau buzna în dormitor, recunoştea el, adăugând însă: Nici n-a fost mare lucru de văzut. Oricum, pe mine nu mă interesa. Dar a fost departe de a fi goală. Avea furoul pe ea şi o serie de chestii pe dedesubt. Aşa că ce atâta zarvă şi învinuiri?*

— *Protocolul, i-am explicat. Ravelstein n-a fost de acord.*

— *Nu, nu. Nu-i vorba de protocol. Nici pe departe. Nu mi se întâmplă des să nu găsesc cuvântul potrivit. Voiam să spun că Vela nu se simţise gata să fie văzută. Cine n-a trăit alături de ea n-are cum să ştie cât trudea dimineaţa la aranjatul părului, machiatul obrajilor, buzelor (în special al buzei de sus) – şi cu toate fazele preparării înfăţişării ei. Trebuia să fie receptată ca o femeie frumoasă. Dar avea o frumuseţe de parada-modei, care necesita retuşuri şi preparări la nivel uriaş. O să mă bănuiţi că o nedreptăţesc. Dar vă asigur că mă confruntam cu nişte ciudăţenii reale – întâmplător, eu am fost un soţ în serie, dar de astă dată mi se punea o problemă de autoprezervare.*

— *Vela asta nu vine din zona Mării Negre? m-a întrebat*

Ravelstein.

— Şi ce-i cu asta?

— La răsărit de Dunăre? *Din Carpaţi*?

— Nu pot s-o plasez exact.

— N-are importanţă. *Deci o* grande dame *după modelul est-european*. *Nicio franţuzoaică modernă nu şi-ar da asemenea aere*. *Foarte des cei din Europa răsăriteană se cramponează de Franţa, nu se simt bine la ei acasă, ţara lor îi dezgustă, simt nevoia să se vadă numai în lumină franţuzească*. *Asta i s-ar putea aplica şi unei personalităţi ca*

Cioran – sau chiar prietenului tău Grielescu. *Speră să se prefacă în franţuji get-beget*. *Dar cu nevastă-ta e un caz şi mai curios*…

L-am oprit. *Puteam fi acuzat de lipsă de loialitate dacă recunoşteam că Vela era într-adevăr fenomenul straniu pe care-l descria el*. *Eu o vedeam cu ochii unui îndrăgostit*. *Sau măcar parţial*. *O analizam şi din perspectiva naturalistului*. *Era o femeie foarte frumoasă*. *Unele trăsături ale feţei ei îmi aminteau de Giorgione*. *În linii mici, puteai plasa originile Velei în Grecia sau chiar în Egipt*. *Desigur, un intelect superior e un fenomen care ţine de universal, iar mintea Velei ţinea de o ligă major universală*. *Partea ştiinţifică a minţii ei era demnă de un respect cu totul special*. *Totuşi, Ravelstein susţinea că exemplele de caractere majore sunt rare printre oamenii de ştiinţă*. *Printre filosofi, pictori, oameni de stat, avocaţi, da, întâlneşti inimi mari*. *Dar bărbaţii şi femeile cu suflet mare apar extrem de rar printre oamenii de ştiinţă*.

— Ştiinţele lor sunt mari, nu oamenii.

Trebuie să părăsesc Parisul şi să mă întorc la New Hampshire.

Cele câteva zile petrecute la ţară m-au dus la concluzia că vizita lui Ravelstein reprezenta o dovadă a afecţiunii pe care mi-o purta, îl lăsau rece câmpiile, copacii, lacurile, florile, păsările. *Toate acestea însemnau pierdere de vreme pentru un om superior*. *De ce îşi sacrificase banca lui de telefoane, restaurantele, comodităţile şi atracţiile erotice din New York sau Chicago*? *Pentru că voia să vadă cu ochii lui ce se*

întâmplă între Vela și mine în New Hampshire.

O zi i-a fost de ajuns.

— V-am urmărit, mi-a spus el, și am văzut că te-a izolat pe un mușuroi de furnici. Faceți vreodată ceva împreună? Vă plimbați?

Ravelstein

123

— Dacă stau să mă gândesc, nu.

— Înotați?

— Uneori ea plonjează în piscina vecinului.

— Organizați picnicuri, barbecue, aveți musafiri, petreceri?

— Nu-i genul ei.

— Ție *nu-ți* poate *vorbi* despre *interesele ei capitale*…

Fața mare a lui Ravelstein se apropiase mult de fața mea. Ținându-și respirația, încerca să mă facă să privesc totul din punctul lui de vedere. De ce mă supuneam unui calvar de tensiuni zilnice, care nu urmau să sfârșească niciodată?

Așa cum observa uneori, Vela nu avea nevoie decât de un colțișor liniștit, unde să stea cu genunchii ridicați și cu un carnet în mână, pe care să-și traseze diagramele; imobilă, cu respirația tăiată. Dar în tot acest timp, emitea curenți negativi în direcția mea. Splendoarea acestui colț din New Hampshire, cu arțarii uriași și stejarii seculari – cu lichenii și mușchiul din ungherele ferite însemnau… mă r*og, pe*ntr*u Vel*a *însemnau foarte puțin. Ea* s*e* c*oncentra doa*r *pe* m*arile ei* a*bstracțiuni.*

— Unde te plasezi tu în toate astea? m-a întrebat Ravelstein. Poate că reprezinți maximum ce poate obține vreodată un bărbat de la ea… într*ebarea fascinantă ar* fi dacă *ea* se c*oncentrează pe* ș*tiință sau pe* vrăj*itorii, pe*ntr*u că, în* i*gnoranța ta, pr*ob*abil că* a*șa vezi lucrurile.*

Era un fel potrivit de a expune cazul.

— Activitatea ei tipică, am spus, este ca o dată la câteva săptămâni să-și facă bagajele, fără să-și uite rochiile de seară, pentru că sesiunile științifice sunt urmate *de* reuniuni *mondene*. Pleacă *în Jaguarul ei alb și ia parte la conferințele științifice care au loc pretutindeni pe coasta de est*.

— Şi n-ai spune că, în afară de senzaţia că eşti exclus, încerci şi o oarecare uşurare când o vezi plecând?

124

Saul Bellow

Ravelstein ştia să manifeste compasiune. Dar de cele mai multe ori specula în jurul curiozităţilor mele paradoxale.

— Şi locul ăsta, de aici, ce înseamnă pentru tine? *m-a întrebat. Ar trebui să fie refugiul tău verde, oaza ta de linişte, unde să poţi gândi şi lucra. Sau, cel puţin, să-ţi poţi contura proiectele…*

În general, eram deschis faţă de el şi doream să-i întreţin spiritul critic. Nutrea un interes autentic pentru vieţile prietenilor săi. Pentru caracterele lor, pentru intimităţile lor – pentru nevoile sau fanteziile lor sexuale. Mă surprindea adeseori prin lipsa de egoism, de subiectivism a observaţiilor sale. Când îţi dezvăluia cusururile, nu urmărea să ţi se impună, într-un fel, eram bucuros să fiu analizat de el, şi m-am pomenit vorbindu-i deschis despre ciudăţeniile mele.

Vă pot oferi o mostră de conversaţie:

— Recunosc că-i un loc frumos şi liniştit, mi-a spus Ravelstein. Dar ai putea să-mi explici ce înseamnă natura pentru tine – tipul evreului citadin? *Doar nu eşti un transcendentalist modern.*

— Nu. Nu-mi stă în fire.

— Şi pentru vecinii tăi de la ţară eşti una din lighioanele care ar fi trebuit să se înece în potopul lui Noe.

— Da, categoric. Dar nu-mi dau osteneala să mă integrez sau să aparţin comunităţii. Liniştea din jur m-a atras…

— Am mai vorbit despre asta…

— Pentru că e un lucru important.

— Viaţa goneşte accelerat. Zilele tale se mişcă mai rapid decât *suveica ţesătorului. Sau decât o piatră care se rostogoleşte în vânt, vine în jos cu o viteză de zece metri pe secunda pătrată – asta-i o metaforă pentru ritmul precipitat în care se apropie moartea, mi-a spus pe un ton de părinte indulgent. Ţi-ar plăcea ca timpul să se târască la*

Ravelstein

125

fel de încet ca atunci când erai copil – când fiecare zi se lungea cât o viaţă.

— Da, şi pentru acest lucru ai nevoie de rezerve de linişte în sufletul tău.

— Aşa cum spun ruşii. Nu ştiu care rus a spus-o, dar tu apelezi întotdeauna la ruşi, Chick, când vrei să justifici ceea ce faci. Şi, în plus, te-ai străduit ani de zile să-ţi rânduieşti viaţa – viaţa ta privată. Drept care iată-te proprietarul acestei case şi *al acestor stejari cu trei sute de ani vechime, ca să nu mai vorbim de covoarele verzi ale câmpiilor* şi *de zidurile de piatră. Politica liberală a ţării noastre îţi îngăduie intimitatea* şi *libertatea, îţi îngăduie să nu fii molestat în viaţa personală. Dar zilele tale zboară grăbit pe lângă tine – în timp ce nevastă-ta e hotărâtă să-ţi răstoarne planul de paşnică împlinire. Trebuie să existe vreo zicală rusească pentru ţţţţ-ah, ţţţţ-ah, constelaţia ei. E uşor de văzut cum te subjugă. Are, într-adevăr, o înfăţişare rasată, când e pusă la punct, şi un corp sexy…*

La început, Ravelstein era extrem de grijuliu să nu o contrarieze pe Vela. De dragul prieteniei noastre, voia să aibă relaţii amiabile cu amândoi şi, când vorbea ea, o asculta cu căldură şi cu deosebită atenţie. O trata cu deferentă. Şi făcea toate astea cu un aer de virtuoz – ca un Itzhak Perlman care ar cânta cântecele de copii pentru o fetiţă. Dar judecăţile lui mai adânci trebuiau lăsate deoparte. Când făcuse gafa de la hotelul din Paris, fusese încă acoperit de acea entente cordiale *dintre el şi Vela. Ravelstein nu se minţea niciodată pe sine însuşi în observaţiile asupra oamenilor. Făcea consemnări mentale pline de acurateţe.*

Dar el şi cu mine eram prieteni – profund ataşaţi – şi *prietenia n-ar fi fost posibilă dacă nu ne-am fi înţeles spontan unul pe celălalt.* În *discuţia la care mă refer, şi-a rezemat capul chel pe speteaza fotoliului. Mărimea feţei lui largi, înţelegătoare.*

126

Saul Belloiv *brăzdate de riduri, mă făcea să mă mir de forţa de susţinere a muşchilor gâtului şi umerilor, pentru că picioarele lui aveau*

un minimum de mușchi. Doar atât cât să-și facă datoria de picioare și să-l asculte.

— Ar fi fost atât de ușor pentru tine să-ți cauți o legătură sănătoasă. Dar nu, tu ai nevoie întotdeauna de o provocare periculoasă. Așa încât te chinuiești să faci pe plac unei femei. Numai că ea refuză să i se facă pe plac… în n*iciun caz de* c*ătre tine. Norocul tău* e că a*i* o *vocație. Drept care legătura cu* e*a* v*ine pe* p*lanul doi*. Nu-i *propriu-zis un caz de* s*clavie sexuală sau de* ps*ihopatologie. Dar de* r*obie umană, da. Pentru tine, însă,* nu-i *decât marginală. Viciile astea minore – tor**turile sexuale, nu* te-ar *împiedica să* te a*muzi și să te* r*elaxezi în* pur*a inocență verde a Munților Albi.*

— De atunci de când ai dat buzna peste noi la Paris, a început să spună că între mine și tine e *ceva.*

La auzul acestor cuvinte, Ravelstein a rămas încremenit. În *tăcerea care a urmat, puteam vedea cum neașteptata informație era procesată de un aparat de înaltă tensiune – vorbesc serios. Că Ravelstein era extrem de inteligent nu-i o propoziție aruncată în vânt. Era capul unei școli. Asta reprezenta el pentru sute de oameni de aici și din Anglia, Franța și Italia.* Îl *interpreta pe Rousseau pentru francezi, pe Machiavelli pentru italieni etcetera.*

După o pauză, a comentat:

— Ha! Și prin expresia că e ceva între noi înțelege ceea ce cred eu că înțelege? După atâția ani de căsătorie?… De când *sunteți căsătoriți?*

— De doisprezece ani bătuți pe muchie.

— Doisprezece ani! Ce patetic! Sună ca o sentință de ani de închisoare. Și în acest timp ai fost un soț fidel. Ai slujit zi de zi, zi de zi, fără vreo reducere a pedepsei pentru bună purtare sau vreo eliberare pe cuvânt de onoare.

Ravelstein

127

— Am *fost* ocupat *cu* o *muncă absorbantă. Dimineața* ea *se îmbrăca,* se *machia,* apoi *își inspecta părul, fața, silueta, în trei oglinzi felurit luminate – oglinda din dormitor, cea din baie și cea din toaleta*

musafirilor – pe urmă pleca trântind uşa din faţă. Eu rămâneam cu o jumătate de durere de cap şi o jumătate de durere de inimă. Ceea ce îmi concentra mintea.

— Nu ştie să se îmbrace, a continuat Ravelstein. Toate materialele alea fistichii pe care le pune pe ea! Ce purta anul trecut? Piele de struţ?... Şi te acuză că ai o legătură sexuală perversă cu mine? Ce i-ai răspuns?

— Am râs de m-am prăpădit. I-am spus că nici măcar nu ştiu cum se petrece actul sexual între bărbaţi şi că, la vârsta mea, nu mai am chef să învăţ. Mi se părea o glumă. Şi totuşi nu m-a crezut...

— Nu putea să te creadă, a replicat Ravelstein. I-a luat un efort prea mare de gândire ca să inventeze până şi această jalnică acuzaţie. În acest domeniu, amplitudinea ei mentală e extrem de limitată – deşi mi se spune că, în mecanica haosului, e foarte vastă.

Probabil că Abe captase această informaţie prin reţeaua lui telefonică. Vechea expresie „Are mai multe legături decât o centrală telefonică" era acum îngropată sub mormanele de date acumulate prin noile tehnologii, tot mai avansate, ale mijloacelor de comunicaţie.

Ravelstein a cerut prietenilor lui de pretutindeni informaţii despre Vela şi era pregătit să-mi spună mult mai multe decât aş fi vrut să aud. Aşa încât ar fi trebuit să-mi astup urechile cu palmele şi să închid strâns ochii. Dar la vârsta mea nu-ţi mai poţi apăra inocenţa. Nouăzeci la sută din inocenţa modernă nu-i decât indiferenţă faţă de viciu, hotărârea de a nu te lăsa afectat de tot ce citeşti, auzi sau vezi. Atracţia către scandal îi face pe oameni să fie ingenioşi. Dar Vela era ingenioasă în câmpul ei de ştiinţă şi candidă în comportamentul lumesc.

128

Să u l Bellow

Ca prieten şi intim al lui Ravelstein nu puteai evita să afli mult mai multe lucruri decât ai fi avut chef să ştii. Dar la o anumită adâncime găseşti în psihicul tău unghere care aparţin încă Evului Mediu. Sau chiar epocii piramidelor ori civilizaţiei chaldeenilor din Ur. Ravelstein mi-a relatat despre legăturile Velei cu oameni despre care nici nu auzisem

până atunci. Mi-a spus că-mi poate enumera rivalii, dar eu am refuzat să-l ascult. Din momentul în care am ştiut că Vela nu mă iubeşte, instinctul meu de inventivitate biologică m-a făcut să scormonesc îndărătul biroului şi să finalizez o serie de proiecte îndelung amânate – citându-l în gând pe Robert Frost:

„Căci am făgăduieli a împlini
Şi mile de parcurs, până a adormi".

Uneori, pentru mine, acesta se transforma în:

„Căci am mâncăruri a găti
Şi drum lung până a mă trezi".

Ironia mi se adresa mie. nu lui Frost – un tip sentenţios a cărui conversaţie gravita doar în jurul înfăptuirilor sale, a realizărilor şi triumfurilor sale. Nu se poate nega că era un autopromotor. Avea geniu de Public Relations. *Totuşi, a fost un scriitor de deosebit talent.*

Era destabilizator pentru mine să aud despre presupusele abateri ale Velei, îmi fuge pământul de sub picioare, mă împleticesc când îmi aduc aminte ce mi-a povestit Ravelstein despre diferitele ei aventuri amoroase. De ce pleca vara la atâtea conferinţe? De ce nu-mi dădea niciodată un număr de telefon la care s-o pot găsi? Desigur, pe Ravelstein nu l-*ar fi interesat asemenea fapte dacă n-ar fi fost singulare. După cum am mai spus, se dădea în vânt după bârfe şi îşi gratula prietenii în funcţie de noutăţile calde pe care i le aduceau. Pe de altă parte.*

Ravelstein
129

nu te puteai bizui că o să îngroape confidenţele tale. Lucrul ăsta nu mă tulbura prea tare. Astăzi oamenii sunt mult mai pricepuţi decât *în trecut să-ţi afle secretele. Dacă-ţi cunosc tainele, au mai multă putere asupra ta. Nu există nimic care i-ar putea opri sau stăvili, înfăşoară-te în oricâte labirinturi ai dori, până la sfârşit fii sigur că tot o să ţi se dea de urmă. Şi, desigur, eram conştient că Ravelstein nu avea câtuşi de puţin scrupule legate de „secrete". Dar cum poseda o minte la scară mare* – şi *spun lucrul ăsta fără pic de ironie –, interesele lui erau într-adevăr*

ample, simţea nevoia să ştie tot ce se putea şti despre prietenii şi *studenţii lui, aşa cum un medic chemat să-ţi pună un diagnostic trebuie să te vadă dezbrăcat. Comparaţia nu ţine însă dacă te gândeşti că medicul e obligat de deontologia profesională să nu discute despre tine. Dar Ravelstein nu avea niciun fel de obligaţie. Prin anii treizeci, când eram un copilandru, se vorbea mult despre „adevărul gol-goluţ". „Hai să aflăm adevărul gol-go-luţ". O englezoaică numită Claire Sheridan scrisese o* carte *de* memorialistică *intitulată* Adevărul gol-goluţ. *Era un titlu adecvat, pentru că femeia vizitase Rusia revoluţionară unde se găsise, pare-se, în relaţii foarte apropiate cu Lenin, Troţki şi alţi bolşevici de seamă.*

Dar toate astea nu constituie decât un fundal.

Să mergem mai departe.

Ravelstein, continuând să vorbească despre Vela, mi-a spus:

— Tu îi oferi ceva – nişte veri frumoase la ţară –, dar ei nici nu-i *pasă de locul ăsta, Chick, altminteri ar petrece mai mult timp aici. De aceea mi se pare curios că îţi dai atâta osteneală. Oricum, dă-mi voie să-ţi spun ce văd eu în treaba asta.* Îl *văd pe evreu, fiul unor imigranţi, luând în serios premisele americane. Tu eşti liber să faci ce vrei şi-ţi poţi realiza pe deplin dorinţele. Este privilegiul tău, ca american.*

130

să cumperi pământ şi să *clădeşti o casă unde să locuieşti, bucurându-te din plin de drepturile tale. E adevărat că aici nu-i vorba decât de tine. Aşa încât ai construit acest sanctuar din New Hampshire unde eşti înconjurat de amintiri de familie. Samovarul rusesc al mamei tale e un obiect frumos. E, ţţţţ-ah, ţţţţ-ah, teribil de estetic. Dar* e *departe, foarte departe de oraşul Tuia – samovarele erau pentru Tuia ceea ce erau cărbunii pentru New Castle. Ţţţţ-ah, ţţţţ-ah, samovarul din Tuia nu s-a pomenit niciodată într-o asemenea alienare, într-o asemenea maximă dezrădăcinare. Cât despre tine, Chick, tu îţi proclami declaraţia americană a drepturilor. E un act de bravură, dar şi deplasat în acelaşi timp…* Pe o *rază de* mile *întregi eşt*i *singurul evreu. Ve*cinii *tăi se* bizu*ie unu*l *pe celălalt. Tu* pe cine *ai… o ne*vastă *creştină? Te baz*ezi

doar pe o teorie – egalitatea în fața legii. E o mare ușurare să știi că te bucuri de garanții constituționale care, cu siguranță, sunt apreciate și de alți devotați ai Constituției… Se amuza. Eu *nu obiectam*. *Mă distra* faptul *că descoperise un sistem în activitățile mele.*

— Presupun și că plătești impozite grase.

— Absolut. *Și acum au mai apărut și niște taxe educaționale anuale*.

— Îmi dau seama despre ce fel de educație poate fi vorba aici. *Ai participat vreodată la o întrunire locală*?

— O singură dată.

— Și măreața ta soție?

— A venit și ea.

Înainte de a fi intrat în ciclul de maladii noi și obscure, *Ravelstein și cu mine avusesem nenumărate conversații haioase*, *ca aceea de mai sus*. *Părea să creadă că pun preț pe părerile lui despre activitățile mele*. *Până la un anumit punct*, *le găseam*, *într-adevăr*, *utile*. *De pildă*, *socotea că sunt atras de risc și-mi spunea*:

— Sunt fascinat de căsătoriile prin care ai trecut tu – îți aduci aminte de Steve Brody, *nu*?

— Tipul care a sărit de pe Podul Brooklyn în urma unui rămășag?

— ăla – unul dintre oamenii inspirați.

Vezi Republica *lui Platon*. *mai ales Cartea IV*. *Eu nu studiez marile texte cu regularitate*, *dar n-ar fi existat nicio șansă să urmărești gândurile lui Ravelstein dacă erai complet ignorant în materie de filosofie clasică*. *Textele nu mă intimidau*. *Și acum am ajuns la fel de familiarizat cu Platou cum sunt cu Elmore Leonard*.

— Nu există nimic din ce spun eu care să nu-ți fie clar pe dată, *aprecia uneori Ravelstein*.

Dar e posibil ca el să fi cultivat arta conversației cu bunul bătrân Chick și să-și fi dat osteneala să-l ia cu încetișorul… Și *mai e posibil ca în calitatea lui de educator genial să-și fi. dat seama cât trafic de idei*

putea suporta mintea mea.

În New Hampshire mă pisa întruna să-i repet bancuri vechi, gaguri vechi, vechi clişee de vodevil.

— Ia cântă-mi cupletul ăla al lui Jimmy Savvo! Sau:

— Cum era chestia aia cu soţul furios? Bărbatul cu inima sfărâmată spunându-i prietenului său: „Soţia mea mă înşală".

— A, da! Şi prietenul îl sfătuieşte: „Fă dragoste cu ea în fiecare zi. Cel puţin o dată pe zi. Şi fix într-un an ai s-o vezi moartă". „Nu mai spune! răspunde soţul uimit, ăsta-i procedeul?" „O dată pe zi, cel puţin, în ritmul ăsta într-un an o dai gata…" Pe urmă apare pe scenă o pancartă. *Ţii minte cum era? Un uşier cu o tichie rotundă şi două rânduri de nasturi de metal aducea pe scenă un trepied cu o pancartă. Pe care scria cu litere mari: „Cincizeci şi una de săptămâni mai târziu". Şi pe urmă îşi fac apariţia în scenă soţul într-un scaun cu rotile, împins de soţie. El arată complet vlăguit, înfofolit în pături ca un invalid. Ea e îmbrăcată*

132

într-o fustiţă de tenis şi ţine o rachetă sub braţ. Are o mină înfloritoare. Se agită în jurul lui, îi aranjează pernele, îl sărută. El ţine ochii închişi. Pare un cadavru viu. Şi ea îi spune: „Odihneşte-te, dragule, mă întorc imediat după partida de tenis – foarte curând". După ce ea se îndepărtează, nenorocitul de soţ îşi duce mâna la gură şi, pe după palmă, rosteşte confidenţial către public, într-o minunată şoaptă de operetă: „Ea habar n-are că i-a mai rămas doar o săptămână de trăit".

La auzul acestei replici, Ravelstein îşi zvârlea capul pe spate, închidea ochii şi se scutura de râs. În felul meu, aveam şi eu aceeaşi reacţie. Aşa cum am mai spus, faptul că ne amuzam de aceleaşi lucruri ne unise, dar acesta ar fi doar un mod firav, anemic, de a explica lucrurile. O bucurie gălăgioasă, un immenso giubilo *– o uriaşă armonie îmbinată ne alipea, ne conecta, şi ar fi cu neputinţă să încerc a o formula.*

În acele zile, Rosamund călătorea mult cu trenul suspendat. Străbătea vasta arie a oraşului, contemplând şi meditând la feţele pasagerilor din jur. Îmi monitoriza poşta săptămânală şi mesajele

telefonice. Timp de doi ani a fost asistenta mea doctorandă, care dactilografia pentru mine şi-mi expedia faxurile. Vela o trata cu condescendenţă şi *n-o invita niciodată să ia loc. Eu îi ofeream lui Rosamund câte o ceaşcă de ceai şi încercam s-o fac să se simtă cât mai bine. Deşi cam sărăcăcioasă în ţinută, Rosamund era extrem de îngrijită, dar Vela o considera comună şi lipsită de gust. Vela îşi dădea aere grandios aristocratice, îşi cumpăra îmbrăcăminte foarte scumpă, din materiale extravagante ca, de pildă, pielea de struţ, într-un sezon a purtat numai struţ – o pălărie mare de struţ, gen haiducesc, cu teci din care fuseseră smulse penele, asortată cu o poşetă din piele de struţ agăţată de umăr, cizme şi mănuşi din piele de struţ. Datorită salariului de profesor titular, avea bani cu*

nemiluita. Frumuseţea ei cu profil drept era unicul gen de frumuseţe care conta, îmi spunea:

— Mica ta Rosamund moare să-ţi poarte de grijă.

— Crede că am un menaj fericit.

— Atunci de ce-şi aduce întotdeauna un costum de baie?

— Pentru că drumul cu trenul suspendat te încălzeşte teribil, şi-i place să înoate în lac.

— Ba nu, o face pentru ca tu să vezi ce corp frumos are. Altfel ar înota în cartierul ei.

— Aici e mai în siguranţă.

— Dar tu nu-ţi petreci tot timpul dictându-i scrisori.

— Nu chiar tot timpul, am recunoscut.

— Mă rog, şi despre ce discutaţi? *Despre Hitler şi Stalin*?

Pentru Vela, acestea erau subiecte demne de dispreţ. Comparate cu mecanica haosului, asemenea subiecte nici măcar nu existau. Deşi, ţineţi seama, se născuse la o distanţă de o oră de zbor, cu un avion cu reacţie, de Stalingrad. Dar părinţii ei conspiraseră s-o ţină impecabil neştiutoare de ce însemna Wehrmachtul sau Gulagul. Numai studiile ei esoterice aveau importanţă. Şi totuşi, în mod curios, Vela avea talent

pentru politică. Făcea tot ce putea ca oamenii să aibă o părere bună despre ea. Dorea ca toţi s-o considere o persoană inimoasă, prietenoasă, generoasă. Până şi Ravelstein spunea despre ea:

— Oamenii sunt flataţi de atenţiile ei. Le cumpără cele mai scumpe daruri când îşi serbează aniversările.

— Da. E ciudat cum îşi atrage prietenii şi cum îi întoarce împotriva mea. Pe de altă parte, n-aş fi dispus să mă prind cu ea într-o întrecere de azvârlit cu banii.

— Ce vrei să spui, Chick, că e un soi de extraterestru?

Mă familiarizasem cu ideile lui Ravelstein despre căsătorie. Oamenii se lasă până la urmă înfrânţi de

dorurile lor solitare şi de intolerabila lor izolare. Simt nevoia jumătăţii lipsă, a jumătăţii armonice care să-i completeze şi, cum nu speră să o găsească, acceptă un surogat de companie. Recunoscând că nu pot să învingă, recurg la negocieri. Rareori se nimereşte un *mariaj* al *spiritelor adevărate. Dragostea care îl confirmă până la limita morţii nu* constituie *un* concept *modern*. Dar *pentru Ravelstein nu exista nimic care să se compare cu acea împlinire a sufletului. Cărturarii neagă că* Sonetul 116 *ar vorbi despre dragostea dintre bărbat şi femeie, insistând că Shakespeare s-a referit la prietenie. Maximum ce putem spera noi în epoca modernă* nu *este dragostea*, ci *un ataşament sexual – o soluţie burgheză într-o haină boemă. Vorbesc despre caracterul boem pentru că trebuie să simţim că suntem eliberaţi. Ravelstein susţinea că în condiţiile moderne ne aflăm într-o stare de slăbiciune. Starea de tărie – şi acest lucru îl învăţase de la Socrate – ne este infuzată de natură. În miezul sufletului se găseşte Eros. Eros este inexorabil atras de soare. Probabil că am mai vorbit de acest lucru. Dacă vorbesc din nou despre el e din pricină că nu mă pot desprinde de Ravelstein care nu se putea desprinde de Socrate, pentru care Eros* se *găseşte în centrul sufletului, unde soarele îl nutreşte şi îl face să înflorească.*

Dar, în unele privinţe, eu aveam o părere mai bună despre Vela decât avea Ravelstein. Care nu era vulnerabil la genul ei de farmec. Pe de

altă parte, eu continuam să văd ceea ce vedeau şi *alţii în ea – o urmăream străbătând o cameră, îmbrăcată în rochii foarte scumpe, plantându-şi degetele de la picioare astfel încât călcâiele abia de atingeau pământul. Avea noţiunile ei originale despre felul de a merge, de a vorbi, de a ridica din umeri, de a zâmbi. Cunoştinţele noastre americane o considerau întruchiparea graţiei şi eleganţei europene. Şi Rosamund*

Ravelstein

135

gândea la fel. I-am explicat că sub această faţadă se ascundea un soi de atrăgătoare stângăcie. Dar prestigiul ei, reputaţia de care se bucura în ramura ei de fizică, salariul gras cu care era plătită, inimitabila ei vrajă ameţitoare constituiau prea multe atuuri pentru ca vreo femeie să cuteze să intre în competiţie cu ea. Rosamund spunea:

— Ce femeie frumoasă – ce talie, ce picioare, totul!

— Adevărat. Dar toate astea au un dram de artificialitate. E un fel de stratagemă. Şi o lipsă de afectivitate.

— Chiar după o căsătorie atât de lungă?

*Eu sperasem că mariajul meu cu Vela o să funcţioneze, pentru că aveam experienţa altor căsătorii. Dar, într-o măsură mai mare sau mai mică, renunţasem la luptă şi timp de doisprezece ani nu avusesem pretenţii de la Vela. Dimineaţa pleca trântind uşa, iar eu mă întorc*eam *la treburile mele şi-mi petreceam ziua cu ele. Ravelstein, din celălalt capăt al oraşului, îmi telefona* şi *mă elibera pentru vreo oră sau două. Cel puţin o dată pe săptămână, venea Rosamund, cu mijloace publice de transport, de la capătul unde se găsea Ravelstein. I-am sugerat de multe ori să ia un taxi, dar îmi răspundea că preferă trenul suspendat. Adăuga că George, logodnicul ei, socotea că trenurile suspendate sunt absolut sigure. Aici erau mai eficient verificate decât în New York.*

Adoptând deprinderile franţuzite ale lui Ravelstein, am învăţat-o ce înseamnă louche – *dubios. Nimic nu serveşte mai bine decât un cuvânt franţuzesc la neutralizarea unui pericol american.*

La acea vreme, pentru mine lucrurile mergeau din rău în mai rău.

Mă întorsesem de la înmormântarea fratelui meu în Tallahassee, la timp ca să-l văd pe celălalt frate al meu, Shimon, în ceea ce avea să fie ultima lui zi de viaţă. Mi-a spus:

— Porţi o cămaşă frumoasă, Chick – e elegantă, cu dungile astea gri şi roşii.

136

Setul Bellow

Stăteam împreună pe bancheta de răchită. Faţa lui devastată de cancer avea obişnuita-i expresie de insolentă bună dispoziţie.

— Am auzit că vrei să-ţi cumperi un Mercedes cu motor Diesel. Te sfătuiesc să n-o faci. N-o să-ţi aducă decât belele.

Trepida sub puseul sfârşitului sau poate de neastâmpăr. Nu mai conta nimic, aşa încât i-am promis că n-am să-l cumpăr. Pe urmă, după un lung schimb de priviri în tăcere, mi-a spus că ar dori să se urce în pat. Era mult prea slăbit ca să realizeze singur asemenea performanţă, în tinereţe, fusese un jucător de fotbal, cu picioare robuste, dar acum muşchii i se topiseră. Îl *priveam din spate, încercând să decid dacă să intervin sau nu. Nu mai avea niciun pic de vlagă ca să-şi împlinească dorinţa. Şi, la un moment dat, şi-a întors faţa către mine şi ochii i s-au dat peste cap – nu i se vedea decât albul orb al globurilor. Infirmiera a strigat*:

— Ne părăseşte!

Dar Shimon a ridicat glasul şi a rostit:

— Nu vă agitaţi! *Calm*!

Erau cuvintele pe care le adresa foarte des soţiei şi copiilor lui când se încăierau şi *începeau să se certe. A ţine lucrurile în mână era funcţia lui în familie. Nu era conştient că globurile oculare îi reveniseră la poziţia normală. Dar eu mai văzusem lucrul ăsta la muribunzi şi ştiam că, într-adevăr, ne părăsea – infirmiera avea dreptate.*

După înmormântarea lui care a avut loc în cursul aceleiaşi săptămâni, cu câteva zile înainte de ziua mea de naştere, am făcut o zgomotoasă criză de furie şi am izbit cu piciorul în uşa sălii de baie unde se găsea Vela, când mi-am adus aminte de apelul fratelui meu la calm,

aproape ultimele cuvinte pe care le rostise. Aşadar am plecat de acasă. Când m-am întors seara, mă aştepta un bilet de la Vela; mă anunţa că doarme în noaptea aceea la Yelena, altă franţuzoaică balcanică.

Ravelstein

137

În seara următoare, când m-am întors din nou acasă, am găsit întreaga locuinţă ornată cu buline mari de hârtie colorată, autocolante – cele verzi identificau posesiunile mele, cele roz, de culoarea somonului, erau lipite pe lucrurile ei. Apartamentul părea un vârtej de buline colorate. Culorile erau anormale, aveau nuanţe de gaz sau de fiere; pe cutia din care fuseseră scoase scria „nuanţe pastel". Produceau un efect de viforniţă – sau „o grindină de meum-tuum*", cum i-am spus lui Ravelstein.*

O echipă de studenţi ai lui m-au ajutat să-mi despachetez lucrurile în noul apartament în care m-am mutat. Printre aceştia era şi Rosamund. Firește, o interesau cărţile pe care le adunasem. În cutii se găseau ediţiile mele de şcoală din Wordsworth şi Shakespeare şi Ulise*, cu ciudatele greşeli de tipar pe care le făcuseră zeţarii parizieni ai lui Joyce. În loc de „atinge-mă, Poldy. Mor s-o faci", a ieşit „stinge-mă", în gura lui Molly. Şi totul pentru că doi câini se copulau jos, în stradă. „Aşa începe viaţa", gândeşte Leopold Bloom. În ziua aceea el şi Molly* l-*au conceput pe fiul lor, un copil care nu avea să trăiască mult. Zidurile vieţii sunt placate, în toate direcţiile, cu fapte de felul ăsta, întâmplătoare, pe care nu le poţi explica, şi dintre care le înregistrezi doar pa cele mai bătătoare la ochi. De pildă, ce mutră o fi avut Vela când a stat să lipească pe toate obiectele bulinele acelea prăzului şi portocalii. Numai cât te uitai la ele şi îţi venea să fugi urlând. Aşadar, de ce să te fi căsătorit cu o femeie al cărei ultim act conjugal a fost să lipească sute, dacă nu mii de etichete colorate? Şi dacă-i pe aşa, de ce s-a măritat Molly cu Leopold Bloom? Răspunsul ei era: „Ce mi-e el, ce mi-e altul?"*

Mă gândeam la Vela ca la o frumuseţe greu de întrecut. Purta fuste strâmte, colate pe fund. Avea o crupă de cavalerist şi un bust trufaş, iar ţăcănitul tocurilor ei înalte, când intra într-o cameră, îţi

138

evoca tobele *militare*, dar *nu-ţi oferea* nici*un indiciu asupra a ceea ce simţea sau gândea ea*.

Vela avea buza de sus ţeapănă. *Am fost întotdeauna înclinat să acord buzei de sus o importanţă de diagnostic*. *Dacă există* vreo *tendinţă despotică*, *aceasta se revelează în buza de sus*. *Când examinez o fotografie*, *obişnuiesc să izolez trăsăturile*. *Ce-ţi spune fruntea asta sau poziţia ochilor*? *Sau mustaţa*? *Hitler şi Stalin*, *clasicii dictatori ai secolului nostru*, *purtau mustăţi foarte diferite*. *Dacă stai să te gândeşti*, *buza de sus a lui Hitler era proeminentă*. *Un fapt curios*: *când o sărutai pe Vela*, *buza de sus te împungea*.

Avea un fel de a te conduce, *de a-ţi arăta cum să fii bărbat*. *E o tendinţă femeiască mult mai frecventă decât v-aţi putea închipui*. *Fie că avea în minte modele ale unor bărbaţi care-i plăcuseră în trecut*, *fie că urmărea nişte principii masculine proprii*, *o dublură masculină jungiană*, *o predispoziţie particulară sau o viziune înnăscută asupra bărbatului – desigur inconştientă – n-aş putea spune*. *Pe Ravelstein îl iritau asemenea idei*. *Mi-a mărturisit*.

— Năzbâtia asta jungiană îi vine direct de la Radu Grielescu. *Vela e o mare prietenă a cuplului Grielescu*. *Şi tu luai masa cu ei la fiecare două săptămâni*. *Desigur*, *tu eşti scriitor*, *ai nevoie să cunoşti tot felul de oameni*. *E natural pentru cineva cu meseria ta*. *Cunoşti oameni din lumea sportului*, *din lumea filmului*, *muzicieni*, *negustori de bunuri de larg consum*, *chiar şi criminali*. *Ăştia sunt pâinea ta cu unt*, *carnea ta cu cartofi*.

— Atunci de ce să nu fi luat masa cu Grielescu şi cu soţia lui?

— Nicio obiecţie, *atâta timp cât eşti conştient de fapte*.

— Şi care sunt faptele în cazul lor?

Ravelstein

139

— Grielescu se foloseşte de tine. *În ţara lui a fost un fascist*. *Avea nevoie ca lucrul ăsta să fie uitat*. *Omul a fost un simpatizant al lui Hitler*.

— Haide, *haide…*

— Ţi-a dezmințit vreodată faptul că a făcut parte din Garda de Fier?

— N-a venit niciodată vorba despre așa ceva.

— Pentru că tu n-ai adus vorba, îți mai aduci aminte de masacrul din București, când au atârnat oamenii în cârligele de carne de la abator și i-au măcelărit – i-au jupuit de vii?

Rareori l-am auzit pe Ravelstein vorbind despre asemenea lucruri. Din când în când se referea la „Istorie", în termeni larg hegelieni, și recomanda anumite capitole din Filosofia istoriei *ca fiind foarte amuzante, în ce-l privea, conversațiile lugubre, „cu detalii naturaliste", erau extrem de rare*.

— Știi că Grielescu a fost un discipol al lui Nae Ionescu, cel care a înființat Garda de Fier? *Ți* l-*a menționat vreodată*?

— Din când în când îl pomenește pe Ionescu, dar de cele mai multe ori vorbește despre zilele pe care le-a petrecut în India, unde a studiat cu un profesor de yoga.

— Asta-i poza lui de fascinație orientală. Tu ești fraier în privința oamenilor, Chick, deși nu ești chiar atât de inocent. Știi foarte bine că-i o poză. Dar între voi e un acord tacit… E nevoie *să*-l *dezvălui eu față?*

De obicei, Ravelstein și cu mine ne vorbeam deschis. Verbum sat sapienți est. *Soții Grielescu constituiau o relație socială importantă pentru Vela. Eu am darul de a intui anumite fenomene și eram conștient că Vela îmi dădea o notă bună pentru că mă arătam foarte politicos față de Radu și, întotdeauna, mă comportam impecabil cu doamna Grielescu. Sărăcăcioasele mele convorbiri în franceză purtate cu doamna îi produceau Velei o mare*

140

satisfacție. Dar Ravelstein privea cu gravitate relația mea cu acești oameni. Și pe patul de moarte s-a simțit dator să vorbească fără ocolișuri despre unele chestiuni pe care nu le socotisem niciodată necesar să le luăm în discuție.

— Grielescu te folosește ca paravan, mi-a spus. Tu, unul, nu te-ai fi împrietenit cu antisemiții ăștia. Dar erau prietenii Velei, așa că li te-ai

ploconit și i-ai oferit lui Grielescu exact ce căuta. În anii treizeci, ca naționalist român, era violent pornit împotriva evreilor. El nu era un arian – era un dac1. Cunoșteam destul de bine toate astea. Știam că Grielescu avusese o legătură strânsă cu C.G. Jung, care se vedea pe sine ca un soi de Crist arian. Dar cum să-i ocolești pe erudiții ăștia din Balcani, care dispun de o infinită diversitate de preocupări și de talente – care sunt în același timp oameni de știință și filosofi, și istorici, și poeți, care au studiat sanscrita și tamila și care țin conferințe despre *mitologie la Sorbona; dar care, dacă îi iei la bani mărunți, ar putea să-ți povestească despre niște persoane pe care „le-au cunoscut vag" în gruparea antisemită paramilitară, numită Garda de Fier*?

Adevărul e că îmi plăcea să-l urmăresc pe Grielescu. Avea o sumedenie de ticuri. Era un fumător nervos, care ba își scurma pipa, ba și-o îndesa, ba îi destupa țeava cu un curățitor de sârmă, ba nivela cu degetul cocoloșul de tutun din căuș. Era scurt și chel, dar își lăsa părul de la baza craniului să crească și să i se reverse peste guler. Țeasta, larg deschisă ca un estuar, era străbătută de vinișoare; părea congestionată. Opusă calviției de pepene oval-verzui a lui Ravelstein. În *timp ce agita curățitoarele de pipă ca niște omizi păroase, Grielescu continua să dezvolte câte un subiect esoteric. Avea*

1. Pentru români noțiunea de dac echivala cu cea de arian pentru germani (nota autorului).

sprâncene stufoase și fața lui lată părea mereu pregătită pentru un schimb de idei. Dar de fapt nu avea loc niciun schimb, pentru că el se lansa într-o expunere despre mit ori despre istorie, la care tu nu mai aveai nimic de replicat. Nu mă deranja. Nu-mi plac responsabilitățile pe care ți le asumi când trebuie să susții o conversație, însă fiecare dintre noi avem un soi de pajiște personală a cunoștințelor adunate la întâmplare și e plăcut când cineva ne-o stropește și ne-o menține verde. Uneori, Radu Grielescu vorbea despre șamanismul siberian; alteori, despre tradițiile de nuntă din Australia primitivă. Se presupunea că ai

venit la ei în vizită numai ca să-l asculți sau ca să înveți de la Radu. Doamna Grielescu chiar aranjase mobila din salon în acest scop.

— În felul ăsta Grielescu deviază conversația de la dosarul lui de fascist, comenta Ravelstein. Dar dosarul conține ce a scris el despre *sifilisul evreiesc care infestează înalta civilizație din Balcani.*

S-a dovedit că Ravelstein a avut dreptate. Grielescu se asociase cu naziștii, nu cu forma mai blinda a fascismului italian. E greu de spus cât de implicată în politică fusese doamna Grielescu. Bănuiala mea este că în zilele premergătoare războiului fusese doar o frumoasă elegantă, o cuconiță din înalta societate. Ți-o puteai lesne imagina cu o pălărie cloș, coborând dintr-o limuzină. Femeile care poartă rochii șic și folosesc un ruj de buze viu colorat nu sunt interesate de politică. Doamnele astea europene monitorizau comportamentul social al soților – masculii din garnitura lor. Bărbații existau doar ca să le țină ușa deschisă și *să le tragă îndărăt scaunele din sufragerie.*

Doamna Grielescu nu se simțea niciodată prea bine cu sănătatea. Judecând după ridurile feței, trebuie să fi fost trecută de șaizeci de ani și nefericită din această pricină, dar foarte exigentă cu bărbații – un manual de etichetă ambulant. Era cu neputință să-ți dai seama cât cunoștea din trecutul

142

de Garda de Fier al soțului ei. La sfârșitul anilor treizeci, când nemții cuceriseră Franța, Polonia, Austria și *Cehoslovacia, Grielescu era mare ștab cultural la Londra și, mai târziu, figură proeminentă la Lisabona, sub dictatura lui Salazar.*

Dar acum, politica dusă de el pe la jumătatea secolului era moartă și îngropată. Când Vela și cu mine luam masa cu soții Grielescu, discuțiile nu gravitau în jurul războiului și al politicii, ci al istoriei antice și al mitologiei. Profesorul, care purta sub haina de seară o bluză albă cu guler rulat pe gât, trăgea scaunele când se așezau doamnele și, probabil, le prindea florile în corsaj, îi tremurau mâinile. Făcea mare caz în jurul șampaniei.

— Plătea nota cu bani gheață, desprinși dintr-un teanc de

bancnote de cincizeci. Nu folosea cărți de credit.

— Nu-l văd ducându-se la bancă să scoată bani, a observat Ravelstein.

— Probabil că-și trimite secretara să încaseze câte un cec. Oricum, plătea cu bancnote noi, curate, neșifonate. Nici măcar nu le număra, lăsa pe masă o moviliță de hârtii verzi și făcea un gest de „păstrează restul". Pe urmă se repezea în colțul celălalt al mesei ca să aprindă țigara soției lui. O avalanșă de galanterii, de hommages, *permanente comenzi de trandafiri la florărie, sărutatul mâinilor, plecăciunile și alte marafeturi.*

— Toate în manieră franțuzească. Noi, americanii, avem alte standarde. Și tu ești și evreu pe deasupra. Evreii ar trebui să înțeleagă mai bine statutul lor cu privire la mit. Ce legătură au ei cu miturile? Miturile i-au demonizat. Mitul evreului este legat de teoria conspirației. Un exemplu sunt Protocoalele Sionului. Și Radu ăsta al tău a scris cărți, nenumărate cărți, despre mit. Ce treabă ai tu cu mitologia, Chick? Te aștepți cumva ca într-una din zilele astea să te bată cineva pe umăr și să-ți

Ravelstein

143

spună că ai fost numit patriarh al Sionului? Ce-ar fi să te mai gândești din când în când la oamenii aceia agățați în cârligele de carne?

Ravelstein și cu mine am discutat la nesfârșire despre impasul balcanic în care mă înfundasem, dar îmi dau seama că în continuarea acestei povestiri trebuie s-o las la o parte pe Vela. Trebuie s-o elimin o dată pentru totdeauna. Ceea ce nu-i chiar atât de simplu cum vă închipuiți. Era o femeie superbă, și frumos îmbrăcată, și meșteșugit machiată. La telefon ciripea ca o papagenă. Ravelstein era singurul care susținea că se îmbrăca fără gust. El o vedea ca pe o impresară superioară a aspectelor exterioare. În termeni politici, s-ar putea spune că ar fi fost o candidată aleasă cu o zdrobitoare majoritate de voturi. Dar Ravelstein nu era de acord:

— Din momentul în care începi să-i detectezi fisura, întreaga

structură se *năruie*, zicea *el*. *Prea multă urzeală raţională*. *Şi pe urmă adăuga*: *A avut dreptate să-ţi dea un şut în fund*.

— De ce, mă rog?

— Pentru că, altminteri, mai târziu ai fi omorât-o. *Nu spunea lucrul ăsta cu mâhnire*. *Pentru el, o astfel de crimă ar fi fost un gest potrivit*. *Mi-ar fi făcut cinste*.

— Aruncase o vrajă sexuală asupra ta, aşa încât era inevitabil să te gândeşti la o moarte violentă pentru ea. *A ales momentul cel mai prost posibil, exact după moartea ambilor tăi fraţi, ca să te anunţe că divorţează*.

Ravelstein îmi spunea adeseori:

— În felul în care istoriseşti tu anecdotele, Chick, e ceva care mă atrage. *Dar ai nevoie de un subiect adevărat*. *Mi-ar plăcea să mă istoriseşti pe mine, după ce n-am să mai fiu…*

— Depinde, nu-i aşa, de care dintre noi dă mai întâi ortul popii.

144

Bellow

— Haide să nu *ne mai prefacem*. *Ştii foarte bine că sunt pe moarte…*

Desigur că ştiam. *Ştiam într-adevăr*.

— Ai putea să scrii nişte amintiri suculente. *Nu-i o simplă solicitare, a adăugat*. *Ţi-o transmit ca pe o îndatorire*. *Fă-o în maniera ta de memorialistică de siestă, după ce ai ingerat câteva pahare de vin şi stai tolănit, emiţând opinii şi observaţii, îmi place să te ascult turuind despre Edmund Wilson sau John Berryman ori despre Whittaker Chambers, când ai fost angajat la* Time *dimineaţa şi dat afară de el înainte de prânz*. *M-am gândit de multe ori ce bine meştereşti tu o poveste când stai tolănit pe spate*. *Nu exista chip să-l refuz*. *Era limpede că nu dorea să scriu despre ideile lui*. *Acestea fuseseră expuse pe larg chiar de el şi se găsesc la îndemâna oricui în cărţile sale de teorie*. *Eu, unul, mă fac deci răspunzător numai de omul Ravelstein, şi cum nu pot să-l zugrăvesc fără o anumită doză de autoimplicare, va trebui să toleraţi şi prezenţa mea pe margini*. *Moartea se strângea din ce în ce*

*mai mult asupră-i, transmițând în avans obișnuitul memento, adresându-mi-se în primul rând mie ca, pregăt*indu-*mă pentru sfârșitul lui Ravelstein, nu cumva să uit că eram cu câțiva ani mai bătrân* decât *el. La vârsta mea avansată*; *fiecare al treilea gând* ar trebui *să se îndrepte către moarte. Dar lucrul straniu era că mă căsătorisem de puțină vreme cu Rosamund, una dintre studentele lui Ravelstein. Iar el era atât de paradoxal, încât un efect al prieteniei lui a constat în a mă face să uit de bizareria condiției mele – că la șaptezeci* și *ceva de ani mă însurasem cu o fată tânără.*

— E ciudat numai când privești lucrurile din afară, mă consola el. S-*a îndrăgostit de tine* și *de asta nimic n-a mai putut-o opri.*

*Alegându-mă pe mine sau, mai bine zis, obligă*ndu-*mă să scriu această biografie, m-a obligat*

Ravelstein

145

totodată să mă gândesc și la moartea mea. Dar nu numai moartea lui pricinuită de zona zoster, Guillain-Barré și *așa mai departe mi-a dat de gândit, ci și multe alte morți. Era vremea de recoltare a unei întregi generații. De exemplu: chiar în ziua în care a avut loc discuția de mai sus, ședeam cu Ravelstein în dormitorul lui luxos, extravagant. La fereastra dinspre răsărit, draperia era trasă într-o parte* și *se vedea albastrul nemărginit al lacului fără țărmuri.*

— La ce te gândești când te uiți în direcția aceea? m-a întrebat Ravelstein.

— La bunul sau la răul nostru Rakhmiel Kogon, am răspuns.

— Asupra ta a avut mai multă putere decât asupra mea.

Se poate. Totuși nu reușeam să privesc în acea direcție – spre răsărit – fără să văd blocul în care locuia Kogon, și pe urmă să număr de jos în sus și *de sus în jos, încercând să localizez etajul zece, dar niciodată nu puteam fi sigur că mă uit chiar la fereastra lui. Rakhmiel, care a început să figureze în viața mea* din *anii* patruzeci *și în viața lui Ravelstein din anii cincizeci, era unul dintre cei mulți care, la anumite intervale, își iau zborul spre alte tărâmuri. Niciodată nu știai cine va fi*

următorul. Avusese câteva intervenţii chirurgicale serioase: cu un an înainte i se scosese prostata – Rakhmiel spunea că oricum n-ar mai fi avut mare nevoie de ea. Eu nu mă simţeam făcând parte din categoria ameninţată, pentru că mă îndrăgostisem de o femeie tânără şi mă însurasem cu ea. Aşa încât nu eram tocmai pregătit să mă integrez în contingentul gata de decolare. Treceam prin unul din acele curioase momente de iluminare în care simţeam că nu se poate să mă pierd. Rakhmiel era foarte învăţat, dar la ce bun? Fiecare colţişor din apartamentul lui era ticsit de cărţi. În fiecare dimineaţă, Rakhmiel se aşeza la birou şi scria cu cerneală verde.

146

Saul Bellow

Rakhmiel nu era nici voinic şi nici prea sănătos, totuşi avea un fizic care-ţi atrăgea atenţia – compact şi dens, un tip samavolnic, tiranic, inflexibil, îndărătnic, îşi forma o părere o dată pentru totdeauna, în legătură cu sute de subiecte, şi poate că tocmai asta era un senin că-şi isprăvise ruta. Aveam senzaţia că mi-l rememoram pentru un necrolog. E posibil că încercam să i-l substitui pe Rakhmiel lui Ravelstein, astfel încât să nu mă mai gândesc la moartea acestuia din urmă. Preferam să mă gândesc la moartea lui Rakhmiel. Aşadar, i-am trecut în revistă viaţa şi opera ca să-i schiţez un portret, în timp ce Ravelstein zăcea pe pernă cu ochii închişi, gândindu-şi gândurile lui.

Rakhmiel era, sau fusese cândva, un roşcovan, dar părul roşu îi căzuse şi nu-i mai rămăsese decât o faţă roşie – în fiziologia medievală, sanguină: aprinsă şi uscată. Sau, mai corect zis, colerică. Faţa lui avea o expresie de poliţist şi, adeseori, când mergea repede, părea că e pe urmele unui caz – gata să prezinte un mandat de percheziţie sau să facă o captură. Conversaţia lui se derula, după părerea mea, pe un ton interogativ. Foarte articulat, vorbea în fraze rotunjite, cu mare viteză şi nervozitate. Când îl cunoşteai mai îndeaproape, constatai că în alcătuirea lui concuraseră două vizibile elemente străine – unul german şi unul englez. Partea germană din el se manifesta printr-o duritate de stil Weimar. Presupun că eu cunosc Weimarul numai în versiunea

cluburilor de noapte. Dar Europa postbelică a anilor douăzeci avusese o marcă de duritate. Veteranii de război erau duri, liderii politici erau duri. Cel mai dur dintre toţi a fost, desigur, Lenin, care a ordonat spânzurări şi împuşcări. Hitler a intrat în competiţie când a preluat puterea, în anii treizeci. Pe dată a pus să fie împuşcat căpitanul Roehm şi alţi colegi nazişti. A fost o vreme când Rakhmiel şi cu mine discutam destul de des asemenea probleme.

Ravelstein

147

O sumedenie de fapte amare, prea oribile pentru a fi adâncite de contemporani. Pur şi simplu nu le puteam concepe. Sufletele noastre nu sunt îndeajuns de tari ca să le suporte. Şi totuşi nu putem închide ochii. Un om ca Rakhmiel se simţea dator să înfrunte faptul că ticăloşia e universală. Credea că fiecare dintre noi împărtăşeşte o doză din marea ticăloşie. În orice persoană matură sunt prezente impulsuri criminale. În unele cazuri, ca acela al lui Rakhmiel, le puteai identifica în chiar structura fizică, ca pe nişte echivalente nu neapărat ale grozăviilor războiului, dar ale enormităţilor ruşinoase ruseşti, nemţeşti, franţuzeşti, poloneze, lituaniene, ucrainene şi balcanice.

Mă rog, asta era componenta lui germană. Pe urmă venea cea englezească. Rakhmiel, al cărui nume se traduce prin „Mântuieşte-mă, Doamne" sau „Miluieşte-te, Doamne de mine", se modelase şi după tiparul universitarilor englezi şi, cu timpul, devenise şi el profesor. În *perioada războiului locuise în Anglia. Trecuse prin bombardamente la Londra, unde aduna şi interpreta informaţii. Pe urmă a predat la London School of Economics. Mai târziu a devenit profesor la Oxford şi îşi împărţea timpul între Anglia* şi *America. Era autorul unui mare număr de cărţi erudite. Scria zilnic, copios, excesiv şi fără ezitări, cu cerneala lui verde. „Intelectualii" erau subiectul lui principal, iar în stil era johnsonian. Uneori, îţi amintea de Edmund Burke, dar în cea mai mare parte auzeai tonul lui Samuel Johnson. Nu văd nimic greşit în asta. Provocarea pe care ţi-o aruncă libertatea modernă sau combinaţia dintre izolare şi libertate, cu care te confrunţi azi, este aceea de a te*

inventa pe tine însuți. Pericolul este că, din acest proces, poți răsări ca o creatură nu pe de-a-ntregul umană.

Arta deghizării e atât de avansată, încât poți fi sigur că subevaluezi numărul de lichele cu care

148

te-ai ciocnit. Dar un geniu ca Rakhmiel nu izbutea totuși să disimuleze clocotul impetuos sau, dacă preferați, ticăloșia naturii lui. Avea noțiuni despre decență care se trăgeau încă ele la romanele lui Dickens, dar avea un BEM păcătos – împrumut termenul de la specialiștii în somn – adică mișcări rapide ale *ochiului,* foarte *lucide.* Arăta *ca un membru al unui club englezesc, foarte roșu la față, irascibil și extrem de volatil. În America, unde oamenii nu sunt familiarizați cu asemenea tip de persoană, ciudățeniile lui erau sortite a fi greșit înțelese. Lumea vedea în el un om scund și îndesat, ușor burtos, dar robust, îmbrăcat în costume vechi de tweed. A fi prost îmbrăcat e o tradiție profesorală engleză, care merge îndărăt până în Evul Mediu, iar la Oxford și* Cambridge *încă puteai vedea robe academice găurite, peticite cu bandă de scoci. Îmbrăcămintea lui Rakhmiel Kogon degaja o anume acreală. Arăta ca un tiran, dar cu tirania impregnată pe față.* Imposibil *de camuflat prin blândețe, milă creștină sau amabilitate. Când ieșea în oraș, purta o pălărie mare de fetru și un baston gros – „ca să-i cotonogesc pe țărani" – glumea el. Și chiar că era o glumă, pentru că preocuparea lui de seamă era politețea. Cu această politețe deschisese o vână nouă pe care toți cei din lumea universitară o exploatau.*

Rakhmiel era tot ce doriți, numai candid nu. Eu cred că, în plan lateral, își cultiva o mică grădină de sentimente frumoase, generoase. Spera, mai ales când făcea curte unui nou prieten, că putea fi luat drept un om foarte cumsecade. Era și extrem de învățat. Când intrai pentru prima dată în apartamentul lui, simțeai că îl respecți și mai mult. Pe rafturi tronau seturi întregi din Max Weber, Gumplowitch și Ratzenhofer. Avea operele complete ale lui Henry James și Dickens. Istoria Romei *a lui Gibbon și* Istoria Angliei *lui Hume, precum și*

Ravelstein

149

enciclopedii ale religiilor şi munţi de cărţi de sociologie. Bune să-ţi proptească storul când se defectează coarda de ridicat, glumeam eu. Era şi cerneală verde. Nu folosea nicio altă culoare. Verdele era marca lui de fabrică.

Ravelstein s-a tăvălit de râs când am ajuns aici.

Mi-a spus:

— Aşa vreau să mă tratezi şi pe mine. Exact aşa. Să mă arăţi cum mă vezi tu, fără emoliente şi îndulcitori.

Ravelstein, după ce a citit schiţa mea despre Kogon, m-a criticat că n-am comentat şi viaţa lui sexuală – o omisiune majoră, considera el. Mi-a declarat autoritar:

— Ţi-a scăpat – Kogon era atras de bărbaţi. Când i-am cerut să-mi aducă o dovadă, mi-a povestit că fostul lui student cutare-şi-cutare se jură pe ce are mai sfânt că într-o seară, când se cam întrecusese cu băutura, Rakhmiel a încercat să-l sărute. Era greu să-l vezi pe Kogon în chip de sărutător, şi *i-am răspuns că o mie de ani n-am să mi-l pot închipui pe Rakhmiel năpustindu-se asupra cuiva.*

— Înseamnă că ţi s-a spălat creierul, a ripostat Ravelstein.

Pentru el, nimic legat de acest domeniu nu era imposibil, dar eu nu reuşeam în ruptul capului să-l vizualizez pe Rakhmiel sărutând pe cineva. Nu-l puteam vedea sărutând-o nici măcar pe bătrâna lui mamă. Ar fi fost în stare mai curând să răcnească la ea fără milă, şi pe urmă să se scuze: „*E surdă…*". Dar *nu cred deloc că mama lui năucită era surdă.*

După ce s-a întors din spital, Ravelstein s-a simţit destul de bine. Desigur, nu putea să-şi înfrângă infecţia, dar declara:

— Nu mă grăbesc deloc să mor.

Viaţa lui socială înfierea, în zilele bune de odinioară, zburase ca un şoim, cum se descria singur.

150

Saul Bellow

— Dar acum zbor ca fazanii din curtea ta din New Hampshire.

Mergea binişor, deşi nu avea echilibru.

Putea să se îmbrace şi să mănânce, să se bărbierească, să se spele pe dinţi (avea, în partea de sus, o placă dentară), să-şi lege şireturile de la pantofi, să mânuiască bâzâitoarea maşină de cafea espresso – prea mare pentru albia emailată a chiuvetei din bucătărie. Mâinile îi tremurau şi mai tare când trebuia să execute operaţii foarte delicate ca, de pildă, să bâjbâie cu vârful şiretului după gaura în care să-l vâre. Abia de avea putere să poarte paltonul de antilopă căptuşit cu blană, care se târa pe jos când îl ajutam să-l îmbrace. Nu mai era în stare să-şi învârtească ceasul şi mă ruga pe mine sau pe Nikki să-l ajutăm.

Continua să dea petreceri în serile când echipa lui preferată de baschet apărea la televizor. Din când în când îşi invita studenţii favoriţi la un dineu la „Acropolis", pe Halsted Street. Chelnerii de acolo îi strângeau zdravăn mâinile şi îşi strigau unii altora:

— Hei, ia uite cine a venit, domnu' profesor!

Îl *îndemnau să bea untdelemn de măsline cu paharul.*

— E prea târziu pentru părul dumneavoastră, dom' profesor, da' face foarte bine la tot.

Ne duceam şi la un club din centru: „*Les Atouts*" *– Atuurile. Acolo Abe avea o lungă relaţie de gentleman cu domnul Kurbanski – cu accentul pe* ban. *Domnul Kurbanski, patronul sârb al clubului, pleca în străinătate de mai multe ori pe an.*

Se pregătea să se retragă la pensie într-o vilă de pe Coasta Dalmată.

Corpul lui avea o faţadă solidă, îngrijită – capul şi burta asortându-se cu o faţă impresionantă, lătăreaţă, cu un nas scurt, şi de o paloare de parcă-şi ţinea respiraţia, îşi pieptăna părul lins, spre spate. Purta o redingotă. Îl *făcea pe Ravelstein să simtă, cu plăcere, că are de-a face cu un om civilizat.*

Ravelstein

151

Mă întreba uneori:

— Ce impresie îţi face ţie Kurbanski?

— Ştiu eu, e un gentleman franco-sârb care le oferă celor din

localitate cărți de membru la clubul lui de la est de bulevardul Michigan.

— Ce trecut are?

— Zice că a luptat împotriva nemților. Că a făcut parte din Maquis.

— Toți spun același lucru. Dar nu cred că a fost comunist, răspundea Ravelstein. Din ce povestește el, au *fost* cu *toții* luptători *pentru libertate, ascunși în munți. Dac-ar fi să pariezi pe ultimul tău dolar din buzunar*, care *ar fi versiunea ta asupra lui Kurbanski*?

— Dacă era împotriva comuniștilor, îl văd în stare să le ciuruiască creierii.

— Asta-i mai plauzibil. Sunt de acord cu tine. Dar făcând abstracție de toate, e un perfect maître d'hôtel.

— Cine să-l contrazică dacă pretinde că în zilele lui de glorie a făcut parte din gherilă și a luptat împotriva germanilor?

— De *asta* are *o* mutră *atât* de *tristă* și *de distantă. Așa că ce ne-a mai rămas*? *Chestiunea evreiască, a stăruit Ravelstein.*

— În vremurile acelea era de dorit să nu fii evreu; era chiar un mare atu. Dar nu se știe niciodată. Ce-i interesant însă la Kurbanski e că-i francez.

— Da. Intrăm în localul lui și ni se adresează în franțuzește. Și curtoazia lui e posibilă pentru că, deși suntem evrei, îi putem răspunde într-o franceză acceptabilă…

— Chick, îmi place să te ascult când ești cherchelit și improvizezi liber. Ai dreptate să vorbești de mutra tristă a lui Kurbanski…

Ravelstein ajunsese să fie de acord cu mine că e important să observi și cum arată oamenii. Nu-i de ajuns să le cunoști ideile, convingerile teoretice

152

și vederile politice. Dacă nu ții seama de felul în care își tund părul, în care le atârnă pantalonii, de gustul cu care își aleg cămășile și bluzele, de stilul în care-și conduc mașina sau mănâncă la masă, cunoașterea ta e incompletă.

— Una din cele mai reușite schițe ale tale, Chick, e cea despre

Hruşciov când şi-a scos pantoful la Naţiunile Unite şi a bătut cu el în masă. Şi aproape la fel de bună e şi schiţa despre Bobby Kennedy, când era senator al statului New York. Te-a luat cu el în rundele electorale la Washington, nu?

— Da. O săptămână întreagă…

— Asta-i una din schiţele tale care m-a interesat cel mai mult… Faptul *că* biroul *lui de* la senat *era ca* un altar *închinat fratelui său – c*u un portret *uriaş al* lui *Jac*k *pe* perete. *Era ceva sălbatic în* felul *în care îl* plângea*…*

— O atitudine mai curând vindicativă, aş spune…

— Lyndon Johnson era duşmanul, nu? S-au descotorosit de Bob *făcându-l vicepreşedinte – un fel de băiat de alergătură. Dar era succesorul lui Jack. Şi Bobby avea nevoie de arme ca să preia din nou Casa Albă. Colcăia de ură. Erau bărbaţi arătoşi, amândoi fraţii. Dar Bob nu avea nici pe jumătate statura lui Jack, era un luptător de bâlci. Cele mai amuzante sunt descrierile tale despre drumurile dintre biroul de la Senat şi Capitoliu. Îţi punea nişte întrebări extraordinare. „Vorbeşte-mi despre Henry Adams". „Informează-mă pe scurt despre H.L. Mencken". Îşi spunea că dacă avea să ajungă preşedinte trebuia să ştie cine a fost Mencken.*

Pe Ravelstein îl excita să vorbească despre celebrităţi. O dată, la Idlewild, a zărit-o pe Elizabeth Taylor şi aproape o oră a urmărit-o prin mulţime. I-a făcut plăcere mai ales faptul că a recunoscut-o. Era atât de fanată încât îţi venea greu s-o recunoşti. Şi părea conştientă că farmecul i se spulberase.

— N-ai încercat să-i vorbeşti?

Ravelstein

153

— Nu.

— Ca autor al unui best-seller *eşti pe picior de egalitate cu oricare alte celebrităţi.*

— Ba nu.

Ravelstein şi *cu mine şedeam, aşa cum făceam de ani de zile, în*

living-room, *iar el era îmbrăcat în chimonoul lui japonez. Cădea de pe el în toate părţile. Picioarele goale arătau ca nişte dovleci premiaţi la expoziţie, atât de umflate îi erau gleznele.*

— Blestematele astea de edeme! se văicărea. Jumătatea de sus a lui Ravelstein era la fel de vioaie ca şi altă dată. Dar boala câştiga teren şi se înstăpânea asupră-i; iar el ştia acest lucru la fel de bine ca şi doctorii. Nu numai că vorbea tot mai mult despre portretul biografic pe care îmi ceruse să i-l fac, dar găsea fel de fel de lucruri curioase să-mi comunice. De pildă, despre persistenţa instinctelor sexuale.

— Sunt mai excitat ca oricând. Şi la ora asta e prea târziu pentru parteneri. Va trebui să mă descarc singur…

— Şi cum faci?

— Apelez la mână. Cum altfel? în stadiul ăsta, sunt scos din circulaţie.

Gândul mă făcea să mă cutremur.

— Sunt infectat, total infectat. Mă gândesc mult la băieţii aceia frumuşei din Paris. Dacă iau boala, adeseori se duc acasă la mama ca să aibă grijă de ei. Bătrâna mea, însă, e o epavă. Ultima dată când am văzut-o, am întrebat-o: „Mă recunoşti?" Şi mi-a răspuns: „Desigur. Eşti ăla care a scris un best-seller *despre care vorbeşte toată lumea".*

— Mi-ai mai spus asta.

— Mă rog, e un lucru pe care merită să-l repet. Soţul ei de-al doilea termină şi el grădiniţa de nonagenari. Dar *eu* am *să le-o* iau *înainte la amândoi. În ritmul ăsta, ajung la finiş înaintea maică-mii. Sau poate că am s-o aştept.*

— Asta-i o aluzie şi la mine, nu?

— Mă rog, Chick, tu vorbeşti adeseori despre viaţa viitoare.

— Şi tu eşti un ateu autodefinit, din moment ce niciun filosof nu poate să creadă în Dumnezeu. La mine nu-i vorba de credinţă. Observaţiile mele de amator îmi spun că nouă oameni din zece se aşteaptă să-şi revadă părinţii în viaţa de apoi. Dar sunt eu oare pregătit

să-mi petrec eternitatea cu ei? Bănuiesc că nu. Aș dori numai să mi se aprobe să studiez universul sub îndrumarea lui Dumnezeu. Un lucru deloc original, doar dacă e extraordinar să captezi dorințele colective a miliarde de oameni.

— Mă rog. Tu și cu mine, Chick, o să descoperim curând cum stă treaba.

— De ce? Vezi la mine unele semne?

— Ca să fiu sincer cu tine, văd.

De parcă ar fi putut vreodată să fie și altfel decât sincer.

În mod ciudat, nu mă supăra să aud lucrul ăsta de la el. Dar ar fi putut să se gândească și la Rosamund. Uneori nu-mi era prea clar cum privea legătura mea cu ea – desigur, îl dezorienta boala. El își asumase rolul de intermediar binefăcător, de consilier, de *organizator*. Ceea *ce* se *datora, în parte, influenței lui Jean-Jacques Rousseau, teoreticianul și reformatorul politic. Inițial, fusese atras de Jean-Jacques datorită puternicului crez al acestuia în dragostea care unește persoane și societăți. Uneori, Ravelstein recunoștea că Rousseau, geniul și novatorul ale cărui idei – a cărui gândire înaltă – au dominat societatea europeană mai bine de un secol, era* (*aproape în mod necesar*) *el însuși un bezmetic. Ca să revin la subiect, Ravelstein fusese luat prin surprindere când a aflat că m-am însurat cu Rosamund fără să-l consult în prealabil. Admit că el mă cunoștea mai bine decât mă cunosc eu, dar n-am avut de gând să mă plasez în custodia lui și să*

mă bizui pe el să-mi organizeze viața. Ar fi fost nedrept și *pentru Rosamund. N-am să fac aici declarații despre demnitate, autonomie și tot tacâmul. Rosamund* și *cu mine eram împreună de aproape un an înainte ca Ravelstein să fi aflat că alcătuiam ceea ce ziariștii de scandal numesc „o bombă”. Trebuie să spun, însă, că atunci când ne-am căsătorit el s-a arătat foarte prietenos și nu a vădit niciun resentiment. În mod natural, oamenii fac ceea ce au făcut oamenii dintotdeauna. Bătrânii continuă să aibă câte o recrudescență de nebunie tinerească, una după*

alta, până când organismul le cedează cu totul. Eram gata să-l satisfac pe Ravelstein arătându-mă tipic, conform cu clişeul. În *ultimele sale luni de viaţă şi-a analizat părerile despre prietenii apropiaţi şi studenţii favoriţi şi a ajuns la concluzia că erau perfect justificate. Nu i-am mărturisit niciodată că mă îndrăgostisem de Rosamund, pentru că ar fi râs de mine şi mi-ar fi spus că sunt un idiot. Totuşi e foarte important să înţelegeţi că el nu făcea parte dintre acei indivizi pentru care dragostea a fost detronată şi dezumflată – pentru care dragostea nu înseamnă decât istorie, un mit romantic care s-a încăpăţânat mult timp să nu moară dar care, azi, în sfârşit, şi-a dat duhul. El gândea – ba chiar* vedea *– că fiecare suflet îşi caută perechea, tânjind după întregire. N-am de gând să vă descriu Erosul etcetera, aşa cum îl concepea el. Am speculat destul în legătură cu subiectul ăsta; care, totuşi, emană o splendoare ireductibilă, fără de care nu am fi complet umani. Dragostea este funcţiunea cea mai înaltă a speciei noastre – vocaţia ei. Şi acest lucru nu poate fi lăsat deoparte când discutăm despre Ravelstein. Era o convingere care nu-l părăsea niciodată. Figura în toate raţionamentele lui.*

Adeseori vorbea favorabil despre Rosamund. O considera onestă, muncitoare, inteligentă. Era o

156

tânără drăguţă şi *vioaie. Femeile tinere, gândea Ravelstein, erau împovărate de ceea ce numea el „întreţinerea farmecului". Mai mult, natura le înzestrase cu dorinţa de a avea copii, prin urmare de a se mărita, deci dorinţa stabilităţii vieţii de familie. Şi aceasta, alături de altele, le descalifica pentru filosofie.*

— Există femei tinere care sunt convinse că-şi pot menţine soţul veşnic în funcţiune.

— Crezi că aşa ceva i se aplică şi lui Rosamund? Eu aproape că nici nu mă mai gândesc la anii mei calendaristici. Mă caţăr iar şi iar, pe acelaşi platou, fără să întrezăresc vreun capăt.

— Sunt unele fapte semnificative cu care trebuie să te deprinzi să trăieşti, dar care nu trebuie lăsate să te covârşească.

Când se referea la boala lui, o făcea întotdeauna în maniera aceasta ocolită. Ravelstein își rânduia aranjamentele finale. Și nimeni nu s-ar fi încumetat să-i vorbească despre ele. Cu excepția lui Nikki. Dar Nikki era, într-un anumit sens, familia lui. Dacă Ravelstein avea o familie, atunci aceasta trebuia să fie una exotică, pentru că de alta nu avea nevoie. Nikki, frumosul prinț chinez, urma să-l moștenească. Noi, ceilalți, nu eram moștenitori, ci prieteni.

În ultimele lui luni de viață, Ravelstein și-a continuat activitatea obișnuită. Preda, organiza conferințe. Când nu se simțea în stare să țină prelegeri la universitate, își ruga prietenii să-l înlocuiască: banii fundației erau întotdeauna la dispoziție. Capul lui chel răsărea din primul rând de auditoriu, dominând de fiecare dată asemenea evenimente. Când se termina o prelegere, era invariabil primul care punea o întrebare.

Devenise un protocol. Toată lumea aștepta ca el să inaugureze discuțiile. La începutul toamnei era încă destul de activ, deși, când îl conduceam din apartament până la campus, trebuia să se oprească la fiecare colț ca să-și tragă răsuflarea.

Îmi aduc aminte că stoluri de papagali coborâseră pe un pâlc de arbuști cu boabe roșii, comestibile. Se bănuia că papagalii aceștia erau descendenții unei perechi care scăpase dintr-o colivie; își clădiseră cuiburi lungulețe, ca niște saci, în parcul de pe faleza lacului și *mai târziu colonizaseră aleile. În adăposturile păsărești care atârnau de stâlpii de electricitate, locuiau sute de exemplare.*

— La ce ne uităm? m-a întrebat Ravelstein întorcându-și spre mine ochii rotunzi, dilatați.

— La papagali.

— Bineînțeles, niciodată n-aș fi crezut că o să văd asemenea spectacol. Și ce gălăgie fac!

— Mă rog, pe aici nu erau înainte decât șobolani, șoareci și veveriţe cenușii – acum găsești prin alei ratoni și chiar oposumi – o nouă ecologie generată de gunoaiele marilor orașe…

— Vrei să spui că jungla citadină a încetat să mai fie o metaforă?

îmi râcâie nervii păsările astea verzi, gălăgioase, de la tropice. Zăpada nu le dă gata?

— Se pare că nu.

Nimic nu le dădea gata. Păsările verzi, zgomotoase, care scărmănau frunzele și se ciorovăiau, înfulecând boabele roșii, îi reținea atenția lui Ravelstein mai mult decât m-aș fi așteptat. Pe el, viața naturii îl interesa prea puțin. Numai ființele umane îi absorbeau interesul. A-ți irosi gândurile cu iarba, frunzele, vântul, păsările sau animalele însemna o evaziune de la îndatoriri mai înalte. Cred că papagalii i-au reținut atenția pentru că nu se mulțumeau să se hrănească, ci se ghiftuiau hulpav, or și el era un mâncău vorace. Sau așa fusese cândva. Acum mesele lui erau mai curând pretexte mondene de conversație. Serile cina în oraș. Nikki nu putea găti pentru toți cei care veneau să-l vadă pe Ravelstein.

Abe lua medicamentul uzual prescris pentru maladia lui, dar nu voia să se știe. Îmi aduc aminte cât de șocat a fost când infirmiera a intrat în camera ticsită de musafiri anunțând în gura mare:

— E timpul să vă luați AZT-ul.

A doua zi Ravelstein mi s-a plâns:

— Îmi venea s-o strâng de gât. Oamenii ăștia nu sunt cât de cât instruiți?

— Vin din ghetou, a răspuns Nikki.

— Ghetou, pe dracu'! Evreii din ghetou aveau simțiri rafinate, nervi stăpâniți – după mii de ani de exercițiu. Aveau comunități și legi. „Ghetou" e un termen de ziarist ignar. Imbecilii ăștia nu vin din ghetou, ci dintr-o harababură nihilistă, zgomotoasă, lipsită de orice noimă.

Într-o zi mi-a spus:

— Chick, am nevoie să-mi completezi un cec. Nu mare lucru. Cinci sute de dolari.

— Și de ce nu poți să-l scrii tu?

— Vreau să evit necazuri cu Nikki! L-ar descoperi pe cotorul carnetului de cecuri.

— În ordine. Cum vrei să-l completez?

— Bani gheaţă.

Nu era nevoie să cer lămuriri.

— Ţi-am scris adresa unde să-l trimiţi, mi-a spus şi mi-a înmânat un petic de hârtie.

— E ca şi făcut.

— Am să-ţi înapoiez banii.

— Lasă asta!

Mă întrebam dacă nu cumva vreunul dintre musafiri îi şterpelise o brichetă sau un bibelou şi Eavelstein plătea acum răscumpărarea. Dar mi-am spus că n-are rost să-mi bat capul, îmi vorbise de apetitul lui sexual în continuă creştere, îmi repeta:

— Mă simt excitat, şi ce pot face? Unii din băieţandrii ăia *manifestă o compătimire cu totul specială. Înţeleg totul. N-aş fi crezut că moartea e un afrodiziac puternic şi sinistru. Nu ştiu de ce îţi spun ţie toate astea. Poate gândesc că sunt informaţii pe care e necesar să le deţii.*

Eu am obiceiul să tărăgănez, să amân lucrurile. Desigur, ştiam că Ravelstein intrase în zona crepusculară, că nu mai avea mult de trăit. Dar când Nikki m-a anunţat că soseşte în oraş Morris Herbst, a fost pentru mine un avertisment că trebuie să-mi adun puterile, să mă *pregătesc.*

Ravelstein şi Morris Herbst vorbeau zilnic la telefon. Morris Herbst, care era văduv, reuşise cu ajutorul lui Abe să crească doi copii. Ravelstein fusese, într-un fel, îndrăgostit de răposata lor mamă şi vorbea despre ea cu neobişnuit respect şi admiraţie. Mi-o descrisese ca având: „*o faţă dramatic de albă, ochi negri, o natură frumoasă, deschis sexuală fără să fie promiscuă*”. *Nimic din domeniul sexual nu mai este prohibit*; *provocarea constă doar în* a *ţine piept anarhiei sexuale generale. Ravelstein o admira, o iubea pe răposata soţie a lui Herbst. Era singura femeie a cărei fotografie o păstra în portofel. Aşa încât era firesc să se poarte ca un al doilea tată faţă de copiii ei. Le-a făcut rost de burse şi de slujbe în campus, le-a ales prietenii, s-a asigurat că-i studiază pe clasici.*

Nikki mi-a povestit despre fotografia lui Nehamah:

— O ține în portofel, alături de cărțile de credit. Știi că e fascinat de oamenii frământați de pasiuni profunde – care-l fac să-i dea lacrimile. Pentru Abe așa ceva contează mai mult decât orice.

Dacă Ravelstein nu prea vorbea despre Nehamah Herbst era din pricină că, în ultimele ei luni de viață, el și Morris o înconjuraseră de un adevărat cult. Abe petrecuse mult timp alături de ea în săptămânile agoniei, și se pare că muribunda îi destăinuise chestiuni tainice și intime. Deși nu puteai avea încredere în discreția lui Ravelstein, nu mi-a povestit niciodată ce discutase cu Nehamah.

Mama bolnavei venise din Mea Sha'arim ca să-și implore fiica să accepte o ceremonie religioasă după datini.

— Cum? Pe patul meu de moarte?

— Da. De dragul copiilor. Am venit aici ca să le salvez sufletele.

Dar niciodată nu poți obține lucrul autentic, comenta Ravelstein. Ceea ce e realmente important trebuie să se reveleze, nu să se efectueze. Numai puțini oameni posedă imaginația și calitatea de caracter necesare pentru a trăi prin autenticul Eros. Nehamah nu numai că a refuzat să-l vadă pe rabinul ortodox adus de mama ei la patul de moarte, dar nu i-a mai adresat un cuvânt bătrânei, care a luat avionul înapoi la Mea Sha'arim fără un semn de rămas bun din partea fiicei.

— Nehamah a fost pură și imuabilă, a adăugat Ravelstein cu voce scăzută, pătrunsă de un infinit respect.

Încerc, atât cât pot, să redau singulara relație dintre Ravelstein și Morris Herbst. Timp de treizeci sau patruzeci de ani s-au aflat în contact zilnic.

— Acum, când arunc cu banii pe orice mi se năzare, am satisfacția de a mă găsi în legătură, de a putea discuta cu Morris, fără să mă gândesc la cât mă costă, îmi explica Ravelstein.

Oricum, niciodată nu se uita la facturile de telefon, mă informase Nikki. Acestea erau achitate de Leg Mason, vasta firmă de investiții care-i administra banii. Abe îi spunea lui Nikki, care-i deschidea corespondența:

— Nu-mi plac imprimările electronice, nu vreau să le văd. Nu-mi

arăta nimic din ce e sub zece milioane.

La aceste cuvinte, Nikki îşi învingea rezerva orientală şi izbucnea în râs:

— Niciun cent sub zece milioane, repeta el. Tânărul vorbea deschis cu mine pentru că niciodată nu-l presam – şi niciodată nu discutam despre bani. S-ar fi simţit, – ia să vedem, cum s-ar fi simţit? „Sfidat", cred că e cuvântul potrivit. Nikki avea blândeţea lui princiar asiatică, dar dacă-l ofensai era în stare să te mănânce de viu.

Morris Herbst, ca să revenim la el, se găsea în fruntea listei de invitaţi ai lui Ravelstein la toate conferinţele pe care le organiza. Era cel dintâi pe care-l invita şi cel dintâi care accepta. Citea câte o comunicare la fiecare dintre manifestările lui Ravelstein. Avea un aer meditativ, aşezat, stabil şi vorbea lent, fără grabă sau nervozitate. Cu barba lui albă, pătrată, – fără mustaţă – semăna cu un fermier din Michigan pe care-l cunoscusem în urmă cu cincizeci de ani. Şi Herbst studiase cu profesorul Davarr, dar cum nu cunoştea greaca, nu putea fi considerat un produs Davarr autentic. Preda Goethe, scrisese o carte despre Afinităţile elective, *dar partea curioasă era* – şi întotdeauna *există o parte curioasă – că avea o slăbiciune şi pentru cărţile de joc şi jocurile de noroc, aşa încât îl găseai frecvent la Las Vegas. Ravelstein avea o extra-predilecţie pentru imprudenţii nesăbuiţi. Şi mie îmi plăcea Herbst. N-aş putea spune de ce. Era cartofor, îşi pierdea capul chiar când juca douăzeci şi unu şi, cu toate că suferea din cauza dispariţiei soţiei lui, alerga cu limba scoasă după femei; dar niciodată nu pretindea că ar fi altfel decât era.*

Da, menţinuse familia, aşa cum îi promisese lui Nehamah, dar copiii cunoşteau toate detaliile crailâcurilor şi aventurilor lui amoroase. După moartea lui Nehamah, găseai mereu câte o femeie campată în casa lui şi cucoanele îi telefonau din toate colţurile ţării. Avea o natură calmă – un fel neabătut de a fi la locul lui. Părul alb îi era şi creţ, şi ondulat, iar faţa viu colorată. Arăta bine, dar îşi datora viaţa unei intervenţii chirurgicale pe inimă. Când îi puneai o întrebare, trebuia să aştepţi răbdător până îşi organiza răspunsul. Era în stare să stea încordat,

gândindu-se la răspuns (de câteva ori l-*am cronometrat) şi cinci minute. În conversaţii era sobru şi circumspect. Fiind de origine germană, se specializase în gânditorii germani. Dar aceştia nu-l înflăcărau niciodată la fel de mult ca femeile, şi de la moartea soţiei lui avusese o legătură durabilă cu o doamnă al cărei soţ, nu foarte răbdător, trebuise să* se *înveţe cu lungile lor convorbiri telefonice nocturne. Fără telefon, ce-ar mai fi fost viaţa spirituală a lui Morris? Ravelstein, aşa cum am mai spus, prefera expresiile franţuzeşti. Spunea*:

— *Nu* l-*aş numi pe Morris un crai. El e un real* homme a femmes. *Dacă nici asta nu e o vocaţie, atunci nimic nu e.*

În urmă cu cinci ani, medicii îi comunicaseră lui Morris că inima lui e foarte obosită. A fost trecut, cu înaltă prioritate, pe lista de aşteptare pentru un transplant. N-ar mai fi putut rezista nicio săptămână, când un tânăr din Missouri a fost omorât într-un accident. Băiatului i s-au recoltat organele. Din punct de vedere tehnic, aceste transplanturi înseamnă o imensă realizare. Dar din punct de vedere uman, Morris poartă în piept inima altui om. Poţi accepta, să spunem, o grefă de piele de la un străin compatibil. Dar inima, cred că sunteţi de acord, e cu totul altă poveste. Inima e un mister. Dacă ţi-ai văzut inima pe un ecran video, aşa cum au făcut milioane dintre noi, dacă i-ai urmărit compresiunile şi deschiderile ritmice, te întrebi cum de muşchiul ăsta perseverent e atât de fidel în funcţia lui, încă din starea uterină şi până la ultima suflare. Comprimarea şi dilatarea ritmică merg înainte de zor, orbeşte. De ce? Cum? Şi cine-i prelungea acum viaţa lui Morris Herbst? – un zăpăuc de adolescent îmbătat de viteză din Cape Girardeau, Missouri, despre care Herbst habar nu avea cine e. Nimic nu se potriveşte aici mai bine decât vechiul slogan industrial: „Piesele sunt interşanjabile". Un lucru care ne familiarizează cu realitatea modernă.

În timpul războiului, m-am gândit de multe ori că trupele ruseşti care au respins armata lui Hitler, împingând-o îndărăt prin Polonia, îşi trăgeau tăria din conservele de carne de porc din Chicago.

De ce porc? Mă rog, în cazul de faţă se potriveşte. Morris era un evreu credincios – nu chiar habotnic, dar mai mult sau mai puţin

practicant. Şi acest evreu libertin îşi datora existenţa unui tânăr care pierduse controlul motocicletei – nu cunosc împrejurările exacte ale morţii lui. Tot ce ştiu este că tehnicienii chirurgi au extras inima băiatului, care înlocuia acum inima bolnavă din pieptul lui Herbst. Şi Herbst îmi povestea că această inimă nouă aducea în viaţa lui impulsuri şi senzaţii care-i erau străine.

L-am întrebat ce vrea să spună.

Aşezat şi circumspect, cu mâinile pe genunchi, cu paloarea dispărută odată cu inima defectuoasă care urmărea să-l omoare, cu părul alb cârlionţat în jurul feţei rumene, mi-a afirmat că se simte ca un Moş Crăciun dintr-un mare magazin care-i întreabă pe copilaşi ce daruri să le aducă. Pentru că inima împrumutată se înstăpânise în centrul „uzinei lui fizice" (termenul îi aparţine), şi acum simţea că îi infuzase un nou temperament – tineresc, nesocotit, bucuros să-şi asume un risc. chiar dacă nu-l căuta cu luminarea.

— Mă simt, oarecum, ca individul ăla care-şi spune Evel Knievel şi care sare cu motocicleta Honda peste şaisprezece butoaie cu bere.

Destul de curios, îl înţelegeam, pentru că la vremea respectivă eram tratat de o terapistă care-mi spunea că organele importante din sistemul nostru emană efluvii de energie şi că ea se găsea în clipa aceea în contact cu vezica mea biliară.

— Dar eu nu mai am vezică biliară, am protestat. Mi-a fost extirpată.

— Da, dar efluviile de energie rămân – şi vor fi active cât timp vei trăi.

Vă redau toate acestea cu un dram de agnosticism, pentru că Herbst a încercat să mă convingă că nu numai inima tânărului făcuse o schimbare de trup. Organele sunt şi depozitarele unor influxuri şi impulsuri imperative – fie ele anxioase, fie fericite, după caz, şi acestea pătrunseseră în trupul lui Herbst odată cu noua inimă. Şi acum vor trebui să se împace cu forţele deja rezidente în noul lăcaş.

Dacă ar fi fost vorba de un transplant de rinichi sau de pancreas, situaţia ar fi fost cu totul alta. Dar inima are atâtea conotaţii; e centrul

emoţiilor omului – al vieţii lui mai înalte.

În orice caz, Morris, un evreu german, fusese salvat de băiatul din Missouri. Şi trebuia să mă abţin să-i cer detalii despre inima aceea originar creştină, cu energiile şi ritmurile ei – cum se adaptase la nevoile şi la particularităţile evreieşti, la durerile şi la ideile lui? Nu puteam discuta acest lucru nici cu Ravelstein, în stadiul de faţă. Nu se afla în condiţia de a-şi orienta gândurile într-o astfel de direcţie.

Maximum ce cutezam să fac era să-l interoghez pe Morris în legătură cu transplantul în sine. M-a informat că în toate statele noastre, când ţi se elibera permisul de conducere ţi se cerea să completezi un formular prin care acceptai sau refuzai să fii donator de organe în caz de accident.

— Puştiul acela, fără să stea pe gânduri, a făcut un X în dreptul acceptării – la dracu'! De ce nu? Aşa încât inima i-a fost expediată în estul ţării şi operaţia a fost executată la spitalul Mass General.

— Şi nu cunoşti nimic altceva despre puşti?

— Foarte puţin. Le-am scris o scrisoare de mulţumire părinţilor lui.

— Şi ce le-ai spus, dacă nu sunt indiscret?

— Le-am declarat, cu sinceritate, cât le eram de recunoscător, şi m-am înfăţişat ca un vajnic american, ca să nu-şi facă griji că inima băiatului lor ar fi nimerit în corpul cine ştie cărui prăpădit…

— Trebuie să-ţi dea de gândit când te trezeşti brusc înconjurat de o bandă de motociclişti, cu fulare, căşti şi ochelari de protecţie.

— Sunt călit.

— Şi familia băiatului ţi-a răspuns?

— Nici măcar o carte poştală. Dar sunt, probabil, bucuroşi că inima băiatului continuă să trăiască.

Şi-a lăsat faţa în jos, cu o privire cercetătoare. Degetele răsfirate pe tâmplă îi propteau capul – de parcă ar fi căutat răspunsuri în motivele covorului persan al lui Ravelstein sau ar fi extras din el un mesaj singular legat de miraculoasa extensie cu care fusese dăruit. Eu nu investisem nicio speranţă în covor. M-am întors la limbajul politicii

marelui oraş – se crease o situaţie stânjenitoare. Şi astfel viaţa – adică ceea ce vezi mereu, imaginile produse de viaţă – mergea mai departe. E un lucru care se lega de ceva ce-i spusesem lui Ravelstein.

Când m-a întrebat cum vedeam eu moartea, cum mi-o imaginam, i-am răspuns că o văd ca o şiştare a imaginilor. Evident, prin imagini eu înţelegeam ceea ce americanii numesc experienţe. În acel moment nu mă gândeam la imaginile care ne-au fost puse în ultima vreme la îndemână, cele recent oferite de noile tehnologii – adică urmărirea traseului digestiv sau a inimii. Inima – care, în fond, nu-i decât un grup de muşchi. Dar ce tenacitate au aceşti muşchi, care încep să pulseze încă din pântecele mamei şi *îşi menţin ritmul vreme de aproape un secol. În cazul lui Herbst, inima se poticnise pe la cincizeci de ani, dar transplantul o să-i menţină ritmul până după optzeci de ani. O dată pe an se interna în spital pentru verificări. Dar în rest, viaţa lui se desfăşura ca înainte. Avea o înfăţişare blajină, tolerantă, deschisă.* F*aţa lui binevoitoare, ca un cadran tăcut de ceasornic, încadrată de barba albă, ondulată, arăta calmă şi sănătoasă. Se uita atent la femei, le măsura siluetele, sânii, picioarele, coafurile. Era unul dintre bărbaţii care ştiu să aprecieze, care acordă meritul cuvenit calităţilor unei femei. Complimentele pe care le făcea nu stânjeneau pe nimeni, încerca o plăcere dezinteresată în a clasa femeile. Dar manierele lui de abordare erau civilizate, nu se dădea în spectacol, şi puţine femei se arătau iritate de interesul lui.*

Când a sosit Herbst, eu m-am eclipsat. Fiind prieteni de aproape o jumătate de veac, Abe şi Morris aveau, probabil, un milion de lucruri să-şi spună. Ravelstein striga din pat:

— Adu-l aici!

Aşternuturile Pratesi erau boţite la colţuri, pătura din blană de nurcă, fină şi moale, căzuse pe jos. Pe pereţi, tablourile atârnau strâmb. Mobila antică din încăpere era încărcată de mormane de haine şi teancuri de manuscrise şi scrisori. Scrisorile mă făceau mereu să mă gândesc la controversele în care era prins Ravelstein – la puternicii şi necruţătorii duşmani pe care şi-i făcuse în lumea academică. De care nu se sinchisea nici cât negru sub unghie.

Herbst s-a aplecat deasupra patului şi l-a strâns în braţe pe Ravelstein.

— Chick, adu, te rog, un scaun pentru Morris!

Am tras lângă pat scaunul de piele italienesc, cu speteaza rotundă. Nu-ţi venea să crezi că Herbst era ţinut în viaţă printr-un transplant. Arăta destul de bine încât să poată face faţă vieţii normale. Un moment aproape am bănuit că Ravelstein ar fi preferat ca acest cel mai vechi prieten al lui să fi fost invalid. Dar a fost o impresie fugitivă. Lui Ravelstein nu-i stătea în fire să aibă gânduri ascunse. El era pe moarte, fără îndoială, însă nimic nu trebuia să sugereze o atmosferă de boală. Simţea nevoia – dorea cu aprindere – să vorbească.

Am ieşit din cameră, lăsându-i pe cei doi prieteni în dormitorul pe care Ravelstein îl mobilase pentru un om de statura lui. Aproape imediat i-am auzit râzând în gura mare – îşi povesteau unul celuilalt cele mai bune (cele mai deocheate, mai murdare) anecdote pe care le auziseră în ultima vreme. Atmosfera solemnă de „ultimele zile ale lui Socrate" nu intra în stilul lui Ravelstein. Nu era momentul să încerce a fi altul – nici măcar Socrate. În asemenea clipe dorea mai mult ca oricând să fie cel ce fusese întotdeauna. Nu avea de gând să-şi păcălească ceasurile de declin pretinzând că ar fi altul.

*Când s-au aşezat la taclale, am plecat acasă şi i-am depănat lui Rosamund evenimentele zilei. Ea vorbise mult la telefon cu femeia care îi dactilografia dizertaţia. În câteva săptămâni, Rosamund urma să-şi susţină doctoratul. Studiase timp de cinci ani cu Ravelstein, aşa încât, dacă doream să ştiu ce-i datora Machiavelli lui Tit Liviu, nu av*eam *decât s-o întreb pe tinerica asta suplă, frumoasă, cu ochi albaştri migdalaţi. Dar în zilele acelea nu-mi prea păsa de datoriile lui Machiavelli. Cel mai important şi mai reconfortant lucru pentru mine era faptul că nu exista nimic din ce-i spuneam acestei femei pe care ea să nu-l înţeleagă.*

— A sosit Herbst? Probabil că au atâtea să-şi spună.

— Nu mă îndoiesc, dar în primul rând au avut să-şi spună nişte glume porcoase. E o situaţie stranie, din oricare unghi ai privi-o. Herbst cu inima altui om în pieptul lui şi Ravelstein gata să-şi ia rămas-bun de

la el. Într-un fel, glumele porcoase sunt mult mai bine venite decât o discuţie despre suflet şi nemurire. Ca să poţi afla ce se întâmplă după ce încetezi să mai respiri, trebuie să-ţi cumperi un bilet.

— Adică să mori?

— Există şi alt mijloc de a te informa?

— Ţi-a spus Nikki că doctorul Schley îl internează iar pe Ravelstein în spital?

— Mă surprinde. Tocmai a învăţat din nou să meargă. Tu ziceai că mai are cel puţin un an în faţă.

— Nu *gândeai* şi *tu* la *fel*? *m-a întrebat Rosamund.*

— Sigur, dar el n-ar accepta ca pur şi simplu să se târască înainte, în spital o să fie ferit de prieteni şi de musafiri care-i vor binele.

— Chick, el e mult mai sociabil decât tine. Adoră compania.

Nu era vorba numai de companie. Oamenii veneau la el cu problemele lor, de parcă se aşteptau ca de pe patul de moarte să li se *comunice nu ştiu ce informaţie divină.*

*Uşa dormitorului lui Ravelstein era deschisă, astfel încât put*eam *zări părul lung al lui Battle căzându-i pe umerii herculeeni, şi ghetele lui cochete, înalte până la gleznă. Chipul nu i-l puteam desluşi, dar soţia lui, evident, plângea. Era aplecată în faţă. Ce vedeam eu nu puteau fi decât lacrimi. Nutream mult respect pentru doamna Battle şi îl îndrăgeam pe soţul ei.*

Soţii Battle erau fanii lui Ravelstein. Nu asistau niciodată la prelegerile lui publice şi mă îndoiesc că-i citiseră cărţile, dar îl luau foarte în serios. Cu câţiva ani în urmă, când Battle ieşise la pensie, el şi soţia lui se mutaseră afară din oraş, în pădurile Wisconsin, unde duceau o viaţă foarte simplă, à la *Thoreau. Când veneau în oraş, Ravelstein îi invita la cină în clubul nostru sârbo-francez.*

Am făcut descoperirea că, dacă încerci să-i vezi pe oameni într-o lumină comică, îţi devin mult mai simpatici – dacă descrii pe cineva, să zicem, ca pe o ştiucă umană, obeză, râgâitoare, cu albeaţă la ochi, după aceea te înţelegi mult mai bine cu persoana respectivă, fiind conştient că tu eşti sadicul care l-*a privat de orice atribut omenesc. Şi cum* l-*ai tratat*

cu o metaforică violenţă, simţi că-i datorezi oarecare consideraţie.

După ce soţii Battle au plecat, Ravelstein (care părea contorsionat de un râs lăuntric) mi-a spus că veniseră să-i ceară sfatul.

— În legătură cu ce?

— Au venit să-mi vorbească despre planurile lor de sinucidere. S-*au scuzat că mă tulbură într-un asemenea moment.*

— Cred şi eu.

— Nu fi prea aspru cu ei, Chick. Fanteziile suicidale sunt frecvente la oamenii în vârsta. Cred că vorbeau serios.

— Ei *credeau că vorbesc serios.*

— Şi eu am gândit la fel, firește, pentru că sunt pe moarte. E un moment al naibii de nepotrivit ca oamenii să-şi reverse asupră-mi problemele lor. Ei mi-au înfăţişat-o sub forma „ce-ar fi dacă?". Socotesc eu, vorbind la modul abstract, că la vârsta lor, şi tot restul, ar fi de dorit…?

— Un pact suicidal?

— Battle era cel care-mi argumenta, iar ea puncta şi adăuga comentariile de bun-simţ. Pretindeau că aş fi singura persoană în care au încredere şi care nu o să-i ironizeze.

— Aşadar vii la un om care n-ar vrea pentru nimic în lume să moară şi-i expui proiectele tale de sinucidere.

— De săptămâni întregi Battle făcea aluzii la aşa ceva. E un om foarte inteligent, dar are un temperament prea tumultuos, pe care trebuie să-l ţină în frâu. Temperamentul îl determină să fie nearticulat. Ea e cea raţională şi a venit îmbrăcată într-un taior albastru cu două rânduri de nasturi în faţă. E micuţă. Sau poate că soţul ei supradimensionat o face să arate plăpândă. Oricum, are o mutriţă drăguţă, englezească, şi care priveşte mereu în sus. Cred că atunci când copiii se uită la ea, văd o faţă plăcută, înţelegătoare…

— Şi deci care-i baiul?

— Baiul e că îmbătrânesc. Toţi oamenii învăţaţi comit aceeaşi greşeală – îşi închipuie că natura şi solitudinea le face bine. Natura şi solitudinea sunt o adevărată otravă. Bietul Battle şi nevastă-sa sunt

deprimaţi de păduri. Asta-i prima observaţie care se cere făcută.

— Şi ce le-ai spus?

— Le-am spus că au procedat bine venind să-mi ceară sfatul. Oamenii trebuie să ceară un sfat când au gânduri de sinucidere. Cultivă asemenea gânduri sumbre pentru că nu există o comunitate, pentru că n-au cu cine vorbi.

— Poate că e felul lor de a-ţi aduce un tribut – de a spune că viaţa, fără prietenul lor Ravelstein, nu mai are nicio valoare.

— Mă rog, sunt nişte oameni dragi. Au imaginat felul ăsta ocult de a mă face să înţeleg că nu va trebui să plec singur.

— Evident că vorbesc tot timpul despre tine şi se tem că ai putea deveni arbitrul lor absent.

— Aşadar, dacă mor eu, pot să moară şi ei, a continuat Ravelstein. Dar ăsta era felul lui de a lua lucrurile în glumă.

Îi plăcea bârfa, însă interesul real pe care i-l inspirau oamenii e greu de descris. Avea o curioasă abilitate intuitivă, nu atât o pricepere de a analiza oamenii, cât un soi de divinaţie pe care o percepeai când vorbea despre anumite persoane sau când încerca să le descifreze.

— Le-am explicat că e o greşeală să faci din sinucidere o chestiune de discuţie sau de dezbatere. A argumenta pentru sau împotriva vieţii e un lucru pueril.

— Tu ai mare autoritate asupra soţilor Battle şi dacă i-ai sfătuit să nu o facă, nu o vor face.

— Ăsta nu-i stilul meu, Chick, să trec peste voinţa oamenilor.

O afirmaţie absolut neadevărată.

— Ei ţineau să fie luaţi în serios, a continuat Ravelstein. Dar, firește, nu vorbeau serios. Urmăreau să *mă* distreze *cu* practica *lor* de *dublă sinucidere.*

Ceea ce era mai verosimil.

— Le-am mai spus că ei trăiseră o mare poveste de dragoste. Un romanţ clasic.

— Şi că, deci, nu ar trebui să dezonoreze dragostea.

— Ceva de genul ăsta, mi-a confirmat Ravelstein. Cunoşti

povestea lor. După ce a dansat odată cu Battle, pe care nu-l cunoscuse până atunci, ea şi-a părăsit soţul. Şi a căzut direct în braţele lui Battle. În aceeaşi clipă amândoi şi-au dat seama că respectivele lor căsătorii au luat sfârşit… El e*ra bun pe te*renul de t*enis* şi p*e r*ing*ul de d*ans*, da*r *nicidecum un sed*ucător, i*ar *ea* nu-i *fusese niciodată infi*delă fos*tului soţ. Ba*ttle *i-a spu*s *pe dat*ă *că* o s-*o aştepte la aeroport…*

— Unde s-a petrecut întâmplarea?

— În Brazilia. Şi de atunci au trăit o viaţă fericită. Acum îmi aduc aminte totul. Avionul în care zburau a fost lovit de trăsnet. A trebuit să aterizeze în Uruguay. Şi au trăit împreună ani în şir – patruzeci de ani, fără o breşă. Soţii Battle se bizuie pe mine să recapitulez situaţiile, aşa încât le-am făcut plăcerea să le istorisesc propria lor poveste. Dintre milioane şi sute de milioane de oameni, numai lor le-a ieşit treaba bine. Au trăit o mare poveste de dragoste şi câteva decenii de fericire firească, fără efort. Fiecare dintre ei l-*a amuzat pe celălalt prin excentricităţile respective. Cum ar putea suporta să minimalizeze asemenea performanţă printr-o sinucidere…*? îmi *dădeam sea*m*a că* do*amn*a *Battle auzea ceea ce sperase să* aud*ă. Do*re*a să* m*ă* as*cul*te* ple*dând pen*tru con*tinuarea vie*ţii.*

— Dar el, Battle, nu era pe deplin satisfăcut, nu-i aşa?

*— Aşa-i, Chick. El dorea o discuţie despre sinucidere şi nihilism. Mi-am spus adeseori că fanteziile suicidale şi fanteziile criminale se contrabalansează în economia mentală a oamenilor civilizaţi. Battle nu-i un profesor desăvârşit, dar se simte dator să se răfuias*că cu *nihilismul. Nu ştie mare lucru despre nihilism, dar îl miroase în aer. A spus ceva despre oamenii de succes care sunt înclinaţi spre sinucidere pentru că văd dincolo de iluzia succesului şi vor să termine cu tot…*

— Dacă nu-ţi place existenţa, atunci moartea îţi oferă eliberarea. Dacă vrei, poţi numi şi acest lucru nihilism.

— Da. Stilul american – fără abisuri, a răspuns Ravelstein. Dar evreii simt că lumea a fost creată pentru fiecare dintre noi în parte, şi când distrugi o fiinţă omenească distrugi o lume întreagă – lumea care exista pentru acea persoană.

Brusc, mi-am dat seama că-l iritam pe Ravelstein. Cel puţin îmi vorbea cu o emfază mânioasă. Poate că zâmbeam încă de cazul soţilor Battle şi avea impresia că mă disociez *de ideea* că *distrugi o întreagă lume atunci când te distrugi pe tine. De parcă aş fi ameninţat să distrug o lume – eu care trăiam ca să văd fenomenele, eu care credeam că miezul lucrurilor se reflectă în suprafaţa lor. Afirmam* întotdeauna – răspunzând *întrebării lui Ravelstein*: „*Cum îţi imaginezi tu moartea*?" – „*Prin sistarea imaginilor*". *Vrând să spun, o dată în plus, că în suprafaţa lucrurilor se reflectă miezul lucrurilor. Spre sfârşit,* Ravelstein *atrăgea* o *droaie de vizitatori. Dar puţini dintre aceştia ajungeau în dormitor – Nikki* avea *grijă să-i selecţioneze. Printre cei importanţi se număra Sam Pargiter, a cărui prezenţă era ciudat semnificativă. Pargiter se număra printre prietenii mei apropiaţi. Prin mine citise faimoasa carte a lui Abe, asistase la prelegerile lui publice şi participase la unele dintre seminariile noastre reunite. Aprecia mult părerile şi glumele lui Ravelstein. Când conferenţia la universitate, Ravelstein, având în spate o pancartă mare pe care scria „Fumatul interzis", îşi aprindea o ţigară cu bricheta Dunhill şi declara*:

— *Celor care pleacă pentru că detestă fumatul mai mult* decât *iubesc ideile nu li se va simţi lipsa.*

Rostea aceste cuvinte cu atâta comică seriozitate şi *bună dispoziţie, încât, atunci când* l-*a auzit, Pargiter s-a îndrăgostit pe loc de el* şi *mi-a cerut să-l prezint acestui om spiritual. I-am comunicat lui Ravelstein că amicul meu Pargiter doreşte să-l cunoască.*

— *Bine,* şi *în felul ăsta o să ai o dublă garnitură de prieteni cu capul chel ca-n palmă.*

Ravelstein nu mi-a reproşat că i l-*am adus, dar reieşea limpede din felul în care-mi vorbea că, din moment ce timpul lui era acum atât de măsurat, n-ar fi trebuit să-i mai impun noi cunoştinţe.*

— *Ziceai că e preot catolic*?

— *A fost. A cerut să fie răspopit. E totuşi catolic*… Dar *şi* tu *ai* un p*rieten iezuit – p*e T*rimble.*

— T*rimble şi cu mine am împărţit un apartament la Paris şi*

ieşeam de multe ori împreună. Dar şi el a fost studentul lui Davarr, ca şi mine, aşa încât vorbim aceeaşi limbă.

— Mă rog, deşi n-am discutat asemenea lucruri cu Sam Pargiter, poţi fi convins că vine aici pentru că te-a citit şi mai fi convins că nu va încerca niciodată să obţină măcar o nouăzecime de convertire de la tine.

Privind îndărăt, descopăr că eram ciudat de interesat de toţi oamenii aceia care veneau să-l vadă pe Ravelstein în ultimele sale zile şi care, înşiraţi de-a lungul pereţilor camerei, alcătuiau un grup mare de martori tăcuţi. El nu mai avea puterea să accepte sau să respingă vizitatori. Dar pot spune că pe unii dintre ei nu i-ar fi dorit deloc acolo. Smith, unul din vechii lui rivali, şi-a făcut apariţia alături de o nevastă nouă care-l instruia la marginea patului:

— Spune-i că-l iubeşti. Haide, spune-i-o! *Şi profesorul a bolborosit moale*: *„Te iubesc”, când era limpede ca lumina zilei că-l ura. Se detestau reciproc. Ravelstein a deştărmat acest moment imposibil cu un zâmbet de aur, dar nu mai era în stare să intervină. Categoric, Smith era furios pe noua soţie. Dar nimeni nu avea autoritatea să le ceară soţilor Smith să plece de lângă pat. Aşa încât era potrivit că Pargiter, a cărui apariţie, dacă eu aş fi fost pe moarte, aş fi întâmpinat-o cu plăcere, stătea lângă uşă. Pargiter venise să aline sau pur şi simplu să fie martor – discret, şezând lângă perete şi împlinindu-şi funcţia tacit, prin însăşi prezenţa lui acolo.*

Cei de care Ravelstein avea o reală nevoie veneau regulat. Familia Flood, de pildă, soţ şi soţie, un cuplu de *care* Ravelstein *şi* Nikki *erau foarte ataşaţi. Flood făcea parte din administraţia universităţii – responsabilitatea lui erau relaţiile cu comunitatea. El reprezenta universitatea la primărie şi supraveghea sistemul de securitate al campusului – poliţia universităţii îi era subordonată. Una dintre însărcinările care-i reveneau era aplanarea conflictelor. Era un om complex, sensibil, cinstit şi inimos. Dumnezeu ştie de câte ch*estiuni *neplăcute trebuise să se ocupe în slujba comunităţii universitare. Şi nu era musai să aparţii acestei comunităţi pentru ca el să aibă grijă de tine. De pildă, salvase viaţa fiicei unui proprietar de restaurant grecesc,*

aranjându-i o intervenţie chirurgicală în ceasul al doisprezecelea. Avea reputaţia generală de a fi „un om la care puteai apela când te găseai la ananghie". Ne făcuse servicii şi mie şi lui Ravelstein. Acasă, uşile familiei Flood erau permanent deschise, ca şi *cele ale lui Ravelstein. Oamenii veneau* şi *plecau de la el fără cea mai mică formalitate. Gilda Flood şi soţul ei se iubeau unul pe celălalt. Ravelstein aprecia aceasta relaţie naivă (dar indispensabilă) mai mult decât orice altă legătură umană. Nu-i nevoie să mai explicitez. Notam, pur şi simplu, varietatea vizitatorilor veniţi să-l vadă pe patul de moarte, gândind că în momentul când Ravelstein s-ar ridica să privească, ar fi reconfortant să vadă oameni care-i erau familiari, cu care avea afinităţi – ceva ca un soi de înrudire – adică lucrul cel mai apropiat cu putinţă de o familie.*

În preajma sfârşitului, Ravelstein se arăta adeseori agasat de mine. Învăţase de la profesorul Davarr că oamenii moderni – şi, într-un fel, eu eram o persoană modernă – simplifică prea mult lucrurile. Şi le prindea bine să fie muştruluiţi – puşi să plivească puzderia de bălării a amăgirilor. Aşadar putea fi direct cu mine fără teama că mă jigneşte.

Adeseori muribunzii devin extrem de severi. Pentru că noi vom continua să fim când ei nu vor mai fi şi nu e uşor să ne ierte acest păcat. Dacă nu meritam o riglă peste palmă pentru părerea mea X, meritam cu prisosinţă să fiu plesnit peste încheieturi pentru părerea Y. Cu cât îmbătrâneşti, cu atât descoperi mai multe rele în legătură cu tine însuţi. Ravelstein ar fi profitat mult mai bine de anii care mi se îngăduiseră mie. *A recunoaşte faptele reale este lucrul cel mai mărunt pe care-l putem face. Ravelstein a socotit că tratez uşuratic păcatul sinuciderii când i-am replicat că le dăduse soţilor Battle un răspuns foarte evreiesc. Pe urmă, însă, s-a îmblânzit şi mi-a spus*:

— Oricum, am meritul că am salvat două vieţi.

În orice caz, cu ajutorul lui Rosamund, am reuşit să-mi respect promisiunea făcută lui Ravelstein. El a murit acum şase ani, tocmai când începeau marile sărbători de toamnă. Când spuneam Kaddish *pentru părinţii mei, mă gândeam şi la el. Şi în timpul slujbei de pomenire –* Yizkor *– mi-au încolţit chiar gânduri legate de portretul pe care îi*

făgăduisem să-l scriu şi m-am întrebat cum să-l aduc din condei – cum să-i descriu toanele, extravaganţele, bizareriile, felul de a mânca, de a bea, de a se bărbieri, de a se *îmbrăca, de a-şi hărţui jucăuş studenţii. Dar toate astea nu alcătuiesc decât istoria lui naturală. Unii îl vedeau ca pe un excentric pervers – rânjind, fumând, conferenţiind, copleşitor, nerăbdător, dar pentru mine a fost un om strălucit şi fermecător. Mereu gata să submineze ştiinţele sociale şi alte specialităţi universitare. Era condamnat să moară din* cauza *vieţii* sale *sexuale dezordonate. În legătură cu acest aspect a fost total sincer faţă de mine şi faţă de toţi prietenii lui apropiaţi. Se considera, ca să folosesc un termen din trecut, un invertit. Nu un „gay". Dispreţuia homosexualitatea promiscuă şi desconsidera „orgoliul de pederast". Au fost momente când pur şi simplu nu ştiam ce să fac cu aceste confidenţe ale lui. Dar pe urmă m-a ales să-i schiţez portretul şi, când mi se destăinuia, o făcea şi cu titlu de intimitate, dar şi în vederea înregistrării de date. A-şi pierde capul este apanajul celor cu suflet mare. Presupun că până şi oamenii din ziua de azi vor putea înţelege ce înseamnă suflet mare, deşi sintagma nu mai reprezintă provocarea fermă pe care o reprezenta odinioară, în orice caz, Ravelstein avea încredere în abilitatea mea de a-l descrie.*

— Poţi s-o faci cu uşurinţă, îmi spunea.

Iar eu eram mai mult sau mai puţin de acord.

În ce-i priveşte pe morţi, regula era să-i uiţi. După înmormântare, urmează un proces universal de alunecare treptată în uitare. Dar în cazul lui Ravelstein, regula nu se prea aplica. El reclama şi umplea un spaţiu mult mai important în viaţa mea şi a lui Rosamund. Ea îşi mai amintea de un text pe care-l învăţase la şcoală şi care suna cam aşa: „Întovărăşeşte-te cu cei mai nobili oameni pe care-i poţi găsi; citeşte cărţile cele mai bune; trăieşte alături de cei mai puternici; dar învaţă să fii fericit singur cu tine însuţi".

Ravelstein ar fi văzut în această maximă obişnuita bazaconie moralisto-didactică. Totuşi, în felul lui aiurit, Ravelstein era, fără îndoială, unul din „cei mai nobili oameni". Dar pentru mine, provocarea de a-l portretiza (ce termen desuet a devenit „a portretiza") se

transformase începutul cu începutul într-un calvar. Totuşi Rosamund aprecia că eram foarte potrivit pentru această misiune. Şi, într-adevăr, trecusem printr-o repetiţie a propriei mele morţi. Dar la vremea aceea ne gândeam numai la moartea lui Ravelstein.

— Toată greutatea e să începi, mă stimula ea. Aşa cum spunea Ravelstein, c'est le premier pas qui coate.

— Da. Un franţuzism pur Ravelstein, echivalent cu „îmbuteliat-conform-prevederilor", sau „sur papier timbre"*, adică în perfectă ordine legală, sanctificat de stat.*

— Uite, vezi, – exact tonul glumeţ în care spera el că ai să-l prezinţi. Lasă pe alţii să-i comenteze ideile.

— O, aşa şi *intenţionez. Latura lui intelectuală o las în seama specialiştilor.*

— Tot ce-ţi trebuie este să adopţi poziţia potrivită. Dar pe măsură ce lunile – anii – se scurgeau, mi-era cu neputinţă să găsesc punctul de pornire.

— Ar trebui să-mi vină *uşor.* „Sau *uşor sau deloc"*, *ori aşa cum zicea nu ştiu-cum-îl-cheamă, „Dacă nu sună ca un tril de pasare, mai bine deloc".*

Uneori Rosamund îmi răspundea:

— Există ceva comun între Ravelstein şi un tril de pasăre? Nu se asortează.

Tot schimbând replici de acest fel, anii treceau şi devenea tot mai evident că nu eram în stare să mă apuc de treabă, că înfruntam un obstacol titanic. Rosamund refuzase să mă mai stimuleze sau să mă sfătuiască. Era înţelept din partea ei să mă lase în voia mea.

Totuşi, continuam să discutăm aproape zilnic despre Ravelstein. Eu îmi aminteam de reuniunile din serile cu baschet la televizor, de mesele luate cu studenţii în cartierul grecesc, de expediţiile lui pentru cumpărături, de seminariile savuroase, dar serioase, pe care le ţinea. O altă femeie m-ar fi presat penibil: „În fond, ţi-a fost un prieten drag şi i-ai jurat că ai să scrii despre el" sau „Probabil că e dezamăgit acolo, pe lumea cealaltă". Dar Rosamund înţelegea că eu îmi repetam singur toate

cuvintele astea şi că mă mustram destul de des. Uneori mi-l închipuiam înfăşurat în giulgiu, zăcând lângă tatăl lui pe care-l urâse. Ravelstein obişnuia să spună:

— Istericul ăla care mă bătea la fundul gol şi scotea ţipete bălmăjite, – şi mai târziu, oricâte succese aş fi avut, îmi reproşa că nu intrasem la Phi Beta Kappa.

— Va să zică publicaseşi o carte bine primită, dar nu erai Phi Beta Kappa?

Rosamund îmi spunea uneori:

— Dacă ai scrie o schiţă numai despre acest Phi Beta Kappa şi tot l-*ar bucura pe Ravelstein în viaţa de apoi.*

Iar răspunsul meu era:

— Ravelstein nu credea într-o viaţă de apoi. Şi dacă mai există pe undeva, ce plăcere crezi că i-ar face să-şi amintească de dobitocul ăla de taică-său sau de orice aspect din ceea ce numim sfera noastră a muritorilor? Eu sunt cel care îmi imaginez că o să-mi revăd părinţii morţi pe lumea cealaltă. Şi fraţii, prietenii, verii, mătuşile şi unchii…

Rosamund adeseori dădea din cap, a aprobare. Recunoştea că avea şi ea o tendinţă similară. Câteodată adăuga:

— Mă întreb de multe ori cu ce se îndeletnicesc ei acolo, pe lumea cealaltă.

— Dac-ai face un sondaj, ai constata că majoritatea oamenilor se aşteaptă să-şi revadă morţii pe care i-au iubit şi continuă să-i iubească – adică aceiaşi oameni pe care din când în când i-au înşelat, i-au dispreţuit sau poate chiar i-au detestat şi pe care, în mod obişnuit, i-au minţit. Nu-i vorba de tine, Rosamund, tu eşti excepţional de onestă. Dar până şi Ravelstein, un om care era prea dur *ca să-şi facă asemenea iluzii, zicea…* S-a *trăd*a*t o d*ată *când mi*-a *spus că, d*intr*e toţ*i *prietenii car*e-*i sun*t *aproape, eu* p*ar cel mai ind*ic*at să*-l *urm*ez *în cur*ând*… să-l* urm*ez un*d*e! O* să-l aju*ng d*in *urmă şi o să ne* reve*d*em*?…*

— Nu *poţi* specula *pe* baza *unei asemenea remarce, m-a întrerupt Rosamund.*

— E uşor să demonstrezi că la originea acestor iluzii stă o

dragoste copilărească. Ăsta-i felul meu de a recunoaşte, cu o jumătate de secol întârziere, că nu am văzut-o pe mama mea când s-a sfârşit. Freud ar *respinge* un *asemenea gând, considerându-l sentimental şi stupid. Dar Freud era medic, şi medicii din secolul al XIX-lea erau foarte aspri cu sentimentele. Ei susţineau că fiinţa umană reprezintă o doză de componenţi chimici în valoare de vreo şaizeci şi doi de cenţi – erau nişte raţionalişti severi şi nişte indivizi intransigenţi.*

— Dar Ravelstein era departe de a fi credul.

— Bineînţeles. Să mergem însă un pas sau doi mai departe – am să-ţi mărturisesc un gând trăsnit de al meu. Mă întreb cum s-ar întâmpla. Dacă aş scrie amintirile mele despre Ravelstein, atunci n-ar mai exista nicio barieră între moarte şi mine.

Rosamund a izbucnit în râs.

— Vrei să spui că îndatoririle tale ar lua sfârşit, că n-ai mai avea nicio raţiune de a trăi?

— Nu, nu. Din fericire te-aş avea pe tine ca raţiune de viaţă, Rosamund. Ce încerc eu să spun e că, potrivit cu vederile lui Ravelstein, nu mai am nimic altceva *de făcut în* viaţa *asta* decât *să-l comemorez pe el.*

— E într-adevăr un gând straniu.

— El avea certitudinea că mi-a oferit un subiect mare – subiectul subiectelor. Ceea ce e ciudat. Dar eu n-am pretins niciodată că aş fi o persoană raţională, modernă. O persoană raţională nu şi-ar da întâlnire cu morţii în zona crepusculară – oriunde ar fi aceasta.

— Şi *totuşi,* a *stăruit Rosamund,* faptul *că acest gând e atât de persistent te obligă să ţii seama de el.*

— Dar de ce eu? Aş putea să-ţi înşir, în mai puţin de un minut, alţi cinci oameni mai calificaţi decât mine ca să scrie despre el.

— Despre ideile lui, da. Dar probabil că nu i-ar da destulă culoare. Pe de altă parte… voi *doi v-aţi împrietenit des*tul *de* târziu *în* viaţă *şi, de* obicei, oa*men*ii *mai vârs*tnici *nu se* ataşează*…*

Poate că ea voia să sugereze că vârstnicii nici nu se pot îndrăgosti. Că nu sunt în stare să-şi dibuiască drumul în câmpul

magnetic în care nu au ce căuta.

— Timp de un an sau doi m-a tracasat pentru că Vela şi cu mine ne vedeam atât de des cu Radu Grielescu şi cu soţia lui.

— Ei vă invitau?

— Ne duceau la restaurante bune – oricum, la cele mai *scumpe*. Vela *se* delecta *cu sărutatul mâinilor, reverenţele,* foiala *în jurul doamnelor, buchetele de flori prinse la corsaj, toasturile. Îi plăceau la nebunie. Şi Grielescu îi oferea regulat asemenea spectacol*. Ravelstein *era* extrem *de curios în legătură cu acele seri. Susţinea că Radu făcuse parte din Garda de Fier. N-am prea dat atenţie acestui fapt. Nu i-am sesizat implicaţiile şi asta* l-*a indignat pe Ravelstein*.

— Nu l-ai perceput ca nazist?

— Ravelstein *a* mers *şi* mai *departe, poves*tindu-*mi că, în urmă cu zece ani, Grielescu fusese programat să ţină nişte prelegeri la Ierusalim şi invitaţia a fost anulată. Dar nu ştiu cum, nici treaba asta nu mi-a deschis ochii. Probabil că eram prea distrat ca să pot pune lucrurile cap la cap. Uneori îmi închid receptorii şi hotărăsc să nu mai văd ceea ce e de văzut. Ravelstein, normal, a observat la mine această carenţă. Numai eu n-am observat-o. Voia să ştie care era atitudinea lui Grielescu şi i-am povestit că la masă ţinea dizertaţii despre istoria antică, îşi umplea pipa, aprindea o sumedenie de chibrituri, îşi încleşta pipa ca s-o împiedice să tremure şi, pe urmă, degetele care ţineau chibritul tremurau de două ori pe atât. Îşi îndesa mereu în pipă tutunul rebel. Şi când tutunul nu se lăsa presat, nu avea destulă forţă în degetul mare ca să-l bătucească. Cum ar putea un asemenea om să* fie *primejdios* din *punct* de *vedere politic*? *Manşetele hainei îi atârnau până la încheieturile degetelor*.

— Bănuiesc că pe Grielescu îl avantaja să fie văzut în public cu tine, a comentat Rosamund. Dar aşa eşti tu, Chick, nu vezi pădurea din cauza copacilor.

— Exact aceeaşi observaţie a făcut-o şi Ravelstein mai târziu. Mă mir şi *eu că m-am lăsat folosit*.

— Urmăreai să-i faci pe plac soţiei tale. Ţineai să aibă o părere

bună despre tine. Şi probabil că Ravelstein a simţit că te-ai lăsat dus. Că ai ales calea cea mai uşoară…

*— Mă consolam, cred, spunându-mi ca totul nu-i decât o absurditate franco-balcanică. Într-un fel, nu-i puteam lua în serios pe fasciştii din Balcani. Când se aducea nota de plată, Radu sărea de pe scaun să pună el mâna pe ea. Devenise un joc, eu niciodată nu a*veam *voie s-o verific. Şi unul din lucrurile care mă dădeau gata era că plătea întotdeauna cu bancnote imaculate, neşifonate, proaspăt scoase de la bancă, şi părea să nici nu se uite măcar la totalul notei. Când ai fost crescut ca mine, în anii de criză, nu-ţi poate scăpa o astfel de atitudine.*

— Şi-l distrai pe Ravelstein cu descrierile tale.

— Încercam. Dar nu-l interesau pipele şi manierismele. Mă aştepta pe mine să ies din ceaţă.

— Mă rog, tu erai biograful ales de el. Şi nu-i plăcea să vadă că te urneai lent.

— Sigur că nu. Când mi-a povestit că invitaţia lui Radu la *Ierusalim* fusese *contramandată, nici măcar nu i-am cerut amănunte, îmi dau seama că am scăpat trenul.*

— Ei, când te-a ales să scrii despre el nu a considerat că eşti fără cusur.

*— În ce priveşte chestiunile de bază, amândoi eram de acord, atât cât părea posibil ţinând seama de ignoranţa mea. El avea suportul clasicilor. Eu, desigur, nu-l aveam, dar când greşeam, nu-mi folos*eam *energia ca să-mi acopăr erorile. Am învăţat, în viaţă, ce prostie e să stărui că ai avut dreptate.*

— Simţeai nevoia să ai dreptate dar nu puteai şi să te sustragi şi, totodată, să ai dreptate.

— Planul Velei era ca Grielescu să ia locul lui Ravelstein. Dar la Paris, când Abe a dat buzna în camera noastră şi a surprins-o în furou, Vela a fugit în baie – avea un fel curios de a fugi, ţop-ţop, pe vârfuri – şi a încuiat uşa după ea. După aceea mi-a cerut s-o rupem cu Ravelstein.

— Ceea ce a fost foarte neplăcut.

Când vorbea despre Vela, Rosamund era întotdeauna reţinută şi

circumspectă.

— Asta s-a întâmplat când Vela a chemat-o pe mama ei? *A adus-o la Paris*?

— Nu, nu. *Bătrâna murise cu câţiva ani înainte*. *Totuşi intuieşti corect*. *Vela apela la mama ei ca să netezească – cum să le numesc*? *– relaţiile umane*. *Ea* nu *avea* acest *talent*. *Oricum*, bătrâna *mă detesta*. *Faptul că avea un ginere evreu i-a otrăvit bătrâneţile*.

— Ei, acum ai pus degetul pe rană, a replicat Rosamund. *Iei în consideraţie tot felul de probleme şi o uiţi pe cea mai importantă*. *Ai pornit de la chestiunea evreiască*.

— Desigur, în jurul ei se învârteşte conversaţia – ce înseamnă pentru evrei faptul că milioane şi milioane de oameni le doresc moartea. *Restul umanităţii i-a izgonit*. *Hitler a rămas de pomină cu declaraţia că*, atunci *când va ajunge la putere, va* instala *rânduri*, rânduri *de* spânzurători *în Marienplatz din München şi evreii, până la cel din urmă, vor atârna acolo*. *Evreii au fost paşaportul lui Hitler pentru venirea la putere*. *Nu a avut şi nici nu i-a trebuit un alt program*. *A devenit cancelar unind Germania şi o bună parte din Europa împotriva evreilor*. *Oricum*, în *ce-l* priveşte *pe Grielescu, nu cred că era un antisemit înrăit, dar, când a fost chemat să-şi spună cuvântul, şi i-a spus*. *A avut un vot şi a votat*. *Şi aşa cum a observat Ravelstein, eu am refuzat datoria neplăcută de a mă gândi la aceste lucruri*.

— Nu ştiai de unde să începi?

— Mă rog, în ce mă priveşte, a trebuit să duc o viaţă evreiască în limba americană, care nu-i o limbă propice pentru gânduri negre.

— Ai *discutat* vreodată *cu Ravelstein despre această forţă a cruzimii*?

— Se poate. *Abe avea un caracter mult mai vesel decât al meu – avea o concepţie deschisă, luminoasă, asupra vieţii*. *Era mult mai apropiat de normalitate*. *Dar, pe de altă parte, numai inocent nu era*.

— Eu l-*am studiat cu el pe Tucidide, a răspuns Rosamund*. *Şi îmi aduc aminte că ne vorbea despre ciuma din Atena şi despre aruncarea pe rugurile funerare, claie peste grămadă, a cadavrelor părinţilor sau*

surorilor. Dar niciodată nu a legat aceste imagini lugubre de mormanele de morţi din secolul douăzeci – la cursuri n-a făcut una ca asta. Tu îţi aminteşti să fi spus ceva?

— Cum îţi imaginezi că un om ca Ravelstein – mereu conştient că e pe moarte – şi-ar fi putut potrivi existenţa lui precară cu gândul la milioane de oameni nimiciţi în secolul nostru. Nu mă gândesc la luptătorii, la ţăranii, la chiaburii ruşi, la burghezii, la membrii de partid şi la acei oameni socotiţi eligibili pentru lagărele de muncă, pentru moartea în gulaguri sau în lagărele de exterminare fasciste – oameni uşor de recoltat şi de expediat în vagoane de vite. În mod normal, nu la aceştia s-ar fi oprit Ravelstein. Ei erau obişnuiţii „înfrânţi", oamenii de care guvernele nu aveau niciun motiv să se preocupe – era ceea ce cineva definise o dată drept „o societate pe *nisipuri mişcătoare", care-şi sugea victimele în adâncuri şi le îneca sau le sufoca. Calea cea mai scurtă cu asemenea oameni era să te descotoroseşti grabnic de ei, să-i prefaci în hoituri. Pe lângă aceştia, mai erau şi evreii, care-şi pierduseră dreptul la existenţă şi cărora călăii le spuneau doar atât: „Nu există niciun motiv pentru care să nu mori". Şi astfel, de la gulagurile din Rusia asiatică şi până pe coasta Atlanticului, a existat un record de distrugere sau ceva ca o anarhie diseminatoare de moarte. Trebuie să ne gândim la aceste sute de mii de oameni omorâţi pe temeiuri ideologice – adică sub un pretext de raţionalitate. O acţiune raţională înseamnă o manifestare de ordine, are fermitatea unui scop. Dar acţiunile militare germane au fost cele mai demente forme de nihilism. Potrivit lui Davarr, care era un mare analist, militarismul a generat cel mai sângeros şi mai smintit zel ucigaş* revanşard. *Era clar pentru ei că a executa ordinele presupunea, implicit, că întreaga responsabilitate le revenea celor din vârf, sursei ordinelor. Şi, în felul acesta, fiecare se simţea absolvit. Dar erau cu toţii nebuni de legat. Iată modul prin care cei din Wehrmacht s-au sustras de la răspunderea pentru crimele lor. Să presupunem că acestea au fost metode civilizate pentru atenuarea unei conduite vinovate, mi-a spus o dată Ravelstein. Şi apoi a adăugat: „Ce spun eu sunt cai verzi pe pereţi". El avea întotdeauna păreri ferme în legătură cu toate problemele, dar*

spre sfârşit, când se referea evaziv la condiţia lui, părea mai curând trist decât ironic. Nu-i aşa, Roşie?

— Dar nu-şi îngăduia să plonjeze pentru multă vreme în tristeţe.

— Mă rog, se poate vorbi însă de o dorinţă generală de a trăi, de a convieţui cu nimicirea a milioane de oameni. Secolul avea predispoziţia de a accepta aşa ceva. Pe front, eşti acoperit de încuviinţările speciale acordate soldaţilor. Dar mă gândesc la marile populaţii ale morţii din gulaguri şi din lagărele germane… De c*e* a s*ubscris – n*u găs*esc alt cuvânt – se*col*ul nos*tru la atâ*ta dis*trugere? Pe toţi ne păleşte un soi de amorţeală când ne gândim la asemenea fapte.*

Această conversaţie specială poate fi localizată în timp la vreo *doi ani de la moartea lui Ravelstein. După infecţia Guillain-Barré , s-a străduit cu râvnă să reînveţe să meargă şi să-şi folosească mâinile. Ştia că va trebui, până la urmă, să capituleze, dar* o *făcea selectiv. Nu avea importanţă că nu putea manevra maşina de cafea, dar avea nevoie de mâini ca să se bărbierească, să facă însemnări, să se îmbrace, să fumeze, să iscălească cecuri. E ştiut că, dacă nu-ţi dai singur silinţa să te însănătoşeşti, eşti un repudiat, un om sfârşit. În dimineaţa când Ravelstein şi cu mine am nimerit peste arbuştii împănaţi cu papagali care se îndopau cu boabe roşii şi vânturau zăpada, patul de spital cu triunghiul de oţel a fost demontat şi mutat din dormitorul pacientului.*

— Slavă Cuiva, a exclamat el când patul încărcat în lift a dispărut din raza vizuală. Nu vreau să mai văd maşinăria aia în viaţa mea.

Mergea singur – nu chiar echilibrat, dar era o întruchipare a lui Lazăr, dacă a existat vreodată una. Te-ai sculat din groapă şi dai peste un întreg trib de papagali verzi, nişte păsări tropicale care supravieţuiesc în iarna din Midwest. Ravelstein a rânjit şi mi-a spus:

— E o performanţă cu un oarecare aer evreiesc. Pe urmă, deşi ştiinţele naturii nu-l interesau aproape deloc, mi-a cerut să-i explic încă o dată cum de se înmulţiseră atât de uluitor. Brusc, am devenit expert în natură. Aşa încât i-am descris din nou săculeţele acelea strâmte care spânzură din copaci şi de pe stâlpii de electricitate. Asemenea unor ciorapi de nailon întinşi, cuiburile astea care adăposteau ouă se lungeau

uneori până la vreo zece metri.

— Adăposturile lor te duc cu gândul la casele de pe coasta de est, i-am spus.

— Hai să-i cerem lui Nikki să facem un tur cu maşina, să-i vedem. Unde-i cartierul lor general?

— În Jackson Park. Dar există o colonie mare într-o alee de pe Strada 54.

Dar până la urmă nu ne-am mai dus să vedem aşezările papagalilor, tuburile acelea legănătoare, stratificate, în care se cuibăreau. Pentru că data următoare când l-am mai întâlnit, Ravelstein m-a anunţat că el şi Nikki pleacă la Paris.

— Dar ce v-a venit?

Evident pusesem o întrebare stupidă şi jignitoare, iar Ravelstein era dezamăgit de mine. Însă obişnuia să-şi protejeze prietenii buni. Şi era firesc să mă protejeze şi pe mine.

— Cei de la spital spun că pot pleca.

— Aşa spun?

Raţionamentul doctorilor era transparent. Deşi Ravelstein nu mai avea mult de trăit, putea să reziste încă la un zbor. Parisul era una dintre marile lui bucurii. Avea prieteni buni acolo şi tot felul de treburi omeneşti încă neterminate. Dacă dorea cu atâta ardoare să plece la Paris, de ce să nu-l lase? Doctorii socoteau că o călătorie de zece zile n-avea ce să-i strice. Pentru mine, douăzeci şi cinci de ore de zbor ar fi fost cumplit de obositoare, dar Ravelstein avea să străbată aeroporturile în scaunul lui pe rotile şi, spre deosebire de mine, zbura la clasa întâi. Ca să fiu însă sincer, trebuie să recunosc că mi se părea total lipsit de seriozitate ca un muribund să plece la Paris. Şi nimeni n-ar fi putut spune ce înseamnă exact „putea să reziste" într-un caz ca al lui Ravelstein. Zbura oare cu 727 sau avea nişte puternice aripi personale ascunse sub haină?

Şi cu toate că Ravelstein era dezamăgit de mine, nu cred că era şi surprins, între noi se stabilise premisa fermă că nu exista nimic prea tainic sau prea ruşinos ca să nu poată fi mărturisit, şi nu exista nimic ce

nu i-aş fi putut spune. În parte, acest lucru însemna că nu exista nimic ce el nu ar fi putut detecta singur. Aşa încât ar fi înţeles oricum că nu eram de acord cu Parisul. Un liber-cugetător evreu spunea despre Paris: wie Gott in Frankreich. *Ceea ce vrea să însemne că până şi* Dumnezeu *îşi petrece vacanţele la Paris. De ce? Pentru că francezii sunt atei, deci printre ei poate şi Dumnezeu să se odihnească, să fie un* flâneur, *ca orice turist.*

Până la sfârşit eu n-am înţeles că Ravelstein avea la Paris o a doua viaţă, o viaţă suplimentară. S-a întors din acea scurtă călătorie de rămas-bun mai vesel, fără să vorbească despre prietenii lui francezi, dar cu aerul că îndeplinise ceea ce avusese de îndeplinit.

Totuşi, am fost informat că doctorul Schley hotărâse ca Ravelstein să se interneze din nou pentru „alte analize". Nikki mi-a confirmat informaţia, dar a adăugat că rezerva pe care o voia Ravelstein nu era disponibilă până săptămâna viitoare. Duminică a dat iar o petrecere – pizza şi bere, în stil de picnic, cu pahare şi farfurii din plastic. Cumpărase un nou echipament video – dernier cri, *spunea el (până şi eu preferam expresia asta decât „cel mai sofisticat nivel tehnologic") – şi cântăreţii şi instrumentiştii erau expuşi în mărime naturală, aureolaţi de o lumină de junglă tropicală. Filmul pe care-l alesese Ravelstein reprezenta una dintre operele lui preferate*: Italianca în Alger *de Rossini. Instrumentiştii şi artiştii apăreau în cadre plate, subţiri, înalte, largi, insuportabil de reale – artă reînarmată de tehnologie, cum spunea Ravelstein. Feţele cântăreţilor erau colorate ca sticla veneţiană, iar camerele te introduceau până în ochii lor frumoşi negri sau chiar până la dinţii lor. Ravelstein, înfăşurat în haina lui de casă din păr de cămilă, stătea întins pe şezlong, admirând şi explicând noul echipament – şi râzând de ignoranţa profanilor. Dar nu era în formă şi apăsa întruna butonul care amuţea sunetul pentru a se face auzit. Până la urmă, însă, oboseala* l-*a răzbit, iar Nikki* l-*a ajutat să se ridice şi* l-*a condus în dormitor, scuzându-se*:

— S-a obosit prea tare. A crezut că poate să sară peste siestă, şi uite că n-a putut.

Muţenia aparatului video şi Ravelstein, tăcut şi contemplând poate în gând, dintr-un unghi nefamiliar, aspectele bolii şi ale morţii, l-*au urmat pe Nikki afară din cameră. L-am culcat în patul cu saltea de puf şi cuverturi de mătase. Când şi-a lăsat capul pe pernă,* l-*am învelit cu toate pledurile moi. Apartamentul s-a golit curând. Când mai soseau musafiri întârziaţi, Nikki apăsa pe buton ca să ţină uşa liftului deschisă şi le spunea*:

— Abe ar fi fost atât de fericit să vă vadă, dar a luat fel de fel de medicamente şi nu ştie singur pe ce lume e.

A doua zi, când Ravelstein a adus vorba, l-*am informat*:

*— Nikki a procedat cu mult tact. N-a răspuns la nici*o *întrebare.* Dar *petrecerea s-a destrămat foarte curând.*

— Nikki nu răspunde niciodată la întrebări. Din toate colţurile se ridică întrebări mute, dar el nu le ia în seamă. Acest lucru presupune o anumită doză de tărie.

— El a închis noul video. Cred că eu nu m-aş fi priceput s-o fac.

În ultimele zile petrecute de Ravelstein acasă, i-am ţinut de multe ori companie, dimineţile. Întrucât locuiam pe aceeaşi stradă şi nu aveam un program regulat, veneam imediat după micul dejun. Nikki, care se ducea la culcare la patru dimineaţa, dormea dus până la zece, iar Ravelstein, lipsit de tovărăşie, moţăia, cu picioarele răschirate. Doctorii îl drogau (*adică îl tranchilizau*)*, dar asta nu-l împiedica să gândească – să privească felurite probleme sub aspectul lor originar. Şi chiar atunci când era aţipit, puteai învăţa multe despre el urmări*ndu-*i chipul specific evreiesc. Nu ţi-ai fi putut imagina un receptacul mai bizar pentru un intelect mai bizar, într-un fel, calviţia lui singulară, totală, aproape geologică, îţi sugera că nu se ascunde nimic îndărătul ei. Obişnuia să spună – preferând, ca întotdeauna, să o spună în franţuzeşte – că avuse un* succes foii, *dar că acum se orienta spre cimitir.*

Cu toate că eram cu câţiva ani mai în vârstă decât el, se considera a fi profesorul meu. Mă rog, asta era meseria lui – era un educator. Niciodată nu se prezenta ca filozof după el, profesorii de filosofie nu sunt filosofi. Dar se bucurase de o instrucţie filosofică şi învăţase cum ar

trebui trăită o viaţă de filosof. Despre acest lucru vorbea filosofia şi din această pricină îl citeai pe Platon. Dac-ar fi fost să aleagă între Atena şi Ierusalim, adică între cele două importante surse ale unei vieţi mai înalte, ar fi ales Atena, cu tot respectul pentru Ierusalim. Dar în ultimele lui zile de viaţă voia să vorbească despre *evrei, nu despre greci.*

Când i-am atras atenţia asupra acestei modificări de predilecţii, mi-a răspuns iritat:

— De ce să nu vorbim despre evrei? În Sud, oamenii discută despre Războiul Civil mult mai mult decât o făceau acum o sută de ani; or, în zilele noastre au fost stârpiţi milioane de oameni, cei mai mulţi dintre ei deloc diferiţi de tine sau de mine. Nu avem voie să le întoarcem spatele. Moise a comunicat cu Dumnezeu care i-a dat instrucţiuni, iar legătura dintre ei durează de milenii.

Ravelstein a speculat din belşug pe această temă. A afirmat că evreii au fost folosiţi pentru a înfăţişa întregii specii măsura ticăloşiei omeneşti.

— Li se spune oamenilor că va începe o fericită eră nouă dacă va fi desfiinţată clasa conducătoare sau burghezia, dacă se vor raţionaliza mijloacele de producţie, dacă se va aplica eutanasia la bolnavii incurabili. Şi în faţa unor minţi astfel pregătite, vii şi le propui exterminarea evreilor. Şi se produce un start substanţial. Sunt ucişi peste jumătate din evreii Europei. Iar tu şi cu mine, Chick, ne numărăm printre supravieţuitori.

Cuvintele lui Ravelstein nu au sunat chiar aşa. L-am parafrazat. De fapt, a spus că noi, ca evrei, ştim acum la ce ne-am putea aştepta.

— Şi nu e cu putinţă să prevezi din care colţ va izbucni scânteia data viitoare. Din colţul francez? Nu, nu, nu din Franţa. Francezii şi-au avut porţia lor suficientă de sânge în secolul al XVIII-lea; nu s-ar împotrivi să se întâmple, dar nu ei o vor face. Oare ruşii? Protocoalele Sionului au fost o mistificare pusă la cale de ruşi. Dar parcă nu de mult îmi povesteai ceva despre Kipling.

— Da, Kipling, un scriitor admirabil, am răspuns. Cineva mi-a făcut rost însă de o culegere din scrisorile lui şi, într-una din ele, are un

acces de furie împotriva lui Einstein. Era la începutul secolului. Spunea că evreii au deformat destul realitatea socială în scopurile lor evreieşti. Şi nemulţumindu-se cu atât, venea acum şi Einstein să desfigureze realitatea fizică cu acea teorie a relativităţii şi, astfel, evreii încercau să dea o întorsătură evreiască, falsificatoare, întregului univers fizic.

— Va trebui să-l ştergi pe Kipling de pe lista autorilor tăi favoriţi, a ripostat Ravelstein.

— Nu, nu ne putem permite să alcătuim un index evreiesc, în primul rând, nu l-*am putea impune niciodată, nici măcar cititorilor evrei. Cine s-ar putea aştepta ca tu să renunţi la Celine*? *Apropo, ţi-am împrumutat exemplarul meu din* Les Beaux Draps.

— N-am putut să-l citesc.

— Parcă aveai o slăbiciune pentru nihilişti, i-am spus.

— Bănuiesc că această slăbiciune se datorează faptului că nihiliştii nu debitează minciuni intelectuale, îmi plac cei care acceptă nihilismul ca pe o condiţie de viaţă şi *trăiesc conform acestei condiţii. Dar nu suport nihiliştii intelectuali, îi prefer pe cei care trăiesc deschis cu infamiile lor. Nihiliştii naturali.*

— Celine recomanda ca evreii să fie exterminaţi ca bacteriile. Vorbea medicul din el, presupun. În romane, influenţa artistică îl înfrânează, dar în publicistică e un ucigaş sadea.

Aici discuţia noastră s-a întrerupt, pentru că din nou o ambulanţă silenţioasă a tras la poarta lui Ravelstein şi sanitarii, familiarizaţi cu locul, au apăsat pe butonul liftului de serviciu. Ravelstein intrase şi ieşise de atâtea ori din spital, încât îşi propusese să nu mai dea atenţie faptului.

Doctorul Schley nu discutase niciodată cu mine despre boala lui Ravelstein. Era unul dintre medicii aceia superconştiincioşi – scund, rigid, acvilin, eficient. Cât păr îi mai rămăsese era pieptănat în sus, ţeapăn, în stilul indienilor iroquois. *Nu-mi datora nicio explicaţie medicală. Nu eram rudă de sânge cu Ravelstein. Dar, în ultimul timp, Schley se convinsese că eram prieteni intimi şi începuse să-mi transmită nişte semnale mute – ceea ce o doamnă din Paris, pe care o cunoscusem*

cu zeci de ani înainte într-un music hall ABC, mă învăţase că se numeşte chanson à la carpe. *Se pare că nimeni nu mai auzise această expresie, dar eu jur pe ea, – doi peşti mari, înotând în mijlocul băşicuţelor de apă, comunicând între ei prin deschiderea mută a gurilor. În acest fel mi-a dat de ştire doctorul Schley că zilele lui Ravelstein erau numărate. Şi Rosamund mă avertizase*:

— S-ar putea ca acesta să fie ultimul drum al lui Ravelstein la spital.

Ştiam. Şi Nikki, firește, ajunsese la aceeaşi concluzie. Petrecea ore întregi făcând comisioane, preluând telefoane. Nikki, şi nu infirmierele, îl bărbierea cu aparatul de ras electric, în timp ce Ravelstein, cu ochii închişi, îşi lăsa capul pe spate ca să-i ofere bărbia. O cupă mică de plastic sub nas îl aproviziona cu oxigen.

— Situaţia nu arată prea bine, nu? mi-a murmurat Nikki în coridor.

— Nu arată bine.

— Are un mesaj pentru avocatul lui. Şi mi-a cerut să-l chem pe Morris Herbst.

Ştiam cu toţii că boala lui nu avea leac. Penultima oară când fusese spitalizat, Ravelstein ţinuse seminarii improvizate cu studenţii săi, prezidând din pat. Pe atunci, vodevilul predării funcţiona încă. Chiar şi acum studenţii stăteau în sala de aşteptare, sub luminatorul imens, în speranţa că vor fi chemaţi, dar, deşi se interesa ba de unul, ba de altul, spunându-le pe nume, nu mai preda şi nu mai ţinea sfat. Fapt este că eu *puteam întrezări primele semne ale morţii în mişcările lui – în capul care devenise o povară pentru gât şi pentru umeri, în modificarea culorii feţei, mai ales sub ochi. Părerile lui deveniseră mai concise, se interesa mai puţin de sentimentele tale, aşa încât era de dorit să te menţii la subiecte neutre. Mi-a repetat iarăşi în legătură cu Vela*:

— Ai trişat – ai încercat să-mi vinzi un contur vopsit al femeii, ca siluetele alea de carton ale actorilor care erau expuse pe vremuri în holurile cinematografelor. Ştii, Chick, tu pretinzi uneori că nu există nimic ce nu mi-ai putea spune. Dar mi-ai falsificat imaginea fostei tale

soţii. Ai să spui că ai făcut-o de dragul căsătoriei, dar ce fel de moralitate mai e şi asta?

— Perfect adevărat, i-am răspuns.

Mă demascase la sânge. Ar fi putut să adauge, atunci când îl acuzam că îi accepta mai curând pe nihilişti decât pe contemporanii săi academici cu „înalte principii" că, cel puţin, nihiliştii nu făceau caz de anumite deformaţii mic-burgheze, de falsuri şi de ipocrizii, pe care să le ridice la nivelul de înaltă conduită şi chiar de frumos.

Nikki, aşa-zisul fiu chinez al lui Ravelstein, care nu avea nicio contingenţă cu asemenea discuţii, stătea lângă noi ca să-i şteargă faţa. Nikki se îndepărta de pat doar când veneau tehnicienii pentru radiografii sau când i se lua sânge. Din când în când, îmi lăsam mâna pe capul chel al prietenului meu. Am fost surprins să constat că avea o invizibilă mirişte ţepoasă pe cap. Se pare că preferase o chelie totală decât un păr rărit, şi îşi rădea capul ca şi *obrajii. În orice caz, şi capul i se rostogolea către groapă.*

— E întuneric afară *sau sunt eu într-o dispoziţie sumbră? m-a întrebat Ravelstein.*

— Nu-i dispoziţia ta de vină. Cerul e acoperit de nori groşi.

Era neobişnuit pentru Ravelstein să se intereseze de vreme; vremea se adapta la ceea ce gândeau oamenii, singurii care contau, şi uneori mă critica pentru că „mă preocupam de condiţii exterioare", când mă uitam la nori.

— Te poţi bizui pe natură că o să facă ceea ce a făcut de când e ea. Crezi că te poţi repezi la natură ca să furişezi o privire în *măruntaiele ei? mă mustra.*

Dar asemenea momente luminoase erau tot mai rare acum. De cele mai multe ori părea a fi în comă şi Rosamund îmi şoptea îngrijorată: – E încă printre noi?

Adeseori nu-i puteam răspunde cu certitudine. Ni se repetase de nenumărate ori că nu va putea supravieţui şi zăcea, respirând neregulat, cu o măsuţă încărcată de sticluţe medicinale alături de capul încadrat de urechile mari care-ţi săreau în ochi. Uneori aveai impresia că prefera

*să moţăie în drum spre moarte. Poate că va urmări un şir de gânduri pe care nu ţinea să le discute. El se dedicase celor doi poli ai vieţii umane: religia şi politica, după cum i-a definit Voltaire. Ravelstein nu credea în seriozitatea intelectuală a lui Voltaire, dar era de acord că, uneori, explica lucrurile într-un mod foarte convenabil. Şi Ravelstein cel de azi ar fi adăugat că Voltaire, cel faimos pentru campaniile lui – „*Ecrasez l'infame!*" –, îi ura violent pe evrei. Mai putea fi observată şi o altă discordanţă fizică. Trupul culcat al lui Ravelstein era uriaş, el măsura doi metri şi ceva, iar halatul pe care-l purta, croit să le ajungă celorlalţi pacienţi până la glezne, abia de-i atingea genunchii. Buza lui de jos, mare şi cărnoasă, avea o curbură afectuoasă, dar nasul trona sever. Respira pe gură. Pielea avea o textură de gris fiert.*

Îmi dădeam seama că urmărea în mintea lui o procesiune de idei iudaice sau de esenţe iudaice, în aceste zile nu-i mai pomenea în nicio discuţie pe Platon sau Tucidide. Acum clocotea în el Scriptura. Vorbea despre religie şi despre dificilul proiect de a fi om în adevăratul sens al cuvântului, de a deveni om şi nimic altceva decât om. Uneori era coerent. De cele mai multe ori pierdea şirul.

Când i-am menţionat toate acestea lui Morris Herbst, mi-a răspuns:

— Mă rog, atâta timp cât mai pâlpâie un fir de viaţă în el o să continue să vorbească – asta e funcţia lui prioritară, pentru că vorbirea lui e legată de marele dezastru.

Am înţeles ce voia să spună. Războiul făcuse clar un anumit lucru: că aproape întreaga omenire a fost de acord că evreii nu au dreptul să trăiască.

E o idee care-ţi pătrunde în sânge.

Alţi oameni pot avea opţiuni – atenţia le este solicitată când de o soluţie, când de alta, dar când sunt asaltaţi de felurite soluţii aleg în conformitate cu înclinaţiile lor. Însă pentru „poporul ales" nu există alegere. Nu s-a mai pomenit şi nu a mai fost simţit niciodată un asemenea volum de ură şi de negare a dreptului la viaţă, iar voinţa care a voit stârpirea evreilor a fost confirmată şi justificată de un vast

asentiment colectiv, în sensul că lumea ar fi mai bună în urma pieirii şi extincţiei lor. „Rismus" era cuvântul prin care profesorul Davarr definea cruzimea, ura, hotărârea de a debarasa omenirea de această populaţie inoportună prin azvârlirea ei în cuptoare şi gropi comune. Nu-i nevoie să mergem mai departe cu speculaţiile. Dar oameni ca Herbst şi *ca Ravelstein au ajuns la concluzia că e cu neputinţă să te scuturi de originile tale, e cu neputinţă să nu rămâi evreu. Ravelstein şi Herbst, urmând teoriile profesorului lor Davarr, gândeau că evreii sunt martorii istorici ai absenţei mântuirii.*

Şi acum, pe patul de moarte, depănând în minte toate aceste gânduri, Ravelstein formula ceea ce ar fi vrut să spună, dar nu mai *avea puterea de a trage concluzii. Şi una dintre aceste concluzii ar fi fost că un evreu trebuie să fie adânc interesat de istoria evreilor – de principiile acestora cu privire la dreptate, de pildă. Dar nu orice problemă are şi o soluţie. Şi ce* putea *să facă Ravelstein*?

În orice caz, el nu va mai fi aici ca să facă ce se putea. Şi care era cea mai importantă sugestie pe care o oferea prietenilor? *A început să vorbească despre apropierea marilor sărbători de toamnă şi mi-a cerut să o duc pe Rosamund la sinagogă. Herbst era convins că Ravelstein ne orienta pe calea care-i cea mai bună pentru evrei, adică a respectării moştenirii religioase.*

Herbst şi Ravelstein fuseseră buni prieteni în vremea studenţiei, cu patruzeci de ani în urmă, aşa încât am considerat că e bine să mă adresez lui

Herbst pentru o călăuzire. Dar dacă aş fi început să-i pun întrebări, ar fi trebuit să mă implic în autojustificări şi nu aveam chef de aşa ceva. Ravelstein murea – zăcea înfăşurat în aşternuturi, cu ochii închişi. Sau dormea sau se gândea la ce te gândeşti în ultimele tale clipe. Senzaţia mea era că încerca să facă tot ce putea face în momentele sfârşitului – adică pentru cei cărora le purta de grijă, pentru discipolii săi. Eu eram prea bătrân ca să-i mai fiu discipol, şi Ravelstein nu credea în posibilitatea de educare a adulţilor. Era mult prea târziu pentru mine ca să mai platonicizez. Şi ceea ce oamenii numesc cultură nu-i altceva

*decât un termen mai fantezist pentru ignoranţa lor. Ravelstein mă caracteriza uneori ca un somnambul deliberat, dar asta nu însemna că nu mai pu*team *învăţa, doar că depindea de mine să hotărăsc când voi fi gata pentru prima mişcare.*

Dacă mi se spune ceva de mare importanţă, fiţi convinşi că am să înţeleg pe deplin acel ceva, dar voi refuza să mi-l însuşesc, să-l asimilez. Şi asta nu dintr-o banală încăpăţânare.

Cu puţini oameni poţi discuta asemenea lucruri. Foarte rău. Cum suntem atât de des chemaţi să ne dăm cu părerea, în mod firesc demonetizăm aceste păreri printr-un constant uz sau abuz. Şi apoi, desigur, nu mai vezi nimic original, nimic nou; până la urmă nu te mai emoţionează niciun chip, nicio persoană. La acest punct intervenise Ravelstein în viaţa mea. El te făcea să-ţi întorci din nou faţa spre original. Te forţa să redeschizi ceea ce tocmai ai închis.

Am mers până acolo încât într-o zi am dictat nişte note asupra acestui subiect secretarei mele de atunci, Rosamund, care a făcut un neobişnuit comentariu personal. Mi-a mărturisit:

— Cred că înţeleg ce vreţi să spuneţi. Am fost convins după aceea că aşa şi era.

Nikki, moştenitorul lui Ravelstein şi principalul îndoliat – existau numeroşi rivali –, locuia în apartamentul apropiat de al nostru. Între *cele două apartamente exista un spaţiu verde în care puştii se zbenguiau* şi *învăţau să arunce* şi *să prindă. De la fereastra dormitorului meu vedeam ceea ce fusese cândva locuinţa lui Ravelstein. Se distingeau luminile. Petrecerile încetaseră. Mai rău, Rosamund spunea pe bună dreptate*:

— Întreaga vecinătate a devenit un cimitir. Comunitatea morţilor tăi. Tu nu poţi face o plimbare fără să-mi arăţi uşile şi ferestrele foştilor tăi prieteni sau cunoscuţi. Nu putem trece strada fără să-ţi aduci aminte de vechi amici şi amice. Ravelstein a fost un prieten drag – unul la un milion. Dar el a spus despre tine că porţi în spinare o povară de grea depresiune psihică.

*Rosamund simţea că trebuie să mai schimbăm mediul. A*veam

casa din *New Hampshire şi o invitaţie pe trei ani la o universitate din Boston ca să predau* (*atât cât puteam de unul singur*) *cursurile pe care le predasem împreună cu Ravelstein*. *Ni se oferea*, *mie şi lui Rosamund*, *o locuinţă confortabilă în zona golfului*. *Mutarea urma să fie organizată de ea*, *n-aveam nicio grijă*. *Cum apartamentul din Back Bay era complet mobilat*, *îl puteam subînchiria* pe *al* nostru *din Midwest*. Dar *am* fi *avut posibilitatea să ne întoarcem oricând dacă Bostonul nu ne-ar fi convenit*. *Şi n-ar mai fi trebuit să ne tremure inima când ne uitam*, *peste spaţiul verde despărţitor*, *la ferestrele lui Ravelstein*.

— *Şi*, *ca să ne oferim un cadou*… Rosa*mund mi*-a *arătat prospectele de* voi*aj colorate, lu*cio*ase* – p*laj*e *însorite, co*li*ne împădurite, pa*lm*ieri, pe*scari *băştinaşi.* Îmi *pro*pu*nea o v*acan*ţă în Car*aibe. *O* să n*e* des*pachetăm bagajele în* Bos*ton şi* o *să* des*cărcăm cutiile de* car*ton în* car*e îng*he*suisem troacele. Pe* urmă *o s*ă ne lu*ăm zbor*ul *la* Sai*nt Mart*in, *v*ia *San Jua*n. *Ac*olo *o s*ă h*uzurim plut*ind *pe* măr*i cal*de, *o* să n*e* reîn*cărcăm bat*eriile.

— *De unde ţi-ai procurat splendorile astea de prospecte de călătorie*, *Rosamund*? *Saint Martin*, *da*? *Nu-i locul în care pleacă de* obicei *familia Durkin*?

— *N-are importanţă*. *Sunt prieteni vechi*, *îşi dau perfect seama de ce ai tu nevoie*.

— *Indiile de Vest or să-mi dizolve toate straturile de stres*, *o să mă simt brusc înviorat*, *ameliorat şi îndeajuns de puternic pentru a scrie biografia lui Ravelstein*.

— *Eu nu mă gândesc la o vacanţă de lucru*, *mi-a replicat Rosamund*. Bănuiesc *că* ai *mai fost în Caraibe*.

— *Da*.

— *Şi nu ţi-a plăcut*?

— *E o uriaşă mahala tropicală*… Dar *eu* am fost *mai mul*t *pri*n *Porto Rico. Har*d*ughii de* l*ocaluri cu* jo*curi de* noroc, *o* imen*să lag*u*nă put*u*roasă, în*tu*n*ecoasă şi* vâs*coasă… puzd*erii *de băştinaşi cu mutre pros*pe*re. Şi eu*rope*ni care v*in *bu*luc c*u *avio*a*ne charter*. *Şi car*e se *întorc acasă c*u *senzaţi*a *că* americani*i au dat* to*tul peste cap şi că F*i*del C*astro

merită sprijinul *capetelor inteligente și independente din Scandinavia sau Olanda.*

Dar, până la urmă, Rosamund a avut ultimul cuvânt. Am descoperit, încă de la începuturile căsătoriei noastre, că atunci când proceda după capul ei, punea, de fapt, interesele mele mai presus de interesele ei. Soții Durkin ne recomandaseră un mic apartament pe plajă. Ne-am făcut bagajele – toate bulendrele de vară, costume de baie, umbrele de soare, sandale, loțiuni contra gâzelor. San Juan părea mai strălucitor, cel puțin în porțiunea de la malul mării. Aveam destul timp de omorât între zboruri, așa că am tândălit prin barul marelui hotel. Acolo ne-am nimerit lângă un american care trăgea zdravăn la măsea și care ne-a povestit că nevastă-sa fusese doborâtă de o boală necunoscută. El făcea naveta între Dallas, unde-și avea afacerile, și marele spital, de proporții industriale, din San Juan, unde îi era internată soția. Timp de câteva săptămâni femeia nu putuse vorbi, poate că nici auzi – cine ar fi putut să spună? Nu voia sau nu putea să deschidă ochii. Era inconștientă.

— Nu răspunde. Mă simt ca un idiot când îi vorbesc.

Când a sosit autobuzul nostru, l-*am lăsat pe om tot la bar. Arăta ca o surpătură de gresie roșie peste care atârna niște iarbă uscată, albicioasă. Pe Rosamund o durea inima că-l lăsam singur acolo, atât de amărât – așa e ea! Dar individul nici măcar nu ne-a răspuns când ne-am luat rămas-bun.*

O jumătate de oră mai târziu, când am aterizat la Saint Martin, am trecut prin hangarul imigranților, o vastă șandrama prefabricată, din tablă ondulată verde – totul, la tropice, îmi părea înjghebat provizoriu. Ne-am așezat la coadă în fața unui ghișeu oficial, sub niște lămpi sfârâitoare, ca să plătim o taxă pentru ștampilarea pașapoartelor. Pe urmă ne-am urcat într-un taxi care ne-a dus în secțiunea franceză a insulei. Gazda noastră ne-a tratat cam repezit pentru că o ținusem trează atât de târziu. La scurtă vreme după ce ne-am culcat, a năvălit un furibund care a izbit cu pumnii și cu piciorul în ușa casei, urlând că o s-o omoare pe femeie. I-am spus lui Rosamund:

— Dacă lanţul de la uşă cedează, să ştii că se lasă cu o crimă.

Dar au sosit poliţiştii într-o maşină cu girofar şi l*-au înhăţat pe furios.*

— Ce părere ai? *m-a întrebat Rosamund. Îmi aduc aminte că i-am răspuns că s-ar putea să fie din cauza climatului. Superb, dar instabil. Am refuzat să mă las captivat de frumuseţile locului. Poate că din cauza bătrâneţii. Pe vremuri eram un călător bine dispus, dar acum, când mă duc la culcare într-un loc străin, miros aşternuturile.* Aici *simţeam* în *cearşafuri* şi *în perne mirosul de detergent şi la baie, izul de dezinfectant. Dar ne-am deşteptat pe o dimineaţă tropicală cristalină, cu şopârle* şi *cocoşi. Pe ocean, chiar în faţa noastră, iahturile îşi remorcau bărcile de cauciuc. Avioanele decolau şi aterizau pe aeroport. Dar plaja era frumoasă, netedă, largă, mărginită de copaci şi tufişuri înflorite şi survolată de nori de musculiţe gălbui, în spatele casei era un pom cu ramurile încărcate de lămâi. Şi îndărătul lui, un deal povârnit.*

Ne luam cafeaua de dimineaţă la capătul străzii principale, în bistrouri şi *patiserii se vorbea un soi de franceză. Şedeam pe terasă admirând priveliştile. Dar ce mare lucru era de văzut*? *Sau de făcut*? *Ne începeam ziua cumpărând cele necesare pentru masă. Pe urmă înotam. Oglinda golfului era arareori tulburată de valuri. Puteai să pluteşti ore întregi pe spate sau să zaci în nisip, uscându-te. Sau puteai hoinări pe ţărm, ca să te uiţi la femeile fără sutien – care se bronzau sau îşi etalau sânii. Cu naturaleţe, presupun. Dar ochii acestor femei îţi spuneau că, dacă li te-ai adresa, nu ţi-ar răspunde.*

Când isprăveam cu plaja, restaurantele se deschideau. Cotlete, pui şi homari erau oferiţi de vreo douăzeci de grătare înghesuite unele într-altele în stradă, cu mai multă flacără decât era nevoie pentru o frigare normală. Şi fiecare tarabă avea propriul ei crainic-reclamagiu, care rânjea, urla, râdea, agitând în mâini homari vii, ţinuţi de antene sau de coadă. Dacă vreo parte a creaturii se desprindea şi cădea pe jos, cu atât mai mare distracţia.

— Hai să ieşim de aici! *îmi cerea Rosamund. Se plângea de fumul grătarelor, îi înţepa ochii.*

Dar, de fapt, nu putea îndura scenele de torturare a homarilor. Când ne găseam în Hampshire şi vedea salamandre pe drum, le culegea şi le depunea în locuri diferite, îi atrăgeam atenţia:

— S-*ar putea să nu dorească să fie acolo unde le pui tu.*

Era urât din partea mea că o tachinam în legătură cu impulsurile ei de milă. Duioşia e un sentiment inconfortabil pentru cei din jur. Duioşii îi lasă pe cei mai puţin simţitori să le spună:

„*E legea vieţii. Trebuie să mâncăm. Şi crustaceele nu sunt la rândul lor canibale?*" *Dar toate astea constituie o evaziune, îţi presari* „*interpretarea*" *cu ştiinţa scoasă din manualele şcolare. Oare la homarii ăştia armaţi, cleştii pe care-i pierd se regenerează? Se pare că de asta urmărim cursuri ştiinţifice, ca o acoperire pentru lipsa noastră de simţire. Sau, cel puţin, ca să-i conferim un lustru de rafinament. Polonius ia parte la un ospăţ la care nu mănâncă, ci e mâncat de viermi – răsplata pentru o viaţă de ospeţe.*

Nu poţi aplica la orice aspect măsurătoarea ta umană. Până să-i poţi stăvili, morţii te asaltează. Ce-ar fi spus Ravelstein despre duioşia lui Rosamund? „*Delicateţe feciorelnică*". *Dând, poate, a înţelege*: „*E o fiinţă sentimentală şi trebuie lăsată în voia ei. Chestiunile astea trebuie gândite bine de fiecare adult. Cât despre salamandrele roşii, cred că le-ar sta mai bine într-un sos de spaghetti*".

La Saint Martin am locuit într-o casă cu etaj la capătul mai jos, estic, al golfului. Parterul era ocupat de o familie din nordul Franţei care preluase şi grădina. Ei erau en familie, *pe când noi nu av*eam *nevoie de ea. Nu ne interesa decât plaja, care se întindea chiar de sub zidul ce înconjura casa. Un vaporaş cu fund transparent îi ducea la ore regulate pe turişti să vadă reciful de corali din nord. Mă bucuram de golf. Ne oferea o împrejmuire. Îmi plac demarcaţiile. Mă simt bine când mi se trasează marginea. Nu mă găseam acolo ca să sfidez nemărginirea, ci ca să înot şi să plutesc calm. Ca să mă pot gândi la Ravelstein. Adeseori Rosamund mă remorca sau mă purta în apă, scufundându-mă până la umeri, îşi încolăcea braţele sub mine şi mă balansa înainte şi înapoi. Nu era o femeie voinică – nici nu era nevoie să fie. În apa mării eşti flotabil,*

nu trebuie să faci eforturi ca să plutești, așa cum ar fi necesar într-un lac sau într-o piscină. Rosamund e zveltă, fără să fie însă uscățivă sau osoasă, își poartă părul castaniu lung până la umeri. Ca pe un bun de preț fără limite stabilite. Ochii prelungi sunt albaștri și nu căprui cum te-ai fi așteptat văzându-i culoarea închisă a părului, în timp ce-mi plimba trupul prin apă, îmi cânta din Solomon *de Händel. Cu câteva luni înainte ascultasem această muzică la Budapesta. „Trăiește veșnic, fericite, fericite Solomon", îmi cânta. Corala interpretată de o singură voce avea ca fundal orchestral foșnetul mării. Sprijinit de brațele ei priveam norii de musculițe palid gălbui, filând cu sutele în fuioare unduioase. Probabil că era vremea lor de înmulțire. Și peste ceața mișcătoare plutea negura fumului de la grătare, iar strigătorii din fața frigărilor, copii ai lui Belial, râdeau, orbiți de soare, legănând în mâini homarii vii – suspendați de antene, pentru a-i tenta pe turiști.*

Simțeam că paradisul ăsta tropical n-o să-mi meargă niciodată *la inimă. Și în timp ce Rosamund îmi cânta cu vocea ei plăcută „Trăiește veșnic!", eu mă gândeam la Ravelstein în mormântul lui, la talentele lui, la caracterul lui labil, infinit de schimbător, și la intelectul lui atât de statornic. Nu cred că atunci când mi-a cerut să scriu despre viața lui s-a așteptat să mă opresc la ceea ce e caracteristic – caracteristic mie, vreau să spun.*

Pe urmă, Rosamund și cu mine schimbam rolurile și o purtam eu în apă; nisipul de la fund se vălurea când suprafața apei se ondula; și cerul gurii părea și el să se strieze.

— Vrei să ne oprim în drum spre casă la „Le Forgeron" și să rezervăm o masă pentru diseară? E la cinci minute de plajă.

Roxie Durkin ne dăduse un bilet către domnul Bedier, patronul localului. Rosamund a rezervat masa pentru cină. În materie de restaurante, te puteai bizui pe soții Durkin. În ultimii ani, aceștia se văzuseră frecvent cu Ravelstein. Și adeseori luasem masa cu toții împreună în cartierul grecesc sau la clubul lui Kurbanski.

Soții Durkin fuseseră foarte gentili. Ne ceruseră în schimb doar un singur serviciu. Durkin, care era avocat, își adusese la Saint Martin niște

tomuri groase de reviste legate şi uitase să copieze din ele nişte pasaje documentare necesare pentru un caz în care urma în curând să pledeze. Şi ne ceruse, ca o favoare specială, să le copiem noi şi să le expediem prin e-mail. Rosamund mi-a adus aminte de câteva ori de cărţoaiele alea. Şi proprietăreasa noastră a pus un servitor să ni le care în micul nostru apartament.

Seara, când briza a răcorit plaja, ne-am dus la „Le Forgeron". Rosamund căra într-o sacoşă pantofii. Ne-am scos sandalele şi i-am încălţat înainte de a intra pe poarta restaurantului. În grădină, susurau plăcut jocuri de apă – erau şi boschete, flori, viţă de vie. Madame Bedier, care gătea *în bucătărie, nici nu s-a uitat la noi. Monsieur Bedier a parcurs fără interes amabilul bilet familiar scris de Roxie. Era o namilă de om, chel, îndesat, înjghebat parcă într-un acces de violenţă. Mesajul lui, dacă ar fi fost articulat în cuvinte, ar fi sunat astfel*: *– Sunt gata să execut tot ce doreşte* un client, *dar treburile mă presează îngrozitor şi s-ar putea ca în orice clipă să fac explozie.*

El era singurul chelner şi localul începea să se umple. Nu avea niciun ajutor. Nevastă-sa gătea tot meniul. Dar, ni se dădea a înţelege, pe plan social, turiştii nu erau egalii lor.

Când am schiţat cele de mai sus am fost conştient de influenţa lui Ravelstein. Trebuie să recunosc că el figura adeseori în evenimentele mele zilnice. Datorită pregnanţei personalităţii sale. Şi pentru că viaţa lui avusese mai multă structură lăuntrică decât a mea şi devenisem dependent de puterea lui de a ordona experienţa – sau poate numai pentru că el dorea să persiste, în ce-l priveşte, avea şi el nevoie de mine. Mulţi oameni doresc să se elibereze de morţi. Eu, dimpotrivă, mă cramponez de ei. Presimţirea mea stăruitoare – cred că v-aţi dat seama – este aceea că morţii nu pier cu totul. Ravelstein ar fi respins asemenea idee ca puerilă. Mă rog, poate că aşa şi *este. Dar eu nu dezbat aici un concept*; *eu nu fac decât să consemnez. Ştiu bine că dacă admiţi asemenea fantezii, îţi dăunează la respectabilitatea mentală. Până* şi *eu, înţelegeţi, mă supun părerii acceptate. Dar poate că există şi unele explicaţii simple pentru prezenţa dăinuitoare a lui Ravelstein în viaţa*

mea de zi cu zi. Când a murit, mi-am dat seama că-mi făcusem un obicei din a-i povesti lui tot ce se întâmplase de când nu ne mai văzusem.

Deşi avea un mod foarte straniu de a mi se năluci, n-am să pretind că nu-şi făcea o apariţie insidioasă de acolo de unde o fi continuând să existe. Cele ce vă spun nu trebuie să ia forma unei discuţii despre viaţa de după moarte. Nu mă simt înclinat să dezbat asemenea chestiune. Numai că nu pot respinge o informaţie doar pentru că nu e respectabilă din punct de vedere intelectual.

Ei, şi ce ne recomanda în seara asta domnul Bedier de la „Le Forgeron"? Biban roşu, servit rece, cu maioneză. Rosamund a comandat alt soi de peşte. Niciunul dintre cei doi peşti nu era bine preparat. Bibanul, la temperatura camerei, era cleios. Maioneza avea gust de alifie de zinc.

— Cum e? m-a întrebat Rosamund.

— Insuficient copt.

Când l-*a gustat a fost de acord că peştele nu fusese suficient pătruns. La mijloc era complet crud.*

— Spune-i patronului. Poţi vorbi franţuzeşte cu el.

— Cred că engleza lui e mai bună. Oamenilor nu le place să poarte discuţii artificiale. De ce să-mi vorbească în franţuzeşte? O să-şi spună că nu mi-ar strica să urmez un curs Berlitz.

N-am putut să termin bibanul. Cina părea că nu se mai isprăveşte.

— E *o* seară *anormală – nu-i* posibil *să se gătească mâncăruri atât de infecte într-un decor superb ca ăsta, a apreciat Rosamund.*

Nu poţi ingurgita mâncăruri necomestibile lângă o mare tropicală, caldă încă, şi cu o lună înfiptă în fundal. Un restaurant aflat la zece minute de casă era un vis – nu mai era nevoie să faci cumpărături, să cojeşti zarzavaturi, să serveşti, să speli vase, să arunci gunoiul.

Spre miezul nopţii, traficul străzii a încetinit. Am învăţat foarte curând câte avioane particulare aterizau pe aeroportul local – o revelaţie a marilor averi şi a talentelor de pilot deţinute de o considerabilă parte a americanilor, mexicanilor, venezuelenilor, honduranilor şi chiar italienilor şi francezilor, oameni cărora le plăcea

ca realitatea să li se subordoneze visurilor. Te gândeşti la un anumit loc şi în câteva ore poţi descinde acolo. În secolul al XVI-lea, călătoriile spaniole pe mare durau uneori luni şi luni de zile. Astăzi poţi să joci golf în Venezuela, să cinezi în aceeaşi seară în Yucatán, dimineaţa să fii din nou în Pasadena la timp ca să prinzi ştirile matinale.

Când începi să te gândeşti la oameni atât de bogaţi încât pot să zboare unde li se năzare, să-şi alcătuiască itinerariile după bunul lor plac şi să străbată mile întregi – foarte curând îţi dai seama că oboseala pe care o resimţi tu după orele de zbor e oboseala ta *personală.*

Fapt este că Bedier de la „Le Forgeron" m-a îmbolnăvit.

Când m-am plâns de moleşeală şi de lipsă de energie, Rosamund mi-a explicat că s-a acumulat în mine oboseala, agravată de îngrijorare şi de amărăciune. Şi ea suferea încă din pricina dispariţiei lui Ravelstein, nimicit de deprinderile lui sexuale nesăbuite. Rosamund nu-şi bătea joc de văicărelile mele – le acorda toată atenţia, fără să pară iritată. Pretindea că vacanţele încep adeseori cu senzaţii din acestea apăsătoare şi dezagreabile, îmi mângâia faţa cu afecţiune şi îmi spunea că trebuie să dorm, să recuperez orele de nesomn.

Am ascultat-o, dar nu m-am simţit mai bine. Mai târzm, aveam să aflu că toxinele provenite din peşte erau rezistente la căldură şi nu puteau fi neutralizate prin fiert sau copt. Cum mi s-a explicat mai târziu în Boston, toxina cigua e rapid eliminată din corp, dar nu înainte *de a-ţi fi atacat radical sistemul nervos. Destul de asemănător cu sindromul Guillain-Barré al lui Ravelstein. Printre primele simptome se manifestă o bruscă scârbă de mâncare. Nu puteam nici să mă uit la alimente. Ajunsesem să-mi facă greaţă toate mirosurile de gătit. La masă nu puteam înghiţi altceva decât fulgi de porumb cu puţin lapte.* Îi *spuneam întruna lui Rosamund că lucrul ăsta e spre bine. Pierd*eam *nişte kilograme nedorite. Ca toţi cetăţenii Statelor Unite, eram supraalimentat din plin.*

Familia de francezi de la parter venise din Rouen ca să se relaxeze şi să umble brambura, slobozi, pe la tropice, înotau în marea mătăsoasă, ca şi Rosamund şi cu mine. Ne uscam cu toţii pe plajă, pălăvrăgind vesel.

Dar izurile care se degajau din bucătăria lor deveniseră insuportabile. O întrebam pe Rosamund:

— Ce fel de căcaturi gătesc ăştia?

— Ţi se pare chiar atât de rău?

După care îi ţineam o predică despre declinul bucătăriei franceze.

— Pe vremuri, mâncai bine la orice bistrot. *Poate că turismul a coborât standardele. Sau poate că dispariţia* ţărănimii *a* minat *bucătăria franţuzească*.

— Chick, una dintre plăcerile convieţuirii cu tine este că nu există subiect asupra căruia să nu poţi specula. Dar se pare că ţi-ai pierdut total pofta de mâncare. Eu nu văd decât o singură explicaţie: ai fost atât de tensionat – supra-încordat, epuizat nervos – încât locul ăsta liniştit e prea liniştit pentru tine. Eşti racordat la înaltă tensiune.

Era evident îngrijorată de forţa şi violenţa reacţiilor mele.

— Trebuie să scap de duhoarea asta greţoasă de mâncare gătită.

— Hai să ieşim.

— Da, să ieşim în oraş. Tu *ai nevoie de o masă bună, Rosamund – trebuie să te hrăneşti. Eu n-am niciun pic de poftă, dar vreau ca tu să mănânci*.

Nopţile mele pe insulă deveniseră neliniştite – inima mi-o luase razna. Mărisem dozele de chinină prescrise de doctorul Schley, cardiologul, înghiţeam hapuri şi beam pahare de apă cu gust de chinină. Capul mi-era limpede, dar îmi amorţeau tălpile picioarelor.

— Un fel de curent neplăcut îmi străbate picioarele, mă plângeam.

— Poate că-i din cauza felului în care stai aşezat, încearcă să lucrezi în picioare. Sau poate că exagerezi cu chinina, îşi dădea Rosamund cu presupusul.

— Doctorul Schley mi-a spus că pot lua orice doză pentru aritmia mea – pentru fibrilaţii. Dumnezeule, toată lumea o face azi pe doctorul!

Ne-am dus pe plajă ca să nu mai simt duhoarea din bucătărie şi putoarea homarilor la grătar de pe strada principală. La „Le Forgeron”, le patron *trândăvea în faţa porţii cu privirile pierdute pe mare şi nu*

mi-a răspuns la salut.

— Cinci mii de mile depărtare de Franța și a și *uitat de* politesse, *am comentat.*

— Nu am mai călcat prin restaurantul lui.

— Machts nicht. *E un porc care a fost învățat cum să se poarte, dar învățătura nu s-a prins de el. Oameni îngrozitori, pretutindeni. Din coadă de cal nu faci sită de mătase.*

Habar n-aveam cât eram de bolnav. Nu-mi dădeam seama decât *de faptul că devenisem extrem de irascibil, scos din țâțâni – deranjat la cap. Eram conștient că mă repetam și că Rosamund era deprimată. Nu știa ce să facă. Probabil că se învinovățea pentru că mă adusese acolo. Cred că merită să vă descriu una dintre obsesiile mele. Îi spun*eam *mereu lui Rosamund că problema îmbătrânirii este viteza cu care gonește timpul. Zilele zboară pe lângă tine „ca stațiile de metrou când călătorești cu un vagon expres", îi menționam adeseori* Moartea lui Iuan Ilici, *ca să-i ilustrez ideea mea. În copilărie, zilele sunt extrem de lungi, dar la bătrânețe sunt repezi, „mai iuți decât suveica țesătorului", cum spune Iov. Și Ivan Ilici menționează și înălțarea lentă a unei pietre aruncate în aer. „Și când se îndreaptă spre pământ își accelerează viteza cu zece metri pe secundă". Ești controlat de magnetismul gravitațional și întregul univers e implicat în această accelerare spre propriul tău sfârșit. Ah, dacă am putea readuce zilele lungi trăite în copilărie! Dar am ajuns prea familiarizați cu datele experienței, așa cred eu. Modul nostru de a organiza datele care se perindă rapid într-un stil* gestalt – *adică în forme tot mai abstracte – ne accelerează experiența prefăcând-o* într-*o comedie periculoasă, alandala, cu capul în jos și picioarele în sus, grabnic derulată. Nevoia noastră de a simplifica totul la iuțeală elimină amănuntele care ne vrăjeau, ne rețineau, ne întârziau în copilărie. Arta este una dintre posibilitățile de salvare din această haotică accelerare. Metrul în poezie, tempo-ul în muzică, forma și culoarea în pictură. Totuși simțim permanent că ne rostogolim vertiginos spre țărână, ca să ne prăbușim, zdrobiți, în groapă.*

— Dacă astea ar fi simple vorbe! îi spuneam lui Rosamund. Dar eu

le simt adevărul zi de zi. Şi însăşi gândirea neputincioasă ne mănâncă ce ne-a mai rămas din viaţă…

Sărmana Rosamund era nevoită să înghită seară de seară, la cină, asemenea trăsnăi. Şi această vacanţă în Caraibe ar fi trebuit să fie o aventură romantică – o lună de miere adiţională.

— Ai discutat şi cu Ravelstein chestiunile astea?

— Mă rog… da.

— Şi ce-ţi spunea?

— Spunea că Ivan Ilici a făcut un mariage de convenance *şi că dacă el şi soţia lui s-ar fi iubit, lucrurile ar fi stat cu totul altfel.*

— Bieţii de ei se urau unul pe celălalt, a replicat Rosamund. Când citeşti povestea asta ai senzaţia că te catari pe un munte de sticlă spartă. E un calvar.

Rosamund era foarte inteligentă. Puteam nu numai să discutăm între noi, ci să şi fim convinşi că ne facem înţeleşi.

Acum ne ocupam de volumele pe care prietenul nostru Durkin ne rugase să le parcurgem şi lucram împreună la copierea paginilor solicitate. Era o treabă uşoară şi Rosamund făcea aproape totul. Nu existau în localitate xeroxuri pentru volume de asemenea dimensiuni. Aşa încât eu citeam fragmentele cu glas tare şi Rosamund le scria la calculator. La început, am pornit cu prea puţin interes, dar curând m-am lăsat complet absorbit. Nu de latura juridică, de procesul de copyright în care era implicat clientul lui Durkin. Dar autorul jurnalului, pe care se baza cartea scrisă de client, era un medic american ce petrecuse ani întregi în pădurile ploioase din Noua Guinee, într-o cercetare subvenţionată de Institutul Naţional de N ştiu Ce şi vorbea dialectul păsăresc de pe *insulă. Faptul că medicul scria bine făcea ca raportul lui să fie şi mai de efect – ba chiar, uneori, supramemorabil. Descria o coastă stâncoasă acoperită de o „cascadă de orhidee purpurii". Existau în jurnal multe pasaje semipurpurii, dar simţeai că omul răspundea la purpura naturii. El urmărise un scop strict ştiinţific şi întregul articol era foarte important – din punct de vedere uman. Începea prin a înfăţişa lipsa de proteine din regimul alimentar al triburilor pe care le studiase.*

Şi afirma că, în războaiele primitive, băştinaşii nu-şi puteau permite să irosească leşurile vrăjmaşilor.

Asemenea speculaţie ştiinţifică nu era de natură să prezinte un interes special pentru mine. Am mai arătat în repetate rânduri că specialitatea mea o constituie fenomenele obişnuite, de zi cu zi. Şi Ravelstein mi-a atras atenţia asupra acestui lucru; pe mine nu mă interesează numenele, adică „lucrurile în sine" – pe acestea le las în seama Kanţilor din lumea noastră. Dar nişte cadavre negre, decapitate, într-o junglă în care orhideele purpurii se prăvălesc în ghirlande de zeci de metri, sunt fenomene, nu-i aşa? Oamenii fuseseră proaspăt omorâţi şi descăpăţânaţi. Capetele erau aşezate deoparte. Cercetătorul arăta că erau folosite ca valori pentru peţitul de neveste. Iată de ce le vânează vânătorii de capete. Dar medicul nostru american se lăsase atras în viitoarea ambuscadei nu de dragul vitejilor luptători, ci de mirosul de carne friptă. „Aidoma cu o aromă de bucătărie din trecut, de acasă. Sau cu cea a curcanului de Ziua Recunoştinţei. La fel de apetisantă. Carnea de om poate acţiona şi ea asupra glandelor salivare… războinicii mi-au oferit o porţie de shishkebab uman. *Victimele erau răsturnate pe* burtă. *Pământul mustea de sânge. Învingătorii se prăpădeau de râs văzându-mi expresiile feţei, îmi spuneau: «Ce mai, e carne ca oricare altă carne»".*

Şi, într-adevăr, autorul vorbea mai mult decât era necesar despre aroma apetisantă. Vânătorii îl asiguraseră că dacă ei ar fi fost cei învinşi, vrăjmaşii i-ar fi fript la fel şi i-ar fi devorat. La noi, ar fi fost o chestiune de raţiune. La ei era un fapt de viaţă. Jungla nu abundă în vânat. Vânătorii adeseori ajung vlăguiţi de puteri în căutarea de hrană. Americanul îşi continua speculaţiile ilustrând cu Leningradul în zilele asediului nazist, cu soldaţii japonezi sechestraţi în jungla filipineză, care şi-au mâncat morţii, ba chiar menţiona şi atleţii sud-americani al căror avion se prăbuşise în Anzi. Şi, de bună seamă, nihiliştii noştri, care clamează că totul este permis, ar trebui să admită că şi canibalismul e perfect logic. „Dar lucrul cel mai greu de îndurat pentru mine, scria cercetătorul american, era mirosul savuros al pulpei de om prăjite,

tăiate de pe cadavrul care încă sângera, în paradisul acela de flori. Asta mi se părea cel *mai cumplit. Nu capetele pe care războinicii le leagănă în mâini, ţinându-le de părul ciufulit, când se duc la petit*". *Rosamund,* care *s-a* convins *acum* că *eram într-adevăr bolnav – deşi eu negam tot timpul – a străbătut* kilometri *întregi* prin *fumul* şi *para grătarelor de la marginea străzii, ca să caute un curcan pentru Ziua Recunoştinţei. Dar nimic nu era de găsit. Costelivele găini locale păreau acoperite cu păr, nu cu pene. În fundul unui* freezer *din piaţă, a găsit nişte pachete cu aripi şi pulpe de pasăre pietrificate, îngheţate toacă. M-a informat că atunci când s-au dezgheţat au arătat şi mai jalnic. Dar pe insula asta de igname şi nuci de cocos nu existau zarzavaturi de* gătit. *Totuşi, după ceasuri de străduinţă, a reuşit să* producă *o* supă *de pui. Din recunoştinţă, am încercat să fac o glumă din neputinţa mea de a o înghiţi, amintindu-mi de o mamă imigrantă din copilăria mea care se vaită*: „*Joey al meu nu poate să mănânce un cornet de îngheţată. Întoarce capul când îl vede. Şi dacă nu poate linge îngheţata, precis că o să moară*!"

*Poate din pricină că vedeam în tropice o ameninţare cu moartea, instinctul mă împingea să caut latura comică a fiecărei chestiuni. Aveam impresia că pământul e mai spongios aici. Nu era la fel de compact ca la noi, în nord. Bănuiesc că-i greu să îngropi pe cineva în solul ăsta de corali putrezi. Nu aveam de gând să discut un asemenea subiect nebunesc cu Rosamund. Rosamund care-şi făcea reproşuri că mă ademenise în această încântătoare vacanţă – însă ştiam că mă put*eam *încrede în ea că o să facă exact ce trebuie. Aveam o stare foarte ciudată, dar îmi spuneam că asta-i indispoziţia cu care venisem din nord – un soi de tulburare sau de confuzie – ceva de genul suferinţelor metafizice. Cu ani în urmă, când am rămas, o bună bucată de timp, împotmolit în Porto Rico, am încercat aceeaşi senzaţie de disconfort creată de mediul tropical – miasme de apă coclită şi de vegetaţie marină descompusă, degajate de lagună – izul înţepător al vieţii vegetale din junglă* şi *al materiei animale în putrefacţie, în Porto Rico, mangustele sunt la fel de comune ca şi câinii vagabonzi prin alte părţi. Nu te-ai fi gândit că*

animalele astea circulă în voie pe drum şi pe uliţele laterale din sate.

Noaptea, izbucneau rafale de muzică tribală, venind din oraş. Cocoşii îţi ştirbeau somnul. Dar eu oricum nu puteam dormi şi nu puteam mânca decât fulgi de porumb. M-am plâns lui Rosamund de apa de la robinet, şi acum, profund îngrijorată, se ducea mereu la magazin şi se întorcea încărcată cu sticle grele de apă minerală.

Indiscutabil că eram bolnav, dar nu voiam să-i las pe ceilalţi s-o spună. Eram conştient că mă bântuiau gânduri anormale; printre altele a devenit aparent că acum mă preocupa problema evoluţiei. Bineînţeles, credeam în evoluţie – cine ar refuza să accepte miile de dovezi evidente? Dar ceea ce nu-i evident e faptul că totul s-ar fi petrecut prin schimbări întâmplătoare, aşa cum afirmă numeroşi dintre binecredincioşii ştiinţei. „Totul *se poate întâmpla, dacă există timpul necesar, ori miliardele de ani au putut oferi timpul necesar pentru cele mai felurite greşeli şi încurcături*”. *Watson, geneticianul, a emis şi o lege în acest sens. Dar aşa cum îi spuneam lui Rosamund, războindu-mă cu Watson, dacă ţii seama de subtilele resurse ale corpului, mii de asemenea resurse, prea subtile pentru a fi accidentale, Watson nu-i decât un cizmar – un cârpaci sau un pingelar, nu un pantofar de lux.*

Privind retrospectiv, regret – îmi pare rău pentru Rosamund care acum se convinsese că eram bolnav, încerca să-mi prepare leacuri în mica noastră bucătărie. Gătea mâncăruri pe care, în mod normal, le-aş fi savurat cu entuziasm. Dar carnea din piaţă era grosolană. Când îmi pregătea supe, nu suportam să înghit nici măcar o lingură. Francezii de jos continuau să gătească diferite sorturi de excremente şi mă înnebuneau cu miasmele.

— Cum e posibil ca nişte oameni drăguţi, cumsecade, agreabili, civilizaţi *să* gătească – şi *să mănânce*! – *asemenea împuţiciuni*!

— S-ar simţi jigniţi dacă le-aş cere să închidă ferestrele, mi-a replicat Rosamund. Dar nu crezi că ar trebui să te examineze un doctor? E un doctor francez pe strada asta. I-am văzut de zeci de ori plăcuţa.

Stăteam pe terasă şi sorbeam un pahar de vin înainte de cina pe care ştiam că nu voi putea s-o ating. Am mâncat măslinele umplute pe

care mi le-a servit Rosamund. Mie îmi plac măsline umplute cu fileuri de anşoa, în stil spaniol. Dar aici nu se găseau decât din alea umplute cu ardei roşu. Nu puteai studia un cer de amurg caraibian fără să te gândeşti la Dumnezeu, constatam. Şi nici nu te puteai gândi la Dumnezeu fără să-ţi vină în minte morţii tăi. Aşadar îţi reînnodai legătura cu morţii şi sfârşeai prin a-ţi face un bilanţ pe cât de sincer puteai îndura – trecând în revistă activităţile de o viaţă, afecţiunile, ataşamentele. În domeniul ăsta nu stăteam prea bine.

Şi cum puteţi fi siguri că Rosamund va face întotdeauna tot ce-i stă în putinţă ca să ajungă la fondul ştiinţific al lucrurilor, a doua zi m-am dus să mă consulte medicul. Americanii nu prea pun preţ pe medicina străină. Sunt înclinaţi să creadă că un medic francez le va spune că au une crise de foie *şi că o să le taie porţia de vin roşu. Dar medicul de pe strada mea n-a rostit un cuvânt despre vin. A diagnosticat că sunt bolnav de friguri tropicale. Mă rog, asta nu-i chiar atât de grav. Frigurile tropicale se transmit prin ţânţari; şi se tra*tează *cu chinină. Aşa încât am adăugat chinina locală la quinaglute pe care mi-l prescrisese doctorul american Schley, cel care-l dojenise pe Ravelstein pentru că* l-*a prins fumând imediat ce ieşise de la reanimare; luam chinină pentru ca inima mea să n-o ia la fugă cu mine cu tot.*

Rosamund s-a dus încă o dată la farmacie – un drum de trei kilometri, neprotejat împotriva arşiţei soarelui. Diagnosticul medicului francez o mai liniştise oarecum. Oricât ar fi de serioase, frigurile tropicale pot fi tratate.

Vecinii, ale căror mirosuri culinare mă scoteau din minţi, s-au oferit să mă ajute. Anume să mă transporte cu maşina la spitalul din oraşul M., la patruzeci de kilometri depărtare. Ştiam că drumul e spectaculos, dar aglomerat de vehicule de fermă hodorogite şi de ştiaguan (*autobuze*).

Doctorul era blajin, „moderat", cum spunem noi, adică neînclinat spre diagnosticuri melodramatice. Aşa încât am decis să-mi accept frigurile tropicale fără prea mare zarvă şi să beau amestecul de chinină pe care mi l-*a prescris.*

Rosamund şi cu mine am citit împreună Antoniu şi Cleopatra, *amintindu-ne de maxima lui Ravelstein că pasiunile nu pot exista fără Marea Politică. Rosamund a plâns când Antoniu rosteşte*: „*Mor, Egipt, mor*!" *şi când Cleopatra îşi pune vipera la sân. După aceea ne-am culcat şi am dormit, dar nu pentru multă vreme.*

Am leşinat pe dalele reci din sala de baie. Era întuneric şi bâjbâisem drumul afară din cameră, când m-am prăbuşit. Rosamund nu a reuşit să mă ridice şi să mă urce în pat. A alergat jos să o trezească pe proprietăreasă, care a telefonat pe dată chemând o ambulanţă. Când mi s-a comunicat că ambulanţa e pe drum, am declarat sus şi tare că refuz să mă internez în spital, îmi ajungea cât văzusem din asemenea locuri. Medicina colonială, mai cu seamă cea de la tropice, e foarte empirică. Rosamund mi-a spus: – Trebuie să te internezi!

Dar când a văzut cât de îndârjit eram, a coborât din nou ca să-l cheme pe doctor de la telefonul proprietăresei. Locuia la cinci minute de noi. Fără să protesteze că fusese trezit din somn, mi-a vârât o lanternă în gât şi în ochi. Doi haidamaci în uniforme de infirmieri umpleau acum cadrul uşii, ţinând în mâini o targă pliantă. Cei doi negri în halate albe tocmai începuseră să desfacă targa pe podea, când i-am oprit strigându-le: – Nu mă duc nicăieri!

Rosamund a cerut părerea doctorului, care a răspuns:

— Mă rog, nu e absolut necessaire, *dacă se opune cu atâta înverşunare.*

A trimis ambulanţa înapoi. Infirmierilor le era absolut egal şi au plecat în tăcere. Singurul zgomot care s-a auzit a fost sforăitul motorului ambulanţei.

Într-un fel sau altul, am consumat restul nopţii şi, la lumina zilei, am ieşit pe terasă şi mi-am aţintit privirile pe recifurile întunecate – iar aerul şi apa şi-au făcut efectul pe care şi-l fac întotdeauna. Una dintre atracţiile sezonului o constituiau norii de musculiţe palide, o varietate moale, galbenă. Nu erau nici mari, nici frumos ornate, şi se roteau între mare şi vegetaţie.

Rosamund coborâse şi folosea de zor telefonul proprietăresei, la

care nu avusese acces până atunci. Proprietăreasă refuza să preia mesaje pentru noi.

Oaspeţii nu aveau voie să dea telefoane. Dar acum eram bolnav şi femeia nu voia să crăp în casa ei. Îmi spuneam că şi lui Rosamund trebuie să-i fi fost clar acest lucru şi, curios, aproape că nu mă afecta în niciun fel. Soarele încă nu răsărise şi era doar atâta lumină cât să poţi deosebi fluidul de solid; marea – un soi de platâ apatie, şi o corespunzătoare pustietate lăuntrică. Numai Rosamund, care în mod normal era flexibilă, politicoasă, deferentă şi prietenoasă, dădea acum la iveală (indiscutabil) o tenacitate subterană şi o voinţă care dovedeau cât de bine pregătită era să ţină piept caracterului urâcios al proprietăresei şi nesimţirii birocratice a personalului telefonic de la aeroport. Şi când a urcat la mine, m-a anunţat zâmbind:

— Plecăm acasă mâine în zori. De la San Juan încolo sunt locuri berechet, pentru că e Ziua Recunoştinţei. Problema era zborul până la San Juan. Dar le-am spus că e o urgenţă medicală. Mi-au promis că o să te aştepte un scaun pe rotile.

Un scaun pe rotile! N-aş fi bănuit că eram chiar atât de bolnav. Se părea că Rosamund cea lipsită de experienţă vedea lucrurile cu mai multă claritate decât toţi ceilalţi. Eu nu mă gândisem niciodată la crize sau la urgenţe.

Puteam oare conta pe un taxi la ora aceea matinală? Da. În *primul rând pentru că aferata, chipeşa, neînduplecata noastră proprietăreasă afro-caraibiană, între două vârste, luase notă, cu o seară înainte, de ambulanţă şi de doctor. Probabil că schimbase vreo două vorbe cu conştiinciosul, dar nu întru totul demn de încredere medic francez. Nici măcar nu era nevoie de avertismentul lui; dacă arunca o singură privire la faţa mea boţită, răvăşită, nenorocită, în penumbra premergătoare zorilor, pe terasă, se lămurea pe deplin.*

Rosamund, speriată, era bucuroasă să plece. Faţa ei pal-smeadă se întorsese spre Boston, cu miile lui de doctori. Ea receptase mesajul: a rămâne pe insulă însemna moarte curată. M-a întrebat:

— Ce cărţi şi hârtii vrei să bag în valize? Răspunsul era uşor.

— *Să ne descotorosim de volumele grele. Şi mai ales de* Culegerea de poeme *a lui Browning*.

Mă răzvrătisem împotriva lui Browning. Acum îl puneam pe acelaşi plan cu bucătăria franceză a vecinilor mei.

Dar n-aş fi renunţat la revista prietenului meu Durkin – exemplarul cu canibalii. Rămăsesem agăţat de carnea omenească la frigare, de canibali şi de capetele tăiate, cu ochii înălţaţi de la iarba împroşcată cu sânge şi de la stâncile înghirlandate de orhidee. Carnea de om ca delicatesă apăsa – recunosc – conştiinţa mea contaminată. Boala mă făcea deosebit de susceptibil. Pentru nimic în lume n-aş fi lăsat în urma mea aceste pagini. Aş fi putut să invoc suferinţa care mă răscolea ca să mă justific. Dar în timpul zborului paginile au dispărut.

Uşurarea care se citea pe faţa arătoasă a aprigei noastre proprietărese vorbea de la sine. Cât era de mulţumită şi de mândră să scape de mine! *Ducă-se să crape în altă parte – în taxi sau în avion*! S-*a sculat cu noaptea în cap ca să ne vadă plecând. Au apărut şi vecinii noştri francezi. Probabil că fuseseră treziţi din somn,* cu *o noapte înainte, de ambulanţa cu sirenele şi cu farurile ei. Ne-au făcut urări de bine şi şi-au luat rămas-bun cu căldură şi mâhnire. Până la urmă, oameni foarte la locul lor. Salutul de bun-rămas al proprietăresei voia să spună*: *„Du-te învârtindu-te*!*” în locul ei şi eu aş fi gândit la fel. În penumbra orei cinci dimineaţa ne făcea semne cu mâna – bine că scăpase de noi.*

Rosamund, vorbind de vacanţa noastră ratată, a oftat:

— *Ce coşmar*!

În taxiul care ne hurduca grăbit, Rosamund şi-a luat rămas-bun de la insulă cu un fel de sălbatică uşurare. Urma să se termine, cel puţin, cu teroarea motociclistului mascat care o dată sau de două ori pe săptămână semăna panică pe strada principală. Era îmbrăcat în piele din cap până în picioare şi purta o cască Buck Rogers. Dinţii mari îi erau dezgoliţi şi încleştaţi. Când îşi declanşa tornada, poliţiştii se făceau nevăzuţi. Oamenii se împrăştiau care-ncotro. Se rotea înainte şi înapoi în nori de praf şi, fără îndoială, i-ar fi strivit pe pietonii care i s-ar fi aflat în

cale.

— Nebunul oraşului, îl botezase Rosamund. Nu va mai trebui să mă tem de el când mă duc sau mă întorc de la farmacie.

La vastul hambar de metal verde, întins pe câteva mii de metri pătraţi, care era aeroportul, Rosamund m-a ajutat, pe mine, bolnavul, să mă instalez în scaunul cu rotile care mă aştepta. Şedeam în el cu o senzaţie de imbecilizare şi semnam în poală cecuri de voiaj, ca să plătesc taxele de ieşire. Simţeam că, de fapt, nu aveam nevoie de scaun. I-am comunicat lui Rosamund că pot să mă ţin pe picioare şi i-am făcut o demonstraţie urcând numeroasele scări ale avionului. Dar când am ajuns în San Juan, am fost recunoscător la vederea celui de-al doilea scaun cu rotile care mă aştepta. Bagajele erau îngrămădite în jurul picioarelor sau pe genunchii mei. Dar la inspecţia paşapoartelor a trebuit să mă ridic în picioare. Partea cea mai cumplită a fost vama. Rosamund a trebuit să care valizele grele şi sacii de îmbrăcăminte de la carusel până la masa vameşului – să le deschidă, să răspundă la întrebări, pe urmă să le închidă din nou şi să le dea jos pentru a fi încărcate în avionul de Statele Unite. Şi nu avea putere în mâini, nu avea muşchii necesari. Acolo am descoperit, o dată pentru totdeauna, că nu mai eram călătorul destoinic care fusesem cândva. Rosamund le spunea inspectorilor că nu mă simt bine, dar lor pe o ureche le intra şi pe alta le ieşea.

Fiind Ziua Recunoştinţei, avionul era pe jumătate gol. Stewardesa ne-a condus la rândurile din fund şi a ridicat braţele câtorva scaune ca să mă pot întinde. I-am cerut apă şi iar apă. În viaţa mea n-am fost atât de însetat. Stewardul şef, care în timpul războiului se *îmbolnăvise în Pacificul de Sud de friguri tropicale, nu mai prididea cu sfaturile.* S-*a oferit să-mi dea oxigen. Rosamund mă îndemna să accept, dar eu nu voiam decât apă.*

Între timp Rosamund încerca să prindă la telefon doctorii din Boston. Aveam doi – „generalistul" şi cardiologul. Cardiologul, aflat pe terenul de golf, n-a putut fi accesat; *„generalistul" plecase la New Hampshire la o masă de familie.*

Îmi aduc aminte că în timpul zborului am început din nou să vorbesc despre tânărul prieten al lui Grielescu care fusese omorât într-o cabină din toaleta bărbaților.

— Mi-ai mai povestit toate astea.

— Când?

— De curând.

— Nu mi-l pot scoate din minte. N-am să mai pomenesc de el. Dar cred că, într-un fel, l-*am asociat cu Ravelstein. Înțelegi, mie nu-mi era simpatic Grielescu, dar îl găseam interesant, fapt pentru care în ochii lui Ravelstein apăream ca un renegat, o coadă de topor, socotind totodată că era o atitudine caracteristică pentru mine. A spune că-l găseam pe Grielescu amuzant însemna că-i dau bilet de liberă trecere. Or, era vorba de un suspect – un om asociat cu niște asasini.* S-*ar zice că eu nu pot avea o viziune corectă asupra unor oameni ca acei care au atârnat alți oameni în cârligele de carne de la abator.*

Rosamund se străduia să fie atentă. Mă încuraja să vorbesc. Era îngrozitor de speriată.

— Omul a murit în toiul acțiunii – în timp ce se uşura. L-au împuşcat de la mică distanță. Ravelstein considera că poziția mea față de Grielescu constituie una dintre erorile mele tipice…

— Credea că Grielescu avusese relații cu ucigașii?

— Exact. Susținea că ar fi trebuit să-mi dau seama.

— Dar crima asta a avut loc după moartea lui Grielescu.

— Da. Şi *totuși* a *intuit just.* Savantul *ăsta faimos, Grielescu, spunea el, a fost, la urma urmei, un nazist.*

Încercând să mă extragă din caruselul Grielescu, Rosamund m-a întrebat:

— Ce domeniu comun ați împărțit voi doi, tu și Ravelstein?

— Obişnuia să-mi ofere citate din mine însumi. Dezgropase o *declarație* pe *care* o *făcusem cândva despre dezamăgirea modernă. Spuneam că sub ruinele ideilor moderne, lumea e la locul ei, așteptând să fie descoperită. Și el interpreta această idee, susținând că plasa cenușie de abstracțiuni care învăluie lumea în scopul de a o simplifica și*

a o explica într-un mod care să slujească obiectivelor noastre culturale a devenit, *în ochii noştri, însăşi lumea…* E nec*esar să* av*em viziuni alternative, o* div*ersitate de* v*ederi – ş*i e*l se* r*eferea la* v*ederi nepatronate de* id*ei. Pe*ntr*u el* e*ra doa*r *o* ch*estiune de* cuv*inte: „*valor*i”, „*stil*uri de viaţă”, „*rela*tivism”. E*ram *de* acord, *până la* un anum*it punct. No*i *ave*m *nevoie să cunoaştem – ad*ânc*a nevoie uma*nă *de cunoaştere nu poa*te *fi* sat*isfăcută pri*n *nişte simpli ter*meni. *Nu* ne put*em căţăra afară din adâncurile „cu*lturii” *şi „ide*ilor” *ca*re *se presupune că* o *exprimă. Cuvintele potrivite pot fi* de mare *ajutor, într-adevăr. Re*prezintă chiar *şi* m*ai mul*t, *un* mod *de* a ci*t*i *rea*litatea – *i*mpul*sul de* a-*ţ*i *lipi faţa iubitoare de* e*a şi* d*e a o s*imţi *cu mâi*nile.

Şi totuşi, sub impulsul ideilor de stânga, sau mai curând al ideilor de dreapta, Ravelstein îi îndemna pe toţi să-l citească pe Celine. Mă rog, Celine a fost, categoric, extraordinar de talentat, dar *şi extraordinar de ţăcănit şi,* înainte *de război, a publicat* Bagatelles pour un massacre. În *acest pamflet, Celine protesta* împotriva *evreilor şi-i acuza că ocupaseră şi siluiseră Franţa. Pentru mulţi francezi, adevăratul inamic era evreimea, şi nu Germania. Hitler – aceasta se petrecea în 1937 – avea să elibereze Franţa de ocupaţia evreiască. Englezii, care erau aliaţi cu evreimea, complotau împreună cu aceasta să distrugă* la France, *care devenise, după el, o casă de toleranţă a evreilor*. Un lupanar Juif – Bordel de Dieu. *Cazul Dreyfus fusese readus pe tapet. Autorităţile primeau milioane de scrisori de la antisemiţii anti dreyfusarzi. Eram de acord cu Ravelstein că Celine n-ar putea pretinde că n-a luat parte la soluţia finală a lui Hitler. Dar nu* l-*aş fi dat pe fundaşul Grielescu pentru atacantul Celine. Când îi transferăm în jargonul fotbalistic, ne putem da seama ce nebunie era totul. Rosamund îmi ţinea isonul. Nu fusesem niciodată atât de bolnav ca acum. Şi nici nu-mi dădeam seama de boală. Admiteam că nu mă simt bine; era evident că ceva nu e în ordine. Dar aveam suficientă experienţă de viaţă încât să pot spune că nu eram pe moarte, ci doar suferind. O societate reacţionară poate hotărî că a venit timpul să mori – o camarilă a compatrioţilor tăi a votat că trebuie să fii asasinat. Drept care ţi-au studiat programul de viaţă. Un asemenea act*

ar putea fi descris ca politic, dar, de fapt, era un rezultat al odioasei mişelii. Un cărturar play-boy, oarecum deviat, dar ordonat în obiceiuri, s-a aşezat să-şi satisfacă o necesitate naturală – cea de zi cu zi – şi a fost împuşcat de un asasin pitit în cabina de closet alăturată; a murit pe loc.

Rosamund stăruia să mergem de la aeroport direct la spital.

Dar eu îi ceream să ne ducem acasă. Odată culcat în patul meu o să mă simt mai bine. Firește, nu mă vedeam cum arăt. Nu ştiam ce febră mare aveam – nu urmăream decât să demonstrez că eram perfect sănătos, Rosamund a cedat şi a îndesat valizele şi cutiile noastre în portbagajul unui taxi. Când am ajuns la destinaţie, după ce-am plătit cursa era, desigur, cu neputinţă să car bagajele sus, iar şoferul, mirosind dificultăţi, şi-a băgat banii în buzunar şi a şters-o. Necazul era limpede pentru el, dar nu şi pentru mine. M-am târât până sus şi m-am vârât în pat.

— Ce bine că am plecat de pe insula aia blestemată! i-am spus lui Rosamund. E posibil să fie încă aceeaşi zi? Nu-i decât douăsprezece? Am decolat în zori. „Degetul timpului aşezat pe ceasul amiezii", cum spunea Mercutio – asta era una din replicile favorite din Shakespeare ale lui Ravelstein.

Simţindu-mă în siguranţă şi comod instalat sub păturile mele, am anunţat-o pe Rosamund că un pui de somn mi-ar prinde bine. Era devreme după-amiază şi deci nu ora de culcare. Rosamund nu era de părere că somnul ar fi bine-venit. Prin nu ştiu ce facultăţi invizibile pentru mine, ea simţea că starea mea e gravă.

— Ai fi murit în somn dacă te-aş fi lăsat să dormi, mi-a spus mai târziu.

A continuat să încerce să-i contacteze pe doctori.

— Ziua Recunoştinţei e o sărbătoare de familie – oamenii se distrează, joacă golf.

Rosamund se menţinea într-o formă bună. Urma cursuri de yoga, medita. Reuşea să-şi atingă tâmpla cu degetele de la picior. Dar acum se extenuase tot cărând bagaje de la Saint Martin încoace. Reuşise, nu ştiu cum, să urce valizele pe scări, până la etajul trei. N-ai fi crezut niciodată

că o să fie în stare s-o facă.

Dar mi-a explicat că a fost mai uşor să care bagajele decât să intre în legătură cu spitalul. La niciunul dintre apelurile ei nu a primit vreun răspuns. În zilele de sărbătoare, când medicii sunt liberi, s-ar presupune că internii le ţin locul.

— Ei, nu-i chiar *atât de* ur*gent cum crezi, am liniştit-o eu. Ai să vorbeşti mâine cu doctorii.*

Dar pentru Rosamund era limpede că nu ştiu ce spun. Dacă aş mai fi rămas în Saint Martin, aş fi murit până a doua zi în zori. Dacă aş fi ratat zborul de legătură din Porto Kico, aş fi murit la San Juan. Şi dacă, aşa cum voiam eu, aş fi tras un somn bun în patul meu, m-aş fi trezit mort. Rosamund zicea că fără oxigen n-aş fi putut trece noaptea.

Pe măsură ce se înserа, ciorile îşi sunau claxoanele. Aici deveniseră păsări urbane. Un poet francez le numise les corbeaux délicieux *– dar care poet anume? Mă îndoiesc că măcar Ravelstein ar fi ştiut. Mintea mea nu mai izbutea să se urmărească pe sine. Dar eram convins că pernele şi plapuma mea or să mă salveze.*

Rosamund l-*a chemat la telefon pe tatăl ei din statul New York.*

— Gândeşte-te la persoana cea mai influentă la care poţi apela, a sfătuit-o el. Cere-i ajutorul.

În agenda mea de telefoane, Rosamund a descoperit, din fericire, numărul de acasă al doctorului Starling, omul care ne-a adus la Boston. Când i-a comunicat ce se întâmplă, doctorul i-a răspuns:

— În zece minute ai să fii chemată de Andras, directorul spitalului. Lasă linia liberă.

Foarte curând, doctorul Andras, un om foarte bătrân, o interoga pe Rosamund asupra simptomelor mele; după care a anunţat-o că trimite o ambulanţă să mă ridice. Rosamund l-*a înştiinţat că în Caraibe am refuzat categoric să intru în ambulanţă. La care bătrânul director i-a cerut să vorbească direct cu mine. Bine, da,* l-*am asigurat că mă simt bine acolo unde mă găsesc, adică în propriul meu pat, dar ca să-i fac gustul soţiei mele am să accept să mă las examinat de medici, însă în*

Ravelstein

225

ruptul capului n-am să accept să fiu transportat pe o brancardă. După ca-axa. xv<iz<iQ, \a. t postește, am căzut de acord să călătoresc ca pasager în ambulanță.

— S-a făcut! a exclamat doctorul Andras. Dar acum avem nevoie urgentă de dumneavoastră aici.

Așadar, așezat lângă șofer, am plecat în ambulanța cu lumini rotitoare și sirene țipătoare către camera de urgență. Acolo am fost descărcat pe un pat cu rotile și dus într-un colț unde am fost consultat de câțiva medici. Nu am cunoștințe coerente despre ce a urmat, îmi amintesc doar că am fost pus imediat sub oxigen. După care am trecut printr-o pauză prelungită. Unii dintre medici erau de părere că trebuie să fiu dus imediat la sala de reanimare de la cardiologie. Alții susțineau că respirația era problema principală. Infirmiera mi-a aplicat pe față o mască de oxigen, pe care o dădeam întruna la o parte. Rosamund stătea lângă mine ca să mă ajute. M-a rugat:

— Chick, oxigenul ți-e strict necesar și n-aș vrea să-i văd că-ți leagă mâinile.

— Dar mă sufoc!

Eu am propria mea versiune asupra a ceea ce s-a întâmplat. Se găsea acolo un medic de gardă care nu purta un halat alb, ci era în cămașă. Vorbăreț și competent, cu obrajii aprins colorați și maniere degajate, mi-a explicat condiția mea. În asemenea împrejurări, bărbații și femeile răsar, apar, se materializează. Doctorul ăsta guraliv părea să vorbească despre probleme tehnice care nu aveau legătură cu starea mea. Dar am înțeles greșit tot ce s-a întâmplat. Am fost repartizat la reanimarea secției de cardiologie și *acolo, în acea noapte, am suferit un infarct. Dar despre asta nu-mi prea amintesc. Nici de sala de reanimare de la boli pulmonare, unde am fost mutat ulterior. Rosamund îmi povestește că ambii mei plămâni erau cotropiți de pneumonie. Un aparat respira în locul meu – tuburi mi-erau băgate pe gât și în nas.*

Nu știam unde mă găsesc și nu eram conștient că Rosamund dormea alături de mine, pe un pat pliant, își petrecea adeseori nopțile

printre rudele care îşi vegheau, în sala de reanimare, fiii sau surorile aflate în criză. În timpul primelor zece zile, Rosamund nu s-a dus deloc acasă. Mânca resturile rămase pe tăvi. Refuza să meargă la bufet de teamă să nu mor în timp ce mănâncă. Surorile, când au înţeles acest lucru, au început s-o hrănească.

Toate acestea le-am aflat mai târziu. În mod cert, nu eram conştient că lupt pentru viaţă. Pe parcursul acestor săptămâni am fost îndopat cu Verset. Unul dintre efectele respectivului medicament este suspendarea oricărei vieţi mentale. Nu ştiam dacă sunt mort sau viu. Toate aparenţele (adică lumea exterioară) erau anihilate. Fraţii mei morţi, amândoi, au venit o dată foarte aproape de mine. Purtau cămăşile lor obişnuite, cravate, pantofi, costumele confecţionate de croitorii lor. Tata era şi el acolo, dar se *ţinea în spate. Nu a înaintat. Fraţii mei mi-au comunicat că sunt mulţumiţi cu condiţia lor. Nu* l-*am strigat pe tata.* El *cunoştea regulile. Nu vedeam ce rost avea să le pun întrebări, întrucât mă simţeam pe jumătate în lumea lor, nu eram măcinat de curiozitate. Doream informaţii, dar răspunsurile puteau să mai aştepte. Pe urmă, fraţii mei s-au retras sau au fost retraşi. Eu nu mă gândeam la mine ca la un om pe moarte. Capul îmi colcăia de amăgiri, halucinaţii, cauze şi efecte aiuristice. Se spune că Versetul îţi amorţeşte memoria. Dar memoria mea a fost întotdeauna rezistentă. Îmi aduc aminte că eram mereu întors când pe o parte, când pe cealaltă. Câte o soră sau o infirmieră care ştia ce face mă lovea pe spate şi îmi poruncea să tuşesc.*

Îi vizitasem adeseori pe Ravelstein şi pe alţi prieteni sau rude în săli de terapie intensivă din diversele spitale şi, cu acea stupiditate firească omului teafăr, sănătos, m-am gândit cum ar fi dacă

eu aş zăcea lungit acolo, conectat la tot felul de maşinării care te menţin în viaţă.

Şi iată că acum eu eram muribundul. Plămânii îmi cedaseră. Un aparat respira în locul meu. Fiind inconştient, nu ştiam mai multe despre moarte decât ştiu morţii. Dar capul meu (presupun că era capul)

clocotea de vedenii, năluciri, fantasme. Care nu erau visuri sau coşmaruri. Coşmarurile au o portiţă de scăpare…

Amintirile cele mai pregnante sunt cele ale vagabondărilor, pribegiilor, în care îmi simţeam inima grea. Într-una dintre aceste vedenii mă găseam pe o stradă, într-un oraş, în căutarea unui loc unde trebuia să-mi petrec noaptea, în cele din urmă l-*am găsit. Am intrat în ceea ce era, pe vremuri, prin anii douăzeci, un cinematograf. Casa de bilete era bătută în scânduri. Dar în spatele ei, pe o podea de ţiglă care urca în pantă, se aliniau o serie de paturi de campanie, pliabile. Nu se dădea niciun film. Sutele de scaune din sala de cinematograf se înşirau goale. Am înţeles că aerul din ea era tratat într-un fel special şi că-ţi făcea bine la plămâni să-l respiri, îţi grăbeai vindecarea dacă-ţi petreceai noaptea acolo. Aşa încât m-am alăturat altor vreo şase pasageri şi m-am culcat. Soţia mea trebuia să vină a doua zi să mă ia. Maşina era parcată undeva în apropiere, dar nimeni dintre cei de aici nu părea să doarmă. Şi nici vorbăreţi nu erau oamenii. Se sculau din pat. Se învârteau prin hol şi se aşezau pe marginea vreunui alt pat. Podeaua nu mai fusese măturată de vreo cincizeci de ani sau mai bine. Sala nu era încălzită. Trebuia să dormi complet îmbrăcat, cu paltonul pe tine. Cu pălăria sau şapca pe cap, cu pantofii în picioare.*

Chiar înainte de a fi fost mutat de la reanimare, m-am dat jos din pat, sub impresia că mă aflu în New Hampshire şi că una dintre nepoţelele mele schia în jurul casei. Eram supărat pe părinţii ei pentru că nu o aduseseră înăuntru să-şi vadă bunicul.

228

Era o dimineaţă de iarnă, sau aşa mi se părea mie. De fapt, trebuie să fi fost miezul nopţii, dar parcă soarele făcea zăpada să sticlească. Am sărit peste rezemătoarea patului, fără să-mi dau seama că eram ataşat la tuburi şi *ace şi pungi de plastic care conţineau tot felul de mixturi intravenoase. M-am uitat la picioarele mele goale pe podeaua însorită de parcă ar fi aparţinut altcuiva. Păreau a se împotrivi să-mi susţină greutatea, dar le-am silit să se supună voinţei mele. Pe urmă am căzut pe spate. La început nu am simţit nicio durere. Ce mă enerva era*

faptul că nu puteam să mă desprind şi să mă duc la fereastră. În timp ce zăceam neajutorat, un infirmier a intrat şi a strigat la mine:

— Am auzit că ne faci numai necazuri! Unul dintre doctori a spus că spatele mi-era atât de congestionat încât semăna cu un foc de pădure văzut de sus. Am fost înfăşurat în bandaje. Aveam senzaţia că mă găsesc într-un tramvai aglomerat şi că sunt îmbrâncit din spate şi mă înăbuş. Mă rugam să fiu lăsat să cobor. Dar nimeni nu era dispus să-mi facă voia.

În zilele acelea eram tratat cu substanţe puternice anticoagulante şi căzătura s-a dovedit foarte periculoasă. Am făcut hemoragii interne. Le ceream fiilor mei să-mi cheme un taxi. Le spuneam că acasă, dacă fac o baie fierbinte, o să mă simt mult mai bine.

— În cinci minute pot să ajung acasă. E chiar după colţ.

Adeseori mi se părea că mă aflu sub Kenmore Square din Boston. Stranietatea acestor împrejurimi halucinatorii era, într-un fel, eliberatoare. Mă întreb uneori dacă, aflat în pragul morţii, nu cumva m-am desfătat nepăsător, ca orice persoană normală, cu aceste năluciri fantasmagorice – ficţiuni care nu trebuiau născocite.

*Mă găseam într-o pivniţă spaţioasă. Pereţii de cărămidă fu*seseră *pictaţi cu veacuri înainte, în unele locuri însă erau albi ca brânza de vaci. Dar brânza se murdărise. Pivniţa era iluminată cu tuburi fluorescente – şi pretutindeni se înşirau mese după mese după alte mese încărcate cu obiecte de doi bani, îmbrăcăminte de femei din aceea donată bazarurilor de spital*: *lenjerie, ciorapi, pulovere, fulare, fuste. O infinitate de mese. Locul îmi evoca Subsolul lui Filene, unde muşteriii aveau în curând să se încaiere şi să se înghiontească pentru a înşfăca chilipirurile. Dar nu era nimeni de faţă. În depărtare se vedeau nişte femei tinere care păreau gata să întreprindă acţiuni filantropice. Eu şedeam, sechestrat, printre sute de şezlonguri din piele. Evadarea din colţul ăsta de brânza murdară era imposibilă, în spatele meu, ţevi imense coborau din tavan şi se înfundau în podea.*

Eram dureros preocupat de cămaşa de forţă sau puloverul pe care eram silit să-l port. Vesta asta fierbinte, kaki, mă strângea – mă

asfixia, mă presa de moarte. Am încercat să o desfac de pe mine, dar n-am reuşit, îmi spuneam ce bine ar fi dacă aş cere uneia dintre voluntarele alea de acţiuni sociale să-mi aducă un cuţit sau o pereche de foarfece. Dar ele erau la câteva străzi depărtare şi nu m-ar fi auzit. Eu mă găseam într-un colţ foarte îndepărtat, înconjurat de şezlonguri.

*Altă experienţă memorabilă: Un infirmier cocoţat pe o scăriţă atârnă beteală de Crăciun, vâsc şi podoabe pe pereţi. Nu se sinchiseşte de mine. E infirmierul care m-a mustrat că le fac necazuri. Dar asta nu mă împiedică pe mine să-l observ. Observaţia face parte din meseria mea. Existenţa este – sau a fost – însăşi această meserie. Aşa încât îl urmăresc cum stă înfipt în scăriţă – îi privesc umerii aduşi şi spi*narea *lată. Pe urmă coboară şi îşi mută scăriţa la alt stâlp. Alte ghirlande de beteală şi verdeaţă ţepoasă.*

Afară, pe hol, se plimbă un alt pacient, un bătrânel, scund, nervos, lipsit de astâmpăr, care se fâţâie în sus şi în jos, în nişte papuci de pâslă. E vecinul meu. Locuinţa lui se deschide la capătul camerei mele, dar el nu mă ia niciodată în seamă. Are o barbă rară, un nas ca un burete de plastic pentru frecat fundul oalelor, şi poartă o beretă. E musai *să fie artist. Dar trăsăturile feţei lui mi se par total lipsite de interes.*

După un timp, îmi aduc aminte că îl văzusem la televizor. Era *un artist foarte respectat. Conferenţia, în timp ce desena. Temele lui erau la modă – ecologia, esenţele de flori holiste şi aşa mai departe. Schiţele pe care le desena erau vagi, sugerând dragostea şi responsabilitatea faţă de mediul natural. Desena pe o tablă întâi suprafaţa unei mări înceţoşate, apoi, cu partea laterală a cretei, crea iluzia unui chip care se năluca – părul ondulat al unei femei, ca nişte fire de revent fiert, străfulgerări de natură care creau impresia unei prezenţe umane, – o apariţie mitică sau, poate, o arătare. Poate că o ondină sau o fecioară a Rinului. Nu-l puteai acuza pe individ de înşelăciune sau de superstiţie. Tot ce-i puteai reproşa era autoimportanţa şi automul*ţumirea-suffisance, *cum spune francezul, îmi place cuvântul* suffisance *mai mult decât îngâmfare, aşa cum prefer cuvântul nostru „sufocant" franţuzescului* suffoquant – Tout suffoquant et blême (*Verlaine*?). *Dar dacă te sufoci, ce-ţi mai pasă că*

eşti livid?

Acest Ananias sau fals profet (*artist*) *se stabilise aici – avea un apartament strâmt de-a lungul clădirii spitalului. Locuinţa lui era însă după colţ, aşa că nu o puteam vedea din patul meu. Îi zărisem doar bibliotecile şi o mochetă verde. Infirmierul care anina beteala se arăta foarte deferent faţă de artistul care mă ignora pe mine. Zero*! *Nu mi se îngăduia să înregistrez nicio impresie. Vreau să spun prin aceasta că nu mă potriveam în niciunul din conceptele lui.*

Oricum, acest artist *TV părea să se fi statornicit de mult aici, dar curând s-a dovedit că urma să plece chiar în acea zi. Cutii mari de carton erau cărate afară din apartamentul lui – sau din aripa locuită de el. Lucrătorii care executau mutarea îngrămădeau mormane de obiecte. Cărţile dispăreau de pe rafturi, rafturile în sine erau demontate într-o grabă nebună. Un camion care fusese tras în curte era încărcat cu repeziciune. Pe urmă a ieşit din casă bătrâna soţie a artistului, îmbrăcată într-o rochie lungă, verde-auriu, s-a aplecat şi a fost ajutată să se urce în cabina camionului. Purta o pălărie de mătase. Artistul TV şi-a scos papucii de pâslă şi i-a vârât în buzunarul paltonului, apoi a încălţat nişte mocasini şi s-a căţărat în camion lângă nevastă-sa.*

Infirmierul era de faţă şi-i ajuta, după care mi s-a adresat mie:

— Urmezi la rând. Avem nevoie de spaţiu şi am primit ordin să te evacuez chiar acum.

De îndată a apărut o echipă care a demontat rafturile mele şi a desfăcut totul în bucăţi. Mobila era turtită la pământ ca butaforia din teatru. Nimic nu a mai rămas în picioare, între timp a fost adus un camion, şi toate hainele mele, pălăria Borsalino, aparatul de *ras electric*, articolele *de toaletă, CD-urile* etc., *erau îndesate laolaltă în pungi de supermarket. Eu am fost urcat într-un scaun cu rotile şi încărcat apoi în remorca unui camion. Acolo am dat peste biroul meu – ba nu, peste cabinetul unei surori, micuţ, dar pus la punct, şi cu lumină electrică. Placa din spate a camionului a fost ridicată şi închisă; părţile laterale erau deschise, camionul a mugit şi s-a repezit direct în subteran, într-un tunel. Un timp a rulat cu viteză maximă. Pe urmă s-a oprit, motorul uriaş*

continuând să sforăie lenevos. Şi tot aşa înainte, lenevos. O singură soră era de gardă. M-a văzut şi *s-a oferit să mă bărbierească. Am recunoscut că mi-ar prinde bine un ras. Mi-a întins spuma pe faţă şi a folosit o lamă Schick sau Gilette. Puţine surori se pricep să radă un bărbat, îţi înspumează faţa fără să-ţi moaie mai întâi barba, cum făceau bărbierii de pe vremuri, folosind prosoape fierbinţi. Dacă n-ai fost bine înmuiat şi săpunit, lama râcâitoare îţi smulge perii şi faţa te ustură.*

I-am comunicat surorii că o aştept pe soţia mea, Rosamund, la ora patru, dar era trecut de patru, după cum arăta ceasornicul mare cu cadran circular.

— Unde crezi că suntem?

Sora nu mi-a putut răspunde. Părerea mea era că ne găseam sub Kenmore Square, în Boston, şi dacă s-ar fi oprit sforăitul acela lenevos al motorului am fi putut auzi metrourile de pe Green Line. Acum era ora şase, nu ştiu dacă dimineaţa sau seara. Şi parcam lent lângă un pasaj subteran de pietoni, din care oamenii – nu prea mulţi – ieşeau în stradă sau coborau venind din stradă.

— Arăţi ca un luptător indian, mi-a spus sora. Ai slăbit atât de tare încât faţa ţi-e scofâlcită de tot şi barba îţi creşte printre zbârcituri. E greu să te rad. Ai fost vreodată voinic?

— Nu, dar constituţia mea fizică s-a modificat de multe ori. Întotdeauna am arătat mai bine aşezat decât în picioare, i-am răspuns şi, în ciuda amărăciunii mele, am râs.

Dar femeia nu era în stare să înţeleagă remarcile mele.

Şi uite că nu era niciun camion. Trebuia să părăsesc camera – era urgent să o evacuez – şi mă mutau în toiul nopţii în altă parte a spitalului.

— Unde ai fost? *am întrebat-o pe Rosamund când a venit.*

Eram supărat pe ea. Dar mi-a explicat că s-a trezit brusc din somn muncită de o presimţire sumbră în legătură cu mine. A telefonat la reanimare şi i s-a spus că am fost transferat. A sărit imediat într-un taxi şi a venit în goană.

— E seară, i-am spus.

— Nu, se crapă de zi.

— Şi unde sunt?

Sora de serviciu era remarcabil de promptă şi grijulie. A tras perdeaua din jurul patului meu şi i s-a adresat lui Rosamund:

— Scoate-ţi pantofii şi urcă-te în pat, lângă el. Câteva ore de somn o să vă facă bine la amândoi.

Încă o scurtă viziune, să vă servească drept orientare.

De data aceasta figurează Vela.

Aşadar iată-ne expuşi pe amândoi pentru ca toată lumea să poată aprecia. Mâinile ei elegante, larg desfăcute, mă indică pe mine, atrăgând atenţia asupra posturii mele stânjenitoare.

În acest scenariu, amândoi stăm în faţa peretelui de marmură lucioasă din interiorul unei bănci – banca de investiţii. Suntem din nou pe picior de război. Dar am venit la bancă la cererea ei. Vela e însoţită de un bărbat foarte dichisit, cu figură de spaniol, de vreo douăzeci şi opt-treizeci de ani. E de faţă şi un al treilea bărbat, un bancher care vorbeşte franţuzeşte, în faţa noastră, încrustate în zidul de marmură, sunt două monede: o monedă americană de zece cenţi şi un dolar de argint cu un diametru de trei-patru metri.

Vela m-a prezentat însoţitorului spaniol. Nu a fost chiar o prezentare, din moment ce el m-a ignorat total. După care mi-a explicat cu simplitate:

— Până acum nu am trăit, niciodată o experienţă sexuală fascinantă şi, în virtutea a ce numeşti tu revoluţie sexuală, mi-am zis că trebuie să-mi ofer şi eu o mostră – să aflu o dată pentru totdeauna de ce am fost privată trăind alături de tine.

— Ca într-un coteţ uriaş de iepuri, milioane de iepuri, din *care iepuroaicele* îşi *aleg mostre de masculi.*

Dar prima fază a întâlnirii noastre s-a consumat rapid. Scopul ei era, evident, să-mi trezească un simţ de culpabilitate şi să-mi injecteze un solvent sau un emolient mental.

— Îmi poţi spune unde ne găsim? am întrebat-o. Şi de ce ne-am întâlnit în faţa monedelor ăstora? Ce semnificaţie au?

La care bancherul a făcut un pas înainte şi m-a lămurit că peste un număr de ani moneda de zece cenţi din dreapta se va preface în dolarul cu un diametru de trei metri.

— Şi cât mai durează până atunci?

— Un secol sau ceva mai mult.

— Mă rog, nu mă îndoiesc că aritmetica faptului e corectă – dar cui o să-i folosească treaba asta?

— Ţie, mi-a răspuns Vela.

— Mie? Cum aşa?

— Prin criogenie. Un om se lasă să fie congelat şi pus la păstrare. Un secol mai târziu îl decongelează şi-l readuc la viaţă. Nu ţii minte că am citit într-o fiţuică de scandal despre Howard Hughes care s-a lăsat congelat cu condiţia de a fi topit şi înviat când se va descoperi remediul pentru boala mortală de care suferea? Asta se numeşte criogenie.

— Spune-mi clar ce vrei de la mine. Nu are rost să ghicesc. Ce-i în mintea ta? Când ai vrea să mă îngheţi?

— Chiar acum. Mai târziu am s-o fac şi eu. Ne vom deştepta împreună în secolul douăzeci şi doi.

Reflexele cenuşii şi luciul plăcilor de marmură erau menite să te convingă de perena stabilitate a dolarului. Dar marmura era totodată *şi faţada unui depozit de păstrare la rece – sau a unei cripte. Curată nebunie. Trupul tău va fi depozitat, împreună cu trupurile altor investitori, dincolo de faţada de marmură. O să zaci într-un laborator vegheat de nişte preoţi-tehnicieni care te vor asista, generaţie după generaţie, reglând temperatura, umiditatea, şi înregistrându-ţi condiţia pe fişe.*

— O *să* revii *la viaţă, m-a* asigurat *Vela. Imaginează-ţi dobânda compusă la o investiţie de un milion. O să trăim amândoi.*

— Tovarăşi de bătrâneţe?

Bancherul, îmbrăcat în redingotă, mi-a atras atenţia pe un ton experimentat:

— Până atunci, media de viaţă se va prelungi până la două sute de ani.

— E unica şansă pentru mariajul nostru, m-a asigurat Vela.

În rezonanţa marelui cuvânt „mariaj" există o notă de graţie sârbească (şi bemol, la, şi *bemol, de).*

— Pentru numele lui Dumnezeu, Vela! Asta nu-i un mod de abordare a morţii. Faptul că o amâni timp de un secol nu rezolvă nimic.

Trebuie să vă amintesc că eu murisem şi înviasem iar şi că în mintea mea se crease o ciudată distanţă între vechiul mod (fals) de a vedea lucrurile şi noul mod (straniu, dar eliberator).

Engleza nu era limba maternă a Velei şi ea nu se simţea în stare să reformuleze ceva, din pricina efortului depus la formularea iniţială. Tot ce putea face era să repete ceea ce spusese. Aşa încât mi-a expus din nou faptele, aşa cum le vedea ea, ceea ce nu a dus la avansarea discuţiei.

— Nu pot să fac aşa ceva, i-am declarat.

— De ce nu poţi să faci aşa ceva?

— Îmi ceri să mă sinucid. Sinuciderea e interzisă.

— De cine e interzisă?

— E împotriva religiei mele. Evreii nu se sinucid decât dacă sunt înfrânţi prin asediu, cum s-a întâmplat la *Masada,* sau *sub* ameninţarea *de* a *fi sfârtecaţi, ca în Cruciade. Atunci îşi ucid întâi copiii şi pe urmă se omoară şi ei.*

— Tu nu apelezi la religie decât atunci când vrei să triumfi într-o discuţie, a observat Vela.

— Şi dacă de îndată ce voi fi congelat tu ai să dai banca în judecată? Şi pe urmă ai să-mi pretinzi averea, eu fiind considerat mort. Nu se va putea dovedi că urmează să fiu dezgheţat şi readus la viaţă. Sau crezi că or să mă învie doar ca să câştige procesul? întregul caz va fi pledat în faţa unui judecător care nu va şti pe ce lume e.

Când am vorbit despre proces, reprezentantul băncii s-a îngălbenit şi, într-un fel, îl compătimeam, deşi nu mă simţeam bine nici eu şi inima mi-era cât un purice.

— Îmi datorezi *acest lucru, a stăruit Vela.*

Ce voia să spună? Dar eu, din principiu, nu discut cu oamenii iraţionali. M-am mulţumit să clatin din cap şi să repet:

— Nu se poate face așa ceva, nu se poate și n-am să accept.

— Nu?

— Tu nu înțelegi ce îmi ceri.

— Nu?

— Din tonul tău reiese că eu *nu știu ce fac. Frumos*!

Niciodată nu m-am simțit mai deplasat ca atunci când am stat împreună în biroul ofițerului stării civile ca să ne căsătorim. Un fost coleg de școală al meu, pe care-l invitasem la nuntă, era fermecat de Vela. În timp ce ofițerul stării civile își răsfoia hârtiile, vechiul meu prieten îmi murmura în ureche:

— Chiar dacă n-o să țină decât șase luni, chiar dacă nu ține decât o lună, și tot merită – cu așa niște sâni, cu așa niște șolduri, cu așa o față cum are asta!

Reluând dialogul purtat cu Vela la bancă, m-am auzit rostind cu o convingere pătrunsă de seriozitate:

— De mult am adoptat hotărârea de a muri de moarte naturală, ca tot omul. La viața mea, am văzut mulți oameni murind, așa încât sunt pregătit. Poate că am țesut prea multă ficțiune în jurul gropii – frigul și umezeala din mormânt. Poate că am imaginat prea multe detalii legate de moarte și poate că sunt prea atașat – anormal de atașat – de morții mei. Dar nu există nicio șansă pe lumea asta ca să mă las în mâinile științei experimentale. Propunerea ta mă insultă, îți spui, probabil, că dacă ai putut să mă faci să mă însor cu tine, poate că ai să mă convingi și să mă las înghețat vreme de un secol.

— Da, cred că îmi datorezi ceva, a răspuns Vela argumentelor mele.

Una dintre dificultățile noastre și, totodată, sursa multor neînțelegeri, consta în faptul că perspectiva mea, concepția mea de viață era incomprehensibilă pentru ea. Câinii pot înțelege o glumă. Pisicile, însă, nu pot râde niciodată. Vela, când vedea lumea râzând, râdea și *ea. Dar, dacă nu i se indica în mod expres* („*Chestia asta-i nostimă*"), *nu schița niciun zâmbet. Iar eu, când amuzam oaspeții la cină, eram bănuit că fac din ea ținta glumelor mele.*

După toate probabilităţile, în timp ce mă imaginam într-o bancă, cu un ban de zece cenţi şi un dolar uriaş încrustaţi în marmura şlefuită, nu eram conştient că fusesem salvat. Doctorii cu medicamentele lor, surorile cu îngrijirile lor, tehnicienii cu meşteşugul lor concuraseră să mă tămăduiască. Dacă şi când voi fi complet salvat, aveam să-mi văd înainte de viaţa mea.

Şi dacă n-ar fi fost articolul despre Howard Hughes, Vela nu s-ar fi gândit că a mă congela pe timp de un secol ar fi o idee excelentă – că în timp ce eu aş zăcea refrigerat, un bloc de gheaţă, aşteptând resuscitarea sau resurecţia, ea şi-ar face de cap cu tânărul spaniol (care n-a catadicsit să-mi spună nici măcar bună-dimineaţa).

Şi nu m-am îndoit nicio clipă de realitatea acelei bănci, acelor monede, acelor persoane – Vela, armăsarul ei spaniol, consilierul de investiţii şi remarcile ei despre revoluţia sexuală.

— Întâlnirea asta de la bancă e ceva în care tu ai crezut, a comentat mai târziu soţia mea, Rosamund, adevărata mea soţie, după ce i-am descris scena. Pentru ce numai lucrurile cele mai rele ţi se par atât de reale? Uneori mă întreb dacă voi reuşi vreodată să te dezvăţ de acest sadism pe care-l practici faţă de tine însuţi.

— Aşa e. Îmi procură un fel de satisfacţie specifică; răul din astfel de experienţe le garantează caracterul real. Iată ce trebuie să îndurăm, şi asta-i viaţa. Creierul e o oglindă şi reflectă lumea. Desigur, vedem doar imagini, nu lucrurile adevărate, dar imaginile ne sunt dragi, ajungem să le îndrăgim, deşi ştim ce organ distorsionant e creierul-oglindă. Dar nu e momentul să o dăm pe metafizică.

Eu eram genul de pacient de la reanimare care poate deveni obiect de pariuri pentru echipa medicală, dacă membrii acesteia ar fi pasionaţi de jocuri. În realitate, însă, erau oameni prea serioşi ca să facă rămăşaguri pe *viaţa mea. Mai târziu, îi întâlneam pe unii dintre ei în alte secţii ale spitalului şi-mi spuneau*:

— Ah, ai supravieţuit – bravo! *N-aş fi crezut că ai să izbuteşti. Ei…* ai d*us o luptă teribilă. Nu* mai *dădeam doi ban*i *pe* viaţa *dumitale.*

Şi aşa… hasta la vista. O să ne *vedem în* viaţa *viitoare.*

Dacă asemenea întâlniri ar fi fost mai lungi (deşi preferam să fie cât mai scurte posibil), le-aş fi vorbit despre soţia mea, căreia îi revenea tot meritul. Din când în când se materializa câte un specialist care o observase: „Ce femeie drăguţă!", „Ce devotament!" Adeseori rudele muribunzilor arată ca nişte păsări buimace, zăpăcite de luminile de pe câmp şi care zboară orbeşte. Dar nu era şi cazul lui Rosamund. Ea făcea tot ce era necesar ca să mă salveze. Şi de aceea, personalul secţiei de terapie intensivă a încălcat, de dragul ei, unele reguli. Acest personal cunoştea foarte bine ce înseamnă fraţii, surorile, mamele, soţii şi soţiile. În cazul meu, însă, supravieţuirea nu era o alternativă probabilă, iar Rosamund părea să susţină un învins. Alţii, mai ales femeile, aveau impresia că Rosamund era aceea care mă ţinea de partea cealaltă a graniţei morţii.

Oare femeile acelea socoteau că dragostea poate salva vieţi? Dacă ar fi răspuns la întrebările unui sondaj, ar fi negat asemenea lucru. Aşa cum suna faimoasa afirmaţie a lui Ravelstein, nihilismul american e un nihilism lipsit de abisuri. Dragostea – pe bună dreptate sau pe bună modernitate – ar putea fi privită azi ca o pasiune discreditată, dar surorile de la reanimare, aflate permanent pe linia de front a morţii, erau mai receptive în faţa sentimentelor pure decât *colegele lor care lucrau în sectoare mai calme. Şi Rosamund, această frumuseţe gingaşă, cu păr brun şi nas drept, era, în mod paradoxal, un soi de retardată. Deşi era o învăţată de înalt nivel – doctor în filosofie, prea subtilă pentru a se lăsa dusă de nas –, totuşi îşi iubea soţul. Şi dragostea se bucura de un sprijin tainic printre surorile din zona terminus, ai cărei pacienţi sfârşeau, în proporţie de optzeci la sută, la morgă. Drept care au încălcat regulile în ce o privea – în ce ne privea. I s-a îngăduit lui Rosamund să doarmă lângă patul meu, în rezervă.*

Când am promovat treapta terapiei intensive, Rosamund a fost lăsată să ofere un mic supeu. Doctorul Bertolucci a adus de acasă pasta marinară. *Eu am stat în capul oaselor, am înghiţit câteva îmbucături şi le-am ţinut un discurs despre canibalismul din Noua Guinee, unde inamicii ciopârţiţi sunt prăjiţi lângă stâncile de pe care florile tropicale*

se prăvălesc în cascade de zeci de metri.

Şi după ce am fost mutat de la reanimare, i s-a dat voie lui Rosamund să vină şi să plece fără nicio restricţie. După dineul despre *care am vorbit, a plecat acasă la volanul maşinii Crown Vie. Ca să mă liniştească, mi-a spus*:

— E stabilă, e o maşină pe care te poţi bizui. E tipul de maşină preferat de poliţie şi mă simt în siguranţă când opresc la semafor. Din cât se pricep răufăcătorii, aş putea fi un poliţist în haine civile, cu un pistol în geantă.

Chiar şi *aşa, într-o seară, fereastra laterală a maşinii a fost făcută ţăndări chiar în parcarea din spatele blocului nostru. Un lucru de care avea oroare Rosamund era să vadă noaptea şobolanii stând încolonaţi în locurile de unde puteau urmări şi adulmeca aromele de la restaurantul de pe Beacon Street.*

— Stau înşiraţi ca juraţii în boxa juriului şi captează toată lumina în ochii lor, îmi spunea.

Când urca târâş-grăpiş până la etajul trei, o întâmpina pisica, ori salutând-o, ori acuzând-o că a neglijat-o. Era un motan de la ţară, care se hrănise în trecut cu şoareci, veveriţe şi păsări. Acum îşi petrecea zilele urmărind nostalgic mierlele, gaiţele şi ciorile uriaşe. Acestea din urma par mult mai mari decât ciorile de pădure – poate în contrast cu dimensiunile reduse ale vegetaţiei urbane domesticite. Când se lasă seara, ciorile umplu văzduhul cu stridenţe ca de ferăstraie pe acoperiş.

Presupun că boala mea o fi servit vreunui scop biologic, dar pe mine nu mă interesa. În zilele acelea eram surd la orice teorie – pur şi simplu refuzam să mă gândesc la felul în care mă luptam pentru existenţă. Dacă aş fi stat să analizez, mi-aş fi dat seama că mă dezgropam singur, săpând cu mâinile goale. Unii ar fi apreciat tenacitatea şi loialitatea mea faţă de viaţă. Dar pentru mine era un lucru simplu ca bună ziua.

Rosamund, după ce inspecta frigiderul gol (nu avea timp să facă cumpărături), ronţăia nişte coji de brânză şi, după aceea, cu părul protejat de un con înalt de prosoape turceşti, făcea un duş fierbinte. În

*pat, le telefona părinților ei și flecărea cu ei. Deșteptătorul era fixat să sune la șapte și ea ajungea la spital devreme dimineața. Știa pe de rost toate medicamentele care mi-erau prescrise și medicii au constatat că-i putea informa despre felul cum reacționasem la fiecare doctorie în parte, la ce eram alergic și la ce nu, și ce tensiune avusesem alaltăieri. În capul acestei femei drăguțe exista un aparat de sortare extensivă. Mi-a spus, plină de încredere, că vom apuca adânci bătrâneți, că vom înainta bine în noul secol. Mi-a declarat că sus! o minune. Eu, unul, mă ved*eam *mai curând c'i o pocitanie.*

Nu exista subiect pe care să nu-l înțeleagă pe dată, Ravelstein ar fi fost mulțumit de ea. Firește, n-ar fi avut avantajul de care mă bucuram eu, adică accesul la ea. După ce am ieșit din criză, Rosamund mi-a mărturisit că nu s-a îndoit, niciun moment că voi supraviețui. Și se pare că nici eu nu am crezut că o să mor, pentru că mai aveam treburi de făcut. Ravelstein aștepta să-mi țin promisiunea de a scrie amintirile despre el pe care mi le comandase. Și, ca să mă pot ține de cuvânt, trebuia să trăiesc. Desigur, însă, exista și un corolar evident: din momentul în care terminam cartea despre el, își retrăgea protecția și deveneam la fel de perisabil ca oricare altul

— Ție nu ți se aplică așa ceva, mă încuraja Rosamund. Din moment ce te-ai relansat în viață, nimic nu te mai poate opri. Și apoi, trebuie să trăiești de dragul meu.

Adeseori îmi aminteam de Ravelstein cum se întreba care dintre prietenii lui era cel mai eligibil să-l urmeze curând. „Ca să-ți țină tovărășie", adăugam eu. Și după ce mi-a cercetat cu seriozitate culoarea feței, ridurile, înfățișarea, a decis că eu eram cel mai potrivit să-l urinez. Așa era el. Dacă-i cereai să fie direct, nu te cruța. Sinceritatea lui era ca un fluid care te îngheța rapid. Voia să spună că eu eram primul dintre prietenii lui care-l va urma pe lumea cealaltă? Tonul replicilor noastre sugera așa ceva. Dar el nu credea în viața de apoi. Platon, după care se orienta în asemenea chestiuni, vorbea adeseori despre o viață viitoare, dar e greu de știut dacă Ravelstein îl lua în serios în această privință. Eu nu mă simțeam dispus să mă măsor pe ring cu acest campion de lupte

Sumo în ce privește metafizica platonică. O dată să se fi repezit în mine cu burta lui vârtoasă și m-ar fi proiectat afară din ringul iluminat, îndărăt în bezna vâjâitoare.

Totuși, m-a întrebat cum îmi imaginam eu moartea – și când i-am replicat ca prin sistarea imaginilor, a reflectat solemn asupra răspunsului meu, a tăcut și s-a întrebat ce anume vreau să spun. Nimeni nu poate renunța la imagini. Imaginile ar putea, da, s-ar putea *să continue. Și dacă Ravelstein, ateul materialist, mi-a prevestit că mai devreme sau mai târziu ne vom revedea, el sugera, implicit, că nu accepta mormântul ca echivalent al sfârșitului. Nimeni nu poate accepta acest lucru. Nu facem decât să ne batem gura de pomană.*

Așa încât, la auzul observației mele despre încetarea imaginilor, Ravelstein a izbucnit în râsul lui exploziv. „Ha-ha!" Și totuși a acordat o oarecare atenție – un oarecare respect răspunsului meu.

Și a mers până la a-mi spune:

— Arăți ca și cum n-ai să întârzii mult până să mi te alături.

Aceasta este credința involuntară, normală, secretă, esoterică a omului din carne și sânge. Carnea se va zbârci și se va nimici, sângele va seca, dar nimeni nu crede, în mintea minții lui și în inima inimii lui, că imaginile se vor opri.

În linii mari, patruzeci la sută dintre pacienții secției de terapie intensivă mor în spital. Din rest, douăzeci la sută rămân invalizi pe viață. Aceștia sunt trimiși la ceea ce, în industria sănătății, se numește „îngrijirea bolnavilor cronici". Cu alte cuvinte, înseamnă că au ieșit din circuitul vieții normale. Iar norocoșii care alcătuiesc rămășița de patruzeci la sută sunt mutați „la etaj".

La etaj n-am mai fost asistat de echipa de medici de la terapia intensivă. Epuizați de sutele de ore petrecute în secție, doi dintre aceștia mi-au mărturisit că-și iau o vacanță. Pentru că eu constituiam una dintre marile lor izbânzi, au venit la mine la etaj ca să-mi spună la revedere. Doctorița Alba mi-a adus o supă de pui preparată în bucătăria ei.

Darul doctorului Bertolucci a fost un platou de lasagna și un

supliment de chifteluțe în sos-tomat, din cele pe care le mâncasem la reanimare, încă nu eram în stare să mă hrănesc singur. Lingura îmi tremura în mână și se ciocnea de farfurie, zăngănind; nu reușeam să o ridic la gură. Doctorul Bertolucci a venit să ia masa cu Rosamund și cu mine. Încă departe de a gândi normal, întorceam mereu conversația la subiectul canibalismului. Dar doctorul Bertolucci era foarte mulțumit de starea mea și-mi spunea: „Tocmai i-ai tras chiulul", îmi salvase viața. Ședeam în fund, mâncam bucate gătite chiar de el și trăncăneam de zor. Și Rosamund părea mulțumită și emoționată. Era prima mea seară „la etaj", și nu urma să fiu expediat la o clinică pentru cronici ca să mă refugiez într-o viață de invalid.

Când am fost transferat la etaj, internul de la neurologie m-a supus unui examen preliminar. Istoria mea medicală, adunată într-un dosar gros, se găsea în biroul surorilor, în timpul săptămânilor de criză, Rosamund ținuse un jurnal al ei, așa încât internul a chestionat-o și pe ea.

În aceeași noapte, doctorul Bakst, neurologul șef, și-a făcut apariția la ora douăsprezece și a interogat-o și el pe Rosamund. Sărmana tocmai adormise în fotoliul de lângă patul meu.

Eu fusesem tratat de pneumonie și de infarct. Și, cu toate că fusesem instalat „la etaj", încă nu scăpasem complet de belea. Nu încă. Nu complet. Problemele pe care le aveam nu sunt relevante pentru această povestire. Să spunem doar că starea mea era încă departe de a fi normală și că viitorul meu era încă incert.

Doctorul Bakst a venit cu pachetul lui de ace. Când m-a examinat – înfigându-mi ace în față – a descoperit că buza de sus era (ca să folosesc cuvintele mele) țeapănă. M-a supus la niște teste simple și am dat greș. Chiar și când vorbeam sau râdeam, buza rămânea curios de imobilă sau parțial paralizată. Din dud în când, doc; urni mii cerea să-i desenez cadrane de ceas. La început, nu am fost în stare să desenez nimic. Mâinile mi-erau neputincioase. Nu aveam niciun control.i. p – a lor. Mi-era cu neputință să țin în: nă în mu de. –, *i<p; sau să mă iscălesc. Nu puteam mânui stiloul* când *doctorul mi-a cerut: „Desenează-mi un*

ceas (", tot ce am putut mâzgăli a fost un zero strâmb. Doctorul Bakst era de părere că simptomele mele proveneau dintr-o otrăvire. Becher din Saint Martir», îmi servise un peşte toxic. Neurologul susţinea că sunt victima toxinei cigua. Eram gata să cred ce era mai rău despre Caraibe. Medicul francez pe care îl consultasem acolo îmi diagnosticase boala drept friguri tropicale. Dar e posibil să fi ştiut adevărul. Doctorul Bakst din Boston a cerut prin telefon unui specialist în toxina cigua, din Australia, să-i desene simptomele bolii. Unii dintre colegii din Boston ai doctorului Bakst erau sceptici în privinţa diagnosticului pus de el. Eu, unul, ţineam cu doctorul Bakst din raţiuni care, ca să fiu sincer, nu prea aveau de-a face cu medicina.

Ca să mă exprim pe şleau, trebuia să decid dacă să fac sau să nu fac eforturi pentru a mă însănătoşi. Săptămâni la rând zăcusem inconştient, trupul meu era dărâmat – de nerecunoscut. Sfincterele mi se zăpăciseră şi mai mult mă împleteciam decât mergeam – sprijinindu-mă pe un cadru de metal. Cândva fusesem mezinul într-o familie numeroasă. Acum copiii mei erau adulţi. Când veneau să mă vadă la spital, cei care îmi moşteniseră trăsăturile îmi creau senzaţia că se uitau la mine cu propriii mei ochi – eram încă interesant pentru ei, dar menit să fiu în curând înlocuit de un alt model. Ravelstein m-ar fi sfătuit să-mi păstrez capul limpede. Mă simţeam aproape anihilat şi totuşi, oricât aş fi fost de surpat, de scârbit de toate, nu fusesem încă eliberat din slujbă.

Rosamund hotărâse că trebuie să trăiesc. Ea a fost cea care m-a salvat – care m-a transportat pe sus, în ultimul moment, din Caraibe, care m-a cantonat la terapia intensivă, unde a dormit pe un fotoliu lângă patul meu. Când mă zbăteam să respir, îmi ridica masca de oxigen ca să-mi şteargă interiorul gurii. Numai când am fost conectat la aparatul de respiraţie s-a repezit până acasă pentru o oră ca să-şi schimbe hainele. Singurul medic care mă vizita regulat era doctorul Bakst. Mă vizita regulat la ore neregulate – uneori foarte nepotrivite, îmi cerea:

„Desenează-mi un ceas care să arate ora 10: 47". Sau: „Ce zi e azi?

Haide, nu-mi spune că trăieşti pe un plan superior la care n-ai nevoie să cunoşti datele exacte. Vreau să-mi dai răspunsuri precise". Sau: „Înmulţeşte şaptezeci şi doi cu nouăzeci şi trei – şi acum… împar*te cinci mii trei sute douăzeci şi doi la patruzeci şi şase".*

Slavă Domnului, tabla înmulţirii funcţiona încă în mintea mea.

Doctorul nu ţinea să discute chestiuni mai „profunde" cu mine – sau probleme legate de stadiile recuperării mele.

În copilărie, la opt ani, a trebuit să mă refac după o peritonită complicată cu pneumonie. Când am revenit acasă de la spital, a trebuit să hotărăsc dacă o să rămân un invalid pe viaţă, cu doi fraţi mai mari care mă urau pentru că monopolizam afecţiunea şi atenţia părinţilor. Cum de se *pot lua asemenea hotărâri în copilărie, nici azi nu pot înţelege. Dar îmi dau seama, acum, că am refuzat să fiu un debil. Într-o dugheană de vechituri dădusem peste o carte de Walter P. Camp cu sfaturi menite să-ţi menţină forma fizică, şi am făcut şi eu ce făcea faimosul antrenor de fotbal – căram din pivniţă găleţi grele pline cu cărbuni, mă ridicam în mâini, m-am antrenat trăgând pumni într-un sac de box. Am studiat un mic tratat de respiraţie intitulat* Cum să devii puternic şi să te menţii astfel. *Le spuneam tuturor că mă antrenez. Ceea ce nu era o exagerare. Dar realitatea e că nu a*veam *niciun pic de talent la sport. Totuşi alegerea pe care ara făcut-o la vârsta de opt ani a rămas valabilă. Şaptezeci de ani mai târziu. mă pregăteam să-mi repet opţiunea.*

Printr-o coincidenţă rar întâlnită, doctorul Bakst mai avea o pacientă otrăvită cu toxina cigua. Se infectase într-o călătorie în Florida. Toxina răvăşeşte sistemul nervos, dar e curând eliminată din organism, astfel încât după câteva zile nu mai poate fi detectată. Din fericire, în cazul celeilalte paciente boala fusese depistată în fazele incipiente şi după ce otrava peştelui i-a fost filtrată din sânge, s-a simţit destul de bine încât să poată fi externată.

Eu, însă, continuam să împing cadrul de metal prin coridoarele cotite, hotărât să-mi recuperez uzul picioarelor. Sub *duş* eram *sprijinit* să *stau în picioare şi mă simţeam extrem de umilit când eram frecat cu*

săpun şi clătit de infirmierele binevoitoare, care văzuseră la viaţa lor tot ce poate fi văzut, aşa încât priveliştea trupului meu nu le mai şoca. Presupuneam că experimentatul meu neurolog şi, totodată, îngerul meu păzitor, era familiarizat cu cazuri similare şi ştia foarte bine „la ce mă puteam aştepta". Mâinile şi picioarele aveau să mi se usuce şi, dacă muşchii or să mi se atrofieze, o să-mi pierd simţul echilibrului. Dacă asta era ceea ce mă aştepta, puteam alege să nu mai fac eforturi. Ajungi să-ţi fie lehamite să tot inventezi trucuri, să tot frământi mingea de chit şi să tot încerci să reconstitui un puzzle, doar ca să vezi, când te uiţi la tine, zbârciturile *lungulețe* de *pe interiorul braţelor descărnate.*

Abia acum înţeleg cu cât tact se comporta doctorul, care ştia prea bine că dacă nu execut exerciţiile pe care mi le prescrisese o să mă dezintegrez. Detestam exerciţiile, dar nu-mi puteam permite să mă dezagreg. În plus, îi datoram Sin Rosamund să contribui la refacerea mea. Da, eram tentat să las totul baltă, dar ea îşi concentrase întregul suflet pe supravieţuirea mea. Dacă aş fi renunţat, ar fi însemnat să o insult. Şi, până la urmă, a trăi însemna în mod necesar să continui să fac ceea ce am făcut întotdeauna şi *trebuia să am destulă forţă pentru a îndeplini, independent, misiunile din care era constituită viaţa mea.*

Eu îl consideram pe doctorul Bakst drept un diagnostician infailibil, dar în cazul meu diagnosticul lui fusese contestat. Toxina ciguatera e o boală tropicală. E purtată de peştii care se hrănesc din fauna recifelor submarine – „piscauores" *îi numea doctorul. Oricât* l-*ai fierbe sau* l-*ai prăji, otrava purtată de bibanul roşu pe care mi* l-*a servit Bedier, un mocofan care făcea pe francezul francezilor, nu poate fi distrusă. Bedier venise la tropice ca să adune bani pentru educaţia fetiţelor lui – astăzi fetele nu mai capătă o* dot, *ci o educaţie. (Ravelstein, care hăituieşte asemenea persoane* şi *asemenea ocazii, ar fi preferat să mă audă spunând* dot *şi nu zestre.) În afară de a-şi juca rolul de patron, Bedier nu le datora nimic clienţilor săi. Aceştia îşi încercau norocul cu piscavorii de pe recifele de coral, aşa cum Bedier îşi încerca norocul cu investiţiile lui. Nici Bedier şi nici medicul francez care mă gratulase cu diagnosticul de friguri tropicale nu au răspuns la investigaţiile*

întreprinse din Boston.

La vârsta mea, ai dobândit o considerabilă experienţă a tuturor dedesubturilor, a tuturor chichiţelor care însoţesc lupta pentru propriul interes. Toate aceste consideraţii sunt zdravăn amestecate între ele. Diagnosticul de intoxicaţie cigua a doctorului Bakst era contestat de ceilalţi medici. Aşa încât el avea un interes în plus să dovedească justeţea părerii sale. M-a plimbat prin toate cotloanele spitalului pentru cele mai felurite teste, analize şi *numeroase alte examene esoterice, pe parcursul cărora toate forţele planetei se concentrează asupra ta. Reuşeam, până la un anumit punct, să separ interesele sale profesionale de celelalte motive. De fapt, era conştient că aveam nevoie de vizitele lui „personale", de prezenţa lui zilnică – ştia că devenisem dependent de ele.*

Într-una din zilele acelea fracturate şi lipsite de speranţă mi-a dat prin minte că eram şi eu unul dintre pacienţii perfizi al căror plan este să absoarbă. să se îmbete cu atenţia medicului. Bolnavul îşi dă seama că doctorul e silit să-şi distribuie atenţia şi atunci simte nevoia să le-o ia înainte celorlalţi rivali întru boală şi moarte, în mod firesc, medicul trebuie să se protejeze împotriva unor astfel de impulsuri monopolizatoare – sau poate că ar trebui să le numesc instincte – caracteristice oamenilor *concentraţi orbeşte pe vindecare, minaţi de adânca şi specifica lăcomie a bolnavului care a hotărât să nu moară. Doctorul Bakst avea o constituţie solidă, cu o curioasă înclinaţie* a *capului pe care-l purta ca un boxer. Era cu neputinţă să ştii ce gândeşte. Venea şi pleca după cum îi trăsnea prin minte. Ochelarii i se îndreptau spre tine când ochii lui priveau în altă parte. Ceea ce m-a făcut să-mi dau seama că ar fi o greşeală să încerc a-i comunica ciudatele mele senzaţii. Probele de aritmetică la care mă supunea semănau cu provocările la care era supus David Copperfield de către despoticul şi ticălosul său tată vitreg*:

— Nouă duzini de calupuri de brânză a câte două lire, opt şilingi şi patru pence. Calculul ăsta nu trebuie să-ţi ia mai mult de trei minute.

La şcoală fusesem bun la matematică şi problemele doctorului mă duceau cu gândul îndărăt în copilărie. Aplica o terapie eficientă şi

pentru degetele mele şi, curând, am fost în stare să semnez cecuri şi să-mi achit facturile.

În scurt timp, doctorul a adoptat un stil şi mai tiranic:

— Ce zi e azi?

— Marţi.

— Nu-i marţi. Orice adult ştie în ce zi din săptămână se găseşte.

— Atunci, trebuie să fie miercuri.

— Da. Şi ce dată?

— Habar n-am.

— Mă rog, te pregăteşti să mă persiflezi – să faci un joc. Dar de acum înainte va trebui să cunoşti data exactă la care ne aflăm, ca orice om normal. Ai s-o verifici în fiecare dimineaţă şi pe viitor ai să-mi comunici ziua din săptămână şi data calendaristică.

După care mi-a agăţat un calendar pe perete. Doctorul îşi dăduse seama că zilele mele se împotmoleau într-o mlaştină de nepăsare faţă de mine însumi şi că eram adânc demoralizat, că mă lăsam târât, descurajant, în apatie şi dezordine.

E posibil ca doctorul Bakst să fie acela care m-a salvat. Cred că îmi datorez viaţa acestui doctor şi, desigur, lui Rosamund. Doctorul Bakst nu socotea că fusese o greşeală când m-au transferat „la etaj", sau că eram sortit clinicii bolnavilor cronici. A fost încredinţat că voi reuşi – şi deci va trebui – să promovez clasa. Într-un fel sau altul, a apreciat că sunt apt să mă întorc la viaţă. Mă întreb ce s-ar alege din medicină dacă doctorii ar respinge astfel de intuiţii. Doctorul Bakst, asemenea unui iscusit cercetaş indian din secolul trecut, şi-a lipit urechea de şină şi a auzit locomotiva venind. Viaţa se va întoarce curând, iar eu îmi voi recupera locul în trenul vieţii. Moartea se va retrage la postul ei din trecut, în marginea peisajului. Marea dorinţă a pacientului este să se caţăre, târşâind, târându-se, şchiopătând, împingându-se îndărăt la viaţa de dinainte de boală şi să se baricadeze, să se fortifice în vechea lui poziţie.

Dacă aş fi murit, aş fi fost, desigur, dezlegat de promisiunea, făcută cu ani înainte, de a scrie o scurtă prezentare a lui Ravelstein şi o

relatare asupra vieţii lui. Întrucât şi eu aproape că mi-am trăit moartea, nu am motiv să mă tem de culpabilitatea resimţită adeseori de cei vii faţă de ceilalţi părinţi, soţii, soţi, fraţi, prieteni – aflaţi în mormintele lor.

La sfârşitul anilor treizeci, când tocmai terminasem colegiul, am lucrat ca asistent cercetător la alcătuirea unui ghid geografic şi am descoperit cu acest prilej că aproape în fiecare stat din uniune există câte un oraş numit Atena. Mai era şi *A.N. Whitehead care, după un sejur petrecut la Chicago, a profetizat că acest oraş era destinat să conducă lumea modernă. Deşteptăciune exista aici pentru uzul tuturor, aşa încât ar fi fost posibil ca Chicago să devină o adevărată nouă Atena.*

Când i-am spus acest lucru lui Ravelstein, îmi aduc aminte că a emis un hohot de râs exorbitant şi a spus:

— Dacă se va întâmpla aşa ceva, nu i se va datora lui Whitehead. În mintea lui n-ai să găseşti filosofie nici cât să umpli un balon în zi de sărbătoare; *şi n-aş spune că Russell a fost mai bun.*

Mă interesau asemenea păreri nu pentru că aş fi fost animat de ambiţii de filosof, ci din pricină că, fără prea multe cunoştinţe de filosofie politică, mă pregăteam să scriu, acceptasem să scriu, o relatare despre Ravelstein, un filosof politic. Dar n-aş fi putut să mă pronunţ dacă Whitehead şi Russell emiseseră sau nu idei demne de a fi examinate. Ravelstein mi-a recomandat categoric să nu-mi bat capul cu studiile, eseurile şi opiniile acestora. Totuşi am citit vreo cinci sau şase dintre cărţile lor. Ar trebui să primim cu recunoştinţă sfaturile bune legate de asemenea chestiuni, pentru că viaţa e prea scurtă ca să poţi risca o pierdere de timp – o lună întreagă, să spunem, pentru lectura tratatului Istoria filosofiei *de Russell, o carte vizibil deformată şi chiar zdruncinată, foarte modernă în sensul că încearcă să te scutească de studierea câtorva filosofi germani şi francezi.*

În felul lui şi Ravelstein încercase să mă ferească să-mi vâr nasul în operele gânditorilor pe care-i admira el cel mai mult. Îmi comandase să scriu aceste amintiri, e drept, dar nu socotise necesar să-mi macin creierii cu clasicii gândirii occidentale. Pentru scopurile unei scurte biografii, îl înţelesesem destul de bine şi fusesem de acord că o astfel de

lucrare trebuia scrisă de cineva ca mine. Mai mult, cred cu tărie în forţa operei neterminate de a te ţine în viaţă. Dar supravieţuirea nu poate fi explicată prin această abstractă echivalenţă de unu-la-unu. Rosamund m-a împiedicat să mor. Nu pot să-mi reprezint acest lucru fără să-l expun frontal şi *nu pot să-l expun frontal atâta timp cât interesele mele sunt centrate pe Ravelstein. Rosamund a studiat iubirea – iubirea romantică rousseaueană şi Erosul platonic –, le-a studiat cu Ravelstein – dar ştia mai multe despre ele* şi *decât profesorul, şi decât soţul ei.*

Aş prefera însă să-l revăd, să-l reconstitui pe Ravelstein, decât să explic lucruri care nu se cer explicate.

Ravelstein, îmbrăcându-se ca să iasă în oraş, perorează de zor, iar eu mă învârtesc în sus şi în jos odată cu el, ca să-l aud ce spune. Muzica se revarsă din hi-fi *– multiplele planuri ale craniului său golaş, pleşuv, se mişcă înaintea mea pe coridorul dintre* living-room *şi monumentalul lui dormitor princiar. Se opreşte în faţa oglinzii încrustate în zidul dintre ferestre – aici nu există oglinzi agăţate pe pereţi – şi îşi implantează în manşete butonii de aur masiv, îşi încheie nasturii cămăşii vărgate „Pupăr în Fundăr" de pe Jermyn Street – spălată de serviciile American Trustworthy şi livrată la domiciliu, umflată pe dinăuntru cu hârtie de mătase, îşi înfăşoară cravata, ridicându-şi gulerul cămăşii care pârâie de scrobit ce e. Îşi face un nod generos. Degetele şovăielnice, lungi, cu mişcări necoordonate, nervoase până la scăpătare, fac un dublu salt.*

Lui Ravelstein îi plac nodurile de cravată masive – în fond el e un mare. *Pe urmă se aşază pe linurile de aur de pe patul lui şi îşi trage cizmele înalte „Poulsen and Scone". Piciorul lui stâng e cu câteva numere mai mic decât dreptul, dar nu şchiopătează. Fumează, bineînţeles, el fumează tot timpul şi îşi fereşte capul de fum, în timp ce îşi leagă nodul. Cântăreţii şi orchestra revarsă valuri de* Italianca în Alger. *Asta e muzica de fond pentru îmbrăcare, accesoriu muzical sau fundal, dar Ravelstein are o perspectivă nietzscheană, favorabilă comediei şi muzicii de fanfară. Preferabil Bizet şi* Carmen *decât Wagner şi* Inelul. Îi *place ca volumul aparaturii sale muzicale să fie dat la maximum. Telefonul care*

sună întruna e lăsat în seama răspunsurilor robotului, îşi îmbracă apoi costumul de cinci mii de dolari, din lână italiană amestecată *cu mătase. Trage în jos manşetele hainei şi îşi netezeşte creştetul cu vârfurile degetelor. Şi poate că se desfată la gândul că atâtea instrumente îi cântă serenade şi atâţia muzicieni îl slujesc. Corespondează cu companii de CD-uri de dincolo de Cortina de Fier. Are asistenţi care cutreieră oficiile poştale şi plătesc taxele vamale pentru el.*

— Ce părere ai de înregistrarea asta, Chick? Cântă pe instrumentele originale din secolul al XVII-lea. Se leagănă în muzica sublimă, o muzică în care ideile se dizolvă, reflectându-se apoi sub formă de simţiri. Le duce cu el în stradă. O boare de zăpadă timpurie s-a lăsat peste arbuştii înalţi, aceiaşi arbuşti în care-şi făcuse adăpost un imens pâlc de papagali – cei proveniţi din perechea scăpată din colivie, şi care acum îşi clădiseră cuiburile lungi ca nişte săculeţe prin aleile laterale. Se hrănesc cu boabe roşii. Ravelstein se uită la mine, râzând cu plăcere şi uimire, gesticulând pentru că în larma păsărilor nu se face auzit.

Nu poţi *renunţa* cu *uşurinţă* la *un* om *ca Ravelstein, nu-l poţi ceda morţii.*

Saul Bellow, Ravelstein: *ficţiune, memorie, istorie.*

Note pentru publicul românesc

Prin prietenul meu Richard Stern, scriitor şi profesor de literatură la University of Chicago până în vara lui 2001, când s-a pensionat, am avut prilejul unei lecturi în avanpremieră a ultimului roman semnat de Saul Bellow.

Am scris cea mai mare parte a acestui text şi l-*am încheiat în luna mai 2001, la Viena, ca oaspete al primitorului Institut* für die *Wissenschaften vom Menschen. Iniţial, aceste pagini trebuiau să fie prefaţa ediţiei româneşti a romanului, planificată de Editura Univers la iniţiativa Denisei Cornănescu. Soţia mea, Mona Antohi, a citit mai multe versiuni preliminare, făcând utile sugestii de stil* şi *conţinut. Matei Călinescu a citit penultima variantă şi mi-a recomandat să vorbesc mai pe larg de personajul-narator al romanului, pentru a-l încadra într-o*

serie tipologică; *este ceea ce voi lăsa totuşi criticilor literari* en titre, *deşi sugestia are meritul de a semnala că fierea lui „Chick”, pe care eu o evidenţiez poate prea mult, e tipică bătrânilor cu soţii tinere, o savuroasă şi stabilă galerie în literatura universală. Vladimir Tismăneanu, citind aceeaşi variantă, mi-a sugerat importante adăugiri şi nuanţări, corectând* şi *câteva erori punctuale. Le mulţumesc tuturor. După apariţia textului în două numere succesive din revista* 22 *(34 şi 35, august-septembrie 2001), mai mulţi prieteni mi-au făcut observaţii utile. Matei Călinescu a remarcat două erori onomastice, corectate de mine tacit. Andrei Corbea-Hoişie, cu care am avut pe această temă o substanţială corespondenţă, a observat judicios că folosesc sintagma „industria Holocaustului”, la care trimit în secţiunea „Radu Grielescu şi Mircea Eliade*: *ficţiune şi istorie”, în câmpuri referenţiale în care nu mă refer strict la cartea lui Norman Finkelstein cu acel titlu, ceea ce dă impresia unei empatizări discursive cu sintagma (şi „teoria” din spatele ei)*; *admit că am putut produce acest*

Ravelstein1. *Era la începutul toamnei lui 1999, cu puţin* înainte *ca Bellow* şi *agenţii săi literari să-şi înceapă operaţia de marketing, dar deja în perioada în care, după distribuirea versiunilor preliminare ale textului în cercul echivoc şi menţionez aici că nu am avut în vedere o „teorie a conspiraţiei” prin care „industria Holocaustului” s-ar ocupa de cazul Eliade pentru a obţine „compensaţii” băneşti*; *totuşi, cred că, în ciuda marii diversităţi de opinii, afilieri instituţionale, competenţe, caractere, mulţi autori de origine evreiască – în mod absolut firesc*! *– se ocupă de „cazul Eliade”, chiar şi atunci când nu sunt specialişti, iar uneori, între luările lor de poziţie pare să existe o coordonare. Aşadar*: *dacă nu cred în „teoria conspiraţiei”, cred totuşi în existenţa unor forme de acord, chiar formal, între persoane care gândesc la fel (lucru absolut normal*; *exemplu*: *condamnarea morală a lui Eliade), urmăresc obiective profesionale comune (de la cele nobile la cele oportuniste*: *ştim cu toţii că anumite subiecte şi atitudini găsesc mai uşor finanţare, editor* şi *calea spre reputaţie decât altele, ceea ce uneori îi ajută pe unii cercetători*

mediocri în carieră etc.). *Articolul-program al unei publicaţii, statutul unui grup profesional sau declaraţia privind misiunea unei organizaţii non-guvernamentale pot funcţiona ca documente contractuale. De regulă, e nevoie de mai puţin decât atât, iar coordonarea poate fi pur şi simplu spontană, apărând ca efect al unei identităţi sau asemănări de opinii. Andrei Corbea-Hoişie a mai remarcat şi că menţionez evreitatea celor despre care scriu, ceea ce ar putea indica un (nobil spus) esenţialism. Răspund că am făcut-o pentru motivul că* non idem est şi duo dicunt idem*, pentru a-l ajuta pe cititorul român să se repereze într-o multitudine de referinţe puţin familiare lui. Şi cititorul american foloseşte asemenea etichete pentru a se orienta, fiindcă nu e nevoie să fii antisemit pentru a accepta relevanţa evreităţii (ca* şi *a romanităţii* etc.; *prost interpretate, chiar aceste noţiuni pot deveni esenţialiste*!) *în anumite contexte. Antisemitul „explică"* totul *prin evreitate, ceea ce este desigur delirant şi potenţial criminal.* Îi *mulţumesc lui Matei Călinescu pentru ultimele sale corecturi. Iar lui Andrei Corbea-Hoişie îi exprim* şi *aici gratitudinea pentru analiza pătrunzătoare a textului meu. Omagiez astfel o conversaţie şi o prietenie vechi de douăzeci de ani. Bineînţeles, forma finală a textului, care apare acum, ca şi răspunderea pentru conţinutul său, îmi aparţin în exclusivitate. 1. Viking, aprilie 2000.*

apropiaţilor şi *criticilor literari de la periodicele influente, primele capitole erau testate pe un segment din publicul real (marele public avea să aştepte numărul din 1 noiembrie 1999 al popularului magazin* The New Yorker). *Richard Stern jucase un rol în aducerea lui Saul Bellow la University of Chicago în 1962 (împreună cu Edward Shills; Stern îl chemase pe Bellow în cadrul cursului său încă în 1956") şi rămăsese prieten cu marele romancier în umbra căruia avea să-şi scrie propria, pe nedrept subestimată, operă de prozator şi eseist. Prin Bellow (acesta* l-*a transformat în personaj al unui roman pe care i* l-*a şi dedicat,* Drumlin Woodchuck), *Stern s-a* întâl*nit şi împrietenit cu Mircea Eliade, căruia îi păstrează şi azi, aproape împotriva tuturor celor din anturajul comun de altă dată, o frumoasă amintire, desigur afectată (dar nu*

anulată) *de revelaţiile privind trecutul politic al savantului român*.

Aşa ani citit capitolul publicat în revista cu apariţie neregulată şi de circuit relativ restrâns News from the Republic of Letters, *editată de însuşi Bellow şi de Keith Botsford*! *Textul, plasat în cronologia romanului după moartea eroului titular, introducea, cu minime eforturi de ficţionalizare, mai multe personaje familiare mie, dintre care două mă interesau foarte direct*; *Allan Bloom şi Mircea Eliade*. *Aşa am devenit foarte motivat să citesc întregul roman al unui autor pe care-l admirasem mult în tinereţe, mai ales pentru* Herzog *şi* Humboldt's Gift4.

2. *Bellow era atunci la University of Minnesota. La cursul lui Stern, care-l întâlnise câteva luni mai înainte, a discutat o proză scurtă a altui – pe atunci foarte tânăr – autor care avea să contribuie la strălucirea literară a oraşului Chicago, Philip Roth. Prin 1957, Bellow a predat un semestru la Northwestern University, apropiindu-se şi mai mult de mediile intelectuale din metropola de la Marile Lacuri, unde avea să se stabilească pentru trei decenii şi jumătate. V. interviul acordat de Stern lui James Atlas în 1989, apărut zece ani mai târziu în* Chicago Review, I, *1999, pp. 23 – 43* (*episodul menţionat de mine apare la p. 31*).

3. Nr. 8, 2000, pp. 5 – 11.

4. Herzog (*1964*), trad. *rom. de Radu Lupan*: *Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1992*. Humboldt's Gift (1975), trad. *rom. de Antoaneta Ralian*: Darul lui Humboldt, *Bucureşti, Editura Univers, 1979*.

dar nu-l mai urmărisem după The Dean's December5. *În paginile de faţă, voi prezenta rapid subţirea intrigă din* Ravelstein, *încercând să limpezesc pentru cititorul român ce persoane reale se află îndărătul personajelor şi care sunt implicaţiile cultural-ideologice ale cărţii*; *voi evoca apoi succint recepţia romanului, încheind cu o discuţie a statutului său discursiv şi etic*.

Intrigă, fiere şi iubire

Octogenarul „Chick" (*pun între ghilimele toate numele de personaje fictive*), alter ego *transparent al lui Saul Bellow, este prozator*

de prestigiu și profesor la University of Chicago, are succes, e cinic și adesea plin de fierea sapiențială a vârstei a patra, se bucură de aproape perfecta sa soție în exercițiu – „Rosamund" (n-aș ști să spun dacă alegerea numelui este măcar în parte ironică) e *frumoasă, inteligentă, iubitoare, ba chiar îl salvează de la o moarte oarecum nedemnă (toxiinfecție alimentară) – și își amintește numai orori despre soțiile anterioare, mai ales despre*

5. The Dean's December *(1982)*, trad. *rom. de Antoaneta Ralian*: Iarna decanului, *București, Editura Edinter, 1992*. *Citind acest roman la scurtă vreme după apariție, prin bunăvoința unui lector american de la Universitatea din Iași, apreciasem mai ales referințele românești, cathartice sub Ceaușescu și, paradoxal, mai relevante* și *mai credibile decât cele din* proza *lui Mircea Eliade. Pasajul în care ni se spune că dacă emigrarea ar fi fost legală, România ceaușistă s-ar fi golit în mai puțin de o lună, mă unsese la inimă și mi se pare astăzi aproape profetic. Bellow se dovedește un excelent observator al unei lumi de care nu-l leagă decât originea soției; este, cel puțin, un bun ascultător al celor care-i pun observațiile directe în context și îi povestesc tot restul. Chiar și paginile despre America (pornind de la Chicago) din* Iarna decanului, *pentru care cele despre România (pornind de la București) sunt un fel de contrapunct, câștigă din intersecția fortuită a celor două universuri, prilejuită de o vizită la căpătâiul unei bătrâne staliniste muribunde, mama soției naratorului și fostă subalternă a Anei Pauker, dezamăgită de transformarea în coșmar a utopiei comuniste în care crezuse la tinerețe. Bătrâna era inspirată de Florica Bagdasar, de care voi vorbi din nou la nota 13*.

penultima („Vela"), precum și despre cvasitotalitatea persoanelor întâlnite într-o viață aparent interminabilă. Această retrospectivă otrăvită pare să-i consume lui „Chick" energia vitală remanentă, relegând într-un domeniu al banalității expeditive orice altă trăire sau amintire, până și experiența sa în apropierea morții, situație-limită din care oamenii de rând, ca și geniile, derivă în al doisprezecelea ceas o filosofie de viață mai profundă, de obicei mai curând religioasă, în orice

caz mai stoică, mai tolerantă, chiar sentimentală.

Ţinta favorită a răutăţilor lui „Chick" este „Abe Ravelstein", profesor de filosofie politică la aceeaşi University of Chicago. „Chick" şi „Abe" au fost multă vreme foarte apropiaţi, fără a fi în fond prieteni. Au fost chiar vecini, s-au frecventat intensiv, până la promiscuitate, au vorbit vrute şi nevrute, au mers împreună la Paris, au bârfit pe toată lumea şi *au divagat pe teme intelectuale. Divagaţiile rămân la o foarte modestă altitudine în amintirea lui „Chick" (sau în ceea ce aflăm noi de la el), dar au două efecte secundare importante. Mai întâi, „Chick" îi propune lui „Abe" să scrie o carte, iar filosoful politic se execută, ajungând instantaneu la glorie şi avere, după ce volumul se vinde torenţial* şi *provoacă un mare scandal public*; *astfel, relativ obscurul profesor devine (cum am spune azi în România) V.I.P. şi îşi poate în fine plăti cele mai extravagante plăceri de consumator amoral, de la fermecători amanţi, pe care îi copleşeşte cu daruri (de exemplu, un BMW 740 comandat direct la sursă), până la costume Armâni, bagaje Vuitton, trabucuri cubaneze (în Statele Unite, un lux subversiv, datorită cunoscutei blocade: un bordel nu se transformă în falanster fără autorizaţie de la clienţi şi stăpâni…),* acce*sorii de fu*măt*or Dun*h*ill, un*ul *din*t*re pri*m*ele tele*f*oane mo*b*ile* etc. *Al* do*ilea efe*c*t sec*u*ndar al* di*v*a*g*aţ*iilor filozofarde es*te *chi*ar *Ra*velstein: „Abe" *îi cere lui „Ch*i*ck" (*pe *car*e, *in*evitabil, *îl* pre*ţ*u*ieşte ca scri*i*tor, de*şi *nu îl* ad*m*iră *pen*tru *alegerea sub*i*ectelor) să*-i *scr*ie *biografia, i*ar *prozatorul îi* în*de*plineşte *dorinţa. „A*be" *mo*are *însă de SIDA fără să* vad*ă rezultatul. Po*at*e a fo*st *mai bin*e *aşa*: *por*tretul *său pos*tum *est*e *ext*rem *de* cru*d, de*şi *nu lipsit pe* a*locuri de* o *para*doxală *tan*dreţe. *Da*că *tan*dreţe este, şi *n*u *simplu reflex al* nos*t*algiei *pe* car*e def*unctul *i-o ins*piră *postum supravie*ţ*uitorului.*

Numele de familie „Ravelstein" trimite deopotrivă la iudaitatea eroului („— stein") şi la firea lui sucită, ciudată, dubioasă: substantivul ravel înseamnă *„încâlceală"*, *„încurcătură de iţe"*, *„nod"*, *„complicaţie"*, *„confuzie"* etc.; *verbul* to unravel *are denotaţii şi conotaţii corespunzătoare, plus sensul figurat de decădere treptată*. În *consecinţă, exerciţiul memorialistic-romanesc în care se angajează neiertătorul*

„Chick" este unul de aducere la lumină, descâlcire a iţelor, lămurire a unui mister, poate chiar demascare. Portretul lui „Ravelstein" este completat cu alte detalii negative: ca profesor, el nu este grozav (se bâlbâie, fumează în clasă – crimă supremă în Statele Unite), deşi are pretenţii mari de la studenţii lui (le cere să-i citească pe Xenofon, Tucidide şi Platon în elină) şi le stă la dispoziţie pentru consultaţii chiar după absolvire (din reprobabile calcule erotico-sexuale); „Abe" e bârfitor, are maniere „groteşti", se comportă ca orice nouveau riche *(călătoreşte la Paris cu exorbitantul Concorde, ca să poată fuma; îşi trimite expres cravatele la Paris pentru a fi curăţate), admiră militarii („din tot felul de motive"), îşi invită (cu intenţii perverse) studenţii acasă, pentru a vedea la televizor meciuri de baschet şi a mânca pizza – distracţie de plebeu care ar trebui să arate că „Abe" rămâne un parvenit, deşi un parvenit ar fi poate mai prudent şi ar ţine să-şi snobeze anturajul, invitându-l la discuţii savante, auziţii de operă şi* sherry.

În această logică intolerantă a amintirii, chiar calităţile lui „Abe" sunt constant asociate cu defecte majore: „Abe" trăieşte din plin sfâşierile psihologice ale intelectualului evreu (american) ateu, ceea ce îl apropie de „Chick", dar îl detestă pe Sartre şi îi disprețuieşte ideile, aşa cum îi disprețuieşte pe mulţi intelectuali francezi (ceea ce e descalificant în mediile academice americane de stânga, unde Sartre şi atâţia alţii, de la Simone de Beauvoir la Pierre Bourdieu, sunt idolatrizaţi) 6; a scris

6. „Abe" îl ironizează pe unul dintre adversarii săi academici, spunând că e un „asiduu importator al celor mai recente mode pariziene", în cea mai inteligentă cronică a romanului lui Bellow („The egg-Head's Egger-On", London Review of Books, *27 aprilie 2000), Christopher Hitchens, care scrie pentru* Vanity Fair *şi are fler în chestiuni cultural-ideologice (cu potenţial) de scandal – a o carte bună (e drept, împins de „amicul" său), e un scriitor „*cu *înzestrări rare",* dar *e arivist şi are geniul (minor al) relaţiilor publice;* îi *piace muzica,* dar *o ascultă la volum maxim,* pe *difuzoare de zece mii de dolari bucata, într-o cameră antifonata.*

produs şi o carte despre Bill Clinton –, bănuind că „Abe" înţelegea

prin „cele mai recente mode pariziene" autori ca Sartre, Althusser, Foucault etc., *îl sancţionează imediat pe filosoful politic neoconservator (cu gândul la prototipul său real, desigur), reamintindu-ne că „Abe" era el însuşi mare consumator de mode pariziene – numai că e vorba de modele vulgare ale civilizaţiei de consum. Ironia ambivalenţă la adresa acestui simptomatic „bonjurism" american exhibat de „Abe" se regăseşte în alt obicei observat de „Chick": folosirea cuvintelor şi expresiilor franţuzeşti. Şi aici, Bellow naratorul e previzibil: americanii, care lasă să le scape din snobism câte un cuvânt franţuzesc (de regulă pronunţat aiurea), sunt foarte atenţi ca alţii să nu facă la fel E vorba de un indiciu lingvistic al snobismului, la care snobii adevăraţi şi emulii lor mitocani sunt la fel de sensibili. Un episod cu mai multe grade de ironie, evocat şi de fotografia de pe coperta ediţiei americane a romanului, este descinderea lui „Abe" şi „Chick" la Gafe de Flore, cândva o citadelă a culturii de stânga, alături de Deux Magots, „cartierul general" al lui Sartre. 7. Faptul că „Abe" ascultă Rossini are şi el o cheie: aşa cum se poate vedea şi din filmele de la Hollywood, muzica de operă e asociată de cultura populară americană cu perversiunea, chiar oi crima, cp*] *puţin cu iresponsabilitatea şi* marginalitatea *Dimensiunea mântuitoare a muzicii simfonice şi de operă este totuşi prezentă uneori în produsele culturii populare americane, pentru a „face cu ochiul" iniţiaţilor: în filmul de mare succes* Pretty Woman (*1990*; *regia*: *Garry Marshall*) *magnatul amoral (jucat de Richard Gere) o duce la Opera din* San *Francisco pe suava prostituată (interpretată de Juha Roberts) care, pe lângă serviciile specifice, îl reînvaţă valorile umane de bază. Printr-o tipic hollywoodiană operaţie simbolică, prostituata (ajunsă pe căi greşite datorită unor condiţii „obiective") vede* La Trauiata, *ceea ce cunoscătorilor le-ar fi sugerat, printr-o* mise e n abyme *ieftină, că juna urma să moară; dar cunoscătorii şi vastul public ignar au avut parte de happy-end. În filmul mai recent şi mai bun* The Talented Mr. Ripley (*1999*; *ecranizarea unui* best-seller *de Patricia Highsmith*;

Chiar delicata problemă a homosexualităţii lui „Abe" e tratată nemilos, până la condamnarea-moral-religioasă. fapt extrem de ciudat

în Statele Unite (cel puţin în public). Ştiu pozitiv că în versiunea finală a romanului Bellow şi-a mai atenuat diatriba împotriva homosexualităţii, probabil ca reacţie tactică la indignarea unora dintre „precititori" în faţa obsesivei preocupări de a-l vitupera pe „Abe" chiar şi când acesta agonizează într-un scaun cu rotile, bolnav de SIDA şi măcinat de virusul Guillain-Barré .

Şi totuşi, nici măcar „Chick" nu poate fi sardonic până la capăt.

Pe de o parte, fiindcă şi „Abe" avea gură rea, ceva din solidaritatea temporară a bârfitorilor provoacă nostalgie şi conferă necropsiei o notă de compasiune. Pe de altă parte, există ceva „omenesc, prea omenesc" în fiecare regia: Anthony Minghella (tânărul inteligent, dar cu origine socială modestă, Tom Ripley (jucat de Matt Damon), ajunge să-l ucidă pe băiatul de bani gata (jucat de Jude Law) pe care trebuia să-l convingă să revină în America din Italia; Ripley, impostor genial, asumă identitatea victimei sale, iar toată oribila poveste e *însoţită de muzică: muzica uşoară şi jazzul sunt legate de victimă, opera e asociată cu asasinul, pervers şi prin transgresarea barierelor de „casta". La cel mai înalt nivel al criticii culturale, opera din secolul al XIX-lea a fost inclusă de Susan Sontag în stilul cultural* câmp, *bazat pe o estetică a aparenţei superficiale, a extravaganţei şi excesului, a disparităţii groteşti între formă şi conţinut, apropiată de dandism şi asociată, ca şi acesta, cu homosexualitatea. Ironia face ca Susan Sontag, analista fenomenului, care s-a şi lansat cu un articol pe această temă publicat în toamna lui 1964 de* Partisan Review, *să fi fost lesbiană ea însăşi şi să fi avut revelaţia reconcilierii culturii populare cu înalta cultură şi cercetarea academică graţie mentorului ei din acea perioadă (pariziană), Alfred Chester, homosexual excentric. Prezenţa în canonul culturii înalte americane a altor elemente din cultura populară este asemănătoare: „Abe" e fân de baschet (Chicago Bulls, Michael Jordan), iar implicaţia directă este că se uită la sportivi, ca şi la militari, cu jind homosexual. Implicaţiile oblice sunt însă mai complexe, mergând până la relaţia de iubire-ură a prototipului lui „Abe" cu negrii americani (v. mai încolo nota 10).*

Individ, dimpreună cu măcar o doză minimă de înțelegere pentru „omenesc, prea omenesc"-ul din celălalt: societățile (post) moderne și indivizii fpostimoderni stau sub semnal caut. o, ireflexivității. Mul sau încearcă să fie permisivi, chiar antinormativi. Astfel, „Chick" mai scapă oițe: vorba bună despre „Aht;", cum am văzut mai sus. În *acest sens naratorul ție; țional, – apreciază la cel pe care-l disecă faptul că,* deși *ave: 1,* o *mișcătoare nevoie de iubire (referințele din carte sunt clare: Antoniu și Cleopatra,* Romeo și *Julieta, Anna Karenina, Emma Bovary),* nu *își exhiba în vreun fel preferințele sexuale,* se *masturba pentru a nu transmite,* altora boala lui teribilă și *nu își politiza homosexualitatea Această din urmă atitudine a lui „*Abe*",* abținerea *de* la *orice formă de activism și ideologic (*cum *ar fi g*ay pride*),* ar *putea fi un suprem omagiu al portretistului în Statele Unite,* politicul comftness, un *fenomen de societate foarte greu de înțeles de la distanță,* a *făcut ca marginalitatea asumată liber da>discret (așadar:* e *neascunsă,* deci *emancipată,* a *spart cercul vicios al puterii)* să *nu mai fie cu putință;* marginalul, minoritarul *de orice fel trebuie să se laude cu „diferența"* sa, să-*i oblige pe ceilalți s-o admire,* nu *doar s-o accepte indiferent și s-o evite prin segregare rezidențială și ocupațională (atitudine pe care unii activiști civici români o iau drept toleranță).* Marginalii *trebuie neapărat să se grupeze în asociații activiste,* să-*și promoveze (deci să-și politizeze) „diferența";* nu *există marginalitate solitară ori în cerc restrâns;* marginalul *are în consecință o intimitate…* publică, *asemănătoare cu specific americană afirmare publică a convingerii religioase (pe care europenii o consideră o chestiune strict privată). Centrul nu e niciodată vacant, marginea este mereu părăsită; sfera publică și cea privată se confundă adesea, își schimbă topologiile, conținuturile și funcțiile.*

Așa arată utopia marginalilor în Statele Unite și, în mai mică măsură, în Vestul Europei: o societate fără periferie, în care federația grupurilor minoritare de egali (de fapt, a grupurilor închise, recrutate pe baza unei singure trăsături: homosexualii, scunzii, lesbienele, negrii, penticostalii, grașii, handicapații de diverse categorii, irlandezii etc.*) luptă umăr la umăr împotriva majorității opresoare, normative,*

stigmatizante, intolerante (prin definiţie); aceste grupuri închise, deşi de regulă susţinute de ideologii de stânga, sunt (anti) utopii sectare, abolesc diferenţele sociale în interior şi le *traduc în termeni organicişti în exterior; potrivit acestui paradoxal tip de ideologie, libertatea de a fi tu însuţi se exercită nonşalant, „natural", exclusiv în interiorul grupului de indivizi identici (până la perpetuarea grupului prin adopţii, fertilizare* in vitro etc.*); în lumea largă, marginalul nu poate avea decât o existenţă de activist revoluţionar.*

*Din nefericire, o atare conduită a marginalilor, care se extinde la alte grupuri şi mişcări constituite pe baza aceleiaşi paradigme (de la ecologiştii moderaţi la feministele moderate, mergând până la partidele „verzi"), e în mare parte determinată de intoleranţa foarte reală a societăţilor umane, oricât de postmoderne ar fi ele. Tocmai de aceea, refuzul de a deveni activistul propriei diferenţe este aspru sancţionat în grupurile de marginali şi minoritari. E mult mai uşor să trădezi când faci parte dintr-un grup majoritar, în care fragmentarea, eterogenitatea şi conflictele interne sunt mai evidente. Michel Foucault, refuzând să devină simbolul şi purtătorul de cuvânt al homosexua*lilor *de pretutindeni (motivând că plăcerea lui ţine în mare măsură de secret, clandestinitate, risci, a produs o enormă deziluzie în rândurile celor interesaţi, pentru care a rămas „doar" o referinţă intelectuală centrală.*

„Abe Ravelstein" şi Allan Bloom: prietenie şi ideologie

Toate cele de mai sus, precum şi altele pe care nu le amintesc pentru a-l lăsa pe cititorul perspicace al romanului Ravelstein *să le descopere singur, i-au ajutat pe cunoscători să identifice modelul lui „Abe": eminentul filosof politic de la University of Chicago, Allan Bloom (1930 – 1992). Practic necunoscut în România şi uitat în Statele Unite de mediile universitare până la apariţia romanului lui Bellow, Allan Bloom este unul dintre cei mai importanţi gânditori politici americani, mai ales dintr-o perspectivă europeană – „continentală", cum se mai spune pentru a exclude Marea Britanie, asemănătoare cu Statele Unite şi celelalte ţări anglofone, încă dominate de filosofia politică analitică şi de excrescenţa ei mutantă, teoria alegerii raţionale, foarte exact*

caracterizată de porecla ei, rat choice. *Bloom a studiat la University of Chicago, unde* l-*a avut profesor pe marele Leo Strauss* (*recent tradus şi la noi*), *creatorul aşa-numitei „Şcoli de la Chicago", cea mai importantă verigă nord-americană de legătură cu tradiţia filosofiei politice continentale, înapoi, prin Tocqueville, Montesquieu şi Machiavelli, până la Aristotel, Platon şi chiar presocratici, în roman, Leo Strauss e prezent sporadic sub numele de „Felix Davarr", profesor al lui „Abe" şi al altor câtorva. În realitate, Leo Strauss, care adusese din Germania în Statele Unite* (*trebuise să emigreze, asemeni altor eminenţi savanţi evrei, la instaurarea regimului nazist*) *o erudiţie unică şi o originalitate inegalabilă, a fost profesorul, mentorul şi inspiraţia mai multor generaţii de politologi americani, dintre care unii* (*ca Bloom însuşi*) *i-au continuat opera academică, iar alţii* (*ca Francis Fukuyama, discipol al lui Bloom la Corneli, unde a făcut studii de clasicist înainte de a merge la Harvard pentru doctoratul în ştiinţe politice*) *i-au aplicat filosofia politică neoconservatoare în instituţii mai mult sau mai puţin influente* (*Fukuyama la RÂND Corporation*, think tank-ul *Administraţiei americane*), *i-au diseminat ideile la scara noii culturi globale, sau au ocupat funcţii de consiliere, decizie şi execuţie în aparatul de stat, în special sub preşedinţi republicani ca Ronald Reagan şi cei doi Bush* (*Fukuyama e şi în această privinţă un exemplu elocvent*). *Pentru stânga academică americană, autointitulată „liberală",* (*neo*) *conservatorismul republicanilor e aproape o formă de dictatură fascistă. Dacă „Abe Ravelstein" şi prototipul său sunt aspru amendaţi şi crud zugrăviţi, ceilalţi sunt pur şi simplu stigmatizaţi, în cercurile stângii americane s-a născut şi o splendidă butadă pentru a ironiza „trădarea" unor foşti tovarăşi de drum trecuţi la dreapta*: What is a neo-conservative? A mugged liberal! *Neo-conservatorul este aşadar un „liberal tâlhărit", ceea ce se traduce în continuare astfel*: *un om de stânga care-şi abandonează convingerile când dă de greu. De fapt, mulţi neo-conservatori proeminenţi sunt chiar foşti democraţi dezamăgiţi*: *Norman Podhoretz, redactorul-şef, timp de aproape patru decenii, al revistei* Commentary – *omoloaga transatlantică a parizienei*

Commentaire –, *care şi-a început lunga carieră de intelectual public (o specie aproape exclusiv new-yorkeză) la* Partisan Review, *alături de „liberali" faimoşi ca Lionel Trilling şi Hannah Arendt (de care s-a despărţit public într-o carte cu mare ecou), s-a autocaracterizat drept… conservator vesel"* (cheerful conservative), *pentru a atenua eticheta de conservator, asociată în mediile „liberale" cu cinismul snob şi ursuz până la cruzime al claselor avute*: *Richard Perle. de la* think tank-ul *conservator American Enterprise Institute, înalt demnitar republican la Apărare, acum promotor al relansării de către preşedintele George W. Bush a rachetelor intercontinentale*; *profesorul de Relaţii Internaţionale Paul Wolfowitz, altă personalitate republicană în domeniul securităţii şi apărării, chiar în momentul de faţă numărul doi la Apărare*.

Prin Leo Strauss, Bloom l-*a cunoscut pe Alexandre Kojève (născut Kojevnikov în Rusia), originalul filosof politic, educator (între altele, mentor al legendarului Collège de sociologie parizian) şi – după ultimul război mondial – funcţionar internaţional, cel mai important promotor al ideii neo-hegeliene şi nietzscheene a „sfârşitului istoriei şi a ultimului om" (popularizată până la demonetizare de Fukuyama, începând din 1989). Kojève apare pasager în* Ravelstein, *cu numele său consacrat, dar e creionat în câteva cuvinte absolut banale, care minimalizează o figură esenţială a secolului trecut, memorabilă cel puţin pentru relansarea hegelianismului pe direcţii diferite de marxism şi de weberianism, precum şi pentru încercarea (e drept, eşuată şi nu lipsită de ambiguitate ideologico-etică) de a depăşi dihotomia stânga-dreapta. Prin Raymond Aron, prietenia polemică dintre Kojève şi Strauss (astăzi documentată şi prin publicarea fascinantei lor corespondenţe, de către Michael S. Roth şi Victor Gourevitch) s-a transmis generaţiei următoare*: *Allan Bloom a fost legat toată viaţa de cel mai important grup de filosofi politici din Franţa, discipoli ai lui Aron, adunaţi în jurul revistei* Commentaire *(şi cunoscuţi la noi graţie unor politologi de vocaţie în frunte cu Cristian Preda) 8*.

8. Cercul revistei Commentaire *îi păstrează lui Bloom o frumoasă amintire, îi discută ideile şi îi traduce opera în limba franceză. Cartea*

cea mai celebră a lui Bloom, The

Scrierile de filosofie politică ale lui Allan Bloom, nu foarte numeroase, dar extrem de subtile și erudite, rămân astăzi ceea ce trebuie să fie: *o lectură pentru specialiști9*. The Closing of the American Mind, *vehementa critică a învățământului superior american și a culturii de stânga, pare astăzi, cum sugeram mai înainte, aproape uitată*.

Closing of the American Mind: How Higher Education Has Failed Democracy and impoverished the Souls of Today's Studenta (*New York, Simon and Schuster, 1987*), *a fost tradusă de Paul Alexandre în același an*: L'Âme désarmée. Essai sur le declin de la culture generale, *Paris, Julliard*). *Ultima carte a lui Bloom*, Love and Friendship (*New York, Simon and Schuster, 1993*), *a fost tradusă de strălucitul Pierre Manent* (*la rândul lui, tradus și la noi*): L'amour et l'amitié. *Paris, Editions de Fallois, 1996*. *Pierre Hassner, politologul francez născut în România, discipol al lui Aron și el, care a studiat la Chicago cu Leo Strauss* (*au rămas în relații amicale și profesionale strânse*; *Hassner, între altele, a semnat capitolele despre Kant și Hegel, ultimul tradus din franceză de însuși Allan Bloom, în monumentala* History of Political Philosophy *coordonată de Strauss și Joseph Cropsey*), *după ce a ajuns în Lumea Nouă pe același vapor cu Mircea Eliade, și-a dedicat cea mai recentă lucrare*, La Violence et la paix: De la bombe atomique au nettoyage ethnique (*Paris, Editions du Seuil, 2000*), *unui număr de șapte dispăruți*: *părinții săi, Titu Devechi* (*profesorul său din București*), *Raymond Aron, Richard Lowenthal, Jean Laloy și, în fine, Allan Bloom. Iată dedicația pentru Bloom, care include* și *elemente de portret*: *„În sfârșit, lui Allan Bloom, ale cărui entuziasme și indignări au punctat, pentru mine, aceste trei decenii, și ale cărui hohote de râs transatlantice m-au ajutat să situez altfel politica, undeva între povestirile obscene și filosofie"* (*p. 18*).

9. Bloom, care a scris o teză de doctorat despre filosofia politică a lui Isocrate, a publicat mai ales articole, studii, eseuri, capitole în lucrări colective (*unele reluate în volum, la insistențele prietenilor, sau postum*).

A tradus, adnotat şi interpretat opere de Platon (Republica), *Rousseau, Kojève. A semnat cărţi ca* Shakespeare's Politics (*în colaborare cu Harry V. Jaffa, 1964*; *reeditată în 1981*), The Closing of the American Mind, *deja amintită, la care revin în text*; Confronting the Constitution (*volum coordonat, la care are o importantă introducere, 1990*), Giants and Dwarfs: Essays 1960 – 1990 (*culegere de articole, 1990, tot la Simon and Schuster*).

Multe best-sellers *au această soartă*: *nu devin, cum se spune în aceeaşi ordine de idei,* long-sellers*. Însuşi sistemul de producţie şi de distribuire a cărţii ca* (*orice altă*) *marfă, ajuns în Statele Unite la ultimele sale consecinţe, cere continuu produse noi care le alungă pe cele mai vechi din campania publicitară, din „imperiul efemerului"* (*elocventa definiţie dată modei de Gilles Lipovetsky*) *şi, în cele din urmă, din raftul librăriei. Chiar când produc fenomene de societate* (*ca, mai recent, seria cărţilor cu Harry Potter, pătrunsă rapid în România*) *şi generează mărfuri noi, adesea mai lucrative* (*de la breloc la DVD şi jocuri de computer, de la parfum la magazine şi parcuri de distracţie tematice*), *nenumărate* best-sellers *au viaţă scurtă, trecând fulgerător din vitrină în containerul din faţa librăriei, în care zăbovesc puţin ca solduri, sfârşind în procesul de reciclare a hârtiei*. Zeitgeistul *nu mai are răbdare*…

The Closing of the American Mind *şi autorul său au avut parte de o soartă şi mai ingrată, pentru că au pus degetul pe răni adânci ale universităţii americane*: *abandonarea rigorii, standardelor şi paradigmelor intelectuale pe care doar cultura clasică şi valorile ei le pot orienta şi susţine*; *canonizarea culturii populare, a subculturilor juvenile şi marginale*; *exaltarea deconstructivismului şi relativismului*; *instituţionalizarea ideologiilor contra-culturale, de la revoluţia sexuală şi afrocentrism la feminism. Bloom a avut şi curajul de a discuta inteligent şi sincer tabuuri social-politice pe care nici Stânga, nici Dreapta* (*aceste etichete sunt în Statele Unite foarte relative, mai mult ca în Europa*) *nu le ating, în acest sens, s-ar putea folosi, schimbând ceea ce* e *de schimbat, conceptul francez de* pensete unique, *pe care îl putem*

extrapola în alte contexte înţelegând sintagma ca ideologie dominantă, dincolo de clivajele tradiţionale şi dincoace de problemele reale ale societăţii.

Existenţa „gândirii unice" îi duce la exasperare pe cei ce sunt lucizi, transformându-i în marginali (dar marginali în sensul literal) pe criticii inteligenţi şi independenţi. Pentru asemenea oameni, din păcate, nu există nicio nişă în curentul central al societăţii, în mainstream*. În consecinţă, cvasitotalitatea criticilor radicali intră în derivă (sau sunt doar percepuţi ca atare, eventual „recuperaţi", „cooptaţi") spre una dintre extreme: Stânga.*

Dreapta (ca să folosesc totuşi cum grano salis *etichetele pe care le-am respins mai sus), sau unul dintre grupurile de presiune ale marginalilor în această lumină, poziţia lui Allan Bloom e deosebit de revelatoare. Evreu ateu, ar fi trebuit să se plaseze undeva în stânga, să devină „liberal" în sensul nord-american; homosexualitatea asumată (deşi nu politizată) ar fi trebuit şi ea să-l trimită către stânga, unde nu i-ar fi fost reproşată niciodată. Totuşi, asemeni lui Raymond Aron (evreu ateu şi după Auschwitz), Bloom s-a plasat ideologic şi politic în continuarea marii gândiri liberale continentale, pe care aş defini-o cel mai bine situând-o în jurul lui (înainte, în timpul şi după) Alexis de Tocqueville. E un mic miracol, dacă luăm în calcul cultura şi ideologia din Statele Unite, mai ales după ultimul război mondial. Cu atât mai mult cu cât refuzul falsului „liberalism" al stângii nu* l-*a dus pe Bloom în dreapta conservatoare, „liberală" în sensul a ceea ce George Soros a numit „fundamentalismul pieţei"* (market fundamentalism). *Stânga şi Dreapta sunt adesea la fel de privilegiate: mulţi purtători de cuvânt şi activişti ai „liberalismului" american (aşa-numiţii* liberals, *de la universitari la staruri ale culturii populare implicate în politică de partea lor) sunt un fel* degauche caviar, *destul de indiferenţi la enormele probleme sociale din Lumea Nouă, deşi foarte atenţi la suferinţele Lumii a Treia; ceilalţi falşi „liberali", republicanii conservatori care cred că „mâna invizibilă" reglează totul şi construieşte astfel „cea mai bună dintre lumile posibile", nici măcar nu vor să audă de problemele pe care*

Stânga, cel puțin din demagogie și fără să le poată găsi soluții veritabile, le menționează. Dacă echivalăm vag Stânga cu Partidul Democrat, iar Dreapta cu Partidul Republican, mai rămâne puțin loc pentru o critică socială și cultural-ideologică serioasă (am exclus din principiu fundamentalismele, fiindcă am vrut să rămân în cadrul democrației, lato sensu*). În această nișă incertă încearcă să se înșereze un al treilea partid politic american, până acum fără succes, ba chiar cu efecte perverse remarcabile. Fie că e vorba de ultraconservatorii Pat Buchanan sau Ross Perrot (magnat texan care a candidat la președinția Statelor Unite, ridicând la cub ridicolul deja substanțial al campaniilor electorale), fie că e vorba de stângistul ecologist Ralph Nader, soluția celui de-al treilea partid a fost până acum compromisă.*

Rămân așadar franctirorii, de la excentricii consecvenți la spiritele cu adevărat lucide și independente. Unul dintre aceștia a fost Allan Bloom. A-l prezenta în cheie grotescă și a-l minimaliza devine astfel un gest politic de mare semnificație. Dincolo de accentele ei controversate, The Closing of the American Mind *a pus un diagnostic sever învățământului superior american și a arătat rădăcinile, contextele și consecințele unei masive crize societate de orientare10.*

Revenind la miezul romanului Ravelstein: *în esență, „Chick" l-a răpus simbolic pe „Abe". Ideologia s-a dovedit din nou mai tare* decât *prietenia.*

„Radu Grielescu" și Mircea Eliade: ficțiune și istorie

Dincolo de intriga subțire (în care orice nu se leagă direct de „Abe" are parte de un tratament schematic până la verdictul ideologic) și de valoarea literară puțin convingătoare (pe care nici nu o discut serios, pentru a mă putea concentra pe lectura cultural-ideologică), cititorul

10. Nu mă pot extinde, dar as reaminti, la capitolul accente controversate, atitudinea lui Bloom față de negrii americani, pe care gânditorul i-a văzut în acțiune pe vremea când preda la Cornell University (1963 – 1970). Acolo a asistat la revolta studențească din 1968, i-a întâlnit pe studenții negri radicali agitând revolvere și

chemând la violență și anarhie. Bloom s-a refugiat oarecum la University of Toronto (1970 – 1979), după stagii mai scurte la universitățile din Tel Aviv și Paris (toamna 1969, respectiv primăvara 1970) și înainte de a ajunge la Chicago, unde cariera sa a cunoscut celebritatea maximă și un prematur sfârșit tragic. Multe dintre ideile controversate sau chiar greșite ale lui Bloom țin de dificultatea lui de a se raporta fără elitism la cultura populară, poate un indiciu că inteligența sa critică avea limite, era așadar inteligența unui om. Astfel, Bloom a putut compara Nürnbergul (festivitățile naziste) cu Woodstockul (festivalul pop, moment simbolic al contraculturii americane), crezând că ele ar avea „același principiu".

român care îl ignoră pe Allan Bloom poate fi interesat de acest roman à clef *în măsura în care se interesează de fundal (societatea americană, prezentă aproape în priză directă) și de cariera politică juvenilă a lui Mircea Eliade, cel puțin așa cum este ea văzută în mediile intelectuale americane11. Cum societatea americană, ca laborator și vector al globalizării, nu poate fi indiferentă nimănui, iar Mircea Eliade continuă să aibă în România o posteritate semnificativă, ultimul roman al lui Saul Bellow nu e pentru români tocmai, sau numai, literatură. Ca și „Kogon", „Grielescu" este prezentat în culori negative în special de bietul „Ravelstein", ceea ce mi se pare o combinație de lașitate și răutate auctoriale: „Chick", mai cu seamă dacă distanța lui Bellow față de el era cu adevărat importantă, putea avea curajul opiniilor sale. Căci ale sale sunt, în ciuda convenționalei delegări a*

11. Pe lângă „Ravelstein" și „Felix Davarr", mai există și *alte personaje inspirate din viața reală. Dintre ele, cel mai notoriu este „Rakhmiel Kogon", caricatura eminentului sociolog și teoretician al științelor sociale Edward Shills (1910 – 1995), membru (ca* și *Bellow, Eliade, Leo Strauss, Bloom, Leszek Kołakowski) în faimosul Committee on Social Thought de la University of Chicago (Shills, membru fondator, timp de 45 de ani). Caricatură e poate puțin spus, fiindcă „Kogon" nu apare doar ca un personaj grotesc, ci e considerat „periculos". Dintre*

numeroasele lucrări ale lui Shills (care a fost totodată traducător şi comentator al unor clasici germani ca Max Weber şi Karl Mannheim), The Calling of Sociology *şi* The Intellectuals and the Powers, *precum şi mai recenta culegere (datorată lui Steven Grosby şi publicată sub auspiciile unei fundaţii liberale veritabile, Liberty Fund)* The Virtiie of Civility. Selected Essays on Liberalism, Tradition, and Civil Society, *sunt cele mai apropiate de meditaţia liberală a lui Allan Bloom asupra lumii moderne. Shills i-a inspirat lui Bellow (un mare romancier al vieţii academice şi intelectuale americane, să nu uităm) personajul titular din* Mr. Sammler's Planet *(1970), şi, cel puţin parţial, pe profesorul Dumwald din* Humboldt's Gift *(1975). Portretele anterioare, mult mai complexe, au lăsat loc acum caricaturii, şarjei (inclusiv insinuarea că „Kogon" era homosexual ascuns, mai rău şi mai nedemn deci decât „Ravelstein"). Pe scurt: dintre toţi eroii romanului, numai „Chick" şi „Rosamund" sunt frecventabili.*

Imprecaţiei de la narator la personaje. „Abe" îi spune lui „Chick" că *„Kogon"* e *„atras de bărbaţi;* tot *„Abe",* uneori completat de neprihănita *„Rosamund", e* cel care-l denigrează pe *„Grielescu".*

„Radu Grielescu" apare întâia dată în roman după prima sută de pagini, iar importanţa sa în economia cărţii rămâne modestă până la sfârşit. Ficţionalizarea este, şi în cazul acestui personaj, minimă; numele lui Cioran şi Nae Ionesco (un nom valise, *care-l evocă – deplasat – şi pe Eugene Ionesco, deşi prototipul e Nac Ionescu), date „în clar" în acelaşi context, reprezintă „efecte de real" în sens barthesian. Cunoscătorii* l-*au identificat imediat pe Mircea Eliade, iar unii recenzenţi, în Statele Unite şi în Israel, au comunicat această descoperire în scris12. Desigur, revelaţia a rămas secundară, fiind acoperită de scandalul „dării în vileag" a lui Allan Bloom. Imaginea lui Eliade ca „Grielescu" este la fel de răuvoitoare ca portretul-şarjă central: „Grielescu", dincolo de manierismele, bovarismele geoculturale şi galanteriile sale* vieuxjeu, *ataşante până la urmă, pe care doar tinerii americani fără cultură (europeană) le detestă (dacă le observă şi le înţeleg metatropii*

culturali), *este un savant american de origine română, specialist în mitologie şi religie, cu un trecut politic reprobabil* (*legionar, chiar nazist*) *de care nu s-a delimitat niciodată, deşi frecventează evrei* („*Abe*” *sugerează că îi foloseşte pe aceştia ca paravan şi alibi*); *soţia lui* „*Grielescu*”, „*Nanette*” (*evident inspirată de Christinel Eliade, poate cu adaos de Lisette Perlea, sora acesteia măritată cu Ionel Perlea*), *fostă figură mondenă în Balcani* („*franţuzită*”, *potrivit stereotipului, dar în fond cam ţoapă*), *e acum decrepită, evită lumina zilei, aşteaptă amabilităţi de la bărbaţii din anturaj, începând cu soţul pe care-l ţine sub control*; *din punct de vedere politic,* „*Nanette*” *e probabil inocentă, fiindcă e prea superficială*. *Vorbind despre* „*Nanette*” *şi* despre *manierele cavalereşti desuete ale lui* „*Radu*”, *un*

12. *Presa israeliană de limbă engleză a transliterat iniţial greşit numele lui Mircea Eliade, apărut în publicaţiile de limbă ebraică*. *Chiar excelentul supliment literar în engleză al cotidianului* Ha’aretz *a făcut această greşeală, corectată de informată emisiune radiofonica* „*Bună dimineaţa, Tel Aviv*!” *şi de serviciul său complementar* online.

paradoxal acord misogin se naşte între homosexualul „*Abe*” *şi matusalemicul* şi *blazatul crai* „*Chick*”; *în subsidiar, acest acord misogin se repetă în cazul* „*Velei*”, *fosta soţie a lui* „*Chick*” *1*”.

Până aici, nimic senzaţional. *Astfel, istoria reţine simpatiile legionare ale lui Kliade, invocate insistent de mediile intelectuale evreieşti şi abia în ultimii ani documentate credibil*. *Articolele prolegionare din 1937, apărute în ziarul* Bana *Ve*. s-/; *r*<–, *greu accesibile* (*aflate la* „*fondul secret*”), *fuseseră aproape uitate în România, iar în Israel reveniseră în actualitate abia după 1972, în primul rând graţie publicării unor fragmente* din Jurnalul *inedit al lui Mihail Sebastian în periodicul de limbă română* Toladot. *Bellow auzise cu siguranţă de aceste articole, sau cel puţin de scandalul din jurul lor, fiindcă*

13. „*Vela*” *e inspirată de Alexandra Bagdasar, om de ştiinţă de origine română, fostă soţie a* „*soţului în serie*” – *trimitere autoironică a lui* „*Chick*” *la* „*ucigaş în serie*” – *Bellow* (*au existat două doamne Bellow*

cu prenumele Alexandra!), *care o cunoscuse în 1975 – 1976 în casa Eliade* şi *o imortalizase deja în* The Dean's December (*foarte pozitiv, sub numele „Minna"*). *Alexandra Bagdasar, fiica doctorilor Florica şi Alexandru Bagdasar. Mai întâi Alexandru, iar după moartea acestuia Florica, au fost miniştri ai Sănătăţii în guvernul Dr. Petru Groza; fapt şi mai remarcabil, Florica Bagdasar era sora legionarului Sterie Ciumetti, dar nu a fost prigonită pentru asta. Saul Bellow a avut relaţii apropiate cu soacra sa, care a şi ajuns la festivitatea decernării premiilor Nobel, pentru a-şi aplauda ginerele. Atât în roman, cât şi în viaţă, „Vela" / Alexandra era prietenă de familie cu „Grielescu VEliade. Unii prieteni comuni au comentat diatriba lui Bellow împotriva lui Eliade ca pe o răzbunare împotriva celui prin care romancierul şi-a cunoscut o fostă soţie (cândva adorată, apoi abhorată şi ridiculizată, poate şi pentru a face pe plac nevestei în exerciţiu). „Minna", soţie la timpul prezent, este un spirit ştiinţific (astrofiziciană de profesie), dar e „magică" în toate celelalte privinţe. „Vela", soţie la timpul trecut, e la fel de sexy şi de disponibilă (poate fiindcă naratorul narcisist are acest efect galvanic asupra oricărei femei), dar sideralitatea ei (sugerată marginal de profesiunea „Minnei") este doar răceală manipulatoare şi şantajistă, calcul carierist* şi *factor distructiv (profesional, e specialistă în teoria haosului)*.

era coleg în Committee on Social Thought, alături de Eliade însuşi, cu savanţi evrei ca istoricul şi teoreticianul istoriei Arnaldo Momigliano şi istoricul religiilor Gershom Scholem. Momigliano – în tinereţe, membru în partidul fascist italian, la care aderau iniţial şi evreii! *– şi Scholem i-au cerut explicaţii lui Eliade. Acesta din urmă a scăldat-o şi nu i-a convins. Scholem, în special, a rupt amiciţia sa cu Eliade în vara lui 1972, după ce, într-o scrisoare din luna iunie a aceluiaşi an republicată şi la noi în* Jurnalul literar (*1996*), *românul turnase oarecum gaz peste foc, susţinând că articolul cel mai elocvent, „De ce cred în biruinţa mişcării legionare" (apărut pe 17 decembrie 1937), fusese un răspuns oral la o anchetă, „prelucrat"* (edited) *în redacţie fără consultarea autorului; tot în apărarea sa, Eliade întreba*

retoric: *de ce oare nu îşi exprimase simpatiile legionare şi în alte ziare, unde putea scrie când voia*; *14*

14. Nu e locul să redeschid aici pe larg dosarul politic al lui Mircea Eliade, mult discutat în România în ultimii ani. Cititorul poate găsi textele prolegionare ale lui Eliade în mai multe locuri, cel mai recent în Vatra *(nr. 6 – 7, 2000), unde* au *apărut* sub *îngrijirea* lui *Mircea Handoca, precum şi în volumul Mircea Eliade,* Textele „legionare" şi. despre „românism", *Cluj, Editura Dacia, 2001. În Statele Unite, discuţia a fost alimentată în ultima* vreme *de publicarea în limba engleză a jurnalului lui Sebastian (*Journal. 1935 – 2944. The Fascist Years, trad. *de Patrick Camiller, introducere şi note de Radu Ioanid, Chicago, Ivan R. Dee* în *association* with *the* United *States Holocaust Museum, 2000*). Această *din* urmă *scriere, apărută integral mai întâi în România (*Jurnal, 1935 – 1944, *text stabilit de Gabriela Omăt, prefaţă şi note de Leon Volovici, Bucureşti, Editura Humanitas, 1996), circula în copie dactilografiată în mediile evreieşti, dar – din nefericire – nu şi în mediile româneşti. Apariţia ediţiei americane îngrijite de Radu Ioanid a închis oarecum cercul*: *Ioanid a preluat în aparatul său critic, fără să citeze, multe dintre afirmaţiile lui Leon Volovici. A doua ediţie americană, după protestul public al lui Leon Volovici, acordă* eminentului *istoric* literar *israelian* de *origine română reparaţia citării. Cei mai mulţi români au continuat să ignore trecutul politic al lui Eliade, iar alţii mai încearcă să-l disculpe şi astăzi pe savant. Dintre eliadizanţi, americanul Mac Linscott Ricketts a fost cel dintâi*

Bellow nu a rupt cu Eliade, ba chiar i-a adus un emoţionant ultim omagiu la înmormântare: *ca şi Ioan Petru Culianu, a citit cu acel trist prilej câteva pagini din opera dispărutului. Maestru al artei de a supravieţui, Bellow a compus un frumos elogiu funebru şi pentru Allan Bloorn, acum inclus cu minime schimbări, dar într-un montaj care-i răstoarnă sensul,* în Ravelstein. *În roman, „Chick" abandonează tonul bossuetian de* oraisoii funebre *şi spune tot ce nu a putut spune la catafalcul iluştrilor defuncţi. Din nou, nimic excepţional. Ceea ce le*

reproşez lui „Chick" şi lui Bellow este colportarea unor acu/am nefondate, precum şi tonul general de dispreţ, condamnare şi calomnie, în opinia mea, e destul de rău că Eliade a avut rătăciri legionare juvenile, e poate şi *mai rău că nu s-a despărţit de ele convingător nici care a citit articolele prolegionare în discuţie, printr-o ciudată îngăduinţă a autorităţilor româneşti* (*care însă i-au interzis să transcrie textul din 17 decembrie 1937*; *Ricketts* l-*a putut totuşi traduce în engleză, sub supraveghere*!). *Ricketts, cel mai important biograf al lui Eliade, a comunicat compromiţătoarele documente şi altora, între care Ioan Petru Culianu şi Matei Călinescu. Cei doi au vrut să le adune într-un volum bilingv, dar s-a opus Christinel Eliade. Despre toate acestea, precum şi despre ansamblul chestiunii, v. splendida carte a lui Matei Călinescu, intitulată provizoriu* Eliade şi Culianu. Amintiri, lecturi, ipoteze, *din care s-au publicat mai multe fragmente în revista* 22 (*primăvara 2001*), *în curs de apariţie la Editura Polirom. Dosarul politic Eliade, în general, are deja o substanţială bibliografie internaţională, pe care nu o pot nici măcar sintetiza aici. V, cu titlu introductiv*: *Adrian Marino, „ Dosarul Mircea Eliade", în* Politică şi cultură, *Iaşi, Editura Polirom, 1995*; *Sorin Antohi, „Culianu* şi *Eliade. Vestigiile unei iniţieri", în* Exerciţiul distanţei. Discursuri, societăţi, metode, *Bucureşti, Editura Nemira, 1997, 1998, pp. 175 – 197. Cred că Bellow are cunoştinţă de stadiul actual al chestiunii în mediile intelectuale evreieşti, aşa cum rezultă şi din includerea mai mult sau mai puţin ficţionalizată a unor detalii de genul celor din jurnalul lui Sebastian. Merită reţinută replica relevantă a lui „Chick": „Nu, nu ne putem permite să instaurăm un Index Evreiesc. Fie şi pentru că nu* l-*am putea impune niciodată, nici măcar cititorilor evrei", măcar la senectute. Dar Eliade nu trebuie incriminat şi pentru ceea ce nu a făcut, iar ceea ce a făcut – şi scris – trebuie minuţios reconstituit şi explicat, nu judecat în lumina anacronică a timpului prezent. Nici măcar eroii neprihăniţi ai trecutului nu rezistă unei reinterpretări pe baza… cursului scurt" de* political correctness.

Punând problema într-un mod mai subtil, dar tot foarte lapidar, cu speranţa unor ocazii viitoare pentru o tratare nuanţată şi amplă: *eu*

ezit să-l condamn fără drept de apel *pe – Eliade pentru trecutul său legionar, fiindcă adeziunea sa reprobabilă a avut loc înainte ca Garda de Fier să-şi dea adevărata măsură. Dar îl condamn totuşi, f*iindcă *organizaţia îşi dăduse arama pe faţă, inclusiv prin asasinate odioase. Când spun că ezit să-l condamn* fără drept de apel, *nu spun că îl absolv. Am în vedere doar contextul istoric şi identitatea lui Eliade din anii 1930 – 1940*: *tânărul universitar, publicist şi prozator avea o structură – cu totul nefericită în vremuri tulburi – de profet şi de revoluţionar, la care aş adăuga o bună doză de dandism al „autenticităţii". Nu cred că putea fi şi un conducător charismatic, aşa cum au susţinut unii. Profetul revoluţionar este un tip de personalitate caracteristic pentru intelectualul care, dintr-o nevoie aproape patologică de înregimentare, ajunge să motiveze metafizic folosirea ghilotinei, bâtei şi mitralierei, autoiluzio*nându-*se că participă la o* metanoia *colectivă şi la o „schimbare la faţă" naţională chiar şi atunci când nu* e *decât anexa mistico-filozofică a unei gloate barbare şi criminale şi/sau a unui grup de acţiune cu ambiţia puterii, de stânga sau de dreapta. Fiindcă nu am trăit în acele vremuri – dar am trăit sub regimul comunist şi am meditat de atunci încoace la problematica puterii – şi fiindcă am o natură mai lucidă şi mai sceptică, insist, nu vreau să-l diabolizez pe Eliade.*

Dar nici circumstanţele istorice (greu de judecat în alb-negru fără exces ideologic şi fără anacronism, aşa cum spuneam mai înainte), nici cele psiho-sociale (pentru care încerc să am oarecare îngăduinţă) nu justifică tăcerea maturului, apoi vârstnicului Eliade. Să fi fost doar frica de a relansa discuţia?

Cadrul noii discuţii despre nazism şi „soluţia finală" evolua rapid în ultima parte a vieţii lui Eliade, iar trecerea timpului nu făcea decât *să crească exigenţele justiţiei retroactive*: *după 1960, în special după geniala Hannah Arendt şi cartea ei de răsunet,* Eichmann în Jerusalem, *conceptualizarea metafizică (Holocaustul ca rău radical sau ca expresie ultimă a banalităţii desăvârşite a răului tehnologico-birocratic, inevitabil în logica „proiectului Luminilor", deci a modernităţii occidentale) şi teologico-mistică (Shoah ca fenomen unic, singular,*

incomparabil) *a tragediei evreilor europeni nu mai lăsa loc mărturisirilor tardive, sincere sau tactice. Trecerea timpului agrava chestiunea, fiindcă Holocaustul a devenit – în special după* Blitzkrieg-ul *de şase zile israeliano-arab din 1967 şi după continuarea lui din 1973* (*Yom Kippur*) *– nu doar versiunea radicală a mitului sionist fondator al statului Israel, ci şi explicaţia oficială a sprijinului diplomatic, economic şi militar acordat de Statele Unite singurului lor aliat real într-o regiune de cardinală importanţă strategică, Orientul Apropiat.*

*Ca să folosesc o formulă răspândită, mai recent reluată în titlul unei cărţi a lui Norman Finkelstein-*The Holocaust Industry. Reflections on the exploitation of Jewish Suffering, *Verso, 2000 –, controversatul autor evreu american, profesor la City University of New York, se lansase „industria Holocaustului", o gigantică operaţie de comunicare publică, construcţie politică şi inginerie financiară prin care tragedia milioanelor de victime evreieşti ale nazismului şi ale aliaţilor acestuia era tradusă în termenii şi în folosul unor proiecte politice contemporane, adesea greu de justificat în faţa opiniei publice americane şi internaţionale ca şi, tot mai mult în ultimii douăzeci de ani, în faţa cetăţenilor israelieni şi a evreilor din diaspora pentru care spiritul critic trece înaintea conformismului şi pragmatismului. Formula „industria Holocaustului" are o istorie complexă şi polemică: a fost întrucâtva lansată de publicistul şi scriitorul Leon Wieseltier, care acum o regretă; Wieseltier, cunoscut la noi în urma publicării în* 22 *a recentei sale polemici cu Adam Michnik privind responsabilitatea poporului polonez pentru Holocaust, este redactorul de literatură al prestigioasei* The New Republic *şi autorul unei mişcătoare cărţi despre Holocaust,* Knddish, *o meditaţie asupra morţii tragice a tatălui său; reputatul istoric şi teoretician al istoriei de la University of Chicago Peter Novick a dat notorietate sintagmei, prin cartea sa despre atitudinile americane faţă de Holocaust, de la ultimul război până azi,* The Holocaust în American Life, *Houghton Mifflin Co., 1999; Norman Finkelstein, în lucrarea sa amintită mai sus (aspru condamnată şi de Novick), merge până la a acuza personalităţi evreieşti ca Elie Wiesol (supravieţuitor al Holocaustului şi*

militant global al memoriei), *organizaţii internaţionale evreieşti* (*în primul rând cele care obţin şi gestionează sinistrele „reparaţii" financiare în numele victimelor şi supravieţuitorilor Holocaustului*), *politicieni americani şi oficialităţile israeliene de manipularea cinică şi interesată a Holocaustului. O versiune şi mai controversată a sintagmei „industria Holocaustului" este* Shoah buşi/iess, *un calc inspirat de versul celebru al unei melodii celebre prin care industria divertismentului se privea în oglindă*: There's no business like show business. *Expresia* Shoah business *are şi ea paternitate incertă, precum şi o circulaţie enormă*: *să fi fost poetul* Beat *Tuli Kupfenberg, care o şi cânta pe melodia despre* show business? *să fi fost Abba Eban*? *în orice caz, sintagma este acum destul de populară pentru a fi intrat în vocabularul eroilor ficţionali, aşa cum se întâmplă în romanul lui Philip Roth* Operation Shylock. A Confession (*Simon and Schuster, 1993*).

Toate acestea au o strânsă legătură cu discuţia despre „dosarul Eliade", precum şi cu fundalul lor: dezbaterile despre memorie şi istorie, responsabilitate colectivă şi vinovăţie individuală, justiţie retrospectivă, reconciliere, Holocaust, Gulag şi aşa mai departe. Din nefericire, discuţiile româneşti pe asemenea teme cardinale ale istoriei recente sunt prea puţin racordate la discuţiile internaţionale şi sunt, ca mai toate discuţiile publice de la noi, rudimentare şi diletante.

Astfel, pentru a nu mă opri decât la cel mai înalt nivel al polemicilor autohtone, câţiva intelectuali români de talie au reuşit gafe monumentale: Gabriel Liiceanu, într-un eseu patetic şi de o căldură genuină, a vorbit „vertiginos" de tribulaţiile sale din vremea regimului comunist şi de privaţiunile la care fusese supus Mihail Sebastian sub un regim represiv de dreapta care nu se putea compara totuşi decât cu stalinismul, nu cu ceauşismul; Nicolae Manolescu, într-o luare de poziţie stridentă, a intrat pe terenul extrem de periculos al revizionismului şi negaţionismului, lăsând unora impresia că îl apără, fie şi oblic, pe proteicul radical Roger Garaudy (vina din ilustraţiile perfecţi; alo similitudinii dintre extrema stingă şi extrema dreaptă). Liiceanu şi Manolescu au fost imediat executaţi, în ţară şi în străinătate, pentru

aceşti faux pas *pe care eu îi consider doar asta, iar aripa „industriei Holcaustului" specializată în cazul românesc i-a considerat dovezi peremptorii de antisemitism, tocmai bune pentru a fi integrate în naraţiunea anti-antisemită.*

Am urmărit şi eu, consternat şi mâhnit, controversa internă şi internaţională, care a avut cel puţin o consecinţă pozitivă – faptul că discuţia a fost lansată în sfera noastră publică – şi cel puţin o consecinţă negativă: blocarea imediată a discuţiei într-o bruscă extrapolare de la un caz particular la o încleştare simbolică universală: relativ obscurul, până atunci, anti-antisemit, George Voicu, cu sprijin extern, atacă doi corifei ai înaltei culturi româneşti contemporane, Gabriel Liiceanu şi Nicolae Manolescu; prin asta, întreaga cultură înaltă românească din toate timpurile e marcată cu stigmatul antisemitismului; toată lumea se gândeşte la comploturi şi maşinaţiuni, ba antisemite, ba anti-antisemite. S-*a pierdut, în viitoarea controversei, miza cu adevărat importantă a polemicii Voicu* et al*... contra Liiceanu* et al.: *analiza critică a trecutului şi prezentului, în numele viitorului. Şi s-a amânat încă o dată şansa reală a unei justiţii simbolice retrospective, pe care românii şi evreii (dacă reducem totul la stereotipuri, sau „tipuri-ideale") nu o pot formula decât împreună, întâlnindu-se în comuna lor umanitate, sub semnul adevărului.*

Eliade pierduse deja multe prilejuri în care se mai putea confesa şi *optase pentru tăcere, pentru minciuna prin omisiune. Iar împrejurarea că stabilirea sa în străinătate putea fi explicată convenabil prin instalarea comunismului de stat în ţara sa natală a servit tuturor supravieţuitorilor dreptei (şi extremei drepte) ajunşi din Europa de Est în Occident. Când a fost propus de Georges Dumezil (de dreapta şi el) pentru un post în cercetare la Paris, matematicianul Simion Stoilov, ambasadorul R.P.R. în Franţa, se consultase prudent cu Bucureştiul, de unde răspunsul („Niet!", îşi aminteşte undeva Eliade) venise prompt. Dar era un „Niet!" fără adâncime: sovieticilor puţin le păsa de „soluţia finală" – şi ei puteau fi antisemiţi, iar în acea perioadă tocmai se ocupau de „vaporizarea" evreilor din partidele comuniste –, ei refuzau un fost om*

de dreapta cu potențial de influență intelectuală, nu voiau să contribuie la afirmarea internațională a unuia dintre posibilii lor inamici (sau, pentru a folosi termenul comunist clasic… gropari"). Ajuns în Statele Unite la jumătatea anilor cincizeci ai secolului recent încheiat, Eliade a avut timp să-şi construiască o nouă identitate: savantul puţin distrat, oarecum passe; *omul afabil, chiar generos, poate uşor ridicol; esticul genial, care putea în fond avea unele bizarerii, chiar unele idei suspecte. Dosarul politic al lui Eliade rămâne deschis, încă mai aşteaptă judecata dreaptă a posterităţii.*

Toate acestea fiind spuse, mă întorc la ceea ce le reproşez lui „Chick" şi lui Bellow: diabolizarea lui Eliade.

„Grielescu", aflam când de la „Abe", când de la „Chick", a fost „nazist", „fascist", „hitlerist", a fost cineva (nu e clar ce anume) la Lisabona, tocmai sub Salazar – acest din urmă detaliu nu înseamnă totuşi solidaritate cu extremismul nazist, în privinţa atitudinii lui „Grielescu" faţă de evrei, ultima remarcă a lui „Chick", în ultimul pasaj în care vorbeşte de altminteri pitorescul savant român, sugerează oportunismul, ceea ce poate nici nu este incorect: „Grielescu" nu era un malign antisemit, ci doar a votat astfel când a fost să voteze, s-a declarat ca atare când a trebuit. Celelalte pasaje relevante sunt însă fără acest echivoc: „Grielescu", ca „naţionalist român în anii treizeci, a fost violent cu evreii"; era „dac" (noi spunem „tracoman"), iar singura notă de subsol a romanului arată că dacii reprezentau pentru România ce simbolizau arienii pentru Germania; a scris despre „sifilisul evreiesc care infecta înalta civilizaţie a Balcanilor" etc. *De la ironiile la adresa personajului „Grielescu", colorată versiune balcanică a „profesorului distrat", ajungem astfel, inclusiv prin detalii foarte precise, probabil nu fără legătură cu „scandalul Eliade", la acuzaţii monstruoase.*

Nu se mai pune problema dacă Eliade a fost sau nu sincer în pledoariile sale pentru Garda de Fier; nu se mai pune nici problema – în cazul în care se stabileşte că tânărul de atunci fusese sincer – raportului dintre câteva texte reprobabile şi genocid. Savantul e acuzat direct de crimă. Din ideolog, el devine călău: a ucis cu mâna lui evrei la

Bucureşti, i-a atârnat în cârlige la abator, i-a măcelărit şi i-a jupuit de vii. Spre sfârşitul cărţii, puţin înainte de a-l prefera lui „Grielescu" pe Celine (într-o oarecum enigmatică terminologie din baseball, obscură chiar pentru faini americani ai acestui sport pe care i-am rugat să mă lămurească) – pe baza convingerii că genialul scriitor francez colaboraţionist nu ar fi negat participarea sa la „soluţia finală" –, „Chick", vorbind cu „Rosamuud", îl pomeneşte pe „tânărul prieten al lui Grielescu care a fost omorât într-o despărţitură din toaleta de bărbaţi". „Tânărul prieten" era Ioan Petru Culianu, asasinat pe 21 mai 1991 în condiţii similare celor descrise de „Chick". Veninosul „Chick" insinuează însă prin juxtapunere ca „Grielescu" nu ar fi fost străin de asasini. Sigur, în realitate a fost altfel: Culianu a fost ucis la peste cinci ani de la moartea lui Eliade, dar probabil nu fără legătură cu moştenirea Gărzii de Fier şi cu strania reîncarnare a acesteia în tenebroasele ritualuri punitive ale Securităţii pseudo-naţionale. Cititorul obişnuit va „traduce" automat juxtapunerea în relaţie cauzală. Poate că asta a şi vrut „Chick".

În concluzie: e normal ca Bellow să-l condamne pe Eliade pentru episodul său legionar şi pentru tăcerea sa, indicată şi în roman; să-i poarte ranchiună pentru faptul că românul l-*a folosit drept alibi; să nu-şi ierte că, poate influenţat de Alexandra, nu* l-*a presat destul pe Eliade să-şi explice „păcatele tinereţilor"; dar nu e normal să facă trecerea de la acuzaţia morală la cea de omucidere, de participare activă la Holocaust. Reproşul meu e justificat şi de faptul că în discuţia despre* Ravelstein *s-a ajuns la a menţiona faptele de torţionar şi asasin ale lui Eliade ca adevăr istoric. Louis Menand, cel care a recenzat romanul pentru influenta* The New York Review of Books *(„Bloom's Gift", 25 mai 2000, pp. 17 – 18), a scris negru pe alb despre „Grielescu": „un distins specialist în religie despre care se zvonea că ar fi fost membru al fascistei Gărzi de Fier în timpul războiului şi ar fi fost implicat în torturarea şi uciderea evreilor români". Rezumatul portretului lui Eliade, chiar într-un mod condiţional-dubitativ, este „Eliade = torţionar şi asasin".*

Nu e *prima dată că „industria Holocaustului" se ocupă de Mircea

Eliade. Oricât de dureros ar fi pentru românii care au crescut în cultul acestei mari personalităţi, chintesenţă a culturii înalte naţionale, discuţia despre dosarul său politic trebuie purtată, iar o formă de judecată

280

Surin Antohi *morală e necesară pentru o salutară, prea mult animată, „despărţire" de trecut prin asumarea lui critică* (Vergangen-heitsbewältigung), *fără de care viitorul nostru colectiv este compromis. Dar Eliade trebuie judecat moral pentru ceea ce a făcut într-adevăr, nu (şi) pentru ceea ce i se pune calomnios în seamă.*

Recepţia cărţii

După o pauză de vreo paisprezece ani, Saul Bellow a revenit în librării cu un roman. Născut în 1915, Bellow a scris Ravelstein *la 84 de ani. ceea ce rămâne în sine o performanţă, chiar pentru un om de excepţională vitalitate, căruia a cincea soţie i-a născut o fetiţă la sfârşitul lui 1999 (dintre cei trei fii din căsnicii anterioare, cel mai vârstnic are acum 57 de ani). Stephen Moss. un critic englez care a analizat în* The Guardian *primirea noului roman al lui Bellow până la 11 mai 2000, scria cu oarecare cinism (sau „vârstism", discrimi*narea *împotriva vârstnicilor; în americană,* ageism*) că apariţia editorială în discuţie era un „mic miracol", iar faptul că textul era „pasabil" devenea „aproape senzaţional".*

Performanţa biologic-literară e salutată de mulţi alţi critici de întâmpinare, sau îi îndeamnă pe mulţi să nu aplice lui Ravelstein *standardele valorice obişnuite, chiar exigentele standarde pentru care Bellow însuşi a pledat o viaţă (aşa cum cerea şi Chris Woocl în* The Richmond Review) 15. *În consecinţă, romanul a fost lăudat mai mult decât merita – în special de amici ai lui Bellow, cum ar*

15. Nu pot face o sinteză a recepţiei romanului. Cititorul poate merge pe Internet la www.complete-review.com/reviews/bellows/ravels.html, *unde sinteza a fost deja făcută. Nota dată acolo este B (în sistemul american, A e nota maximă, iar până la B mai există Aşi B +), iar evaluarea succintă sună astfel: „destul de bine scrisă,*

dar deconcertantă şi confuză carte de memorii şi omagiu, precum şi meditaţie despre prietenie, dragoste şi moarte". În Franţa, revista Lire *(februarie 2001) a dedicat un interesant grupaj cărţii lui Bellow, sub genericul „Saul Bellow a-t-il trahi son ami?"*

fi scriitoarea Cynthia Nozick –, uneori pentru calităţi pe care nu le are, dar scrisul lui Bellow le-a ilustrat totdeauna din plin.

Temele recepţiei internaţionale ale romanului sunt acelea pe care. am încercat să le abordez şi eu, atât până acum, cât şi de aici încolo, în secţiunea finală: romanul cu cheie; figura lui Allan Bloom şi semnificaţiile sale cultural-ideologice; Mircea Eliade şi dosarul său politic; locul lui Ravelstein *în ansamblul operei excepţionale a lui Bellow; raportul dintre realitate şi ficţiune, dintre cartea de memorii şi cartea de ficţiune; genul biografic, tradiţiile şi sfidările lui; vitriolul din portrete; lipsa de structură, digresiunile gratuite; povestea prea schematică.*

La noi, din câte am văzut, România literară *şi* Observatorul cultural *au scris despre* Ravelstein*, prima publicaţie reproducând şi un fragment din roman16. Nu am cunoştinţă de o dezbatere publică; ea va porni probabil după apariţia integrală a versiunii româneşti.*

Roman sau memorii? Retorica şi etica amintirii

Prevăzătoare, Viking Press a înserat o notă în care se arată că Ravelstein *este o operă de ficţiune, că numele, personajele, locurile şi situaţiile sunt produsul imaginaţiei autorului şi sunt folosite ficţional, iar orice asemănare cu realitatea ţine în întregime de coincidenţă. Niciodată o atare nota nu a fost mai ipocrită.*

16. Ioana Copil-Popovici („Saul Bellow, Allan Bloom şi Mircea Eliade", România literară*, nr. 37, 20 – 26 septembrie 2000, p. 22) a caracterizat succint şi judicios romanul, rezumându-i intriga, vorbind despre Allan Bloom, semnalând şi traducând pasajele privitoare la „Grielescu", evocând cronica lui Louis Menand pe care am citat-o şi eu mai sus. În aceeaşi revistă, Antoaneta Ralian (nr. 51 – 52, 27 decembrie 2000 – 9 ianuarie 2001) a prezentat foarte pe scurt cartea şi a tradus un fragment mai substanţial. Adrian Păun („Cel mai recent roman al lui*

Saul Bellow", Observator cultural, *nr. 60, 17 – 23 aprilie 2001, pp. 10 – 11*), *într-o semnalare a romanului, se arată rezervat în privința calității sale*.

Mai întâi, am văzut că mai multe persoane și situații reale sunt preluate ca atare în roman (*ar fi trebuit ca termenul să apară mereu între ghilimele K Apoi, ne amintim că figura centrală a cărții, „Abe Ravelstein", precum și numeroși eroi secundari, se pot ușor identifica sub transparenta lor mască ficțională. În line, „Chick" e rugat de agonizantul „Abe" să-i scrie biografia, iar cel dintâi afirmă către sfârșitul cărții că rămăsese în viață tocmai pentru a se achita de sarcină – confesiune puțin credibilă din partea unui supraviețuitor de vocație, care nu lasă impresia că existența sa atârnă în vreun fel profund de scriitură, oricât ar părea de coextensive viața și scrisul în cazul unui autor deopotrivă longeviv* și *prolific*.

În primele pagini din Ravelstein, *„Chick" speculează despre genul biografic și despre biografi, menționând câteva vârfuri*: *Plutarh, legendara carte a lui Boswell despre Samuel Johnson, fulgurantele biografii* (Brieflives) *lăsate de John Aubrey* (*1626 – 1697*), *savuroase miniaturi fragmentare și digresive ale contemporanilor săi, între care Shakespeare, Sir Walter Raleigh, Hobbes, William Petty, Mary Herbert, contesă Pembroke* (*sora supraviețuitoare și legatara literară a lui Sir Philip Sidney*). *Mi-e greu să citesc romanul lui Bellow cu gândul la toate aceste exemple ilustre, fie și pentru că Plutarh. Boswell și Aubrey au fost considerabil mai binevoitori cu cei pe care i-au evocat*; *Boswell* l-*a evocat pe prietenul său Johnson cu multă căldură*; *Aubrey, de exemplu, deși vizibil înzestrat cu spirit caustic* (ivit), *se mulțumea să citeze admirativ vorbele de duh ale eroilor săi, nu-i sacrifica de dragul unui calambur*; *referința la articolul marelui Thomas Babington Macaulay despre Boswell pentru* Encyclopaedia Britannica *e întrucâtva mai pertinentă, ca multiplă* mise en abyme: *„Chick" scrie despre Macaulay care scrie despre Boswell care scrie despre Johnson care scrie despre* etc. *Ce va fi scris „Chick" despre Keynes, de care se ocupase la sugestia lui „Abe"? Din câte știu despre opera ficțională a lui „Chick" și* despre *latura*

(*auto*) *biografică a operei lui Bellow, îi dau cu totul dreptate biografului lui Saul Bellow, James Atlas, care conchide în monumentala sa lucrare recentă că marele romancier american nu e capabil de empatie cu personajele sale*!

Saturate de tema familiei nefericite, romanele lui Bellow, chiar şi capodoperele sale, propun un fel de viziune hobbesiană a lumii: *un* betluin omnium contra omnes, *desfăşurat mai ales la nivel microsocial şi în special în cadru domestic. Părinţii se detestă şi se lupta continuu cu copiii* (*bunicii, mătuşile şi unchii sunt solitare excepţii*), *soţii se războiesc la infinit cu soţiile, prieteniile sunt puţine şi rare. Atlas a sesizat. şi documentat minuţios, poate neîndurător, toate aceste caracteristici. În romanul pe care-l discut, lipsa empatiei lui „Chick" pentru, Abe" este uimitoare*: *omul „Abe" este aproape un monstru pervers, sclav al unor instincte şi pasiuni contra naturii sau cel puţin ridicole. Scriind despre un intelectual pe care îl detești ca om*, rămâne *posibilitatea de a scrie pozitiv despre ideile sale. Dar nici asta nu se întâmplă în* Ravelstein: *„Chick" spune după primele cincizeci de pagini că „face tot ce poate cu faptele", recunoscând că „Abe" a „trăit prin ideile sale", iar „cunoaşterea sa era reală"*; *însă romanul e plin de răuvoitoare respingeri ale tuturor ideilor lui „Abe". Ironia* (*retrospectivă*) *a sorţii face ca* The Closing of the American Mind *să fi fost considerată de unii* (*ca profesorul de filosofie Robert Paul Wolff*), *mai în glumă, mai în serios, un* canular *al lui Bellow. Se spunea că romancierul ar fi inventat tot*: şi *autorul*, şi *cartea*!

Intervievat după apariţia cărţii, Bellow şi-a regretat cruzimea portretistică, dar nu u retractat-o: *s-a plâns că oamenii sunt prea înclinaţi să-l citească literal*: *se întreabă dacă evocarea este veridică, dacă faptele relatate au avut loc în realitate1. E uşor să-ţi condamni cititorii pentru confuzia dintre ficţiune, memorie şi istorie. Astfel, etica amintirii devine o exigenţă deplasată, iar*

17. James Atlas, Bellow. A Biography, *New York, Random House, 2000, 686 pp. Atlas a ajuns celebru pentru cartea sa despre poetul alcoolic Delmore Schwartz, ficţionalizat de Bellow în* Darul lui Humboldt. *Richard Stern, Charles Simic* (*„The Thinking Man's Comedy"*,

The New York Review of Books, *31 mai 2001*, *pp. 23 – 24*; *26*) *şi alţii au recenzat în general favorabil uriaşa biografie, bazată pe cercetări de arhivă, interviuri şi lungi relaţii cu Bellow şi persoane din anturajul lui. Într-un fel, Atlas închide un cerc*: *face biografia unui autor care şi-a construit romanele în jurul unor biografii*.

18. Cf. *Paul Gray*, *„Saul Bellow Blooms Again"*, Time, *24 aprilie 2000*.

284

Sorin Antohi *ideea că ficţiunea are vreun raport cu adevărul istoric sună stupid, ca orice eroare categorială. Sunt gata să-i acord lui Bellow toate acestea, chiar în numele unei teorii pe care el probabil nu o cunoaşte, şi anume concepţia relativistă a lui Hayden White privind raportul dintre istorie şi ficţiune. Potrivit lui Hayden White, care duce la extrem o linie de argumentare impusă în teoria istoriei şi în naratologie după „cotitura lingvistică", nu există adevăr, ci o pluralitate (dar nu o infinitate*!*) de adevăruri, echivalente ontologic şi epistemologic. Cum spunea Paul Feyerabend acum mai bine de un sfert de secol în controversata sa* Against Method*, avem mereu de-a face cu paradigme incomensurabile. Cu alte cuvinte, trăim într-o lume paroxistic eterogenă*: *nu numai că nu putem aduna mere cu pere, dar nici merele între ele nu sunt destul de asemănătoare pentru a fi organizate într-o categorie aparte. Chiar naraţiunea istorică şi biografia sunt construcţii în ultimă instanţă arbitrară. Autorul este suveran, creaţia este un act demiurgic, liber de orice constrângere (retorică, metafizică, morală* etc.).

În contextul *unor* polemici *în jurul reprezentării Holocaustului (şi, prin extensie, al reprezentării altor traume sau „rupturi de civilizaţie"), Hayden White a fost presat de mai mulţi autori, în frunte cu Saul Friedländer, să-şi precizeze poziţia cu privire la o ch*estiune *extrem de delicată*: *este autorul* absolut *liber*? *este reprezentarea* total *lipsită de constrângeri intrinseci şi extrinseci*? *Fiindcă nu pot relua aici întreaga polemică, mă voi opri la un detaliu esenţial*: *punerea în intrigă (*emplotment; *la francezi, conceptul,* mise en intrigue, *a fost teoretizat la cel mai înalt nivel de Paul Ricoeur). Potrivit lui Hayden White, care se*

despărţea astfel de o întreagă tradiţie a speculaţiilor despre mimesis, *de la Aristotel la post-moderni, autorul e liber să aleagă orice mod discursiv, orice tip de intrigă* (emplotment), *indiferent de subiect. Tradiţia sugera că anumite subiecte se pret*au la *sau chiar cereau, un anumit gen literar*: *tragedia nu era o formă arbitrară, ci era reclamată de substanţa şi sensul evenimentelor şi personajelor. Forma şi conţinutul se află într-o perpetuă concordanţă*: *nu o poţi* (*re*) *prezenta pe Antigona într-o comedie*.

Replicând, Hayden White a dat exemple de emplotment *contraintuitiv care nu trădează totuşi, retoric şi etic, un*

subiect extrem: *filmul italian din 1997 distins cu marele premiu la Cannes în 1998*, La uita e bel la (*regia*: *Roberto Benigni*; *Benigni joacă şi unul din rolurile principale, precum şi co-semnează scenariul, alături de Vincenzo Cerami*), *„spune" cu umor* (*nu doar cu umor negru*!) *şi tandreţe povestea unui lagăr de concentrare nazist, aşa cum se vede prin ochii unui copil pe care tatăl, de conivenţă cu ceilalţi deţinuţi şi ajutat de noroc, îl convinge că tot ce trăiau ei era un joc*; *serialul de bandă desenată* Maus, *al lui Art Spiegelmann, prezintă cu formidabil unor* (*mai ales negru*) *sinistra istorie a celui de-al doilea război mondial folosind convenţia unei fabule, oarecum în stilul lui Orwell din* Animal Farm. *De ce am trata Holocaustul numai în cheie tragică? Nu există nimic inerent într-un subiect dat care să ceară o formă de* emplotment *şi numai una singură, în cazuri mai puţin nete, publicul a acceptat discontinuitatea dintre formă şi conţinut*: *de pildă, s-au făcut* musical-uri *cu Evita Peron* şi *Anne Frank, opere rock cu Iisus Hristos, melodrame despre Holocaust* (*celebrul mini-serial* Holocaust, *difuzat de reţeaua de televiziune americană NBC în 1979*; *mai recent şi mai faimos, filmul lui Steven Spielberg*, Schindler's List), *spectacole de marionete cu Romeo şi Julieta1"*.

În acest context teoretic, „Chick" ar fi cu totul liber să-l evoce pe „Abe" după plac, atât în formă, cât şi în conţinut. Ar fi chiar o frumoasă

răsturnare a mitului lui Pygmalion: *în viaţa reală*, *Bellow* l-*a produ*; *oarecum pe Blooin*; *în ficţiune*, *creatorul îşi ucide simbolic creatura*. *Dar*, *aşa cum îmi va veni încă multă vreme greu să reprezint evenimentele sângeroase ale „revoluţiei" române din*

19. *Fiindcă nu pot intra în detalii*, *trimit la un singur text*: *Hayden White*, *„Historical Emplotment and the Problem of Truth"*, în *Saul Friedländer* (*ed*.), Probing the Limits of Representation, *Cambridge*, *Mass*., *Cambridge University Press*, *1992*, *pp*. *37 – 53. Întregul volum e construit în jurul acestor spinoase chestiuni*, *incluzând un număr de capitole care îl sprijină sau*, *respectiv*, *îl combat pe Hayden White*. *Despre relativismul lui Hayden White*, *nu pot spune aici* decât *un lucru*: *este un relativism* relativ, *în ciuda aparenţelor*; *cum arătam mai înainte în text*, *vorbim de pluralitate*, *nu de infinitate de versiuni*/*reprezentări echivalente ale adevărului*.

286

Sorin Antohi *decembrie 1989 în formă de operă bufă* (*deşi elementele de farsă nu au lipsit*, *culminând cu farsa neagră a măcelului şi cu drama Tranziţiei*), *îmi este greu să accept că Allan Bloom este adecvat reprezentat ca „Abe Ravelstein"*.

Restul e literatură. *Mai ales restul*.

Sorin Antohi *în colecţia Biblioteca Polirom au apărut*:

Honoré de Balzac – Proscrişii şi alte povestiri din *Comedia umană Emile Zola* – Prada *Mihai Eminescu* – Opera poetică *A.S. Puşkin* – Talismanul (poezii) *Nikos Kazantzakis* – Zorba Grecul *F.M. Dostoievski* – Idiotul *Konrad Lorenz* – *Şi* el vorbea cu patrupedele, cu păsările şi cu peştii. Aşa a descoperit omul câinele

Gustave Flaubert – Doamna Bovary *Boris Pasternak* – Doctor Jivago Dulcea mea Doamnă/ Eminul meu iubit – *Corespondenţă inedită Mihai Eminescu* – *Veronica Micle*

Jean-Paul Sartre – Adevăr şi existenţă *Rainer Maria Rilke* – Elegiile duineze. Sonetele către Or f eu

Rabindranath Tagore – Gitanjali. Jertfa lirică *Dante* – Divina comedie

Jean-Paul Sartre – Carnete dintr-un război anapoda *Oscar Wilde* – Decăderea minciunii. Eseuri *Miguel de Cervantes* – Nuvele exemplare (2 vol.) *Miguel de Unamuno* – Trei nuvele exemplare şi un Prolog

Ernst Jünger – Cartea ceasului de nisip *Stawomir Mrozek* – Povestiri 1990 – 1993 *N.V. Gogol* – Opere l (Serile în cătunul delângă Dikanka, Mirgorod) *r*

N.V. Gogol – Opere 2 (Povestiri din Sankt Petersburg.

Revizorul, Căsătoria) *N.V. Gogol* – Opere 3 (Suflete moarte)